

ધરાની યુન્યાનના બારમકીઓ સખાવને કેટલા બહાદુર, રમુછ, ચચવ, ધનસારી વગેરે હતા, તે પણ આજના પુસ્તક પરથી વાચનારને જણાશે. જે પ્રમાણે કવીરૂ દારૂનનું નામ યાગાર રહ્યું છે તે પ્રમાણે એના એ વઝીરોનું નામ પણ સત્રકાલ યાદગાર રહી જવાયું.

નામવર દારૂનની આલયલણ, મલતાવડો સ્વમાવ, રીતભાત, ઉદારતા, વગેરે શુણ્ધી વાંચનાર વાકેફ થયા ઉપરાંત એના વખતના આરમ્ભ વગેરેની રીતભાત તથા વેહેમનો પણ સારો ખોરાક આ પુસ્તકના શરૂઆતના પાનાંઓ પુરો પાડે છે; દુકંમાં, આજના પુસ્તકમાં આવેલી બાબદોનો અતી મોટો ભાગ શુન્નરાતી વાંચક વર્ગને તદ્દન નવોજ માલમ પડશે. શુન્ન ફકરાઓ અને “શુ-લામી વેખારીઓની હુઆય” વાર્તા સીવાય ૯ થી ૧૦૪ પાના સુધીની બાબદો જણીતા લેખક મારા જોડીનાર લખનાર મી૦ રસ્તમજી હોરમસજી ખરશે-દજીની મહેનતનું પરીણામ છે, જ્યારે ઉપલા સીવાય બાકીના સર્વ પાનાઓ આ અદના કલમથી લખાયેલાં છે. એમા કેટલી ફતેહ મળી છે તેનો તોલ વાંચનારેજ કરવો.

શુન્નરાતી આનુ રીનીથી ઉવટી રીતે સાંભળ્યું વગેરે બામદો બનતાં તુલીક અનુક્રમનીકા પ્રમાણે ગેઠા છે, જ ગોઠવણ વાચનારને પસંદ પડશે.

યોગક માસ પર પ્રગટ થયેલા મારા છેલ્લાં પુસ્તક નામે “નવી અરેબ્યાન વાર્તાઓ” વીશે જે સઘળાં પત્રો વગેરેએ તેમની નાઆર શક્તી પ્રમાણે અપ-ક્ષાપાતપણે અભીપ્રાય દર્શાવી ઉનેજન આપ્યું છે તે સઘળાંઓનો આ ટકે હું ઉપકાર માનું છું, જે મને કાંઈ પણ કાપકુપ વગર તેઓએ છાપી બાહર પાડેલા દીવસના અનુક્રમે ૨૪૩ થી ૨૫૪ પાનાઓમા ઉતારી લીધેલાં વાચનારને જણાશે.

આજનું આ ચીત્રો સાચનું તમામ પુસ્તક મુબઈના છાપાકલાના એક નમુના દાખલ છે. આ પુસ્તક માટે જોઓએ મને મદદ કરી છે તેમનો હું આ ટકે ઉપકાર માનું છું.

મારાં સઘળાં આગલાં પુસ્તકોની પેઠે આ પુસ્તકની પણ બાબ તથા ઇબારત ખામખા તદ્દન સાદી રાખી છે.

આ પુસ્તક સાથે સબ્ધ ધરાવનારાં બાકીના બે પુસ્તકો નામે “પર-સ્યન નાઇટસ” અને “અરેબીક નવી કથાઓ” જે ખુદાનું આહુનું હશે તેા હું મુદતમાં બાહર પડશે.

પાનું.

- ૨૦૨ અદેખાઈનો આતશ.
 ૧૪૩ અણુ કંઠીએ કઠીફને રડાવેલ.
 ૧૫૬ અયાજ સોદાગરની સાજ. (ચીત્ર સાથે.)
 ૮૦ અરબ કારીગરીનું ધડીઆગ.
 ૩૫ અરબણુ ખીખીએની હાકીકત (ચીત્ર સાથે.)
 ૧૮ અરબાણી બાનુઓ
 ૩૬ અરબોની ખીલ રસમ, ચલણ, વગેરે.
 ૨૩૬ અરેખીક ઇતીહાસને લગતા થોડાક અગત્યના બનાવોની યાત્રી.
 ૨૩૨ અલ-રશીદની અજલ
 ૨૩૬ અલ-રશીદની આગાહી ખરી પડે છે.
 ૧૦ અલ-રશીદનો અર્થ.
 ૨૩૧ અલ-રશીદનો છેલ્લો બહોર હુકમ.
 ૨૩૩ અલ-રશીદ માટે યુરોપિયન આવમાઓના મતો.
 ૧૦૫ અલ-વાલીદનો બલતો
 ૪૭ અલ-સામક અને કંઠીફ
 ૧૮૩ અલ-હસનની કહાણી (ચીત્ર સાથે.)
 ૨૨૩ અલી ઇસાની સફાઈ
 ૨૧૭ અસરાફના હામો અસરાફ હો.
 ૧૨૭ “આધા જનામક હૈયો, આધા બેચ હાતો”
 ૨૦૮ આમાસાનું ખુન
 ૨૩ ઇત્રાતનો બફોલો
 ૧૩૭ ઇલાલીમ સાથે સેતાનની મુલાકાત
 ૮૬ ઇમામ અબુ યુસુફે કીમેતો મઠ ચુકાતો
 ૧૨૬ ઇમામ અબુનો ચુકાદો
 ૧૦ ઇરાન અને ઇસલામ
 ૧૪૪ ઇરાની ખાનદાન પાણું -
 ૧૭ ઇરાની તરીકો
 ૧૪૪ ઇરાની પૈરીગતીસની કહાણી (ચીત્ર સાથે.)
 ૬૦ ઇરાની બારમખીની હવાઈ મેજબાની
 ૬૪ ઇરાની લોકીના ગાયન પર કઠીફ ની ફીદાગીરી
 ૧૧૬ મશાકની સીકત
 ૧૦૫ ઇંધ લાવવાનો દુચકો
 ૬૪ ઇંધસણી આલસુ અબુ મહમદની કેફાયત
 ૧૨૩ એક કંઠમાગાની કહાણી
 ૨૧૫ એક બલુવાજેમ ચુકાબોલો
 ૧૨૪ એકજ રીતસમા પાંચ પરણે-૧રોને તલાક દેનાર.
 ૨૦૦ એક નાખુરા સરેહ
 ૨૨૭ એક લખત

- ૨૩ એકી વખતે ત્રણ કલીકા
 ૩૨ એકમને માન
 ૪૪ એ'એ કદરૂપે
 ૨૦૬ કડીઆઓની કતલ
 ૨૧૦ કમકમાતથી બરપુર નારવા હુકમ.
 ૧૧૫ કલીક, અમીન અને અણુની વાત.
 ૨૩૧ કલીક અમીનના અપ્રીય હાથે.
 ૧૭૭ કલીક તથા તેનો ખાધરો ખાસદાર.
 ૨૩૭ કલીક મામુનની અલકતી કારખીદી.
 ૩૫ કલીક હાફન અલ-રશીદની વંસાવલી.
 ૧૩૪ કલીકની કેલકતના તવારીખનવેરો.
 ૧૨૦ કલીકની ખીસદી મઠ પર મેહેરબાની.
 ૨૧૮ કલીકની ધમકી
 ૩૧ કલીકની મજલીસ.
 ૨૧૪ કલીકની લાખણી
 ૨૩૦ કલીકનો યાદગાર ખવાબે ખ્યાલ, (ચીત્ર સાથે)
 ૨૪ કલીકાતનો કારમાર
 ૧૦ કીતાબની મંડામણ.
 ૨૩ કીસમતની ચારી
 ૧૧ ખલીફા
 ૧૬૩ ખોરાકમાં એલેસેન કરનારાઓ.
 ૧૦૭ અધેડો બનેના કપીરાજ અણુ તવાસ
 ૧૧૬ અવધયા ઇરાકની ત્રફાત
 ૧૬ શુલભી વેપારીઓની સુચાઈ. (ચીત્ર સાથે.)
 ૨૧૪ ગુસાણુ બાબર તેજ પર
 ૨૧૧ છઠકામા સપડાયેલો ભફર વજર
 ૧૧૧ જખાદરાઈથી પોતાનો પ્રાણ બચાવનાર.
 ૨૨૪ જ્યાં મન ત્યાં શુકતી
 ૨૧૧ ભફર દગાથી માલીતગાર થાય છે.
 ૨૪ ભફર પર નવાજેરા
 ૬૧ ભફર વજીર ને શુ'જેલી સીંગ વેચનાર.
 ૧૧૨ ભફરના કાવાવાત
 ૨૧૫ ભફરના નીરહોશ બેઠાઓની કતલ
 ૨૨૦ ભફરની માદર શેતાશનું ચક્ર.
 ૨૦૪ ભફરને બરમમાં ચેતવણી
 ૨૫ ભફરનો આપ્તિ
 ૨૨૮ ભક્તુસે માટે હાફનનો રાક
 ૧૦૧ હુનેર ઉમરની માશુક.
 ૧૪ જોખીદી
 ૨૦૭ જોખીદી બલતામાં તેલ

- ૮૦ અંબીલમાં ભરાઇ ખોડેલા ગવૈયા.
 ૨૭ ઠરકતી દસ્તાવેજ.
 ૨૨૩ ટહીરની ઠરતલા.
 ૩૧ દ્રષ્ટાંટ ખીજો.
 ૫૩ ત્રણ બગદાદી ખાનુઓ.
 ૪૮ તોફાનો તાપફો. (ચીન સાથે.)
 ૧૧ દીકરીની સુગ.
 ૨૧૬ દુધ-માદરનો ગુસ્સો.
 ૨૩૦ નવો વઝીર ફજલ રખીઆ.
 ૩૨ નામ તેનો નારા.
 ૨૫ નેહાલ કરેલો નખીશદો.
 ૧૨૫ પક્વાનોમાં કયું સરસ ?
 ૨૦૩ પજવણુ ચાહુ.
 ૧૬૪ પેદરની પ્યારી પુત.
 ૧૨૬ ફકીરનો ગુસ્સો.
 ૨૧૭ ફજલ પર સીતમગીરી
 ૨૨૬ ફજલ સાહલની સલાહ.
 ૨૧૬ ફજલની અખલ.
 ૧૨૦ ફજલની ઉમદા બક્ષીસ
 ૩૦ ફજલની ફાજલેયત.
 ૨૦૬ ફાલની તારીર
 ૨૦૨ બલવાખોર કે નીરહોરા ?
 ૩૩ બલવાખોરની ખોડ મોદી
 ૨૨૨ બાગદાદ છોડી જવા હારનને પંડેલી ફજલ
 ૬ બાગદાદની તારીફ.
 ૧૩ બાગદાદમા પાછા
 ૨૦ બાગદાદી ખીખીઓમાં મુધારો.
 ૨૧૫ બારમકી ખાનદાનની ખુનરેજ.
 ૨૦૧ બારમકી ખાનદાનની પડતીના સબખો.
 ૨૨૦ બારમકીઓની તારીફ માટે કતલ
 ૨૨૯ બારમકીઓને અલ-રશીદ ચાહ કરે છે.
 ૧૯ ખુરનનો ક્રીસો.
 ૨૧૩ અંદગીમાં મસજુલ થયેલા બકુરને કતલ
 ૨૨૫ બરતીમાં બર્ધુ
 ૧૨ મદાયન.
 ૧૪ મનસુરની નશીહત.
 ૧૦૭ મસીદતું પખેર.
 ૧૪૧ માશુકને લીધે દરવેશ બનેલો કલીરાન.
 ૧૪ માહલી

- ૧૦૬ મુરઘો બનેરો એક રાખસ
 ૫૬ મેઠીના ઇસકુએ કત્ર ની નાખેલા અગાડા
 ૧૧૨ 'મેઠીપા' નખેરો દુગીરાજ
 ૨૬ મેહરીવમા મગાય ની મુરાદ
 ૪૬ મોજમજાની મોકાણુ
 ૫૨ મોસલના વેપારી
 ૧૩૩ ચખતી ખવાડનાર મેજખાન.
 ૨૨ ચાહયા ખાલીફ બારમકીનુ ખાનદાન
 ૨૧૬ ચાહયાની આગાહી
 ૨૧૬ ચાહયાનુ મરણ
 ૨૦૬ ચાહયાને અપમાન.
 ૧૬૪ ચાહુદી નમુખી
 ૪૫ ચુનાનના કુતા જોગ
 ૨૨૪ રકીની કતોહ
 ૪૫ રમની લડાઈ નૌકાધીપતીના રાડયા
 ૧૦૬ લયલા એક શુરવીર હાખલ
 ૧૨૮ વખાણુ ચા બાયન તથુ કાલીલ ?
 ૨૩૫ વજીરની દમલખાણ
 ૧૬૬ વફા રે દોસતોની કઠણાસીક કહા પી
 ૮૩ વેરાધારી કવીરૂ
 ૧૩૦ શરામ તથા ગાયણુથી હાકેમ થયે.
 ૧૨૯ શરાખની લેહેમદ
 ૧૫ શહેરની ગોકવણુ (ચીત્ર સાગે)
 ૨૨૭ શાહન ળો વચ્ચે રૂરકાગુરથી
 ૧૨૧ શાહેર અસમનનુ નરસીખ
 ૧૬૫ 'શીર કપારી નાખી મલક મેલવો ।'
 ૨૩૧ સવખાનુ ખરૂં મડલુ
 ૧૪૧ સૌથી બદભખત નામ કયુ ?
 ૨૨૧ સાઈ બનેરો શાહબદો
 ૧૪૦ હાનર દીરહમની વાનીનો કીસસો.
 ૨૨૨ હમઝેહનો જલવો
 ૨૨૫ હરકેમાહની કુનેહ
 ૧૨૮ હાજર નવા પીધી છાંદગી બચાવનાર હમીદ હુસી,
 ૧૨૮ હાતમ તાઈ
 ૧૫ હાદી
 ૧૨ હારૂનની ધર્મ પર આસથા
 ૧૩૧ હારૂનને મરેનો એક દેવેર બકાવી
 ૨૩૩ હારૂનનો ખાનનો

કલ્પીક હારન-અલ-રશીદ

અને

એ નામદારને લગતા દિલપસંદ કીસ્સા.

બાગદાદની તારીફ.

બાગદાદના આરાસ્તા કીધેલા સર ઉઠાવેલા રોનકદાર મેહલો, તેના લીલી હથ્થારી ને કલ્થારીથી બરપુર તરોતાજગી બક્ષનાર ફળપુલોના ઝાડોથી લય-કતા મધમધના પમરતા ઉમ્મ બાગો, બુલબુલ કંઠવાલી નાનુક ચેહરેનમુન શુવછડી જેની તડી ઉમ્મ મેહલુબ અને નખરાદાર નાજનીનો, મોજમગહને માટે તત્પર એવા તેના ભરી છાતીના ઉઠાવદાર જવાનો, સાફેલીઓના અલુકા ટણકાદાર ઠંઠા મશકરીએ ઉમાધ જતાં ઘટમજાર લટકાળાં શુબ ડાઓ, કાળા સીદી હથ્થસાધ્યા લાલ નેલુની ખુન્સીથી દીનમા ત્રાસ ઉપજાવનાર બયકર શુલામેનાં ટોળાઓ, ઝાનાઇની દુરઅદેશીમા કપાળે કરચલી વાળી ખુન્સરગીના બોજથી શુમાઇ પડતા ઓવમાઓ, મરનાંગાની મહસ્તી અને કલરતની કામેલતમા છદગી ગાળી નાખનારા જોધા લડવે-યાઓ, કુગનના પદનાર અને ફનવાના દેનાર તથા દીનના ચાબલામાં ખપનાર આબરદાર કાઝીઓ, પત્રાજ ને મીઝાજના સત્તાદાર તાત ને શુમાનમાં છકેલી પાશાહણીઓ ને ઇમરાહીઓ, સારી આલમનો દર્થો ખેડતા નાખોદાઓ તથા દેશ પરદેશ અને જગલ મગલ કરતા કાફલાઓના સરનાર સોદાગર સાહેબજાઓ જાગ્રુ ખુખનમુન માથા ઉપર લેહરનાર ચીરો અથવા સમકો પાડ્યો હોય એની રાહનની દેનાર નદીની નેહરો, અને શુવાનીના જોશમાં જમકીને પોતાની સરકશ ગરદનનો તોર ને મરોડ ઉરાડનારા આબાદની ભરેલા કુવારાઓથી કોણ અગાધુ હતો? કોઇજ. અડુસા જેવા ઉખરા અંદુસ હોય તેજ પણ એ સપનાની વચે કીર્તીમા આફનાબની ટકર લેનારો, ખીજના ને પુનમના બને આદોની શુમખેશ ઝીવનારો, અને સીનારાઓની સીફતની સુફ્યાણીપર સખુનનો દાવ લઇ જનારો એવો જે મુખ્ય મોહટો પુરત તે ઇસ્લામનો ખલીફા, મુસ્લીમ પેગંબરની દીનનો દોસ્ત, શુવમગાર શુઆ-ગાર વર્ગનો ત્રાસ, અને દર્થાવ દેલનો બક્ષીયનો કરનાર દોલતનો ખાવદ કલ્પીક હારન-અલ-રશીદ, અલ્લાનો યાર હતો. જન્મ. હીજરી શને ૧૪૫; મરણ. ૧૯૩.

ક્રીતાબની મહામણુ

ક્રીતામોમા એ નખાયનો છે ક્રીતામા ગવ નો છે ફક્ત નોધાયો છે, યાદાત્મા પ્રેનાયો છે આખી અનમમાથી દત્તીહાસ અને તવારીખ નો અસમાખ ઉદારી ચા યા જશે તો એની યા દાસ્ત ગુમ થશે એના નામની આસપાસ વાર્તા અને કાસ્સા કાહાણીઓની મનપસદ જુદી ને ગોયા ચોમા સામા મેધનાની કીણીકીણી ઝરમર ખુદનની જુદી જેની ઠંડકાર, સુખદાયક, દીનગમતી, મનોરજક લાગે છે તવારીખે નો એને અમર કાધો છે, તો અરખાણી કીસ્મા ' (" નરી અરેખ્યન વાર્તાઓ ' પરસ્થન નાઈસ ' , " અરેખીક નવી કથાઓ ત્યા ' અરેખ્યન નૈટસ ') ની લખામણી ને વચ્ચામણી એના નામનો જુડો અઠણ ખુલદીએ ઢરાડે છે મોમીન કહો, ધરનામ કહે કે સુસલમાન કહો, તેમને મનસે એ કલીફતુ નામ પતોતુ ને ખ્યા છે તની યાદાસ્તપર તેઓ જનનો સડકો ને શીદા ગીરી કરવા તૈયાર કેમકે જેમ તેનું નામ કનીફ છે તેમ તેનું કામની કલીફ છે એવા નામદાર નરને લગતા જોટના નુકતા કે દુચકા કે કીસ્સા વાયક વગની જાહજી જાણુમા ન આવેના હોય ને સનને ધારેની હ મા એકઠા પ્રી બાહેર લાવવાનું કામ આજે આરબો છીને તેમા સન શકનીનાન ખુદા તાવાની રહમ અને ને માહેમના બખસાર નામની મુમારક મરકત પોદયો "અથ રશાદ નો અથ

કલીફ હારનનો હકાગ "અન રશી નો હનો અન રશીદ ' જોટલે ધનમારી તેની સતા અનહદ દત્તી કરોડો રૈયત, દેશદેશના મુનક તથા અખજનેની રકમથી લખાતી માખમી-રકત અને આબાદાનીનો પોને મુખત્યાર માટેક હતા તેનો ધનસાફ વાજ નો હતો—રીવાય કે જ્યા દીનધમની એના ધરસમાગી ખપા ની કે અગન મોમા કે લાગણીની વાત આની હોય તે વખતમા કલીફ હારન મેધનો નદી, બનકે પોતાના સગા બાપનો બા નહી મીજનજમા એવો તપી જાય કે એના પુરના મીત્રે મા નીતા દરનારીઓ, અને નામીયા વજરોથી ની તેની તારોય ન રાખી શકાય ઉજના પુણી યધ જધ તેઓ કીફાફ્ય ને દીનાદય થાય ને યરધર થયરે અન રશી નો અથ અસલ ધમાન" નો પણ થાય છે ઈરાન અને ઈસ્લામ

ખાર ઈરાન ઉતરયુ ને ઈસ્લામ ચક્રુ જમાનાઓની મુદરતાએ આપા યતુ ખાર ગુનજર દેશ જરથોસ્ત્રની બા યાદ અને દસ્તુરોના કુસ પે ગડ, ને અરખસ્તાનથી ઉત્રી આવેયાં દીમનવત અને લડાયક ટોનાઓના હાથમા આપુ ઈરાન અથવા ' આર્ધન ' દેશનું રાજ તારાજ થડ, તાજ મોહતાજ થડ, બળવાન કયાન્યાન કારીઆની મુડો લુટાયો સ પીલાઓએ કુમ પીઓને

માર્ગ. નમનતાધવાળાઓએ મગરોને હરાવ્યા. લંપટાઈની ખરાબીમાં વીટલાઈ વળેલા એશીલા ધરાનીઓને દીનપર આંખ વીચીને મરી શીટનાર આરખોએ ફટકાવ્યા. અધર્મીઓપર ધર્મીઓની ફનેહ થઈ. જમાનાઓ સુધી દુન્યાનો દોર કરનાર અને કોરડો ફેરવનાર ધરાન બચ્યાઓ આજેજ થયા. તેમનું તીરમાલખાંપણમાં ગુમરાહ થયતું સર દબાવી તથા નમાવીને આરખ તેમનો સરદાર થયો. જમાનાની ગીરદેશ. આજે તેજ આરખ ઇસ્ટબુલના તુરક સુલતાનનો તાબેદાર છે, અને એક વખતના મહોબલાલી ભરેલા સુલતાનોની ઓલાદ આજે રીંછ સરખા “રસ”ની મેરખાની ને મુરખ્ખીગીરીની મોહતાજદાર છે. દીનની એક કેતાબના એક દરજ્જાને દરમ્યાન એવાં વચન આવ્યાં છે કે:—

તમને શું દેખાતું નથી રે? કેટલી ઓલાદની એની આગલ પછુ અમે આખરી આણી હતી. તે લોકને તો અમે ધર્તીપર તેવો કાર આપ્યો હતો કે જેવો અમે તમને તો હજીએ નથી આપ્યો. આકાશપરથી પુશકળતા ભરેલાં ઝાપટાંઓનો વર્સાદ અમે તેમનાપર રેડ્યો. તેમના પગ નીચે આપ્યા-દીનાં પાણીની રેલાછેલ વેદતી કીધી. પછી તેમનાં પાપ કીજેથી અમે તેમનો નાશ કર્યો, તથા તેમની પાછળ ખીજી ઓલાદો ઉછેરી.

દીકરીની સુખ

આરખોમાં દીકરીને નામની અજબ જેવી સુગ. દીકરો જન્મે તો આખા ગામમાં ડંકો વગાડે નેટલો આરખ બાપ ખુશી થાય. પછુ દીકરી આવી તો જોઈજ લો તેનો ગુસ્સાદાર કીનો. ને તેને એજ ગણુશે. બવાં ચઢાવીને હુકમ કરશે કે એની ઉપર “વાઅફ અબ બેનાત”ની કીયા કરો. એટલે જીવતી દાટી દેઓ. કેહવત એવી ચાલતી આવેલી કે:—ધોર જેવો સરસ જમાઈ ખીજે નહીં. આ બદી સામે ઇસ્લામી પેગબર મહમદ ઘણી લડત લડ્યો. તેણે કહ્યું કે રોજે રસ્તાખેજે તમારીપર ધાડ ગગડશે, કે બ્યારે અસ્લાહ તમારી બાળક બેટીઓને પુછશે કે બચ્ચા શી તક્ષીર કરવા કીજેથી તને જીવતી ડાટીને મારી નાખી; ત્યારે તમે કુજશે ને તમારાં કર્તુકનાં ફળ ચાહો.

ખલીફા

“ખલીફા”નો અર્થ “વારસ.” પેહલા અસલ ખલીફા ચાર. અલી, અબુ બકર, ઉમર, ને ઉશમાન. મોહટાં રોહનશાહતો પર તેમને નામની હાક પડતી, ધાક રેહતી, ને દમામ ચાલતો. તોય તેઓ પોતે તો ઘણા સાદા માદા ફરતા. નીમાલાના વણેલા કામલાનો “આખા” ને નામે જણાયલો જણો પેહરતા. અગર ખલાં પર મેંદાંનાં ચામડાંનો ટુકો ડગલો ઝોળવતા. ચામડાંના

પટાકયા પગે પેહરના, અને ગામમાં ચોપદાર, છડીદાર કે હળુગીયાઓ વગર એકલખને પોતે ફરવા નીકળના. જુમ્મા મસ્જિદમાં જુમ્માને રોજ એટલે શુકરવારે નીમાજ પણ બણાવના. એવા કેટલાક કલ્પીકા થયા.

હારૂનની ધર્મપર આસથા.

હારૂન જનમ્યો રે શેહરમાં. શુમાર તા. ૨૦ મી મારચ ૭૬૩ ઇસ્વી. બાવીશ વર્ષે તખ્તે આબે. એનું આખું નામ : હારૂન છબ્બે મોહમ્મદ છબ્બે અબ્દુલ્લા છબ્બે મોહમ્મદ છબ્બે અલી છબ્બે અબ્દુલ્લા છબ્બે આબાસ. એનામા છત્તામતુ એકીન ને છમાન સુસ્ત હતાં. દરેક કામમાં ને દરેક વાતમાં ને દીનના ફરમાનો ને યાદ કરી તે પ્રમાણે ચાલતા કે તેમને માન આપતાં સુકતો નહી. ધર્મના કીયા કમો ખરી દીવદારીથી બળ લાવવાને તે ગમે એવે મમથે સુકનો નોતો. દર આતરે વર્ષે, એટલે એક વરસ વચમાં ખાલી જાયને ખીજે વર્ષે, તે ચાતો મક્કાની હજ પોતે કરવા જતો, અથવા અનાયાસે યા દત્તોદાકે જવાને ન બની શકે તો ઇસ્લામના જે હુશમનો હોય તેમના ઉપર “જેહાદ” એટલે પરીત્ર લડાઈ ઉઠાવતો. હજ કરવા હમેશ પાંકિ પ્યાદો નીકળતો. બગદાદ ને મક્કાની વચેનો બધોળી કઠણુ રસ્તો તાજુખી ભરેલી તેજથી અને પાછો ન હટે તેની હઠીલી ખદીયાઈથી માપતો. કહે છે કે એ એકલોજ કલ્પીક હતો કે જેણે તે મુગકેલ રાહની એટલી જેહેમત ઉઠાવી વળી નીમાજ કરતા મો ફરનીશ કરવાની તકવીફ લેતો. દીનના દાવર જેવા ધર્મના કાતુન બાણુનારા મો આવમાઓને તથા તેમના બધાના ફીકરાઓને પોતાને ખરચે દર વખતે હજે લઈ જતો. પોતાથી હજ કરવાતું જે ટાકણે ન બની આવે તે ટાકણે ત્રણસે ઇસલામીને પોતાને ખરચે હજે મોકલાની તેનું પુન હામય કરતો.

મદાયન.

જુઓ કે મનનો તરગ પોતાનો આપરગીલો ઘોડો દપટાવતોજ કે આપણને કમાનો કયા લઈ જઈ મેળે છે બગદાદને મુકીને આપણે મદાયનપર ચાલ્યા ચાલ્યા ઉતરી પડ્યા. એ મદાયનનું શેહર ને છે કે જેને માટે ગવાયું છે કે—

શીરીનને ખુશરોની જોડી રે, શીરીનને ખુશરોની જોડી,
મદાયનનો શેહઝાદોને એરમનની યોરી.

મદાયન પડ્યું ને બગદાદ વધ્યું. લડન ટાઈમ્મનું ચીજોમ ગેજોટીયર કહે છે કે બગદાદની દક્ષીણ પુર્વે એકાવન મેલને દાસયે મદાયન હવે ખીજ વાન ધરાનના ફારસી બાદશાહોતું માનીતું મદાયન તેમના અદામામાંથી

ઉત્તર્યુ. એટલે બાદગાહ નોશેરવાન આદીલે લાગતું ટાઇગ્રીમ નદીને કીનારે એક બારી તરાહદાર બધા બાગોના સરદાર સરીખો બગીચો બનાવીને તેમાં એક બાદગાહી મેહવનું રાજ મકાન ઉઠાવ્યું તેમાં પોતાનો વખત ઉનાલાની ગરમીમાં ચુલ્લરવા ઠરાવ્યું. એ બાગનું નામ એ સરકરાજ અને મુબારક દારૂના બાદશાહે આગદાદ એટલે “ઇનસાફનો બગીચો” એવું રાખ્યું એમ જરૂરીમ અમીરઅલી લખે છે. ઇરાનની સલ્તનત ગુમ થવા સાથે એ જગતપ્રસીદ્ધ બાગખી નાશ્તુદ થયો. પણ દમામકશના તોફાની લોકથી કટાગેલા કલ્પીક મનસુરનું ધ્યાન એ ખુબસુરત શેહર તરફ ખેંચાયું. એ કલ્પીક મનસુર ને કલ્પીક દાર્શન અલ્પ રશીદના બાપનો બાપ. એના પંડી એનો દીકરો મહમદ માહદી તખ્તનશીન થયો. તે બાદ તેના દીકરો હાદી ગાદીએ આવ્યો, અને હાદી પછી તેનો બાપ દાર્શન.

ઝાબીદા

દારૂન અલ રહીદની નામીઝી રાણી ઝાબીદા, મનસુરના દીકરા બાકર, તે મોસલના હાકમની બેટી. તે ૧૪૬ હીજરીની સાલમાં જન્મી. એણીનું ખરું નામ અમ્મત ઉલ્લ અઝીઝ. પણ એને બપાવે લાડમાં “ઝુબદા” એટલે મલાહીનો લપકો કરી નામ આપ્યું.

મનસુરની નરીહત.

મનસુરની અજલ આવી અને વાકો થવાનો વખત પુગ્યો, ત્યારે તેણે તાકીદથી પોતાના ગાદીવારમ શાહઝાદાને બોલાવી કેટલીક ઉમદા નરીહત દીધા. તેમાંની કેટલીક આ—“આજે થાય તે કાલપર ના છોડતો. સભ આપતાં મધ્યમપણાંની હદ કદી પણ વટારી ના જતો. ખજાનખાનું કદી ખાલી ના રાખતો. પોતે કરવાનું કામ કયુખી ખીજને ના મોપતો. કામ બળવે તે આખાં તનમન ધન અર્પણ કરી દીલોજનીથી બળવજે. અક્કલ આપનાર એકમીઓની સંગત રાખજે. સગાંને મીત્રોની હમેશ દરકાર કરજે. મુલકની સરહદ જીવથી બળવજે. દુસ્અદેશી પુગાડયા વના કોષ કરભાર હાથમાં ના ધરતો. નીમકહલાલી બતાવ્યાથી ખુદની કરમ બહેસ તારા ઉપર જરી રેહરો. માથી બક્ષવાથી સતા તારા હાથમાં રેહરો. પ્યાર અને હેત મેળવ્યાથી તાબેદારી તારા તરફ હજરો. નમનતાઈ રાખવાથી અને ઝેરહસ્ત થયલા દુશ્મનો તરફ મેહર બતાવ્યાથી ફતેહ તારા હાથમાં રેહરો. પરીઝમારીથી તું પાક ગણારો. ઇનસાફથી રૈયતને સુધારરો, પણ જે શખ્સ જબરદસ્ત બનીને પોતાના આસરા હેઠળ પડેલાંઓને સતાવી હાડમાર કરતો હોય તેને કબી પણ સજામાંથી છટકવા ના આપતો.” મનસુરે આવીશ વર્ષ રાજ કર્યું. તે કદમા હતો ઉગ્રો, પતયો, સફેદ ચામડીનો, સોહામણો, ધણો નીતીવંત. સવારે દરબારનું કામકાજ અરોપે, અને રાજકાજના હુકમ આપે પાછલા પોહરે બધા છોકરાંમાં વખત ગુજરે. પછી સાંજે દસ્તાવેજ વંચાવે, જવાના દસ્તાવેજો લખાવે, વજીરાને મસજત કરે, દશ વાગે ખીછાણે જાય, ને ચબોરાંમાં ટટાર ચઢી નીમાજ આટે તૈયાર થાય. લશ્કરની કવાયદ તથા કાબેજદીની તપાસ જાતે લેય, સરકારી મુતસ્દીઓ પાસે હીસાબ તો એટલો બારીકે બારીક લેય કે તેમાં દમડી નાસરીબી કસર નહીં ચુકે. તેથી એનું નામ દમડી નાસરી પડ્યું. એવા આદમીનો વંશવેલો પરાક્રમી નીકળે તેની નવાઈ કેવી.

માહદી.

દારૂનનો બાપ મોહમદ માહદી દશ વર્ષ રાજ કરી ત્રેતાલીશ વર્ષની વયે ગુજર્યો. હરણુનો શીકાર કરવા ગયેા, ત્યાં શીકારધામાં વેળે થોડો ધણો તેજ

પર આવી ગયો, અને યાકોમ દોડના એક ખડોર થયના પડનવ મેહવના દરવાજાપર ધમી જઇ, તેના સાથે પોતાપરના બાગાહી સવારને અકાળો. એથી માહદીના બરડાની કરોડ તુડી ગઇ, અને તેજ દીવસે તે છક થયો.

હાદી

માહદીનો દીકરો હાદી ગાદીએ આવ્યો, ત્યારે તેની ઉમર ચોરીસ વર્ષની તેણે ફક્ત બે વર્ષ રાન્ય કર્યું પોતાના બાપનું ફરમાન ઉપધીને એની મતલબ એવી યઇ કે મારી પછીનો મારા બાઇ હારનનો ગાદીનો છક હુમાડી, તેની જગે મારા દીકરાને પટાબીયેક છકવાના દાખલ સ્થાપુ આમા પડી ગઇ પચાત હારનના મેહેટગી યાહયા એબને ખાલીદ બારમકીને હાથમા સેવાનો એણે કસદ દીધો પણ બારમકી ધરાનના આતશમેરામના પારસી દસ્તુરની આલામનો તેણે પોતાના ખાવોં તરફ નીમકહરામ થવા સાફ ના પાડી એટલે યાહયાને હાદીએ નાખ્યો કેઠમા, ને હારનનો નીકાન કરવા આગમચ તેની મા ખેઝરાનને જેહર દેવા યુકની રચી ખેઝરાન હતી અથરાક તેણીએ હાદીની કેટલીક ગુલામડીઓને જબરી રૂવત આપી તેથી પેનીઓએ છત્રપલગે પોઢેલા પોનાના નીકાવશ બાદશાહને ગલચી બચરડી ગુગવાની નાખી મારી નાખ્યો એ બનાવ બન્યો પ્રોફેસર પામરના લખવા પ્રમાણે તા. ૧૫ સપ્ટેબર સને ૭૮૬ ઇસ્વી.

શેહરની ગોઠવણ

આરબ બુગોલ ઉમ્તા યાકુતના પુસ્તક નમાણે જોતા કનીક મનસુરે બાગદાદ આબાદ કરવાનો પલાન રચ્યો અને શેહર વસા યુ તે નીચલી બીગતે શેહરનો આકાર ગોળ, આસપાસ મેવડો કોઝ, ને તેની ફરતી ખાહી કાઢને પોલાદના ચાર દરવાજા, ગોનાઇની અંધનચે નદી કંઠે બાદશાહી મેહલ, તેને સોનાનો દરવાજો નજદીકમાજ જુમા મસ્જીદ, તથા અમીર ઉમરાવોની હવેલીઓ, હધ્યારખાનાનું મકાન, સરકારી દીનેરી અને બાદશાહી ખાતાઓની આશીઓ એ આખી ગોલાઇનો અર્ધ ચક્રકાર ભાગ આવ્યો ટૅલીસ નદીને એક કાનારે ને બીજે બીજે કાનારે શેહરનો કુલ ઘેરાવ બાર મૈન તેના પરાઓ, બગીચાઓ વીસ્તારવાળા ઢમ્પાઉડો, ફરવા હરવાના ચોગાનો, ઉમદા માવ વણજ મેવા કુલ જોરાફી પોગાફીથી તરેહનાર નસુનદાર ચીઝોથી ખીઓખીય ભરેલી તનગર દુકાનોના બાઝરો, મીનારાઓની રોણકથી અને મેહેરામોની મરોડથી સણગરાયની મસ્જીદો, ચાકેલા મગજો તેજ કરનાર તથા સુસ્ત દીવને જથુત કરનાર તેના નામીયા હમામખાનીઓ, લચકરી સીપાહોના મકાનોની હારોહાર લાગેલી બરાખો, સોદાગરજાદા અને શાહ વેપારીઓના ઉમદા એવાનો અને સુદર મકાનો, નદી ઉપર રમખેરમીન રાયગીઓવાની

એમજી આસરના કીચેલી ને રોડનીઓની ઝમઝમી દીપકની બોટો, મોજ
 મારના કાંકડા અઝઝાઓનાં ટોવાંઓ, માજ પખવાજ સાથે નખરાંની નાયમે
 ખુશ હસકે અને પમગર્વનારા સરોદે ગાતી રામચમરો, બાજારે ખાચમા
 મનમોહન આફતાબ તથા માહ મુખી ખુબસુરત પરીનટોનાં ચનાં વેચાણો
 અને ત્યાં આગળ અમીર ઉમરાવો તથા ઉમરાવનદીઓ વગેરેની બારે છં,
 અત્તર ખુશબોના દરંગથી લાઘેલી અતારીની દુકાનો, નાણાંની તવંગરીમાં
 ખાતખર બનેલા રોકડયા શરોદાની સોના રૂપાના મીકાઓથી બરેલી દેલીઓ
 ધરાવનાર પેહડીઓ, દોલનના ડુંગર સમાન હીરા મોતી માણિકના ઢગલાઓનાં
 સાહેબ ઝવેરીઓ, ચોકીખાની કરવાની કાટવાડની પુલીસ, રોકરની સફાઈ
 સુધકાઈ રાખનાર કચરાપટીઓના વસવાટ-એ સર્વને અનુકુલ પડતી જગાઓ
 મુકરર કરી ઠેકાણે પાડવાને ધણેજ દુકાન બસકે વખાણવા લાયક બંદોબસ્ત
 યુધો હતો. મોટા મોટા મોહકાઓ લાંબા ને લાંબા ચાંચા જતા, કેટલાકના
 રસ્તા ચાલીયા ચાલીયા હાથ જોટલા પોહલા ને કુચાદે. દરેક મહોજાને માથે
 એક ચોકીમાર, જે સર્વ વાને સુવેહ તથા સફાઈ જાણવવાનો જોખમાર.
 મોહજાને બેઠ નાકે સંત્રીનો પોહોરો. રોકરને આવળ કરવાના સત્તર મુખ્ય
 દરવાજા. બાદશાહના મહેલની સામે જે જંગી મોઘાન ને લચકરની
 કવાયદમાં કામ આવતું. લાં મોઘાન દીદાવ રમવાની છરાની રમન, તથા
 શરતના થોડા દોડાવવાની આરબી ગમત યતી. દરેક કોમનો એક મુખી
 હરાવેલો. કામ પડતા ને તરત આમામીઓને મારી મજાહ આપનો; પોતાની
 કોમના આદમીઓની સારી ચાલ વીશે સરકારને જવાબદાર ગણાનો. બાગદ
 આજના બક્ષા ધનેતરના મકાનોને ટકકર મારે તેણુ પારસ પાલથુની લાદીઓથી
 બાંધેલું મેહેલોથી બરેલુ રોકર હતું. એકેક મકાનને ધણુ બજાર; બાંધણી,
 રોનક, ને દબજબ દરોની રોકી. ગીલીટની ને ઉસ્તાદો કલા બાજથી તેમજ
 તરાંહાર ગાલીચાઓથી અને કસબી ફીનખાખના તથા ચીકનદોરી બરનના
 રેશમી પડાઓથી હવેલીઓને શુભોગ્રીન ઘટમદાર હોકદાર જરદાર ને માલ-
 દાર બનાવેલી. કોમતી ટેબચો, મરોડમાર ખુરમીઓ, અઢેલવાના ફરાગન
 કેઓ, ખરી મીનીના ખજુણુ આવળ દરતાં પ્યાલાંચલાણાં, અને સોના
 રૂપાંની સમેદાની, જુમ્મર, તથા ચેરાગદાન, પાનદાન, પીકદાન, પ્રુલદાન,
 શુલાબદાન, અત્તરદાન. બાદશાહી મેહેલમાં તો એક અયવાને શીરદોસ યાને
 બેઠસ્તનુ દીવાનખાલું હતું. ત્યાં જેમાં જેવો તેમાં હીરા મોતી માણુક પોખરા-
 ન ને ઝવેર. દીવાલમાં ને સીલીંગમાં વટીક ઉમદા જવાહીરો જરેલાં. સેવટે
 એક આખું મોહું ઝાડ બનાવેલું, જેનાં પાડાં. -પુલ, ફલ, મોહર, કલી,
 દોડવા, સર્વ ઝવેરનાં. તેના પરનાં પક્ષી પણુ ઝવેરનાં. કીરબી કારીગરોએ
 કરામત એવી લગાવેલી કે સંચાની કમાનથી ઝાડ હાલતું જીવતું રેખાય ને

પક્ષીઓ પાખ ફૂગાવના, મોચથી ચીચી નરતા ગય, અગર ખુશ લનખરે ગીત
 ગાય ટુકામા, ઝોયા ઈશનશાહ મામાની ખુલગેને આખો ખનનો, તેની
 ઝોલાદના કત પદ વ રાની નાહની વરે ગાદી પર આવેલા ગીગદેશના
 મારેલા નમીરા મઝ ઝરદની દાઝ થતા પગી ઈનામીઓને હાથ જલને હયા
 પ્રદર્શણની માફ જોના મુનથો રોય તેવો દેખાવ નદીના છનગતા પાણી
 મુધીનો મદનોની મજે મરમગની લાદીઓ જરેલી મીલડીના પમથા ટમેલા
 યો ને મઠાઓની ધામડુમ પેપારના મોમોગા બારગો જાની અઘસે
 લગર ધી લાવેલા તેમના વને કિચા તજ દમામથી ખડા રહેના નીકના
 લગપદ વહાણુનગી છી ના એ બવા વને પુનીસ યોગે ફરતી તપ્પદારી ને
 નેપેદદારી રાખની મેલરમા નામીથી મતમો, મદાખાનાઓ અને ઈપી
 ટાનો નર મા જુદી, નારી માઝ એનાહેદી તેમનો વલીન રનાર
 દખીમે જેમની દેખરેખ તથા એકાગી રાખના એક દનીર અથવા દખીમે નો
 દખીમ જગીના મુજબ એનેગી માહયા, કીમતી કમરબન, નામચીન
 સગ્ગેચ, અને ઉમદા હથાગેગા મજ થયતા જોરાનર સીપાહ બન્યાઓ
 તેજ આરમી મોડાઓ પરના ચીનદોગી અને જરેગી જન પર આર થઈ
 હાથમા મોના ટપાની નગામો પડી, તથા નાગી ખુનખાઝ અન ની શમગેરા
 ઉકારી, મીકના રક્ષ એકાખ નો તગીકે તેના રમા તમા દપગવતી મડપે
 દોડયા જતા જુદે બગદાગ જુડા ઉચા કાલી ચાનતા નકારા અને પડથમોના
 ડકા બનતા ડગનામની છીગીઆગી મો પડતી પે ન લશકર મફ દર મફ
 નીલના દગ્યાવતી મીમાન વડચુ આનુ તેમના વને રીદ એક દથ જેના
 સફેદ રગના ઉમદા ઘોડા ઉપર સવર થયેલો, ધમા પેદડેલો, શાળનો ફેટો
 મને વીંટાલેલો, મઠે નામીયા જનાહીરાના ઝુમખામા મળાયેલો પટો પેદડેલો
 ખમે એક કોચો જલો ઓનવેલો મરપર કાગી પાસાખી ડુનાહ પેદડેલો,
 મને ઉમદા નગોનો એકીમન હાઝ ધાનેલો, તથા પેમબનની મોલર અને આગ
 માથે લા નીકેલેલો, એવો જુમા મઝજદમા નીમાજ પડના જલો

ઈરાની તરીકે:

ઈરાની જોનશાદને જેમ 'ખાશ' અને 'આમ' વરે ફૂગ જાનવેલો,
 તેમ કચીકાએએ પળ પોતાની દગ્યામા મ્યુ એની નકન પાલતથી મીમર,
 હાંદ, દરેક પુન વગેરેના દગ્યામી ગજેમા થઈ "આમ" મડનની મુનાકાત
 કીને "દીવાને આમ" જુદુ, "ખાશ" વર્ગના મોનેમર મોઝ માર
 "દીવાને ખાશ" નુ દીવાનખાનુ જુદુ દીવાનખાનાના દગ્યાખાઓ પર
 કીમતી બગનખમના બેનમુન પરદા વખરે ॥ દરગારી દાખ ન થતા વખતે
 તે પડેલો "ખાદસાહી દગ્યા" નામનો મોટો અફગર કિચખીને મુનાકાતે
 આનનારને અદર જાની નાવ-કચી આપેલો કચીફ ઉમદા મોદગના

જડાવથી મદાયલાં આફનાનની આફ જલેદ મારતાં તખત પર બેઠેલો. બેઠીમત પોતાકથી સગાઈને શોબી રહેલા એકથો બાદશુર તાગયક બચ્ચાઓ નાગી શમશેર બેંચી તેની આસપાસ નીચેદગાનીમાં અને ફરમાબરદારીમાં ખડા રહેલા. કલ્પીની જમના અને ડાવા શાહઝાદાઓ, વહશેર, જંગી અફસરો અને સીપાહસાધારો, તથા મોટા મોટા મલતનનના સરસુખા અને અમલદારો, પેતાની દમામકશીના તોડ મરોડમાં પણ બાદશાહની સનમુખ અદખ અંદાજાને મલાહેજે ઉભેલા. જે ધણી મુલાકાને આવતો જાય, તેનું નામ બાગેચુલંદ પોકારાય. તે ધણી પેતાની છાતીએ જમનો હાથ મુકે, પોતાનું સર અને થોડુંક અંગ નમનમાં ઝુકાવે, હાથ કપાસ પર સલામમાં લઈ જાય, અને પછી જ્યાં મુલાકાત લઈ રહેલાઓ માટે જમ્યા દીવાનખાનામાં મુકરર કરી રાખી હોય, ત્યાં જઈ તેઓ સાથે ઉભે રહે. એ તો જાહેર દરબારી મેલાવડાઓ. ખાનગી મેલાવડાઓમાં ફક્ત બાદશાહી શાહઝાદાઓ, સક્તનનના હાકમો સુખાઓ કે વગવાલા અમલદારો, અને ભણેલા ગણેલા પંડીત એડમઓજા હાજર રહી શકતા. તે વખતે નાગી તરવારના પોદ્દે રેગીરોનુ કામ નહીં પડતું. પણ દરેક આદમી પોતાના દરજ્જા કે મરનખા પ્રમાણેની જગાએ બેગી કલ્પી સાથે ચુકેચુ કરતો. એ વેલાએ માદીવારસ શાહઝાદો કલ્પીની સોડે બેસતો. હયાં શાહેરો શાહેરી અને બેતખાશ કરતા; સેતારેશનામે આરમાનની આલની શુકર કરતા; હકામ લોકો તખીખાતના એલમની ચુનોચરા કરના; અને મુચાફર લોકો નવી નવી વીલાયત કે જજરાઓમાં પોને જમને જે અજાયખાતનાં અવસોકણુ કરી આવ્યા હોય તેનાં મનરજન આખ્યાન કરતા.

અરબાણી ખાનુઓ.

મોડી અરબ મરમો, કે તર્ગર સોદાગરણીઓ, અગર સુખા હાકમની ખાનુઓ, માથે કીમતી જહવેરના જડાવની ખડા રોશી ઉંચી ટોપીઓ પેદરતી. ટોપીની ફરતી કીનારીપર જહેલી સોનેરી પટ્ટીપર હીરા મોતીનો અગમધાદ શોખતો. જે છોડી ઉંચી, પનલી, સરોવર જેવાં ગ્રીધાં સરખાં સુમારવાલાં કદની, અને લાંબી કાલી મોડી ચમકતી આંખવાલી સારેબણુ હોતી, તે ખુબસુરતીમાં લેખાતી. લજ કે રખચાર ચાને દોઢ તથા ગાલ ઉપર છુંદણાં પાડતી, અગર ચુલલાલાની મીચાલના લાલ રંગની મદદથી પોતાનાં ચુલાખી દોશનમાં મુધારો વધારો કરતી. ઉપલી તરેહની માથે પેદરવાની ચુબજ રોશી ટોપ કલ્પી દારૂનની બેદન ઝોલાયાએ પેદલવેહલી દાખલ કીધી. એ જમાનામાં બીબીઓનો દરજ્જો મરદોથી કેાઇ કીસમે ઉતરતો ન હતો. કલ્પી મનસુરની એ થી ત્રણુ બેહનો બખ્તર પેદરી ચુનાન સરજમીનના કેસરાઓની ફાજ માથે લડી આવી હતી. દારૂન અલ રશીદના જમાના-

માંથી અરબણીઓ ઘોડેસ્વાર થઈ જંગમાં ઉત્રેલીના, તથા લશ્કરોની સીપાહ શાહારી કરવાના, દાખલા મોજુદ છે. કલીક મુકતાદીરની બાલવયમાં તે તેની “અમ્માં સાહેબ” યાને માય પોતે જાને ઇનસાફની સરઅદાલતમાં ખેસીને ન્યાયના મુશકેલ મુકદમાઓના ફેસલા કરવી. વલી ત્યાંથી પરવારેલી દરબારમાં ખેશીને પારકાં મુલકના બાદશાહોના એલમીઓનાં બાશણ તથા પોતાના મોટા અમલદારોની અરજો સાંભળી તેના જવાબો આપતી. ચંચલ અને વગવાલી ખીખીઓના આસરા હેઠલ સહુકાઈ ભરેલા સંસારી અને યાની મેલાવડાઓ થતા, તેમાં ચખરાકી ને ચતુરાઈની તડતડીઓ ચાલતી. શાહેરી તથા અકલની વાનોની લડાઈ મરદ ઝારનો વચે માનપુર્વક અને સંપીલી હેરીફાઈતી હોંસે ચાલતી. હારનની મહારાણી જુમીદા પોતે અતી સુલક્ષણવાલી અને શોબાગ્યવંત હોવા સાથે ઘણી બણેલી અને શાહીરીની જાણુનારી હતી. બાજે વખત હારન પર તે કચીતાઈ રૂકો પડાવતી. એજ મીસાલે એણીની વડુ તે કલીક મામુનની મોહરદાર પણ ઉસ્તાદી અકલમાં ચડતી હતી. પુરનનો કીસ્સો.

કલીકાણી પુરનનો કીસ્સો પરસ્તાનની એક કહાણી સરખો છે. તેણીનું અસલ નામ ખાદીઝ હતું. તે મામુનના વઝીર હશન ખીન સાહલ નામના ધરાનીની બેટી. પુરનની ખુબસુરતી હદ બાહર હતી. હીરા મીસાલ તેનું બદન ચલકતું. હોટ, ગાલ ને કપાલ માણુક મીસાલ લાલ. મોતીની હાર સમાન દાંત. યનીયાનાં ને ગોમેધરના અલકાટ સમાન દીપતી કાલી ઉમ્મરદાર કસખી આંખ. કાલા નાગ સમાન જુલફાંદાર, પેચદાર, વલ ખાતો, લાંબો સડસડાટ ચોટલો. ખીજનાં ચાંદ સમાન બવાં. સોયની અણી જેવાં પાંપણ. ફેલના ડોરામાંના કુમલા પંજ સમાન આંગલાં. ઘટમદાર કાન. ખીમોર જેવું મઝું. પાન જેવું પેટ. પતલી નાજુક લેંદકતી લચકતી કમ્મર. ખુબનમુન અને તેલની ધાર જેવું નાક. યુથકી અથવા હડપચીનો મરોડદાર ખાડો તો એવો કે તેમાં દર પલે સો આયક બચાઓ જનનો સદકો વધાવવા ચુકે નહીં. એનો બાપ હસન, અને કાકો ફજલ, ધરાની બચ્ચા હતા. હરસામાનાં મોત વખતે બાગદાદમાં જે લશ્કરી બલવો ઉઠ્યો, તે વખતે એ નોકો એટલી તો મરદાપેચીમાં આવ્યા હતા કે, નેમની ઉપર “મોબેદના બચ્ચા મોબેદ” ના નાણા મારી અરખો શીટકાર વરસાવતા. પણ ત્યાર પછી બારેક વરસના અરસામાં એ બધું વીસરાઈ વસ્યું, અને મામુનની શાદી પુરન સાથે બાગદાદ ખાતે ઈસ્વી સને ૮૨૫ માં અસાધારણ ધામધુમ સીકે કરવાનાં આવી. શાદીને વખતે સઘળી શેહનશાદી બાનુઓ અને શેહઝાદીઓનું ખુબસુરત સરખસ હાજર હતું. પણ ને બધી ખુબસુરતીની વચ્ચે નવશી યાને વરરાણી, ખુબસુરતીની અજમત દાખલ, સર્વને સર ખીરાગતી. મોટાંમાં મોટાં એક

હમર મોતી ખમતનાંમાંથી તારની કઢાડીને એણીની બપાઈએ એના સર પર વરસાવ્યાં ને સપલાં એક હમર ઉમદા મોતી વીંધાવીને કર્ચી તેના નવકરોડા દાર બનાવી પુરનને પેકરાવ્યો. નવસા નવગીના ખાનગી ઓરડા અંદર હેંસી રતલ ઉંચાં અબરની એક ગંબવર મીબુમતી સલગાવવામાં આવેલી, તેના મુગંધના પમરાટથી આમો હવા તો ગોથા મધમધાટને ભારે લચકાઈને ઝુમી પડતી. પુરનના બાપ હસને દરેક મોટા દરબારીને ઉમદા સરપાવ આપીને તેમને કસ્તુરીના બનાવેલા કીમતી દડાઓથી વધારી લીધા. દરેક દડામાં એકેક સદી મોહર સાથની દીકીટ ચુકેલી. તેમાં કોઈ મેહલનું, મીલકતનું, બગીચાનું, જરરીન છન અને હીરાજડીત સોનાની લગામવાલા અબલખ ધોડાનું, કાલા કે ગોરા ગુલામ અથવા ગુલામડીઓનું, કે એવીજ બીજી ઉમદા બહેશનું નામ લખેલું. દીકીટ મેહલનારો ધણી તે લઈને વજરના મીરમુનથી પાસે જતો, કે તરતજ તે ચીજ સીલ, સદી, સાખના દસ્તાવેજ સીકે તેને હવાસે કરવામાં આવતી. આમ લોકમાં ઠેલીએને ઠેલીઓ ભરી સોના તથા રૂપાનાં સીકકા પા-હોય છુટાવ્યા, તેમજ અંબરનાં છંડાં અને કસ્તુરીના દીકીટ વગરના દડા ફેંક્યા. આટલી મોહડી ગંબવર ખરમીના ગંબનો બદલે વાલવા ખાનર માથુને પોતાના સસરાને દારૂસ અને મુસના પરગણાઓની એક વરસની કુલ મેહમુલ આપી દીધી. પુરનનો વમ પોતાના ખાવીંદ પર બલો હતો. તેણીની બહેશ હુલ્લે દીલની અને છુટે હાથની હતી. તેણીએ બાગદાદી બધરીઓના લાભ ખાતર કચકંછ બીમારખાનાં યાને દારૂપીટલો બાંધી; તેમને બણાવવા ધણા ધણી મક્તબો યાને નીશાળો ઉભી કીધી. તે બધાંના ખરચના નીખાવને માટે પુરતા બંદોબસ્તો કીધા, અને મોટામોટી બગીરીઓ કઢાડી આપી. પોતાના વર પાછલ એ બાઈ પચાસ વર્ષ વધારે જીવી.

બાગદાદી બીબીઓમાં સુધારો.

પુરનનો એ કીસ્સો વક્તો છોડીને પાછા બાગદાદી બધરીઓના સુધારાની વાત પર આપણે પોંહચ્યો. બધરાંઓની સાથે લેંદકો, લટકો, ચટકો, મટકો, મથુકો, રથુકો, ને ટથુકો તો જોડાયેલો હોયજ. પણ તેમના સદચુરો લીફની સલતનતમાં કેટલા પ્રકારીત હતા, તેનો ખ્યાલ આપવાને આરબ વારીખનવેશોએ પોતાથી બનતું બધાન ચીતાયું છે, તેનો કેટલોક લાભ માપણે પણ લીજયે, કે જેથી અલ રશીદના હીંધામની સાહેબીનો થોડોક માખાદ જાપ આપણાં મન પર પડે. દારૂનના, કે તેની નજદીકના જમાનામાં, જાજે બધરીઓ ગાયન વીધા કે વાજંત વીધાની ઉસ્તાદી કુશલતા ધરાવતી. માં એક તો એએલ તંબુરાથી, જેણી તંબુરો વગાડવા પર એટલો ધણેા િશુ રાખતી હતી, કે તેની ખરાખરી બલ્લા ધનંતર વગાડવાવાલાઓથી નહીં

થઈ શકતી. એ બીબી બડી ચાલાક, ખુબસુરત અને વળી પાક ધાનતની હતી. તેણી ગાયણો પણ જોડી જાણતી. ફઝલ નામની કવીયાણીની ચંચનાઈ પણ સુપ્રસીદ્ધ હતી. કાવ્યકળામાં તે જમાનાના નામીયા કવીયોથી કંઈ હતીને ઝોઘી પડી જાય એવી ન હતી. સૈયા સોદાની તો ભારી તારીફ છે, તે તો કાલેજના ઉસ્તાદ જેવી હતી. તવારીખ વીધા ઉપર તથા કવીતા, અથ વીવેચન, અને વાક્યાતુર્યની ભાષાણુ વીધાના વીધયો ઉપર, તો તે જાહેર સભ્યકો ધણી પડીતાઈથી સડસડાટ ગામેગામ ફરીને આપતી. તેણીના હરફ લખાઈમાં એવા સુદર મરોડવાલા તથા નોકદાર હતા કે ધણા સ્તુતીપાત્ર. જેનાથ અમમ મવાયદ નામની બાઈ તો કાયદાસાઝી તરીકે વીખ્યાતી પામેવી બાતુ હતી. અબુલ ફરાનની દીકરી તકીયેહ કવયાણી હોવા ઉપરાંત “મુન્ના”ના ધર્મ કાયદાઓ ઉપર ભાષાન કરતી. હારનની બેહન ઓલાઈયેહ પાકી શાકી-વાલી પવીત્ર અને પરેઝગાર મીબી હતી. ઉપરાંત ગાયણુ કળામાં ઉસ્તાદોને ખાડ ખવડાવે તેવી હતી. એવી એવી જણેલી રોહઝાદીઓ અને ઉચ કુલની અરબાણી મકમો પોતાના મેહલોમાં ગાયણી જલસા અને વાજીત્રી મેહશીલો રચાવતા તે વેલાએ ગાયણુની ધુમણુની છાક અને મહસ્તીમાં ધનસાને આ ફાની દુન્યાની આફતો તથા મુસીબત લુલીને લેહરમાં ને લેહરમાં ગોયા બેહસ્તના બાગમાં ગુલ્લાલાના ચમનની મીઠાલે ખીલતા. એવી મેહશીલોમાં કે ઇકે વખતે તો સો સો ગાયણુકારીણીઓ કે નૃત્યકારીણીઓ અગર તાલીમ આપનાર ઉસ્તાદો સામેલ થતા, અને રાગના બાગમાં ગોયા ખીનતા દુલોની અને લચકાતા ફોનોની ખ્યામી ધુમ મચાવતા ટેબલ, ખુરશી, કોચપર ખાણુ ખાવાની રસમ હતી. ચીની કોરીકામના કે અબ્બુસના લાકડાના ચમચા, અને સાથે લાગા બે સુધયાવાલા કાઠા. પલેટો, સુના રૂપાની, ચીની કે બીલોરની, કલઈ કાંધેવી ત્રામાની, કે નહીં તો કાસા પીતલની. બીલોરનાં ખ્યાલાઓમાં શરબત પીવામાં આવતું. સાકરના સીરો ઉપરાંત, ગુલાબ, સેતુર, ચેરી વગેરેની મીલાવટ કરી તેને સ્વાદીષ્ટ અને લેહઝતદાર બનાવનામાં ફરી કયાસ રેહતી ન હતી. વળી ખજુર, કીસમીસ, મધ વગેરેમાંથી બી બનાવેલા પીણાઓની આપવામાં આવતા બાજે વખત હિલતમાં મેજબાન પોતાની ટેબલપર લાનમ લાન શરાબનો દોર ફેરવી મેહમાનદારીમાં કસુર નહીં કરતો. ટાલ ટપા તથા હસી મસખરી સાર લઢુઓની રાખવાનો ચાલ પડેલો લોકને પાસા પાણુની જેખમ ભરેલી રમત ગમતની હલતમાંથી છોડવવાની મતલબથી હારને સેત્રજની પાદશાહી રમત દાખલ કીધી બીજી કસરતોમાં તો તીરદાજ, જદુકાજથી આખાદ નેમ ટાકી નીચાણુ મારવી છુટ બાઈડી ફેકી. કુસ્તી ખેનરી, દગદાવ રમવા, શીકારખાજમાં મચ્યા રમવ જવું. ધણીક રમતોમાં બાતુઓની સામીવ થઈ ભાગ આપતી. કીતાબ

ફોગે એટલે પુસ્તકો વેચનારની પદ્ધતિ જીંમી મનાતી. તે લોક પોતે એકબી
હોઈને એકબીના બંડારની એકેક કીનાબ એક દીનાર ચાને અઘણી બદલ વેચતા,
તખીજી, કલમકમી અથવા કાતીબ, મેતારેચનાગી, શીલમુશી, વાહબુવરી-
પણ અગર નાખોતપણ, તવારીખનવેશી, કાન્થ વીલા વગેરે ઘણાક એકબી
પુરતા જણાવવા હતા.

યાહયા ખાલીદ બારમકીતું ખાનદાન.

યાહયા, ખાલીદનો એટલો એ આપણે જોઈ આવ્યા છીએ. કલીક સફાનો
નાણુંવટ ખાતાનો મુખ્ય પ્રધાન ખાલીદ. કલીકનું નામ “સફા” એ પરથી
પડ્યું કે ચત્રુ માત્રનાં માયાં ઉડાવવાને તે ધડાધડ દુકમ આપનાં જરાએ
અચકાતો નોતો. એના મેહલ આગલ જાણે નાસ્તેરી પરથી કુટી પડતાં
નાસ્તર હોયતી તેમ એના દુશ્મનનાં માયાં તમતડ તેમનાં ધડપરથી ઉડનાં.
એમ કીનાથી તેણે બધાને “મફા” કરી નાખ્યા, ને તેનું નામ પણ “મફા”
પડ્યું. “સફા”ની પાછલ મનસુર કલીક થયો. તેની સલતનતમાં પણ
ખાલીદે વઝીરાત ભોગવી. એવા બાપનો મપૂન એટલો યાહયા, જે કલીક
હારનનો કુલ મુખસાર વઝીર થયો. કલીકમાં વડા વઝીરનો અખસાર
આપવાતું કામ બારે ન હતું. તેની કીયા મેહલ. કલીક પોતાની મોહર
હવાસે કરતા બોલતો કે “આજથી તુને રૈયત ઉપરનો રાજકીય કુલ કારભાર
સોંપ્યો છે, આહો તેને આપે ચકાવ. અગર અમલ પરથી કિતાર.” જરા આણું
પડ્યું ને મોહર છીનવી લીધી, કે લાગતીજ વજીરી ગઈ. લાંબી ખડપટ્ટી
નહીં ને પચાતમી નહીં. યાહયાની દીવાન નખવતી કારકીર્દી સ્થાણપતવાલી,
મક્રમ કરાવતી, તેમજ રૈયતની હીતાથે પરોપકારી હતી. એના વીશે હારનને
એટલું ઉચુ મત હતું કે સારા વખતમાં તેને સનમાન હઈ “પેદર” ના
માનવત ધક્કાબધી બોલાવતો. પોતાના આધાની બજામણી અને દરમાનબર-
દારીમાં યાહયા એટલો તો ધમાનચુસ્ત હતો કે નીરજીવ અને આછી અગતની
મીઝો વીશે પણ સાણત પકકો બહોતરત કરતો. એને ચાર દીકરા: ફઝલ,
જે સ્વભાવનો ગંબીર અને મોભાવાસો; જહૂર, જે ખડો ચાર બાજ અને
મયતાવડો; બાકીના બે તે મુમા ને મહમદ. જહૂરનો સ્વભાવ હારનને
એટલો તો પસંદ પડ્યો કે તેના વગર તેને ઘડી પણ કલ કે એન ન પડે.
મેહલનાં જનાનખાનામાં જાય તો ત્યાં પણ પોતાના એ દીવખની અજીજ
દોસ્તને બોલાવે : એટલી શીદાગીરીની કુરઆન્યત તેના ઉપર દેતો. પાછલથી
જ્યારે યાહયા જુદાખની જુદોગીનાં દબાણથી વધારે ઝુકમી પડ્યો, ત્યારે
વડી વઝીરાતની માલેકી કલીક પોતાના માનીતા મીત્ર જહૂરને એનાવત
કીધી. “વઝીર” બોલતો અર્થ “બોખનો ઉપાડનારો.”

એકી વખતે ત્રણ કલીફા

મેજર પ્રાઇમ, આરબ અને ધરાની તવારીખનવેરોને આધારે ટેલક જેવી વાત લખી અચ છે તે કહે છે કે એકી વખતે ત્રણ કલીફાનો ભેગ થયો હોય, તો અરમાણી ઇતીહામના આખા ચડરાવામાં એક વખતે કવીફ રાદી ગુજરાવાની ખમર આવી કે તેનો ભાઈ હારન કવીફ થયો, તેવીજ હારનને વધામણી આવી કે તેને ત્યાં એક બપોર બેઠાનો જન્મ થયો. એ બેઠા તે તે કે જે પછીથી પ્રખ્યાત કલીફ અલમામુન થયો એ મુજબ ત્રીકનાશી થોગ થયો. કહે છે કે ચાહ્યાએ ટાડન પાસે આવીને હાદી ગુજરાવાની પેહલી ખમર આપી, અને હારનને કવીફ ચનાની વધામણી આપી અને મુબારકબાદી દીધી.

ઈતિહાસનો બદલો

હાદી જીવતો હતો તે વખતે તેનો દીકરો જાફર જાફરનો મુખ્ય હજુરો નામે અમુ ઇસ્મા હાદીની મરજી પોતાના બાપની વખત ૨૬ કરી મગા ભાઈ હાડનનો હઠ ડુખાડી જાફરને ગાદીવારસ ઠરાવવાની એક દીવમ જખરદસ્તીથી તેણે જાફરના ગાદીવારમખણનો ડડેરો પણ પીટયો. સઉ ડોષ ઉગતા સુરજને નમે, તેમ ઇસ્મા ભાઈ પણ જાફર પરની જાનફેશાનીમા અજબ જુલ્યા, અને માયા સમાયા નહીં ગયા એક દી તેનન જાફરની સાથે ખડી ખીદમતમા આવતા જતા હતા તે વખતે ફરમાનખરદારીની કમર તેવણે તગ કીધી હતી બાદશાહના બેઠાની પનાહ તથા મુરમીગીરીની પડછાયાનુ ગુમાનનુ તાન તેમને તીર ચડ્યુ હતુ. ઇતિહાસ એવો બન્યો કે રસ્તે મદ્યા હારન, એટલે જાફરના મકા ઇસ્માએ જાફરના વાહલા ચવાની ઉલટમા આગન પાહલનો વીચાર કીધા વગર એકદમ જખાન મતરની પખે ચલાની તરખાટ કીધો કે “બાણુ જાઓ, નામદાર કવીફના ગાદીવારમ શાહજાદા જાફર ખાતર હારને અકલ હાનકી રાખી જવાબ આપ્યો કે “સાબળતા ચાર ટુકમને તાખે” એમ કહી ખમી ગયો. પણ મનગા ખાર રાખી કીનો ધર્યો હાદીની લાશ ઉપર દીનની મરચત પ્રમાણેનો ફાતીહો પઢવા પછી, કવીફ તરીકેનો પેહલો અમન તેણે ફરમાનુ સર તલનારની ધારે દેવાનો ટુકમ આપી દેખાડ્યો એમ ફરમાના વીખ્યા ને ભરમા ચયા

કીસમતની ચારી

પોતાના બાપ માહદીની એક લાખ સોનાના દીનારની મોહર હાર નને અસ્તક હતી. હાદી ગાદીએ આપ્યો, ત્યારે હારન પાસે મગાવી. હાદીને હારન સાથે વચકેતુ મોહર માગવાનો પેગામ લખ ઠાસદ આપ્યો ને વેલાએ હાડન “ધવાસીન” એટલે ડુખડી મારનાર તારાઓના પુલ પર

હમણો. વીટી આંગડીએથી હનારનાં મળે દાઢમાંથી સરી પડી હોય તેમ નદીનાં પાણીમાં મળે. લખ દીનારની કીમત નવ લાખ રૂપ્યા. પૈમાની આગની કીમતને તે પંજાની કીમત આપ સરખાવનાં ત્રણ ધણી વળતી મળતીએ મળવા નેચે. તેમ લેતાં અસાધીય લાખને માત્ર ટેમીમ નદીનાં પાણીમાં પલકવારમાં પડ્યો. પણ જુઓ કે કલીક દવા બાદ દારૂને નખીએ કેવી ચારી આપી. કરતાં કરતાં નેજ પુલપર આવી ગયો. રસા-લામાનાં પોતાના આદમીઓને હપટી દફાકનથી વાકેફ કર્યાં. વાન કરતાં કરતાં અસહનીજ જગે હમા રટીને તેણે એક દલદી કીમતની વીટી નદીમાં ફેંકી, ને તારાઓને કમીયુ કે તરન હુણકી મારી નદીનાં પેટાંમાંથી ને આપી આપે. તારાઓએ મથન કરીને વીટી આપી પણ તે કદા? પેલી પેદદલે વાળી મત્તાનીગ લાખી. એ વીટીમાંના દીરાનું નામ “અથ જમથ” એટલે અમદારનો પર્વત. નખીજની આવી ખીલણીથી કલીક ખુશ ખુશ થઈ ગયો.

કલીકાતનો કારભાર

કલીકાતનો કારભાર વઝીરે બનનાં લગી પોતાને દાઢ રાખતા, અને કલીકાને મળે પોતાનાં દધ્યાર દાખલ ગમવાનો ધન કરતા. તેનો દાખલોઃ અલમુકતારી ગુજ્યો, ત્યારે અબદલ્લા મોનાઝ, જે ધણો બજોક્ષ મળ્યો હતો, તેને તોમ નખીન કરવા હરાવ્યું. ત્યારે બાન્ને ખાઇ બદલ દરબારીઓએ વજરને બમાવ્યો કે “એક હોસ્વારને પમંદ કરીને શું તારા વમા ગુમાવવા છે? મુગો મુગો કોઇ બોડડને પસંદ કર કે “કલીક” નું “નામ” તેના દાઢમાં રહે, અને ને “નામ” નો “અર્થ” તારા દાઢમાં રહે.” વઝીરે લાગસા ફેરવી નોલીને અલમુકતાદીર નામના નેર વગ્ગના છોકરાને માદીએ બેસાડ્યો. પણ ચાલવાનો કારભાર નેવો ન હતો. પોતાની સત્તર વરસની દીવાનગીરીમાં તેણે મદદનીશ દાખલ પોતાના દીકરા ફજલને લીધો. એને લીધે ફજલ લોકમાં “છોટ્ટે વજર” ને નામે બોલખાવા લાગ્યો. પાંદર પીસરની એ બેઠ્યા વજરીમાં શેહનશાહનનો સીકકો ધણો વધી ગયો. સરહદ પર કીસ્તેખાની કીધી, ને દીજેરી રેગાછેલ બરી દીધી. પ્રાંતોની આખાદી વંચારી, વેપાર વણજ ખીલ્યો, અને રેયનના જનમાલની રક્ષા કાળે સખત કાયદા થયા.

જાકર પર નવાબેશ.

કલીક દારૂને એક મોકા પર ચાલવાને ક્યું કે લાગમ છે કે વજરાતમાં જાકરને બી સામેલ કરે. ચાલ્યાએ ક્યું: “બદે નવાબ, એ છોડાનું ધ્યાન થકે એક અમરનમાં બરેનું છે. એ કંઈ ફજલ જેવો રથડોડાયલો

કેલવાઇને કન થયેલો નથી કે રાજ ખટલામાં હું એને લેઉં.” કલીફ દરમાવ્યું: “શીકર નહીં. સહિ દહાડે ગાદપણુ આવશે ને ટકર મરશે ને રીખશે.” પણુ જાહરનેથી કંઈકે ઓધો સોંપવો જોઈયે. યાહયાએ કલીફનો સુખન રાખવા જાહરને શેહનશાહી મેહલખાતાંનો મુખ્ય કારભારી નીમ્યો, તેથી બગદાદીઓ દરમ્યાન તે બી પોતાના ભાઇની આફક “છોટે વજર” ઘખલ ઓલખાવા લાગેા. પછી તો કલીફ પોતાની સત્તા વાપરીને જાહરને પોતાની ખાસ ખાનગી મોહર આપવા કરાવ્યું ને યાહયાને તેમ કરવા ફર્માવ્યું. પણુ ફજલ પર એવો હુકમ લખવા ખુદા યાહયાનું દીલ ન ચાલ્યું, ધણો વીચાર કરીને તેણે લખ્યું કે “ઇમાનદારોનો હાકમ (કલીફ) દરમાવે છે કે તે નામદારની ખાસ મોહર તારા જમણા હાથમાંથી લઇ ડાબા હાથમાં ચુકવી.” ફજલ જાને ચચરાફ એટલે તરત પામી ગયો. તેણે જવાબ લખ્યો કે “મારા ભાઇ જાહરને લગતો ઇમાનદારોના હાકમનો હુકમ હું બગ લાગ્યો છે. તેની આબાદાની થાય તે ગોયા મારીજ થયા ખરાબર. જે હજત તેને મળે તેથી મને ફાપદોજ છે.” જાહર પોતાના ભાઇની આની ખીરાદરીથી મોહીત થઇ ગયો, અને તેનાપર આફ્રીનો વરસાત વરસાવવા લાગ્યો.

જાહરનો ઓધો.

જાહરને સોંપેલો ખાસ મોહરના વજર ઘખલનો ઓધો ધણો જોખમ બરેલો હતો. આખા શેહનશાહતના બધા અમલદારો પર હુકમો લખીને સહી મોહર કરવાનું કામ તેનું હતું. કલીફ જોગી દરરોજની જે સેંકડો અરજીઓ આવતી તેનો ફેસલો કરવાની ફરજબી તેને સર હતી. જાહર દીલનો ધણો દુલો હતો. સ્વભાવે રાંક અને નરમ. હોસ્તિયારીમાં બલ્લા ઓલમા કે કાજીથી ખાંડયો ન જાય. એને લીધે કલીફને એના વગર ધડી ચાલતું નહીં. કલીફની ખાનગી સેહલવાના સોબતી તરીકે જાહર સાથે હોસ્તો શાહેર અણુ નવાસ, તેમજ કલીફનો કાલો કેહરબરેલો હબસો ચુલામડો મસદર જલ્લાહ. રાતે વેશ બહલીને બગદાદની નગર ચર્ચા જોવાને એ ચારની ચોકડી બનતાં લગી સાથે ને સાથેજ ફરતી.

નેહાલ કહેલો નવીશહે

વજર બારમત્રીઓ સખાવને બાહદુર હતા. ને લોકના ઉપર કલીફની ઇત્રાજી થઇ. તેમનું ખાનદાન તેણે તે માફક તારાજ કીધું કે જે માફક ક્યાન્યાન પાદશાહ બેહમન ખીન ચુસ્તારપે કીધું રસ્તમ ખીન જલ જાણીતું. કલીફ તે વખત સખત તાકીદની મનાઇ કીધેલી કે કોઇએ પણુ બારમત્રીઓની તારીફના મખુન આવા નહીં. કરવું ખુદાનું એવું થયું કે રાતે રાત ફરતાં એક ચુલીસ જાસુસ એક મકાનને આંગણે ઉભો રહી સાંભલે છે શું કે તે

મકાનનો માલિક બારમકીઓની તારીફ બાગેબોલંદ અવાજે ગાતો જાય છે, અને વચેવચે કોકેકોક ધસાંધસ રડી પડે છે. જનમુરયો નો પેલા બીચારા ગરીબમને જેમ શેર પોતાની ચુંગાલમાં એસપંદ સપડાવી જાય તેમ ઉઠાવનેજ કે પકડી ગયો. એ જલ્દેમ આગલ ને માજલુમ (ગરીબ) નું ટકુ ચાલી ચકચું નહીં. તેને લઈ જઈને કલીક સામે ખડો કર્યો.

કલીક : તને મારી મનાઈની ખબર હતી કે? બોલ સાચું. હું તારે દાખલો તો એવો બેસાડીય કે કોઈ ફરીયા મારા દુકમનો અનાદર ન કરે.

મકાનનો માલિક : મારો કીસ્મો સમજીને પછી આપ “છમાનદારના હાકમ”ની નેક અફલમાં ઉઠે તેવું સાચન તમારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવા સારું આપરો, નો તેમાં મને બીલકુલ સંતાપ નથી, પણ સાંભલો મારી હકીકત. યાહ્યાના મુતસ્દીઓમાં હું એક ધણોજ અદના અને નામ્બીજ મેહતો હતો. છતાં તે સાહેબે દોલને એક પ્રસંગે મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે “તારા મકાને કોઈ દીન મને બોલાવી મુદરાપર જમાડ.” મેં કહ્યું કે “અપ જમાનાના નામદાર, મારી ને શું અવકાત ને બીસાત કે તું જેવા ભારે મર-તબાના હાકમઆલાની મેહમાનદારી કરવાની હું તાકાત ધરાવું. બલકે સાચું કહું તો મારું ગજુ’બી નથી ને મારી શક્તિબી નથી.” યાહ્યા બોલ્યા કે : કંઈ ફકર નહીં, પણ એક દીવસ તો તારે મને જમાડવો જોઈશે. મેં એક વરસની મેહતલ માંગી, સારે યાહ્યાએ માફ આપાકાની ને વામાટમા કરીને મને બે ચાર માસની મુદત આપી. તેટલામાં મેં મારી તેયારી કાઢી, ને એક દીવસે જજ્યાબું કે તેની ખીદમત કરવા બંદો તૈયાર છે. તે પોતાના બે દીકરા ફજલ ને જફર સાથે આવ્યો. મારા મકાનના દરવાજાપર ઘોડો ખડો કરતા વેત બોલ્યો કે : મને તો કકડીને જુખ લાગીછ તેથી બોલું લાવ. ફજલે એ વખતે મારા કાનમાં ડુંકે મારી કે : એમને જુજેલી અરધી મણી ગમે છે; તેથી વેક, જડક લઈ આવ. મેં દીવાનખાનામાં જઈને બીસ્તરે બીઠાવ્યો. વજર પેટ ભરી જમી રહ્યા, ને ઝોરમાં ફરવા લાગ્યા. પછી અંચીતું બોલી ઉઠ્યા કે : તારા મકાનમાં બધેબધ મને ફેરવ. મેં કહ્યું : જનાબ, આપજ મારું ગરીબનું મકાન છે, બીજું કોઈ નથી. યાહ્યા બોલ્યા : ના ના, એમ શું બોલોછ, તમારું બીજુંબી ખર છેને. મેં બ્યારે “ના જનાબ” કરી જપાળ દીધા કે રોષને દુકમ કરી ચોંટાટા અંજાવ્યા ને મારી દેવાલમાં ગામડું પાડી દરવાજો મુકવા કહ્યું. મારા તો આ સાંભલી દોસકોસ ઉડી ગયા કે : નામદાર, આપણાથી પડોસીનાં ઘરમાં કેમ કરી પેસાય? તે બોલ્યા : ફકર નહીં. દરવાજો બનાવ્યો, ને અમે તેમાં પેલા. ફરવા લાગ્યા તો ક્યા ખુશ મકાન, ને શું તેના ખુશબોદાર ફુલનાં ગાંધી અને મેવાએ

લયકાતાં દરખોથી બરેલો બગીચો. પુંવારા તો ઉડીજ રહ્યા છે. ખુલખુલો નો ગાયનની લેહરમાં આકાશની ચાંદનીની માફક છટક્યાં છે. મકાનમાં ગુલામો અને ગુલામડીઓ હલમલ કરી રહ્યાં છે. કોઈ મોટા અમીરનો મેહલ હોય તેવી ધામધુમનો મામલો મચી રહ્યો છે. વજીર બોલ્યા કે : આપ હવેલી ને એમાંનું જે બધું છે તે તમારું જ છે. તે નામદાર આગલ મેં સર સુંકાવી તેના હાથપર ખુસ્સા દીધા, ને તેના હકમાં દેવ્યા ગુજારી કીધી. યાહ્યાએ જાહેરને કહ્યું : દીકરા જાહેર, આવાં મોટાં મકાનનો ને તેના બધા નોકરોનો ખરચ એ કેમ ચલાવશે? જાહેર : પીદરે મન, મારી ફલાણી ચીણી મીલકત અબધડી એનાં નામપર કરી આપું છું, તેમાંથી એનો નીભાવ થશે. યાહ્યા બોલ્યા : પણ એટા ફજલ, જાહેરની મીલકતની મેહસુલ વસુલ થાય તાં સુધી એનું કેમ ચાલે? ફજલ કહે છે : નામવર આપ, અબધડી દુનું દશ હજાર દીનાર રોકડા એનાપર મોકલાવી આપું. યાહ્યા બોલ્યા : ત્યારે તો જાઓ દીકરાઓ, જલ્દી કરો. એ બધી બહેનો અને યોગ કલાકના દરમ્યાન મલી. હવે એવા હાતમ દીલના મારા મુરખીની તારીફમાં અથ ઇમાનદારોના હાકમ નામદાર કલીક હું સખુનો ગાઉ નહીં તો શું કરું, તે તું નામદાર તારી નેધાહ પુગાડીને દર્શાવત કર. હવે તારે જોઈયે તો માર, જોઈયે તો જીવાડ.

કલીકને મન દયા ઉપજી. તેણે એ ગરીબને માફ કીધો, ને બારમ-કાઓની તારીફમાં કોઈ ક્વીતા ન કરે એવો જે મનાદીનો હુકમ કરેલો, તે પણ એ પછી રદ કર્યો. યાહ્યાનો બપાવો બારમક તે બદખ બામીનાં “નએ બાહર” નામનો આતશબેહરામનો વડો દસ્તુર.

દશકદી દસ્તાવેજ

વજીર જાહેર અને મીસર દેશના હાકમ આલા યાને સરસુબા વએ ધણુંનું કચડાતુ ચાલતું. ચંદ આદમે એક બનાવટી દસ્તાવેજ ઉભો કર્યો, જેમાં જાહેર ને લાવનારની મોટી સીફારસ સરસુબા પર લખી હોય. આ રૂકો લખ પેલો લુછો બા શેખાઈથી મીસર પેંચ્યો, અને બડી અદાબતથી તે સરસુબાના હાથમાં મુક્યો. સરસુબો તો ખુશીમાં ગરકાવ થઈ ગયો કે આખરે જાહેરને મને પેહલો બોલાવવા આવ્યો. દસ્તાવેજની ચોક્કસ ટપની ધડી દક્તરી કાનુન મુજબ નહીં કીધેલી, તેના હાંસ્યાની કીનાર પર ધારા મુજબતું લખાણ કરવાની કસી દરકાર જેવું નહીં રાખેલું, તેની સહી મોહરમાં કદ દરક જેવું લાગેલું, કે એવોજ કશો શક પડેલો. તેથી સરસુબાએ નો પેલા કોરમાને તરતવેલા આખર આપી રાખ્યો ને આગતા રવાગતા કરી. પણ તરતજ એક ખાસ પેગામચી સોડે રૂકો પઢાવી પોતાના બગદાદના આડલા પર તે મોકલી આપ્યો કે તેનાં ખરાપણાં બાબત તલાસ કરી

દંત્રમાં ૨૫૨ કરે. મરસુખાના આડસાએ જાફરના કારબારીને તે બનાવી પુછ્યું. કારબારીએ ખુદ પોતાના શેઠ જાફરને બતાવ્યો. જાફરે તો તે ટરકટ તરતજ જાતી લીધું. પોતાના દરબારીઓની મીજબમ વચે દસ્તાવેજ કે'કતાં તે બોલ્યો: આ શું મારા દરકત મીજ મોદર છે? બધાઓએ તપાસ કરી એક આવાજે ના કરી. જાફરે પુછ્યું: એના બનાવનાર ટરકટયાને શી સગ્ન કરવી ધટે? કોઈ કહે ગરદન મારો. ખીજે કહે તેનો જન્મનો હાથ કાપી નાખો કે નાપાકગદો ફરીથી એવી લુચાઈ કરે નહીં. તારે વળી ખીજ બોલ્યા કે એની પીઠ પર ચાલુકના ફટકા મરાવી એની ચામડી ફાડે. દયાયુ લોકે મુચ્ચું કે એને છેક મીસર વેરથી રજાજતે રખડનો પાછો બોલાવો કે એની આખી મેનત બરબાદ જાય ને ધુનાદ લાજમ યાય. પણ દરમાવ દેલના જાફરને એમાંની એકબી વાત પમંદ પડી નહીં. ને કુહડપો, ને બોલ્યો: "તમારામાં કોઈ માનો પુત એવો નથી શું રે કે જેના દીકમાં દયાનો ઝરો ઉમરનો હાય? તમે શું જાણના નથી રે કે મને ને મીમરના સરસુખાને આજ કેટલુંની અદાવત છે, ને અમે મગરબીના રાજને મારે એકમેકને બોલાવા જવાની પેદલ કરવાને અચકાઈએ છીએ. તો આ ઇનશાનગદાને પાક પરવરદેગારે મોજેજાતી પકાવ્યો છે કે જેની મારફતે અમે વચેની આગલી દોમતી પાછી તાજ યાય. તેથી બરબક છે કે એને મીક્ષા કરવાની જગે ઇનામ મળવું જોયે." એમ કહી જાફરે પોતાના મુજારક હાથમાં તેજ તલવાર કરતાંખી સપાટાખંધ સડસડાત આજતી રીણી કલમ પકડી. તેજ દસ્તાવેજ પર એક શેરો લખી કાઢ્યો. તેનો મજકુર એવો હતો કે "મીસર ના સરસુખા જોગ. ખુદા ખેર કરે તમે કેમ જાણ્યું કે એ કાગળ બનાવટી દસ્તાવેજ હતો. એ ખુદ મારા દસ્તખત જાણ્યો, અને એના લાવનારને મારા ઘણા અતલગના દોસ્તોમાનો સમજ્યો. મને આશા છે કે તમે એની સારી મદારત કરશો, અને મારા પાસે જલદીજ વળતો મોકલી આપશો. કેમકે એનાં પાછાં ફરવાંની હું ઇતેજારી સાથે રાહ જોઉં છું." સરસુખાએ તો પેલા ઘણીની માવજત કરવામાં અને તેને તોફા મોગાનોથી નવાજને નેહાસ કરવામાં કરી ક્યાસ રાખી નહીં. પેલો પાછો બગદાદ આવ્યો, ત્યારે જાફર આગલ જાઈ, તેના પગે પડી, પોતાની તક્ષીર કીજે મીનનગરી ગુમરી, મારી માંગી. જાફરે પુછ્યું કે તેને કેટલી બક્ષીશ સરસુખાએ આપી. પેલો કેહ્યો, એક લાખ દીનાર. જાફરે પોતા તરફથીની નેટલીજ રકમ એનાયત કીધી. એટલે પેલો પુષ્કળ ખારી ગયો, ને સારી જીંદગી સુધી મોહતાજમંદીને લાત મારી તવંગર બની ગયો. તેની છાતીમાં એટલી હીમત આવી કે તે રસીદની માફક ઉડાવે બરાબ આવી. તેની મુછોમાંથી આતશની ચીણુગીઆ ઉડવા લાગી, અને તેનાં નાકનાં શીફરાં ફુલનાં આલ્યાં, એટલો બધો તે સ્વતંત્ર ચઢ્યો ગયો.

મેહકીલમાં મ'ગાયલી સુરાદ

એક દાહડે જાહેરે ખાનગી મેહકીલ ભરી. તેમા નોશબાજનો દોઢ ને રામશગરોતુ ગાતુ. બધા મીજલશીઓ ગમેરગી ચટાપનાના જભાઓ પેહરી અને મનને ગમે એવા ફેનસી પોશાકમા મગાઇ, વજત્ર અને રામશ ગરોના આવાજ અને શરોદ પર નાચવાના. મીજલશ બડી ખાનગી, બલકે છુપી રાખેલી. એકજ મીજલશી આવવાનો બાકી રહેલો. તેનુ નામ અમદુલ મલેક સાલેહ. જાહેરે દરબાનોને તાકીદ આપેલી કે તેના શીવાય બીજા કોઇને પણ કસાંમી બાહનાથી અદર દાખલ થવા ન દેય. એક અમીર આવ્યો ને જાહેરને મલવા બાહેશ દેખાડી તેનુ નામ અબદુલ મલેક સાલેહ અત્રી અબદુલા અબાસ. પેવાઓએ જુલાવાથી ખ્યાલમા આવ્યુ કે એ એજ-પેલો બાકી રહેલો તે. એમ ધારી દાખલ કીધો. હવે એ ધણીનો કલીફનો અતલગ સંગો, કાકાના દીકરા જેવો. ધણોએક ઇમાનસુસ્ત, દીનદાર તથા ધર્મી અને સખત પાકીઝગીવાળો. તેને જોઇ જાહેર સમગ્ર ગયો કે એ તો મગબગોટો થયો. પેવો પણ મીજલશની ખુરશીનો બાહર જોઇને પામી ગયો કે આનો કાસુ કપાસુ છતા જાતે હતો સ્થાનો, અને પોતાને હતી જાહેરની મદદની ગરજ. તેથી પેટ પકડી હચ્ચા લાગો, અને જેવો મીજલશનો રંગ તેવો પોતાનો ઢગ કીધો. એક મીજલશીનો રંગીનો પોશાક માગી પોતે પેહરી લીધો. બધા સાથે હસ્તા રમવા, ગાના બજાવા નાચકુદ કરવા લાગ્યો, અને ખાવા પીવા માડ્યુ. તેની આડી આલથી જાહેર નેહાયત ખુશ થયો, કેમકે આગલ જાહેરે ધણીવાર આમત્રણ કર્યા છતા તેજે તેની મીજલશમા સામીલ થવા ધસીને ના પાડેલી. જાહેરે પુછ્યુ કેમ આવવુ પડ્યુ ? અમીર કહેજે “કવીઃ પાસે ત્રણ બાબત માફ તમારી સીપારસ માગવા આવ્યો છુ. એક તો મારે માથે દશ લાખ દેરમતુ કરજ ચહડી ગયુ છે બીજુ તો મારા દીકરાને એક મોટા પ્રાતની હાકેમી મલે ત્રીજુ તો કલીફની દીકરી ને મારો દીકરો પીત્રણ પીત્રાઇ થાય છે તેમની સગાઇ થાય.” જાહેર કહેજે, “તમારી ત્રણે બાબતો કમુલ થઇ અબધડી દશ લાખ દેરમ તમારે ધરે મોકલાયુ છુ. પ્રાતની બાબતમા તો એમ કે તમારા દીકરાને આખા મીસર દેશનો હાકમ નીચ્યો. સાદોને વીશે તો ફલાણી ચીણી બીબી ને નામદાર કલીફ હાર્દન અલ રશીદની દીકરીને, અત્રેથી હુ તમારા બેટાસે અદરાયુ છુ, અને તેની રીત જોગનમાં આટલી આટલી રકમ અત્રેથી દેરવુ છુ હવે સીધારો ખુદા હારીઝ.” અમદુલ મલી-ધરે જાહેરને જોય છે તો દશ લાખ દેરમના કેવા ક્યારના આની તૈયાર પડેલા બીજુ સવારે જાહેરે કવીઃ પાસે જઇ મીસરની હાકેમી બામે તથા દીકરીની સગાઇ બાબે અમમનીને પરવાનગી મેવની આપી.

ફજલની કાળેલ્યત.

ફજલ કાળેલ્ય તેમ કાળેલ્ય હતો. ઇશાક હજારીમ મુસલ્લી નામના પોતાના દોગ્ગને નેહાણ કરવાની તક રોધતો ફરતો. ઇશાકે એક પરીખદ રૂપની બાંદી ખરીદી. તેને તાલીમ આપીને કાળેલ્યતમાં તથા કાળેલ્યતમાં એવી તો ઉમ્માદણુ બનાવી કે કંઈ કસર નહીં. પછી ફજલ વજર પાસે તેણીને સોગાદ દાખલ લઈ ગયો. ફજલ કેહ્યો : “દોગ્ત ઇશાક, ઇજ્જતના દાકમનો એલચી મારા પાસે દમણુંજ એક મેરબાની માંગવા આવ્યો તો. તે પાછો આવશે કે તેની આમલ આ લોંડી વીશે હું ખુબ તારીફ કરીશ. તેથી તું એને દમણું તો તારી પાસેજ રાખ, ને તે ન્યારે એને વેચાતી લેવા આવે સારે પચાસ દગ્ગર દીનારથી ઓછી કીમતે વેચતો ના હો કે.” ઇશાક ધરે ગયો, કે આવ્યો ને યોડાવારમાં પેચો એલચી. તે કેહ્યો : દર દગ્ગર દીનાર લે, મને એ લોંડી એક સાહેબને સાફ પાસ જોયે છે. ઇશાક : “અરે જરે જ દર દગ્ગરવાલા. તુનેથી શું કહું ને તારા દગ્ગરનેથી શું કહું. દર દગ્ગરતું તો એ લોંડીના ચોટલાપર રોજતું લોખાન બળે છે.” એલચી : લે બાઈ વીસ દગ્ગર, ઇશાક : એ કંઈ બને નહીં. એલચી : આપ ત્રીસ લેવા છે, નહીં તો આ ચાલ્યો. બેવકુફ ઇશાક ધબરાયો કે લઈતી ચાલ્યો કરવા આવીય, તે પચામની બોંસ પકડતાં છટકી જવાની તો. તેથી પસરી પડ્યો ને લોંડી વેચી એલચીએ પોતાનું કામ કાઢવું સાઈથી ફજલને ભેત કીધી. વસતે દીવમે ઇશાકને ફજલે પુછ્યું : કેમ દોસ્ત, કેટલે વેચી ? ઇશાક : ત્રીસ દગ્ગર, નામદાર. ફજલ : “ખુદાના લાલ, મેં તને કહેલું કે પચાસ લેજે ને, એમ કેમ કરી નાખ્યું. વાઈ જો હવે ફરતો નહીં. રૂમનો એલચી મારા પાસે બાદશાહી કામે આવ્યો છે તેના આમલખી એ લોંડી વીશે હું ખુબ તારીફ કરીશ. તેને પચાસથી ઓછે વેચી તો ખબરદાર.” લોંડી પાછી આપી, તે લઈ ઇશાક ધરે ગયો. રૂમના એલચીએથી ત્રીસ દગ્ગર કીધા, કે ઇશાકનાં લખાં લેવાયાં. તેણે વેચી કાઢડી. બીજે દીવસ ફજલ પાસે પાછો જઈ હેવાય કહ્યો. ફજલ હસી પડ્યો, ને કેહ્યો : “શીકર નહીં એક ત્રીજ તક આપું છું. ખોરાસાનનો એલચી તારા પાસે મોકલીશ. તે ખરીદવા આવે તો પુરા પચામ દગ્ગરમાં પછ ના કમી લેનો.” લોંડી લઈ ઇશાક ધરે ગયો. પેલા ખોરાસાનીએ આવી ચાલીશ દગ્ગર દીનાર દીધા, કે ઇશાક નો દવેરો બાવરો ને વીલલે ફાંસે પડ્યો. ચાલીશ દગ્ગરે વેચી નાખી. બાર-વળે ફજલ પાસે જઈ કહ્યું કે “તારી એનાયતથી મને લાખ દીનાર મળ્યા. મને હવે બીજું કશું જોઈતું નથી. તારા હકમાં શુકરાના કરી, ખોદાવંદ તાજાને દરગમ માફ કરી, હવે મારી બાઈની જાંઘી મુખમાં મુગરવાનો છરાદો રાખું છું.” ફજલે વેચી લોંડી પાછી આપી, ઇશાક તેને ધરે લઈ ગયો, અને

ગુલામગીરીમાંથી આઝાદી બધી. એથી તે બીબીને ઝાઘે પુગી, કે તેના જેવી બાયગવંત સાથે તેણે શાદી કીધી, અને અમન ચમનમાં દીવસ ગુમરવા લાગેા. દ્રષ્ટાંટ બીજો.

ફજલનાં દાતમ દીકરો બીજો દાખલો. મમદ ઇબ્રાહીમ “ હમામ ” ને સરનામે ઝાલખાતો. તે જવેરાતનો ભરેલો એક દાબડો લાવી ફજલને કેદવા લાગેા કે “ મને દશ લાખ દેરમનું કરજ થઈ ગયું છે, ને આ દાબડામાં પુરતો આવેજ છતાં શરોફા પાસે જઈ મારી હાથ લેવાડતાં અને નાણાં કદાવનાં મને શરમ આવે છે. તેથી મેરબાની કરી તું એ અમાનતની જામીનગીરી પર એટલી રકમ ધીર.” ફજલ કહે: શરો ચશમથી, પણ એટલી શરતે કે આજનો દાહડો મારે ત્યાં મેહમાન રહે. હમામે કબુલ્યું. ફજલે હમામની મોહરબંધ દાબડો લીધો. સાંજે ઘરે જઈ હમામ જોય છે તો દાબડોબી સીકબંધ પાછો આવેલો, ને દશ લાખની રકમથી આવીને પડેલી. બારવણે આ બક્ષેશ આઈ ફજલનો ઉપકાર માનવા ગયો. પણ ફજલ તો મેહમમાં “ હસ્લામી હમામના હુકમદાર ” કલીફને મલવા ગયલો. હમામ મેહમે દોડ્યો. તેના આવ્યાની ખબર ફજલને પડી તે બીજો બારણે સટકીને પોતાના બાપને ઘર ગયો. હમામે તે તરફથી પુક પકડી, ને આખરે તેમનો મેલાપ થયો. હમામ ફજલની મેરબાની માટે નીમકદલાલી બતાવી તારીફ કરવા લાગ્યો. ત્યારે ફજલે કહ્યું: “ હમામ સાહેબ, તમારી આમદાની કરતાં તમારો ખરચ વધુ તેથી એ કરજ થયું. હવે કરજ ફેડતાં એ દશ લાખ દેરમની રકમ તો ધસડાઈ જશે ને બાકી કંઈ વધશે નહીં. તેથી વળી તમને નવેસરથી કરજમાં તણાવું પડશે. એમ ધારી હું કલીફ સોડે ગયો, અને તમારો હેવાલ જાહેર કરી બીજા દશ લાખ દેરમ તમને આપવાની મંજૂરી મેલવી. હું મેહલમાંથી બીજો બારણે સટકી ગયો તેનું કારણ એમ કે તે બીજા દશ લાખ દેરમ તમારે ઘર પુગા ન હતો. હવે તે પુગી ગયા છે.” હમામ તો થોડો થોડો થયો, અને ઘણાવણી ઉપકાર માન્યો. પછી હસમનામું લખ્યું કે “ હવે પછી મારે ફજલ શીવાય બીજા કોઈ પાસે મેરબાની માગવી નહીં.” તેની ઉપર પોતે સહી કીધી, અને બીજા સારા આસામીઓ પાસે સાક્ષી કરાવી. બારમક ખાનદાનનો દાહડો બરગસ્તે થયો, ત્યારે હમામ પાછો તંગીમાં આવ્યો. બીજાઓએ સલાહ આપી કે નવા વજર પાસે જ. પણ તે ન ગયો, ને પોતાના સોગંદપર ચુસ્ત રહ્યો.

કલીફની મજલેશ.

કલીફની દરબારનો મેહમાર તેની સલતનત અને હસમતનો ખ્યાલ આપતો, પણ તેની ખાસ મજલેશ તેના ખવાસ અને દાનાઈનો ખ્યાલ આપતો.

પોતાની બેશુમાર સખાવતને મારે દારૂને પોતાની આસપાસ શાહેર, કાઝી, મુસ્લાં, ઝોહમા, ધારાશાસ્ત્રી, વૈયાકબી, કાનેજ, ગવૈયા, દાગર જવાબ્યા, વગેરેનું એક આશુ ઉસ્તાદ મંડલ બેશું કીધું હતું તેઓથી તેની બોદલી પાદશાહીની જેમ અને જલેદમા ઝલકાર વધ્યો હતો. પોતે પણ અહો બહેલો અને એકમની તાલીમ લીધેલો આદમી હોવાથી એ બધાં પંડીત મંડલને મન જાદુન માનીતામાં ખપતો. એની ચાલસત ચકતી ઘણી સારી હોવાને સખાવે મુખ્ય કવીરાને કે કલમખાજ લેખકોનાં નામીયાં વેળુ નેમથી પ્રસંગોપાત ટાંકી જતલાવતો. પોતાના પાદશાહમાં આવી ઉમદા ખુશી જોઈને મીજલશીઓ ઘણા મજકાના. એ માથે તેનામાં એવી ચહડતી વરણુની આકાષી તથા ચંચલાઈની ઝેહેન હતી કે જેથી સાદીત્વને લગતી ખુશી અટ પીછાની જતો. વળી તેનો દેખાવ મોબાલરોયો હોવાથી શું ગરીબ કે તવંગરને મન ધણો માન લાયક મનાતો તેથી એના વખતના દરેક લખનારાઓને એની એમ ખુપાવવાની અને એના મંદુશુબોને વધારે ચહડતા રંગે બાદર લાવવાની લાલચ થઈ હતી. હરજામી લખનારા નામે એની હકુમતની તારીફ પર મરી શીટ છે; એના જેવા કોઈ ન ચલે ન થવાને એમ ઉકમાઈથી માની લેય છે. એના વખતમાં બગદાદ પોતાની જાહોજલાલીની સર્વેથી ઉચી ટોંચે ચહડ્યું હતું. એના મરણ પછીથીજ તેની પડતીની અવડ દશા બેઠી. ક્યાં નોશીરવાન આદીલતું આગદાદ; ક્યાં કલ્પીક દારૂનની વખતતું આગદાદ; અને ક્યાં હાલતું ટુંકું બાશું આગદાદ. જમાનામાં ચહડતી ને પડતી એમજ છે. ગરીબને તવંગર સડે એજ હાલો છે. આકથી પેદા થયા, આકમાં નષ્ટ થવાના.

અતાયા:

તારી જંગી રેઢજે ખુશ,
હિયા ખી તા જોની પનાહમા

કલીક: વાહ વાહ, રામાય, આક્રીન

અતાયા:

સવાર ને માજે કુન મનુશ,
ખગ રહજો તારી ખી મનમા

કલીક: નાદર ! ઉમર તોફા ! અજમ !

અતાયા :

પણુ છેના રડના ડચકા જે વાર
ધગ્ગાની છાતી પર ચડે
માનજે તુ ચકીનથી ને વાર
દે આ દુન્યા તા ખાખીજ છે

ખાખ પીધને ત રોસન થયેો કલીક તો આ પછના પ્રીતથી ગમગીન થઇ ગયો તેની આખે પાણી ચઢી આયા આ ફાની દુન્યાના નાચીઝ પણુ ઉપર તો દુઢડ રી પાને મોરોર જેવડા આમુ પાડના આથી વજર ફજને અતાયાની ઉપર નાગ રંગી બનારી ઠંડયા પ્રધુ ધમાનના રોના હાકમે તુને મોના પો તે ગમત આપના નહા ક નેનજુને નગીર કરી રડાવના ' કલીક કથુ નાના એને એમ ના કયા એણે જોયુ કે આમાદીની ચરડી આમે ચડવથી આપા હી આપના થના જાહે છે તેથી એણે આપણને નાના ઠહાયે કરી વધુ આપનાપણના ના હુરો '

બટવાખોરની ખોહ મોડી

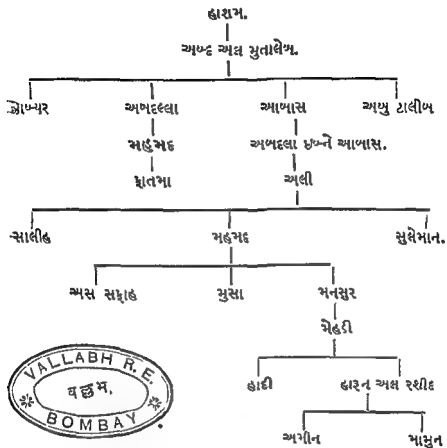
અનીના નશતો એક તહજ દે નામે વડ્યા એમ્ન અમ હા હતો તેણે હીનીમમા હરન નામે બનના ઉઠા પો અલીના વડના નામપર મરી શીટનાર હજરો અ મીઓ તને જલ મયા તેરી કામ વરી પજુ, ને મામનો દન પર લન બગ તા ચાહો એ મનવા દમારી દનાને પ્રીકિ પચામ હજર લશકર આખીને વહર ફજને નીનના દયાવની મીગાને રાનાના કયો ફજલ હતો સ્વાણો તેણે જોઇ લીધુ પ્રપના લશકરનો મોડો ભાગ ધરાની છે જેઓ અનીના નામપર મરી શીટનારા છે તેથી અગર લગાઇ થઇ નહો ને થઇ નો તેઓ લાગના દુશમનને જલ મળજો અને પ્રીકિનુ લશકર શીકરને તથા બરગરને બખતુ ચશે એમ વીચારી તેણે દાનાઇ દુર લીની, દુર અદેશી, અને ખારીખીનીના હથ્યાર વાપરના ઠરાવ્યુ બટવાખોર ચાહ્યુ સે તેણે કોનકરાર કરવા શુર કર્યા આખરે એણે ઠરયુ કે જે કલીકની પોતાની

સહી મોહર સાથનું “અમન નામું” નેને આપવામાં આવે કે તેને બાલભાર થી છૂટ ન થશે. તથા ને અમન નામાં પર કાઝો અને ફાકીદ, એટલે સલ-તનતના મોટા કાયદાના અમલદારોની સાક્ષી કરેલી હશે, તે લશ્કરને માહયા વીખરી નાખી, પોતે પાદશાહની શરણે બાગદાદમાં જઈ, તેની પનાહપોસ્તીમાં રહેશે. આ શરતથી હારનના મનમાં ધણું ઝોણું આવ્યું પણ “ખેર” કરી નામું તૈયાર કીધું, અને તે પર બધાઓની સહી કરાવી. એટલુંજ નહીં, પણ સાથે સાગી પોનાના બેની હાશમ કમીલાના જે વડપણવાલા શાહઝાદા હતા, તેમની પણ સહી સાથ તે સ્તાવેજ પર કરાવી આપી. જ્યારે માહયાને બાગદાદમાં આપ્યો, ત્યારે તેનો કલીફ પેહલાં તો સારો આદર સત્કાર કીધો, પણ થોડા દીવસમાંજ તેને પકડીને બંદીખાને કે કીધો. પછી પોતાની દરબાર બોલાવી પુછ્યું કે એક બલવાખોરને આપેલું અમન નામું શું વાજબી ગણાય? બારમકીઓ જેવા ચંદ દરબારીઓ, જેઓ સાચાં ઇમાનના હતા, તેઓએ અભીપ્રાય આપ્યો કે તે ખરુંજ ગણવું, અને તેનેજ અમલમાં મુકવું. બાજે ખુશામત્યાઓ બોલ્યા કે વળી બલવાખોર સાથે સચાઈ શાની? તેણે બલવો ઉઠાવ્યો તે શું સચાઈ વાપરીને ઉઠાવ્યો તો કે? આખરે અમનનામું રદ કરવામાં આવ્યું, ને માહયાને બલવાખોરને બરની કેદની સજા ચખાડી. સેવરે ઝાખીર એબને અવામ નામના શહે માહયાની ચાડી યુગલી કલીફ આગળ ફરી કીધી કે તે તો આકેબત ખીજી લશ્કર ભેગું કરી બલવાની ખીજી ઝેહમત તથા મુશીબતમાં કલીફને નાખવા શકાયો છે. એ નોમત પર ઉપર ટપેની તપાસ કરી કલીફ દુકમ કીધો કે માહયાને બંદીખાનામાં મારી નાખે. તેની ઉપર ખોટી ફર્યાદ કરનાર ઝાખીરની થોડા વખતમાંજ મોહતે મુઝ્યો. ઝાખીરની ઘોરપર જેમ જેમ મટાકું વાલતા જાય, તેમ તેમ ઘોર જમીનનાં પેઠાંમાં ઉંડાણુ ગરક થતી જાય.

કલીફની કેલાફતના તવાશેઅનવેશો.

કલીફ હારનની વખતની તવારીખ મેઝર ડે રીડ પ્રાપ્તનાં સને ૧૮૧૨નાં પુસ્તક ઉપરથી, પ્રેફિસર થામરે રચેલા જન્મટતાંત પરથી. ઓટીય છતીદાસ કર્તા ગીબનનાં પુસ્તકથી, જસ્ટીસ અમીર અલીની ઉત્તમ કીતાબ પરથી, મસુદી પરથી, તેમજ તબ્વી અને ખોલાસન કિલ અખબાર નામનાં ઉગમપૂયા ગોલાઈનાં છતીદાસ શાએ ઉપરથી મલી આવે છે. મેયેંડની અરેબ્યન નેટસમાંથી ને મળી આવે છે. જન્મટતાંનોની ડીક્લેરી પરથી સંક્ષેપમાં મલી આવે છે. એન્સેકલોપીડયાનાં જંગી પુસ્તકમાં લખાયેલી ખાસ આર્ટી-કલો ઉપરથી મલી આવે છે. પણ એ સવળાંમાં જોઈલી જોહમત ડાકટર જોન્સન ખાતર ખોઝવેશે એવેલી, તેની કલીફ હારનની બાબતમાં ખેંચનાર કેપટન બેટનની મેહનત ગોયા સ્થંબોની ઉપર ઠેરવાય્યા મોબ સમાન ખડી છે.

કલીફ હારન-અલ-રશીદની વંશાવલી.

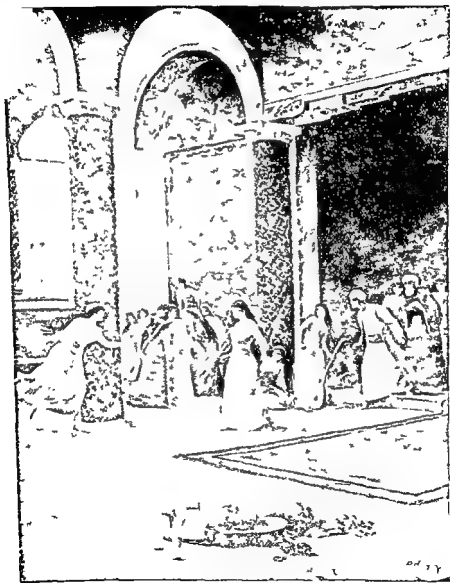

અરબી બીબીબોની ઉકીકત.

કલીફના જમાનામાં બીબીઓ પોતાને રોજ કેટલો રાખતાં તેનો ડરોકો આપણે જોયો. તે લોકતું છુટાપણુ એ પણ કેટલેક દરજ્જો આપણે જોયાં; અને હજુ વધુ જોઈશુ. હાથે પગે મેહેદી લગાવી લાઘાસથી ખુશસરત બનવું, મેહેદીનાં ફુલ સુંઘી મગજને તાજગી બક્ષવી, એ પણ તે જમાનાના રીવાજ હતા. જે બાદશાહની દીકરી, મેહેન, કે દુધ કે એવીજ કોઈ સગી બાદશાહી શીવાય કોઈ બીજા ખાનદાનના ઉમરાવસે પરણી હોય, તો વર કરતાં બીબીનો દરજ્જો મહડતો ગણાતો. ખાવામાં, ફરવામાં બસકે દરેક વાતમાં પેડેલાં બીબી, અને પછી તેમનો “બીબો” ચાને જે ખાવુંદ હોય તે. વળી સીઓને હમામખાનામાં નહાવા જવાની પુર છુટ હતી તથા ઘણીની વગર રમઝે એક મહીને લગી પોતાની

સહીમીતીને ત્યાં અગર મહીરે જઈ વસવાની છુટ હતી. જે કોઈ ગંધેડા વર
 ઝાઝી ગડબડ કરતો ને બેગી પર કાબુ રાખવાનાં ફાંફા અવર્યાં મારતો તો
 આસપાસની પાડપાડાસણો ધડાધડ નીકળી આવી કીલીઆઈ કરી મુકતી.
 તેટલાં તેની પેલી સાધુ જેની, સફેદીની પાકીજળીની અણીએ ચઢેલી ઘેરી,
 પગમાંની મપાટ કઢાડી પટાપટ ઝાડતી. તેની દાદડી પીખતી, તથા તેને
 નામની અને તેની માત પેહડીને નામની હંધા આસીરવાદની પપેત બાણતી.
 બીજે ધરની સ્ત્રી હરમમાં મળવા આની હોય, ત્યારે ધરના ઘણીથી પણ પેલી
 બાહારની સ્ત્રી જ્યાં લગી ધરેઆરે પાકી જાય નહીં, ત્યાં લગી પોતાની સ્ત્રી
 આગળ હરમમાં જવાઈ શકાય નહીં. મીમરમાં દોડ્યા, પકંગ, કે કોચ નહીં.
 ભોંયપર ગાદલાંના બીસ્તરા ને મવારના પેટી કે કપાટપર, મુકી છાંડે, ને રાતની
 વખતે પાછા ઉમેડે. ડમારકમની ડમીઝકણીઓના જેવી ખુમમી અદેખાઈ
 વાળી સ્ત્રીઓ બીજી પ્રજામાં જન્મેજ મળે. પોતાની શોખના કાપીને કટકા
 કરવા, એ તો તેમને મનએ નાહની જેની રમન બાગદાદી સ્ત્રીઓ પણ
 પારકાને ખરેખે ગમત મેયવામાં કાચી ન હતી કોઈ માદીડને લલચાવી
 ધરમાં બોલાવે, પાકી તેની બધીઓ મળી મજબૂરી કરે, અને તેને પાણી
 પાણી કરી નાખે, થાતો શેકાળીની ઇસારત કરતાજ ગોચવણ સુજળ બ્યારે
 ગાયન પુર બદારમાં આવતુ હોય ત્યારે એકાદ જણી ગભરાયવા દેખાવે
 દોડતી આની જણાવે કે માલીક આગે આથી બીજીએ ધરપચ કરી
 દોડ્યામ કરી પેલાને ગભરાવી શીકેમ ક્ય કરી દીવાનખાનામાંથી બાહર
 કાઢી મરથી વગેરેના ગદીના પાવરામાં મતાડે; અગર નહીં તો બાંગ
 કે એલીજ કેશી ગીજ પાઈ, તેને મોહડે ગેમ ચોપડી, કપડાં ફાટાં ફુગાં
 કે ચીકડે હવાય કરી, રમ્નાની વગમાં નખાવે, કે જેથી ચોકીવાયાઓ તેને
 છાકટ ગાળીને રાતોવાઈ આવડીમાં બંધ કરી મૂકે; અથવા તો પકડવાની
 શરત મારે દોડનાં પેની ચડપ દેને કોઈ એવે છુપે બારણે છુગી જાય
 કે ખનર ન પડે પેલો સંધિ દોડપોજ જાય એટલે ભોંયપર પડેલાં ખ્યાવાં
 રક્ષાખી ધડાનડ બાગી તેના કુક એ થી લા તો પોતાને ઘાહેજ કરે, અગર
 નહીં તો ભોંયપર પડેના કોઈ રક્કડી બારણાંપર પગ પડનાંજ ભુસ્કાખે
 ડડવાઈને મરે બજારની બીચ પમ દેને પટકાય, ને ત્યાં તેનાં દાડકાં
 ાસરાં પડતા બાગે ને જુદા, લોકોના તાગા, ટપવા ને ધમકા તમાચા
 મામ જોખરો થાય તે જુદુ, ને પાલરેગીર લોક પકડી જદને સર-
 ાર દરબારમાં ફૂકા મરાળી ચામડી ફાટે ને જુદુ. એવું છતાં કોઈમી
 પછરીનો માન તેણીનાં મકાનની બાહર મમમય તો મકાનના ઘણીના
 કમમાં ને ધણું નામોશી ભરેલું ગણાવું, કે એને ત્યાં કરો કાયદો
 મુવાહેજે છે નહીં, વાસ્તે એને સર ઘણી મમામત ઘટે છે, બેરાંએને બેગાં

યદને ધીનસ કરવાનું અથવા કાવત્રાં રચવાનું મકાન હુમામખાનું ગણાતું, તેમજ તેમને ટાસે મલવાનું બીજું ઠેકાણું જાણીતા ખીરાની કબરપર ચણેલા અમલા હતા. ત્યાં તેઓ માનતા ચડાવવાને કે નહીં તો ખીરાનાં મરણના શોક ખાતર પીટણી પાડવાને મસે મલતી. કલીક ઓમરને સ્ત્રીઓની સમજણ શકતી વીશે અતી હલકું મત હતું. તે કેહતો કે નેણીઓ સલાહ આપે તેથી તદ્દન ઉલટુંજ કરણું.

આરબણીઓની ચાલવાની ચાલણ ધોરાની હોય છે. જાણે જમણી બાજુથી ડાબીપર, તેમ ડાબીથી જમણી બણી ઢલી પડતી હોય તેવી લાગે છે. આરબ મસ્તાના ઝોસ્થાઓને સ્ત્રીઓની ધણી સુગ હતી. તેમનો મુંધાડ કે સોડમ ન આવે, તેની બીકથી તેઓ પક્ષીતથી નાહસે તેમ બસો કદમ દુર નાહસતા. વક્ષી ઓરતો સારૂ બીજી મીસલ એમ છે કે તેણીને પરમેશ્વરે પુરુશની પાંસલીમાંથી પેદા કીધેલી: તેથી જેમ પાંસલી વાંકી, તેમ સ્ત્રી પણ વાંકી ને વાંકીજ.

ઘોડીઓ વીશે કલીકના જમાનાનાં અર્થસ્તાનમાં એક અજબ રસમ હતી. પોતાની ઘોડીપર પેહલી સ્વારી ધણીએજ કરવી. અગર કોઇ પારકો કરે તો તેથી તે જનવરને ઇજા લાગેલી સમજવામાં આવતી. આરબ ઘોડીઓ પોતાના ધણીપર આવેલી આશ્વત વખતે તતરડાવીને દોડતી, અને નીમકહલાશીથી જન લઇ નાહસ્તી. તે વખતે તેની જડક એટલી તો વીજલીને વેગે વધી જતી કે દુશ્મનથી દુ'આસો પકડી નહીં શકાતો. એને લીધે અરબોમાં એક રવેયો એવો ચાલુ થયો કે ઘોડીને “ કુલ પવર ” કસીને યાહોમ દોડાવવું, તે આખી છ'દગીમાં એકજ વખત હોય. તે પછી તેના સાંધા ઢીલા પડેલા, રધડોલાઇ ગયેલા, અને છુગી પડેલા માત્રમાં આવતા. જે બીજી વખત નેટલીજ સખત દોડામણી છુવ મટોસટની કરાવવાની ગરજ પડે, તો ઘોડીમાં આગલના નેટલી જડક અથવા દમ ટકી શકેનો નહી, એમ સ્પષ્ટ જણાઇ આવતું.

ઇસ્લામના કાનુન પ્રમાણે ચાર સ્ત્રીઓ કરવાનો મરદને અખત્યાર, પણ તે એવી રીતે કે બધીઓને સરખી ખોરાકી પોરાકી છુલુમ ભાવ વગેરે કરે. બલકે દુકામાં સધળીઓને સરખી આંખે જોય. અરબોમાં કેદવન છે કે: એકજ બેરી હોય તો ને માથામાં પવન રાખે કે મારા જેવી કોઇ છેજ નહીં; બે હોય તો પીખાયા સુંઘાવા કરે; ત્રણ હોય તો તડ પડે, ને સંગાની દાખલ ન ગણાય; પણ જો બે કાંધી ચર, તેનો બેટા પાર. (જુઓ પાનું ૧૨૪ મુ) જે કે ઉપર લખ્યું તેમ ઇસલામી કાયદા મુજબ ચાર ઓરતો સુધી પરણવાનો મરદને અખત્યાર છે, તોપણ મગીરેદ છ'ખે શીપએદ એવી

પ્યાર દેખાડવાની રસમ લગભગ આજનાજ ધાટમા તે હોધામ પરખી પદરા-
યની હતી મરદ પોતાને હાથે જાણે કપાળ પરનો પરસેવો લુછતો હોય તેમ
બવા પરથી હાથ ફેરવતો. એટલે જોરત જાણે બે હાથે પોતાનો માથાં પરનો
ખુરખાનો છેડો સરખો કરતી હોય તે દપનો દેખાવ આપી તેની દરખાસ્ત કબુલ
કરતી. પણ ખુદા પનાહમા રાખે તે જોરતના પ્યારથી આશકને કટાણે છુટતો
અને તેમાથી બડબડાટ શુર થતો, તથા પરીણામ અરમખરસના તીરસ્કારમાં
આવતુ. હોંદની રીતમા અરસ પરસ કપાળે હાથ ફેરવી હેન દેખાડવાની છે,
અથવા તો ગળા પર હાથ ડાખી હૈવાના હાર દાખલ કબુલ રાખવાની છે, પણ
બોહુ અપમાન થયેથી હુક નાખી અથવા પોતાની મપાટ કે જુતી ગમી નજર
કરી ધીક્કાર દેવાની છે

હારનના કીરસાઓ ઉપરથી વગી એમ પણ સીદ થાય છે કે એ કવી
હના જમાનાની સ્ત્રીઓ ત્રીડી લખવામાં, બનકે મોહટે જાગે કરીતાઈ રૂકાઓ
પકાવવામાં, કશી રીતે કાચી ન હતી સોડ કરવી, સજુધ તાણવો, એવી જે
પ્યાર દેખાડવાની હોંદી નીશાણીઓ તેને ઉપની અરમી ખુરખો બેઉ હાથે
બેચવાની રીત કેટલેક દરજ્જે મળતી આવે છે, પણ પ્યાર કરવાના પરીણામ
બચકર ખુનખારી અને કતનમા આવતાં તેથી જોકે ધણીક સ્ત્રીઓ તો જીવત-
દાનની ખી ન દરકાર કરતી કે ન તેને કશો વજન આપતી, પણ એરકી જીવડા
રૂકાઓ ગરદન ઉડી જવાની ધાસ્તીથી બીહના રેહતા, અને બનતા લગી
જોખમમા ફરવાથી નાહરતા ફરતા ચઉદ પદર વરસની છોડીઓ ઉંમરમા
આવેથી ગણાતી

શરીરમાથી ઓડાર કે બીજી કોઈમી રીતે પવન ફાડતુ ધણુ જ
નામુનાસેબ અને કવ કવાતુ ગણાતુ, અને તે માણસ ફગીથી મીનલસમાં
ખીરાજવાનો તરીકો મેળવવા જેટલુ નમીલવત કદી પણ નીવડતુ નહી. જે
એકાદ ઓડકાર સમયે કોઈ અગ્નિજ્વાલા હમી પડતુ, તો તેની બેઅદબી પેરી
અસબ બેઅદબી કરતામી ઝાઝી ગણાતી, અને તેવા ધણીનુ ડોકુ તલવારથી
ઉરાડતાં રતી ભારનીમી આચકી કોઈ કરતુ હતુ નહી કોઈ બીજી વખતે વગીક
મીનલસમા હમ્વાનુ કામ ધણુ એબદાર લેખાતુ

ખુરખો ઉધાડીને મીનલમમા ખુદ્યે ચેહરે મેસ્વાની છુટ ફમ્ત ગોવામડી
એનેજ હતી જ્યારેખી કોઈ અહરથ ખીમા કે અમીરણ પોતાનો ખુરખો ઉધાડી
પારમા ધણીને મોહુ દેખાડતી તો તેને મોહુ અપમાન કીધેતુ ગણાતુ કેમકે
પેરીએ પેનાને નાનો પોયો અથવા બાયલો યા કાફર લેખ્યો આવી અલખુથી
છેગ્રાધ પડીને પેતો સામે ધણી પેવીને ખુબ માવ દેખ એપરવાદી કરતો કે
તેને વીના કારણે અપમાન કરી સતાવ્યો તે શુ કામ હશે

જે પ્રમાણે વજીર ઠરાવવાની કીયા, તે પ્રમાણે બાજે વખત શાદીની કીયા પણ સાદી તથા હુંડી. “ તારી ખાકસાર તુંને અર્પણ કરે છે ” એમ ઔરત બોલી અને સામે મદ “ તુંને કચુલ ” એટલા શખ્દો બોલ્યો તો શાદીનો કખાલો નક્કી થયો. લાંબી પંચાતજ નહી. લેકીન, કાઝી તથા ખીજ બે શખ્સોએ ખુનખો લાણુવો જોઈએ. પણ બહેખાંઓ, ઉમરાવો, શાહનદાઓ તથા ખાદશાહો કાઝીની હજુરમાં કખાલા કરી તે પર પોતાની મોહાર કરતા હતા. શાદી વેળા પરણનાર ઔરત ન હોય તો પણ આવે. ફક્ત તેણીના તરફનો મુખ્તાર હાજર હોવો જોઈએ. આ મુખ્તાર દાખલ તેણીની માંડર, પેકર, બાઈ યા ખેશી કામ કરતી અને પક્ષાંની જે રકમ ઠેરવેલી હોય તે કહી સંબલાવતી, જે વરરાજાએ આપવા કચુલી કે શાદી નક્કી થઈ. આ કીયા બેથી ત્રણ વખત કરવામાં આવતી. ઝોછામાં ઝોછું પક્ષુ રૂપાંનાં દંશ દીર્ઘ જોટલું વરરાજાએ પોતાની પરણેતરને આપવું પડતું. મધ્યમ સ્ત્રીતીનાઓ દોઢસોથી પોણીખસો દીર્ઘમો આપતા. છોકરીનો મુરખીએ રકમ લઈ તેમાં કાંઈ ઉમેરી પરણનાર ઔરતને આપતો, જેની પર ફક્ત તેણીનો હક પુગતો. પરણનાર આવરતનો વાલી અને વરરાજા હાથમે હાથ મીલાવતા, જે પર કાઝી રમાલ ઢાંકતો અને ચોક્કસ સીખડી રાખેલા કલામો બન્ને બોલતા કે શાદી ખલાશ થઈ.

અરખી “ ઔરત ” લોગતનો માયનો “ શરમ. ” પણ જો એવા લઈ-જઈ મીમર દેશની મીસરાણી સ્ત્રીને બોલાવવામાં આવે તો તેણી ધણી ખીજી જાય, ને ખરાબ ગાજો દેય. તેણીને અય બાનું, અય બાઈ, અય ખીખી, અય કન્યા, અય હજ કીધેલી હાજણ, અય બેટી, અય નવરશી, એવા આવજી આવજીથી બોલાવતી જોઈએ, પછી ગમે તો તે શીતેર વરસતી છુટી ખખ ડોસી હોય તેનોખી મુજકો નહી. આરબણી બાઈને “ ધમરાહ ” એટલે “ અય બધરી ” કહી બોલાવી હોય તો તેની કસી હરકત નહી.

પાણીમાં તરવાનો હુનર પણ કચ્છીકના જમાનામાં જણીતો હતો. મોટી હોજો અને ટાંકાંઓમાં ઔરતો ખાહલીની ખાફક સપક સપક તરતી.

યુસુફે ઔરતોને સારું કહ્યું છે કે. એ લોકનાં પરાક્રમ ને પક્ષાઈ ધણાધણી છે. તેમજ વલી દીનના કલમાવાલી કીનાખમાં પણ લખાયું છે કે ખરેખર શેતાનનો પોતાનો કીનો ને ઔરતના કીનાની નજીક કશી ખીસાત ધરાવતો નથી. વલી કચ્છીકના જમાનામાં આવતું સામેત થયલું સીદાંત પણ સપુર્ણ રીતે પ્રકાશાંત થયલું હતું કે ઔરતોની કુસલવણીથી ઔરતો વધુ બગડે છે. મરદની કુસલવણી તો કશી ખીસાત કે ગણકામણીમા વટીક આવી શકે નહીં.

કશમીરણીઓને વીશે તે જમાનામાં ધીક્કાર હતો. ગેરી ચામડીવાલી અને મુખગાંના નકશવાલી એ બેરીઓની છાતીમાં જાણે ખુદાએ દીધ તો

મુકપુંજ નથી. યંચોપાખ્યાનમાં ગમેય વીશે દોહતાએ ત્રીંદને ક્યું હતું તેમ કે: "માદારાજ, એને તો દેયું જનમથીજ ન હતું."

આજના જમાનામાં બાજે લોકમાં વેદમ છે કે સ્ત્રીની જાત પોતેજ અપરાધ હોય છે, તેથી તેને ઝાડું બધાની આપદમાં સામે વધારો કરવો નહીં —એ વીચાર ને વખતના જમાનામાંની ધણી જાણીતો હતો.

કોઇ સ્ત્રી પોતાની સ્ત્રી મલવા આવી હોય તો તે કોણ હતી અને શા કારણે આવેલી ને વીશે પુછવા માટે આરખી ખાવંદને કરો પછુ હક નહીં. મોહરદારને ગમે તે જનાનખાનામાં કરે. એવી વખતે ખાવંદને જનાનામાં જવાનો વડીક દુકમ નહીં. બધે બાહરના આરમમાં પડ્યો પડ્યો માંખો મારે. "હાય" અને "અરસોમ" એ બેરોઝોના બોલ ગણાતા. અગર મરદો તે વાપરતા તો બાપસા ગણાતા. બહુ રંગની કીકીવાલી આંખ ધરાવનારી બેરીઓને સગનવંતી લેખવામાં આવતી. કોઇ કોઇ નાજુકકી નાજનીતો પોતાની નાજુકાઇના નખરાં એટલી હદ પર લંબાવતી કે માથુસ પુર ઉંચી તલાઇના ઢગલા પર સુનેલી છતાં સવારે કપોદ કરતી કે "મને તો સારી રાત ઉધ નહીં આવી ને અફારા તફારા થયા કીયા. કેમકે છેક છેલ્લેની તલાઇની તથે એક રાઇના દાણા જેટલી કાંકરી હતી ને મને ખુંચ્યા કીરી, ને તેનાં દરદને મારે મારાં શરીર પર સોજો ચઢ્યો." એવી બાઇ સાહેબો ગોરાનો ધણાંમાં ધણો ભાગ જે મોહરી માયાં કુટણે ખાય તે ફક્ત નરમ નરમ ધુરનો. જે બેરીની ક્યાનન ખોટી ન હોય તો તે કોઇની મરદને "દીકરા" અથવા "બાપ" કહી બોલાવતી. જે મારીડની ક્યાનત સાચી હોય તો તે કોઇ બેરીને "દીકરી" અથવા "માય" કહી બોલાવતો. ચોક્કસ સખબો સર, પછી તે વેહમના હોય કે છુપા હોય, પણ ઇસ્લામી બેરીઓ તેવા સખ-બોથી દોરવાઇ જઇને પોતાનું અર્જ નામ છુપાવતી, અને બદલી નાખીને બસપુંજ કેહતી, કે જેથી બીજી વખતે લોકો દેખતાં મરદ બોલાવે તો "તે કંઈ હતું નહીં" કરીને તરન અંજણી થવા ખપ લાગે. જે સ્ત્રી પોતાના દાવ-પેચમાં પકડાય નહીં તે પછી ઉસ્તાદ ગણાતી. પણ બોગ જોગે પકડાઇ આવી તો તેનીજ અનલગ સહીયો સતી બનીને તેને ફજેત કરવા ને તેની પર સ્થાનત વરસાવા જરૂરી પાછી હકતી ન હતી. તેમાં ઘરડી બોખીઓ તો વડી ધણીજ દોહડ મુર ચઢીને પેલી બીચારી કમનસીમને ખુબ પીખવા પડતી. ઉચે વાંધેની બાઇઓનાં બંદને દાહાડો રાત ઉત્તમ મેલવણીવાલાં સુગંધીદાર મસાલાના મલમ મસલવાથી આમડી નાજુકાઇ અને પત-લાપણાંમાં ધણીજ બારીકીએ આવી જતી. સારું બંદનનો પરસેવ જાણે પમરાટથી તરતર થયેલો હોય તેવા ખુરબો બરેલો સોડમ દેતો. તેમાંના લેણ માત્ર મંધ કે ના તલ બાર નજીસાત. બેરીઓની

ઉભરના સાત દરજ્જા ગણાતા. “દગથી વીગ સુધી જોખનનો બાહર ને ખુબસુરતી અપાર. ત્રીસ સુધીમાં ગોલ, ભરેલી, ખાચી બનેલી ફોળી, અને ખાવંદ પર મરી શીટનાર. ચાલીસ સુધીમાં દીકરીને દીકરાને દીકરી જણનાર. પચાસ સુધીમાં ઘરડી જોખી અને એમથી તેમ અવઠયાં મારનાર. સાહક સુધીમાં તો આપણી માથે ગમગીનીનો ટેવો વસગેવો હોય તેડા ડોસી ભારઅગદાર. મીતરે સુધીમાં તો જોખએ તમે ઉપર મોકલેયે મંતાપ માર.” એક બેગી દગ દીકરા દીકરી જણી બાધ ચુકી એટલે જાગે પોતા પરની મંસારી કરજભાથી પરવાગી ગઈ. તેણી પછી “અમ્મ” એટલે “મોટાં માએ” અથવા “બડી બીબી” કે “મરદાર માદુમા” મા લેખાતી. બદ્દેલીમાં પકડાયેલી પોતાની મોહરદારને મારી નાખવાનો ખાવદનો લક લગ સુધી કાબુલમાં છે. મર આગમ નેપ્યરે નીંધ દુનેદ કાધુ લાં પણુ તે હતો પણુ એ મદમ લરકગી અમવદરે, દરેક દુનામી ધણી જે પોતાની અનીની ભરેલી બેરીતું ડોડું છાકાવવાનો વગપરપરા પોતાનો આવતો આવશે લક ભોગવવાનો કાદો રાખી તે પ્રમાણે અમલ કરતો, તેવા એકે એકને પકડીને

આમડી હોલાહને લોહી નીકલ્યું. અદસરે અચરતીથી પુછ્યું કે “તને તારા બાપે ઝીરીને ઉછેરી તે તો કહે.” ગેઝીરેહ કહેલો: “તે તો મને માટીન ને મખમલનાં સુમારાં બીછાણુંએ પોદાડતો. ઉચાં પતલાં રેશમી ચીર પેદરાવતો. જામવાને ધુર દોડીને તેમાંથી કાઢેલી ગદ્દર, તાલ નરી મલા-હીની ઉપરની કુમરી રોપ, અને કુમારી મધમાખીઓએ કુલોમાંથી સુગંધી આણેયું સુગંધીદાર મધ ખાવાને આપતો, અને બીછા બધી વાતના જેવા જોઈએ તેવા લાડ લગાવતો.” અદસીર કહેલો: “આરે આવા દેતવંતા આપની તુ ન થઈ, તે મારી તો શુજ થવાની હતી.” એમ કહી દુકમ કરી તેણીને ચોટલો ઘોડાની પુછડીએ આમલાનો ગાંઠ દઇ બંધાવ્યો, અને પછી ચામુક મપાયા મારી ઘોડાને તરાડમાર દોડાવ્યો. એટલે પેલી નાજુકડી ઝીખાઈ પીખાઈને દુકડે દુકડા થઈ ગઈ.

એચો કહ્યો:

કલીક દારૂનના કાંઠા પ્રમાણે અમમખ રાજદારી ફેરફારે અમતારીક ઉતાવળમાં થઈ જતા. ઘડીની વચમાં વઝીરો ફજલ કે બ્યાફરને ખોરાશાન, રે, અને સીસ્તાન જેવા પુરાતન તથા તલગર પ્રાંતોની કુલ મુખત્યાર હાકમી મળતી. તો ઘડીમાં કલમનો ધસડોરો કરનાર મુતસદીપણું નસીએ ચોંક-ટપુ. એક વખત કલીક દારૂન પોતાના બાપના પીત્રાઈ મુસા ખીન હસા પર ખીજ્યો. મુસા મીસર દેશનો હાકમ હતો. ત્યાંથી બલવો ખસમલવાના અમાચાર મળ્યા. એટલે કલીકને મને એમજ શકા પેગ કે મુમે સગો થઈ નાજ ઉંધુ મારવા પ્રપચ રમી આ મધળી ઉરકેરણી ચોગરદમ ફેલાવી નાખી છે. શુરસે થઈ કલીક કસમ ઉઠાવ્યા કે મુસાની જગ્યા કદરખામાં કદરખાં એ ચી આખના કોઈ ડરામણાંને આપું તો હું કલીક ખરો. એમ ધારી વજીર નાફર પાસે ઉમર મેદરાનને ખોલવ્યો. એ શક્તે અત્યુ હફસ એટલે હખ્ખી-બાઈ અગર સીધીબાઈ કરી ચોખખવામાં આવતો. તે આંખે એચો હતો. કુબક માફક ઉચી નીચી બદનની વચળે કાદો વસ્ત્રો ચાલે. મેયો મેયો દલ-દર અરખો ફરતો. પોતે ઘોડાપર જતો રોય, તો ઘોડાના ખાઝદારનેમી પોતા પટવાડેજ ઘોડે સાથે એમાડી લેતો કે રખે ખાઝદાર માટે બીજો ઘોડો રાખવાનો ખચ કરવાની ગરજ પડે. તેનો દેખાવ જોનાંજ લોક દશ ડગલા પાડાં હતાં. આવા કુદરતના નયુનેદાર સોજાં બીવેરને ખોલાવી કલીક પુછ્યું કે મીસરનાં મુલકમાં હાકમીપર જમે ? તેણે ખબરતાં ફફરતાં જવાબ દીધો. “જાણ, પણ હાં, બધું સધું સીધું થનાં વેન પાછો આવવાનો.” કલીક એ મરત કણુવી, અને પેલો બગદાદથી ઉઠાંગરી કરી લાગલોજ મીસર ચાલ્યો. તે ફેરોનાં પાવખતમાં પુર્ગતાં વેત હાકમ મુમાને મેદલે ગયો, ને દરખાદમાં બધાની પાછળ છેક નાકે છેલ્લો બેઠો. દરખાદ બરખાખ્ત ચતાં બધાઓ દાદડ

ઉઠી ગયા, સારે મુમાની નગર તેપર પડના પુછ્યું કે કેમ શું દેહવું છે ? પેલાએ કસીદ્દનો રૂકો મુમાના હાથમા મુક્યો. મુમાએ પુછ્યું : શું અત્યુ હરસ આળ્યો કે રે ? પેલો બેઠો. હજ અત્યુ હરમ. ખમરીને મુસાએ હાકમપદ છોડી અત્યુ હરસને મધુગદ ટીકુ. હરસીમાઈ હાકમીપર આવ્યા કે પેલે-લોજ દુકમ પોતાના મુનમીને એ આપ્યો કે “ભેટ મોગાત ખીમાર્મા જાય તેનીજ લેરી, આપી ખીજી ત્રીજી મીજની બક્ષેરા લેવાના અખાડા કરવા.” મુનશીએ તે રોકડ શીવાય ઘોડા, ગુલામ, ગુલામડી અને ખીજી જાણસો રદ કરવા માડી. જે જે રોકડ રકમ આને તેપર આપનારનાં નામની ટીકીટ લગાડી હરમીએ ઉઝી કરી રાખી. હવે મીમરીઓ દર ભરવામાં ધણા પહોત. એટલે હરમીએ તો તેઓપર ન્યાયની અદાલતમા ધડાધડ કર્યાંદ ઠોકવા માડી એમ કરીને મેહમુલના બે હરતા તો વસુલ કરી દીધા. પણ છેવળ વસુલ-તતુ ટાકણુ આવી પોહચ્યુ, એટલે રૈયતના આગેવાનોએ બાદનાં કાદગ્યા કે પૈસાની તાણુ છે, તે ક્યાથી ભરણુ ભરે. તે વખતે હરસીએ દુકમ કરી પેલી બક્ષેમોવાવા નામ નીમાણુ સાયના બધા પડીકાઓ દરબારમા મગાની લાંચ આપનાર ધણીઓના નામ પર તે પૈસા જમા કરી દીધા. એને લીધે આખા મીમરની તસારીખમા તેઓ પાસેથી આય પેહલીજવાર આખાં મેહમુલની વસુલાત થઈ આપીનાઓએ જોયુ કે આવા સુદા તે ગમત ચાલનાર હરસા આગળ આપણુ ટકુ ચાલવાનુ નથી, એમ ધારી મુગા મુગા પોતાનુ દેણુ ચુકવી આપ્યુ. પતી હરમો પોતાનો ઓધો એકદમ ત્યાગ કરી ચાલ્યો ગયો બગદાદ.

રમની લડાઈ: નૌકાધીપતીનાં શ્રાવ્યં

રમની માયની જગમા કવીન્ના જલશરને એડમીરલ કીયોરીયસના દર્મિષ કાફલાથી ધણી હાડમારી નેમની પડી. કવીન્દિ તે ધ્યાનમા રાખી, ને એડમીરલ કેદ પકડાયો કે ગુન્ગાથી તેના નેણુ ચહડીને લલાસ પર ખુનખાર આની ગયા. તેનાં બના તણાનટથી બેઆઈને જોડાઈ ગયા, અને તેના કપાળ વચેની ઉમી હાશીમી ખાનદાનની નેમ દોરડાની માફક વળ આઈ નીચળી આવીને અદરના ધન્ના યેટીથી ઉઠવે ભરાવા લાગી. દુકમ કર્યો કે કુદાગએ કરી એડમીરલના અગના છુગ છુટા ફાડ્યા ઉરાડે એમ જીવતે જીવન તેના હાથ પગ વગેરે કટકે કટકે કપાની વહાવવી તેને પાર કીવો. પતી રોનશાહ બાતુ આધરીનને અન્તક પાદશાહી સોંપી, તથા મોહમી ખડછી રજુલાની.

યુનાનના કુત્તા જોગ

આધરીન પતી નાઈસીદ્દિસ બાદશાહીએ આળ્યો. તેની ગીરદને ઘેર્યો, એટલે કસીદ્દ પર નામુ લખ્યુ. “યુનાનીઓના રાજ નાઈસીદ્દિરસ તરફથી

અરબના રાજા હારનને. આહરીન બાનું જે મારા આગળ થઈ ગઈ, તે તને હાથી ને પોતાને પ્યાદું સમજતી હતી. તેથી તને તે ખંડણી આપતી. જે કે હકીકતમાં જેતાં તો તારે તેણીને તેથી દુષ્ટ ખંડણી આપવી જોયે. તેથી આ વાંચતાંને વાર તેણીની પાસે જે બધું લીધું હોય તે પાછું મોકલાવી દેજે, અને જે દંડ તારા ઉપર અમારી મરકાર તરફથી નાખવામાં આવે તે ઝી બરી દબને પોતા પરની બંધી છોડવજે. નહીં તો મારી ને તારી વચ્ચે શમશેર પડી જાયજે.” આ વાંચી કલ્પીક ઘણાજ ગુસ્સાથી વળ ખાવા લાગો. તેની અબર ઉપર ચીન આવી. દરબારીઓ દરદરવા પડ્યા. હાથીની લડાઈમાં ઝાડનો ખોલ. તેમાં એવા કાળા કેદરબરેલા અરઆમાં ટોછ ધટનોજ શીકાર પળમા સપડાઈ ગયો તો તેના ભોગ મસ્થા, કેમકે ચટ ડાકું ઉડનાં વાર નહીં. પેલવાં તો કંઈ નવું જુનું થઈ જાયજ. પછી પછવાડેથી પરતાવામાં પડે કે નહીંથી પડે. દવાત કદમ મગાવી પેલાજ કાગળની પછવાડે હારને લખ્યુ. “બનામે ખુદા, બક્ષાયે દેહ, મેહેરબાન. ઇમાનદારના હાકમ હારન તરફથી નાઈએકોર્ન ને યુનાનીઓના કુત્તા ભોગ. અથ દરજની જણેડીના હેવાન દીકરા, મે તાગે કાગળ વાચ્યો. તુ તેનો જવાબ જાણુશે નહીં. પણ તારી નજરે જોજે.” તેજ દાહડે લશકર સાચે કુચ દર કુચ કરતો કલ્પીક ચદ્દાઈ પર આશ્યો, ને હીરેકસ્થામા પેલ્યો પડવ નાખ્યો. બ્યાં જય લ્યાં કાપ, બાજ, ટોડ, પુટ, બાજ, જાળ, ખેડન મેદાન ને ખરામે ખાસ્તે કરી શમજેજે ને ધેડાની ત્રે બધો યુનાની મુતક જેરોજબર કીધો. એટલે યુનાની રેથને શરણે જાતી પનાહ પકડી, અને અમન તથા હવનદાન માંગ્યુ. કલ્પીક એવી દારતથી અગર કપુડી કે વરતે એકજ ખંડણી આપે છે, તેની જગે છ છ મહીને મળી બે ખંડણી એટલે ઝવ આપતી કલ્પીક ગયો કે પેલા યુનાનીએ પાછો પોતાનો વચન બાજ જંગ જતી કીધું. રતુની આહે એની સખી અમતો કલ્પીક પાછો યુનાન પર ચદડ્યો. નાહરશીરસને હરાવી તેતુ આસીમ હમગ લાંદર માધું. એમ નાહસીશરમને કેટલીક વખત માર માર કરી જોખમે દોહડે કરી નાખ્યો.

મોજમજાની મોકાણ

કલ્પીક પોતાના મેટેવમા મોજમજનને એશ અગરનમાં મગગુડ યતો. બાજે વખત ખાખા પીણીની લેહગમા તે એટલો તો રમીલો બનતો કે જના-નામાની પોતા ભેજા પોતાના ગોળનીઓને લઈ જતો. એનો ઘડો અનસગ વહર ફજસ દતો. જે વતી એનો દુધઆઈ પણ ચાય. ફજલને જે ઉગમગે, ને મનચવારચુની માધાંત્રીમ્મ, ને વચી તેમાંથી બારવણે અહરણ ચાય તે પમદ પડ્યુ નહીં તેમજ જનાનામાંની ખુજમુરત બાનુઓ જોઈને અને તેમના ચીતઆક ડિ નખસાં ને લેદકા જોઈ, તથા તેમની જજાનની શીરીન

સંકર જેવી મીઠી લક્ષણત સાંભળી, તેમજ તેમના ગાયનના મનોહર સરોદ સાંભળી, તે તે જોમ આનંદ આગળ મીન પધસે તેમ પધલાવા લાગે. એમાંથી કોઈ દીવસ માહું પરીણામ જરૂર નીપજવાતું, એમ ધારી દુરઅંદેશના એ સાહુએન બચાએ આરતે આરતે કલીકની ટેબલ પર જવાતું મુકી દીધું. તેથી તેના ભાઈ જાહરસે કલીકનું મન આસનાવ થયું. જાહરસે દોસ્તી એવી ખાત્રી કે ધડી પણ તેના વગર ચાલે નહીં, તેમ કલીકને પોતાની માનીતી બેઠન આખાસા વગર પણ રતીબાર ન ચાલે. જાહર દીન પર દીન તવાનો આલેખો, અને આખાસા દીન પર દીન તેને જોઈ ખુશ થતી ચાલી. પણ કલીકના અંદાજ અને ગુસ્સાને લીધે બનતાં તુલીક દુર રહેતાં. તેઓની એ અદાબતથી કલીકની ગમતમાં હરકત થતી: તેથી તેણે એનો ટોડ એવો ઠીધો કે જાહરની શાદી આખાસાસે કરવી. પણ એવો વચન લીધો કે તેઓએ કલીકની રજા વગર કોઈમી પ્રસંગે ખાવંદ મોહદાર તરીકેનો હક ભોગવેો નહીં.

પોતાના વડા ભાઈ હાદીના ખુની મારા પરથી ધણીક વાર હારનની છંદગી આખાસાએ બચાવેલી, તેનું એક તો મનમાં શુમાન; બીજું તો, પોતે જાને બાદશાહની જણી બાદશાહઝાદી, તેનું. તેણીએ જાહરને સમજાવવા માંડ્યું, તે જ્યારે તે કલીકના ગુસ્સાની બીકને મારે સટકવા માંડ્યો, ત્યારે તેના પર છોડાઈ પડી. જાહરની માથે કલીકને ધવાડેલો તેને, એટલે પોતાની સાક્ષને, તેણીએ ધમકી આપી જાહરને સમજાવવા વચે નાખી.

એના પરીણામમાં એક બેટો જનમ્યો. તેને એ ધણી ધણીઆણીએ શુપયુપ મઠકે મોકલાવી મોટા ઉસ્તાદ ઓલમાઓની તાલીમ અને દેખરેખ હેઠલ ઉધરાવ્યો. બીજો બેટો અવતર્યો, તેને પણ એ પરીત્ર શેહેરમાંજ શુપયુપ મોકલાવી દીધો.

પણ એનું પરીણામ શુ આવનાતું હતું, તે તેમને તે વેળા માલમ નહી હતું. ખરચીન! કલીક હારને પાછલથી ઝાળીદીની ઉશકેરણીથી લીધેલા ઉપાયો આ કલમને જ્યારે સાંખરે છે: ત્યારે ઠરઠર ધુલે છે. પણ એ બનાવ વાંચનારને આગળ ચાલતાં તેની લાયક જગ્યે માલમ પડશે. (પાનાંઓ ૨૦૮-૨૧૫).

અલ સામક અને કલીક

કુદનો રેલવાશી અબુલ આખાસ મમદ સાખી, “અલ સામક” એટલે માછીમારના છોકરાને નામે ઓલખાતો. તેણે એક દીવસ કલીકને કહ્યું કે તારી મોહટાઈમાં તું જે નમનતાઈ ખતાવે છે, તે તો તારી મોહટાઈ કરતાંખી ખાલા છે.

બીજી વખતે અલ સામકે પુછ્યું કે “અલ કલીક, તુંને તતરીને તરસ

લાગી હોય, ને પાણી આગળ નહીં હોય, તો પાણી મેળવવા સારું શું આપે વાર ?”

કલીક કહેજો : “અડધું રાજપાટ.”

અલ સામક બોલ્યો : “વારું તને ખરાબ ગયકરું આપુ હોય, કે એવીજ કંઈ હાજત થઈ હોય, ને તે તુંને કાઢડના અટકાવે, તો તે ત્યાગ કરવાની રજા મેળવવા સારું તું શું આપે ?”

કલીક કહેજો : “મારું આખું રાજપાટ.”

અલ સામક : “ત્યારે તો જસો અને આગ લાગે એ રાજપાટને કે પાણીના ઝોટને તોવતુખી નહી, કે એક ગયકરું હુકવા જોટલી કીમતવતુખી નહી. હુન્વાની બધી માયા ઠગણી છે.”

તોફાનો તાયફો.

તોફા અલ કુતુબ નામની એક ખુબ ચેહરેનખુન પરીઝા બાંદી હતી. રામશગરીના હુજરમા અને ગાણી બગ્ગમણીમાં ઉસ્તાદ એ રી કે, શુકર સેતારો જે આસમાનનો કલાવત અને ગરેબો ગણાય છે, તેની પેદલા દરજ્જાની ચેશીઓમાની પેહેલી રકમે આવે

ઠરવું ખુદાનું એવું થયું કે એક રાતે કલીક હારનની ઉધ છોડાઈ તેને જપ વધી નહી. ને તો સો મન ફકિની તવાઈવાયા અને હજારો રોનકથી દબ્બબાદાર કીધેયા લાખણ્યા છત્રપત્રગ ઉપર તાસ રીસ કરી આયાબાયા મારવા માડ્યો તેને અગે ઉછાલા થઈ છાતી સ કાચાઈ ધમરાઈને તેણે જાફરને, જાફરના વડા ભાઈ ફજવને, કાલા હબસાણ્યા શમશેરી જલ્લા મશરફ શુલામડાને, બ્યાકણી ઝોલમા મુનુસ હખીળને, તથા પોતાના ખાસ ગવૈયા ઇશાક ખુબ્રાહીમ નાદીમ મોસલ્મીને તેડારી મગાવ્યા પોતાનો વેશ બદલી, અધાર પછેડો બાધી, જાણે દોઢ પરદેશથી તરાહેન સોદગર આવ્યો હોય, તેવો પોશાક ધારણ કરી, નગર ચરચા જેવા તથા શેહરમા ફરવા છએ જણા

દીનારની કીમતે ખીજાઓ પાસે વેચાવા ના પાડ્યું છતાં, તારે હીસાબે મુકે મો દીનારનાં મુકથી ખરીદાઇ આવવા માંગે છે.

તેણીનું નામ તોફા અલ કુલુબ એટલે “ દીલની પસંદગી,” અથવા “ કલેઝાની કોર,” અથવા “ હૈયાનો હાર,” અને “ નાદર હેતનો કટકો.” તથુરાની વગાડનાર એના જેવી પુનમનાં આંદ મીસાલની તંથુરાણી કોઇ પણ ન હશે. ઇશાકે જઇ જેથું, તો તેની ખુબસુરતીથી તે અંજાઇ ગયો, અને અચરતીમાં ગરકાવ થયો.

તોફા તંથુરણીએ તો ગાયનના આ ઉસ્તાદને અદબથી સર નમાવી ઇજત આપી તેના હાથ લઇ આંખોમાં દાખ્યા. તોફાની હતી પતલી કમર, નાજુક નારી, રાજહંસ જેવું લાંબું મથું. ગાયણની બાહરમાં રણુકારા આસે, ત્યારે ગલાંની કસરત એવી તો અબલખ બાહરમાં છુટે કે નાગણની માફક ડોલતી મોહીણી દેવી.

ઇશાકે તો પીરમરદને હુકમ કીધો કે સરોદ વીણા શીખવવાનાં શાહી તાલીમખાનામાં એ શુલામડીને મોકલાવી દેય.

[લાં ખુલાસો કરવો જરૂરનો છે કે બાગદાદમાં બાંદીઓ વીશે એવી રસમ હતી કે તેમની મંજૂરી વગર કોઇખી ધણી જુલમથી તેમનો ખરી-દદાર નહીં થઇ શકતો.]

ઇશાકે આવી કલીકને બધા બનાવનો રપટ કીધો, અને એ બધાઓ તો આલ્યા વધી કઇ નવું કૌતુક શોધવા, અને નવા ચેત આલા શોધવા કે ગામગપાટા મેલવવા.

એક મોહટા અવસરને દાહડે કલીક આગલ ગાયણની મીજલસ થઇ, તે દરમ્યાન તોફાએ પોતાનો તાયફા એવો તો મચાવ્યો ને જીતાવ્યો, કે બધાને મોહડે વાલવાહ ને શાખાશ બોલાઇ રહ્યું. ગેલા એણીનું ગાયણ સાંભ-લવાની ઉઝટમાં પાછીનો પ્રવાહ પોતાણું વહેવું શુલી ગયો; આસમાનના સેતારાઓ પોતાની ચાલ શુલ્યા; અને દુન્યા તો પોના પર રોજની વીટતી કે બખ્તી વરીક શુલી જઇને પોતાના શોભામ્ય ઉપર સદેકે થવા લાગી.

તોફાનું દોશાન ને રૂપ, ને તેની કલાંચાતુર્ય ને તેનું નયયાપણું, તંથુ-રાપરનો તેનો કાબુ, ને તેના બીલોર જેવા મઝામાંથી નીકલતો બેહસ્તના અમર-તનો ઝરો ટપકતો દોષ તેવું મીઠાસમરેલું ગાયન સાંભલી. કલીક તો છક થઇ ગયો. અને તેણીને પોતાના ખાસ જનાનામાં દાખલ કરી દેવાનો હુકમ આ-પ્યો. કલીક તેના ઉપર મોહીત થઇ ગયો, અને દરરોજ મોટી મોટી કીમતી બેટસોગાત કરવા લાગ્યો.

આવું જે નમુન મોતી લાગી આપવા વીરો કલીક ઇચ્છાકને પણ નવાજ નેદાલ કીધો.

જ્યારેથી કલીકના જીવને જેએની યાચ કે તોફા પામે જાય. કલીક તો આ બાંદી તોફાપર પોતાના હેતનો વધાવો દનપર દન વધુ ને વધુ કરતોજ આશ્વો.

એક દીવસ તોફા અવવાનમાં એકથી મેટલી છે, તેટલાં એક ખુટો પીરમરદ, લાંબી દહાડીવાલો, દીણી ચવકતી આંખનો, લાલુન ટાકમુડ્યો, પણ સુધ્ધ સફેદ પોશાક પેહેરેલો અચીનો ઝોરડાની દીવાલ ફાડી પ્રગટ થયો.

તથુરણી પોતાનાં વાજાંતર પર તાન સુર ને અવાપ લઈને ખુલખુલનાં સરોદે રાગ રાગણીઓનો બાગ ચુલ્લામાં મરાચુવ ને ચકસુર થયેલી. તેની કવાયદ જેઠને ખુશજીવ કાતર્યુ તો ગીડ, ને પોતાનાં ડીવપરનો સાહયો ને દોશાલો ઉરાડી નાખીને ને તો મહસ્તીમાં આવી નાચવા માગ્યો. તેને તોફાએ નરમ સાદે પુછ્યુ કે તમે કોણુ બા !

ખુટો બોલ્યો હું અણુ તવાયદ, હારેમન ઇબ્લીસ પોતે પછી તે તો પસરાવટ પડાવત કરવા લાગ્યો કે “મારે ધર શાદી છે, ત્યાં જો તુ જેવી ધડી ચપકો ન આવે તો આ મારી ખુજરગી ગઈ જનમમાં, ને મારી દાહડી પર પડી લ્યાનત.”

બોળી તોફાએ પોતાના બલા ખવાસથી તેનુ તેડુ કપ્પુસ કીકું એટલે તે હાથ પકડી પાસે આવેલા આસાનખાનાંમાં લઈ ગયો, અને બોય પર પગ અફાલ્યો.

બોય ફાદી એક આરણુ અને ગોફાનો રસ્તો નજર આગ્યો. તે રસ્તાને નાકે આવનાં જે ઉડપખા અબનખ ધોડા સાજ નાખેલા તૈયાર ઉભેલા નેના ઉપર સવારી કીધી ધોડાઓ આરમાન ઉડ્યો ઉડ્યા ને થોડી પનકીની બીચમાં જગાતને પરસ્તાનના મુવકને બીચ લઈ જઈ બનેને ઉતાર્યા.

લાં મોગી દરગાહ ભરેલી શાદીની ધામધુમો થયલી. હીરા ઝવેર મોતી તો કાકરાને ઠોકાણે ઠોકરાતા.

તોફાનુ ગાલુ નાયલુ સામંતીને જીવના પાપશાહની રાણી જીનાણીઓ તથા પર્યાઓની રાણીઓ ઘણી ખુશમાં આવી, ને તોફાએ તો ના બાપ જનમમાં જેયથી કે ના સામજેની તેરી તોફાને નાર જલ્લેસે એનાયત કરવા લાગ્યા. હવે ત્યા હનો એક બપનાં વાચ જેવો ત્રાસદાયક જીવ નામે મશ્મુમે તલ્વાયો. તે ધુરજી ધુરજીને તોફાને જેનો. ચુમ્સાથી વાચ થયો જતો, અને તાણી તરાડીને તોફામાજ પોતાનાં નેજા બેરવનો અચીનો તેજો તોફાને જે સના

લેંદકો તોફાને શીખચો કે ને સાંજળનાંજ ગમે એવો હોત્યાર માનસ બેદોષ બની જાય. હવે આણી મેર તોફાના જવા બાદ કલ્પી પર શું વીટયું તે જોધપે. તેણે પોતાની માનીતીનો ઓરડો ખાલી દીધો, કે નીશાચ મારી બોંધે પછગાઇ પડ્યો. બધેબધે શોધખોળ ચલાવી, પણ તોફાનો પતો લાગે નહીં. કલ્પી તો ના મુરાદ યહ ખાતું પીતું તણ્યો. જાફર કેહ જે : “જ્યાં છે ત્યાં અય નામદાર એ બધું તોફાન પરસ્તાન ને જત્રાતના લુચાએતું છે ; તેઓ તોફા ખીખીને શુપચુપ ઉપાડી ગયા.” તોફા જ્યારે પાછી બગદાદમાં વસી, ત્યારે ઇબલીસે શીખવેલો તંબુર પરનો લેંદકો જે લીધો, તે કલ્પીની ઉંધ તેણે ફેડી. કલ્પી મધરાતને વખત ખીલાજીથી ઉઠેજ કે તોફા પાસે ગયો. જોય છે તો દીરા, લાલ ને મોતીના ઢગલા. તોફાએ હકીકત બધી ખ્યાન કરીને કહી કે ઇબલીસ અત્યુ તવાયફને વેશે આવી તેણીને તોફા દબને કેમ ક્ષમ ગયો, અને તેણીની ઉપર શી શી વીટંબણા પેલા ઉંઘાડાં નેજુના ને ફાટી નજરના મેમુન્યા તલવાયાંથી ચુજરી. કલ્પી કહ્યું કે : ખીખી એવી આપદામાં મને પુછવા વગર હવેથી જઈય મા. તોફા બોલી : આદારાજ આપણી આરા શીવાય ના જઈયણ.

મોસલના વેપારી.

ખ્યાલ લલકારકે ઉઘાડોએ ગાયું છે કે :—

આયા મોદાગીર હસ્તીનાપુરકા રે,

અકલ બેચનકુ, આયા સોદાગીર હસ્તીનાપુરકા રે,

કોઇ ખરીદદાર હો જના રે—આયા.

એ મુજબ કલ્પી જ્યારે પણ ઉંધ ઉડી જતી, ત્યારે લાગમે જાફર વજર અને મચર દાલા જલ્લાદ સાથે મોસલના વેપારીનો વેરા ધારણ કરી બગદાદમાં રાત્રે નગરચરયા જોવા ફરતો. ઉપરના મોસલમાં લખ્યું છે તેમ અકલ વેચવા નહીં. પણ પોતાની પ્રજા મુખમાં છે કે દુખમાં તેનો અંગત અનુભવ લેવા. ખ્યાલમાં લખ્યા પ્રમાણે એ હસ્તીનાપુર એટલે દીલ્લી શહેરનો સોદાગર ન હતો. પણ મોસલ શહેર, જેને બગદાદ સાથે તે સંક્રમાં ઝાઝો વ્યાપાર વ્યહવારનો સંબંધ હતો, તેનો સોદાગર. તેનો ખરીદદાર કોઇ ન હતું. બદકે ખીખીઓ ઉપર ચુજરતી મુશીબત ટાલી તેમને મુખ પમાડવામાં તે તનપર રહેતો હતો. યઝદઝદનાં લલકરને હરાવ્યા પછી ઇરાનના જરથોસ્તી પાદશાહોના મોટા મેહલ રોડાં બોંધરાંઓમાં બરેલો સેના રૂપાંને ઝવેરાનો અડણુ ગંજ, કે જેની કીમતની રકમ મોંઘવાની તામેષ વડીક કોઇ મીરમુનશીઓના સરદારને ન હતી, તેનો વારનો કલ્પીને મહેલો દોવાયી, દુખ ટાલવાના કામમાં કલ્પીને તે અની ઉપોગી થઈ પડતો.

ત્રણ બગદાદની બાનુઓ.

એ મીસાલ એક રાત્રે મોસલ્લી વેપારીનો વેશ ધારણ કરેલું એ ત્રણ બાનુનું ત્રીકડું બાગદાદમાં ફરે છે. ફરતાં ફરતાં તેઓ એક બુલંદ મેદાનને દરવાજે જઈ અડ્યા. અંદરથી રંગ રાગનો, ગાન તાનનો, હસવા મશકરીનો ખાણીપીણીનો સાદ આવે છે. કલીકને તેનો ભેદ બાણુવાની ખાહેશ થઈ. તેણે બાકરને ફરમાવ્યું કે : ઠોક દરવાજે. બાકર કેહ્યો : “મેહરબાને મન, ઇમાનદારેના ખલીફા, એ વાતથી બાઝ આવ. આ લોક ખાઈ પીધને મસ્ત થઈ અડધાં થેલા જેવાં થયાં છે. તેથી તેમને છેડવામાં સાર નથી. આપણાં જવાથી એક તો તેમના રંગમાં ભંગ પડશે, ને બીજું તો તેમને મન ઉપજેલા અચ્ચકાતનું પરીણામ શું નું શું નીપજવામાં આવશે.” કલીક મમતી થયે ને જકે પડ્યો. એટલે લાચારીને મારે તેનો સખુન રાખવાનું કામ બાકરને લાજમ થયું. દરવાજે અડકાયાથી અંદરવાલી એક બાઈ આવીને તેમનું શું કામ છે તે પુછ્યું. બાકરે કહ્યું કે “અમે મુસલ્મા વેપારી છીએ. થોડા દીવસના બાગદાદમાં વણજ કારણે આવેલા. આજે રાત્રે એક દોસ્તે મીજબાની આપી. લાંથી બાઈ પીધને પાછાં ફરતાં રસ્તો જુસ્થા છીએ, ને અમારાં મુસાફરખાનાંની શઢ પાતી નથી. તેથી આજની રાત તમારાં મુખારક મકાનમાં વાસો કરવા આપો તો મોટી મેરબાની.” પેલી દરબાનણુ બોલી : “ઠેરા, અંદરથી મારી વડી સાહેબણુનો હુકમ પુછું.” થોડે વારે પાછી આવી દરબાનણુ પેલા ત્રણને મેદાનમાં દાખલ કીધા. તેનો હાંમાટ ને દમ-દમાટ, તેના અંદરનું કીમતી જવેરકામ ને અસબાબ, તેમાં બેઠેલી ચીરેલી ચાન જેની રૂપેરી બદનની નાળુક નારીઓ વગેરે જોઈ કલીક, બાકર ને મશકર અચરત થયા : “યા અલ્લા, યા નબી, ખીસમીલ્લા, અલ અહમદુલ અલ્લા” કરી ખુદાની તારીફમાં સુકરાનાનો સેજદો અદા કરવા લાગ્યા. લાં તેમની નજરે એક હેલપાંટીવાયો અને ત્રણ કાણુ કલદર માલમ પડ્યા, તેથી તો તેમની અચરતીનો પાર નહીં રહ્યો. નેટલામાં એક કૌતુક બન્યું. બે કુત્રીઓને બાંધી અણાવી પેલી ત્રણ બાબીઓમાંની વડી સાહેબણુ તેમને કકડાવેલા જોરના ચાણુકે ચાણુકે ઝુરી કાઢડી ; એ મુંગાં વગર વાચાના જાન-પરોના ક્ષમણા પુકારોની જરા પણ ધરવા ન કરી. જ્યારે માર માર કરતાં ઠાકીને હુસ થઈ ગઈ, સારે જમીન પર અફલાઈ ફસડાઈ પડી ; કુત્રીઓને પેટમાં ચાંપી પોકેપોક રડવા લાગી, ને તેમને પસવારવા લાગી. કલીક બાકરને કહ્યું કે “આ ભેદ શું છે તે પુછ.” બાકર કેહ્યો : “બાદશાહ માફ કર, દરવાજા પર સોનાના હરફે લખેલું તે શું વાંચ્યું નથી કે જે શક્ષ પોતાને નહીં લાગતીવજગતી વાતમાં માથું મારશે, તે પોતાને અણુમતી વાત માંખ-ળશે.” કલીક બજીદ થયો. સારે આખરે કાંણુ કલંદરે અને પેલા હેલકરી

આથે મસલત મારી એમ કરાવ્યું કે હેલકરીએ એનો બેદ પુછવો. હેલકરીએ ઘણી આબરૂ દરકારથી દરબારી જુવાનમાં એ વીચે પુછપરછ ચલાવી પોતાની તથા બીજા મીજલગીઓની જુલાસા તમ કરવાની અરજ પેલી સાહેબાને કરી. તે શરૂઆતી લાલમ લાલ થઇ ગઇ. બોલી કે “મારી મેલ-માનદારીનો બદલો તમે એવો આપોછ કે રે ?” એમ કહી હડેલી પર હડેલીની તાલી જોરથી મારી તાબડ પાડી તરાડી કે “વેકો જલદી.” તેવાજ ખુશ-માંનું એક નાહતું બારણું ઉઘાડી જમના દુત જેવા દેહર ભરેલા તસલતીન સાત કાલા જલ્લાદો હાથમાં નાગી શમશેર લઇને આવ્યા. ત્રણ કાંણા કલંદર, કલીક અને તેના એ મોખની, તથા પેલા હેલકરગને ગરદનમાંથી પકડી બોંય પર પટકયા, ને તેમનાં ડાકાં કુગડવાને બીજા દુકમની પોતાની શેઠાણી તરફથી વાત જોના ઉભા. બોંયે પડ્યો પડ્યો કલીક જલદરને કહે છે કે “આપણી નામ નીગાણુ કહી દે ને, ન તો મહનમાં માર્યા જશું.” જલદર કેહજે “માઝ” કહ્યું નહીં માન્યું તે એમજ નો ; હવે તો રુપરુપ પડ્યા રહ્યો, ને જે તમારો થાય તે જોયા કરો.” પેલી બીબી માહેબાએ કકડાવેલા ડોળાથી ત્રણ કાંણા કલનદરને પુછ્યું કે કેમરે તમે જનમથીજ કાંણા છો શું ? તે લોક બોલ્યા : “ના માહેબ, અમે છીયે ફલાણુ ચીણુ દેસના અમુક તમુક રાજા. પણ ગીર-દેગીની ગરદાપેચીમા વાખાનો હાદેશો ખેંચનાં હાડમારીમાં આ હાસતને પુગ્યા છીયે. અમાઝ કમ્બાજ નસીબ બદબાજ થયું, અને અમારો મીતારો ઉધો વધ્યો. ત્યારે અમને કલનદરી અપ્સાર કરવી જરૂર થઇ.” પછી દરેક કલનદરે પોતા પરની ગીરફતારી વર્ણુની કે દુશમનોના જોરથી કેમ તેઓએ રાજ ખોહયુ, બાલયચાંને કુટુંબ કચીલાથી દેવા છુટા પડ્યા, અને બીજી શી શી બારી આફતોના વમલમાં અટવાઇને, આખરે અફલાતુ ઝીકાના તેઓ કેમ બાગવાદમાં પોચ્યા, અને કલીક દારૂન પર તેઓએ શી શી રીતે ઉમેદ બાંધી કે તેમની ઉપરની આખજ સાંબળીને તે તેઓની દાદને પોંદચશે. એ

સારે દીવસ અધવકાર દઇ તમારી હવેલીમાં મેહમન દાખલ રાખ્યો. મારી ધણીધણી મદારત કીધી. મને ખવાડ્યું પીવાડ્યું. નહવાડ્યો ધોવાડ્યો. રમત ગમત, ગાણી, બજામણી, નાચણ કુદણ, ઠંઠા મશકેરી કરવા દીધાં. તે સધણું મને સંભારી આવે છે, ત્યારે તેના સ્મરણથી મારી છાતી ચીરાઇ દેયું ફાટે છે, અને દીલ દેડકાની માફક ધડક ધડક કુદકણીના ઉછાત્રા મારે છે. તેથી રે મારી નામદાર બીબી સાહેબાં ! એ લુછાઓનાં પાપને લીધે મજ ગરીબને રખે મારતાં. ” આવી આજીજીથી સાહેબાને મન રેહમદીલી આવી, અને તેને પણ અમન બખસ્ચું. પછી ગરરીથી કલીક ને તેના વેશધારી સાધીઓને પુછ્યું કે : કેમરે, તમારી હકીકત કેવી છે તે કહો. ત્યારે બહારે દાનાઇના સખુનો નરમીની જીબાન પર લાવીને મોતીના વધાવા મીસાલની ચુનદા જબાનદરાજીથી સમજાવ્યું કે “ અથ તુરે જહાન નામદાર બીબી ! આજતાબ અને માહતાબની મીસાલ તારૂં રૂપ અને તેજ અને ઐકબાલ હમેશ કાયમ તેમજ શેરાન રેહજો અને કબી ઘટ્ટુ ના. તું અસલથીજ વાકેફ છે કે આ તારા બંદાઓ તો મોસલના વેપારી હઇએ. ખાધા પીધાની બાહરમાં અમે ધોરી રસ્તે આવતા હતા, ત્યારે અમે ચોકીના રેન ફરનારા પુલીસ સીપૈયાને જોયા, અને હેબકયા કે અમને પકડી જઇ સારી રાત ચોકીમાં આંચ-કા મરાવી, સવારે કોઠવાતી પર બાઇ કરી સજા કરાવશે. તે ૧૧ ધાસ્તીના નાહ-ઠેલા આવતા આવતા તારા મેહલની દીવાલની પનાહ પકડી, અને તું શોભા-ગવંત સાહેબજીના હુકમથી અંદરને દીવાનખાને આવી તારી મેહમાની આખી. ” સાહેબાએ કહ્યું : જાઓ રે તમે બધા, મેં તમને જીવતદાન આપ્યું. બધા બાહર નીકળ્યા. પછી કલીક બહારને ફરમાવ્યું કે : “ આ બચારા કલનદરે બાગદાદમાં અજુબાપ્યા છે, તેથી એમને તારે મકાને લઇ જઇ મદારત કર, અને રાત વામો કરાવ. સવારે દરબારમાં એ લોકને અને પેલી બીબીઓનેથી તથા સાથે લાગી કુત્રીઓનેથી તેડી આણજો. પછી અમારી નેક નજરમાં જેવો ઘટ્ટો અંદેશો પુગશે તેવો હુકમ અમે તેણાણાંઓ કીજો ફરમાવીશું. ” સવારે બહાર વજીર સધલાંઓને દરબારમાં તેડી લાવ્યા. પેલી સાહેબજી તથા તેણીની સાથની બીબીઓ તરફ ફરી કલીકના પ્રતીનીધી દાખલ કેહવા લાગ્યા કે : “ તમે અમારા સાથે ગઇ રાતે જે જેર સજુકાઇ વાપરી, તે માટે અમે તમને માફ કર્યે છીએ. કેમકે તમને ખબર ન હતી કે અમે કોણ છીએ; અને બીજું તો તમે મેરબાનીની રાહ તેની આગમજ તમારી મેહમાન-દારી અમને અખાવી. હવે અમે તમને ખુલ્લે ખુલ્લું કહીએ છીએ કે તમે હમણાં આજાસના દીકરાઓમાંના પાંચમાં કલીક હારન અલ રસીદ, તે કલીક મુસા અલ હાદીના બાઇ, અલ મનસુરના બેટા, તે મહમદના દીકરા, તે અલ સફા બીન મહમદ જે પેહલો આખાસ બાદશાહી ગાદીનશીન હતો, તેની હજુર સન્મુખમાં

હિમાં છેલ્લો, તેથી તેના આગળ રાસ્ત અને કુલ રાસ્ત દર્શાવત ખોલો ” આ હુકમ સાબળીને સાહેબણે, નેમજ તેણીની પછી તેના સાથની બીજી બીબી-ઓએ શીરીન સાકરની મીસાલના લખમાથી ચમેલીના કુલની મીસાલના મુગ ધીંગર નાણુક પમરતા સખુનો પોલવા શરૂ કરીવા, અને પોતાના ગમખાર કીરસામા મધનો મીઠાસ ફેલાવી તેમના ૮ પર પડેલી ગળખનાક હાડમારીથી સારી ફરખારના દીત ડગ કરીધાં. તે પરથી માલમ પડ્યું કે એઓમાથી એક જણી પોતાની બે બેહનોની અદેખાઈનો ભોગ થઈ પડી હતી. પણ સચાઈને અને દીન ધમાનને ચીવટપણે વળગી રહેતા અઠંગ દોલતને પુગી હતી. પેલી અદેખી બેહનોને ખુદાના નામની બરકતથી એક જન્નાતની પરીએ કુત્રીઓને વેશે બદલી નાખી સાહેબણને હુકમ કરીધો હતો કે રોજ રોજ તેઓને મરનેતોય થાય, લાં લગી ચાણુકના ફટકા મારે. બીજી બીબીએ કહ્યું કે કલીકના ફીકરા અવ અમીનસે નની શાદી થઈ હતી, પણ તેણે અદેખાઈના આતશથી સયગી જઈને બીન તક્ષીરે બીબીને બેવકા કરાવી ધણી ધાતકી સજ્જ કરી અને મેહલમાંથી ફેંકાવી દીધી. ત્રીજી બીબીએ પણ પોતા પરની વીપત્તી વર્ણવી સેવટે કલીક જન્નાતની પેલી પરીને બોલાવી કહ્યું કે “ હવે બસ કર, ધણુ થયું કુત્રીઓને અસલ રૂપ પાછું આપ ” પરીએ “ને હુકમ” કહી મત્ત બરબડી, કે કુત્રીઓ આદમ રૂપમા ફરવાઈ ગઈ કલીક ત્રણે કાણુ કલદરોને એકેક બાપડી એમાથી પરણાવી. સાહજાદા અમીનને હુકમ કર્યો કે “ તારી અદેખાઈ ને વરણાગી જવા દે આ તારી બીબી નીરદોશ છે, તેથી એની સાથે પાછી શાદી કરી એનો અગીકાર કર ” સમજામા જે ખુબસુરત બીબી તે પેરી સાહેબણે તેને કલીક પોતાના ખાસ જનાના સાથે અલાહેદી રાખી પછી કાઝી ઉલ કુઝતને બોલાવી પોતાની ને બધાંની શાદી તાબડતોબ કરારી દીધી કલદરોને, તેમની નવી વડુઓને, પોતાના બેટાની બાપડીને, તેમજ પોતે વરેલી બીબી સાહેબણને ધણો ધણો ગજ ખબનો આપી નેહાલ કરીધાં ; તેમના હમેશ ખરચ ખુટણુ સાથે ખરચી જોધવે તેના કરડા અને પકડા બદોબસત કરી આપ્યા.

મેહીનાં ઈસ્ક્રએ કત્રાવી નાખેલા અગીઠાઃ

અરબણુ બધરાઓની મીળસદારી અને ફાટેલાણુના જે દાખલા આપણે હમણા લગણુમા જોયા અને હવે પછી જોઈશુ તેમોઆવ નવો દાખલોબી કેષ કમતર વજન ધરાવતો નહીં જણાયો. કલીકને મેહલની બીબીઓ બાદશાદી દેકાન કે ટીમ્યાટમા કુલી હોય તો તેમના ચદના દરજ્જાથી તે એવો ધકાઈ નય છે. પણ તેમણુ જોઈને તેમની નોકરાણીઓની તેવો દમ મારવા નય, બલકે તેવા દમની જુમની તાબેશમા કષ આકુ અવતુ વેત્રી નાખે તો ને ખરૂગી પાત્ર માત્ર કામ થયું ગણાય બામદાદની તેજરતમા પકાયલો એક

નામીએ. " શાહખંદર " એટલે સોદાગરનો સરદાર હતો. તેના મરણ પામ્યા બાદ તેનો એક પુત્ર લાડકવાયો બેટા તેની સઘળી અસ્ત્યામત ને મીરાસનો વારસ થયો. લખણુટપણાંમાં અને જુવાનીની દેવાનીમાં કેટલીક દોલત તો તે ખાધ વળ્યો. પછી ખરચી ખુટી જવાની ધાસ્તીએ ડર ખાધ ખાપની બાકી રહેલી મીલકત ધરાવનારી દુકાન પર બેસી વેચ સાટ કરવાના કારભારમાં શુંટાયો. લાડકવાયા બેટાએને ખાવા પીવા કે પેહરવા ઝોઢવાની કરી કોતાઇ નહોવાથી તેમનાં કપાલ એક તરેહના તેજસ્વી ભરેલાં અને ચંચાકીનો અછો છાપ દેખાડનારાં હોય છે. તેમાં જ્યારે દુન્યાઇ અનુભવનો વધારો થાય છે ત્યારે એ બંને વાણાંઓ ધણી ચાલાકી અને સારી ચંચાકાઇમાં ઉભરી આવે છે. આ જવાન સોદાગરના બાબમાં તેમજ બન્યું. તેની દુકાને સારી ધરાકી જમાવ થવા લાગી અને વકરામાં નાણું ખણુખણુવા લાગ્યું. ચાહવું ખુદાતું તે એક બપોરી મધ્યાનને વખત પુનમની ચાંદ જેવી સુરતની ખુરખેદાર એશકી બાનું એક કાલા હબસી શુલામની સાથે દુકાને જઇ ચઢી. ગરમીથી ધબરાયેલી જેવીએ મોહકાં પરથી સેહજ પડદો ઉંચક્યો તો તેની રોશનીનો ચમકાટ જોઈને સોદાગરગદો થેલો દેવાનો બન્યો. પેલી એસ્કણુની પાણી તેને જોઈને મુલું. કંઈક વાતચીત કરી તથા કેટલીક મોટી ખરીદી કરીને પેલીએ રસ્તો લીધો. પેલાના માલતું એકતું ડબલ દામ આપ્યું. સોદાગરે શુલામને બાજુએ તેડી મુઠી ભરીને સોનાની અસરશી આપી કહ્યું કે આ એશકી બાનું સાથે મારી શાદીતું જોડું પાર ઉતારી આપશે તો જીવતાં તલક તારું હેશાન ન જીલીશ. શુલામડો બોલ્યો કે " તું એના પર આશક હશે તેના કરતાં એ તારાપર ધણી વધારે મરી શીટ છે. તારે ત્યાંથી હજારો દીનારનો જે માલ ખરીદ્યો તેની એને કરી ગરજ હતી નહીં. પણ મતલબ એ કે તારી ઝોલ-ખાણુ થાય અને તારી સાથે બોલચાલ પડે ને ખાતર એટલો સોદો કીધો. જન અય ઇનસાન, કે એ માહરખ નામદાર કલીક હારનની બાદશાહબાનું ઝોખીદાના જનાનામાં ઉધરેલી છે. માન ન માન, પણ ઝોખીદા એણીને દીકરીને તોલ ગણે છે અને મેહલનો સઘલો કારભાર એને અસ્તક ચલાવે છે." શુલામને તથા સોદાગરને કેટલોક વખત ખાનગીમાં ધુસધુસ કરતા જોઈને એસકી બાનુંનો જીવ નહીં રહ્યો, નેથી સોદાગરને તેણીએ સલાહ કીધો કે એ શું ખીના છે. તેણે જવાબ દીધો કે " આ ને આ રીતે હું તારા ઉપર કુરબાન છેઉં, જાદ ને શું કહું?" પેલી બોલી કે "એવી ને તેવી રીતે હું તારાં રૂપ ને હુશન ઉપર નેસાર છું. પણ કલીકાણી ઝોખીદાની વગર પરવાનગીએ તારી સાથે હું શાદી કરી ચકતી નથી. તેમ કલીકાણીએ કસમ ઉઠાવ્યા છે કે પોતાની આંખે જોવા વગર કોઇ અંજાણુ પુરૂષ સાથે મને શાદી કરવા દેનાર નથી, હવે મેહલમાં તો મરદનો ઝોળો વડીક ફટકી ન ચકે, ત્યાં તને કેમ લઇ

જવે, અને કલીકાણી સાહેબને કેમ નજરે પાડવે, તેનો મારે મનને રાત ને દી-
સ ધણો આંદોશો છે. પણ ચીંતા ન કર. ખુદાનું આદયું ખુદ કરશે. આવતા
જુમાને રોજ નીમાજ બણીને તું મસીદમાં જ બેસી રહેજે, અને પછી જે તારા
ને મારા હકમાં નીપજવાનું હશે તે નીપજશે.” એમ સધ્યારો આપીને પેલી
ગઇ. જુમાને રોજ નીમાજ બાદ પેલો બેઠો છે, ને જોય છે તો કલીકનાં મેહલને
પાછલે દરવાજેથી ચાલીશ ગુલામો બોટમાં ચાલીશ ખાલી સંદુકો ઉઠાવી લાવ્યા.
મસીદમાં ઉતારીને આલતી પકડી. કેટલીક વારે પાછા ફર્યા, અને સંદુકો તરેલ-
વાર ચીજોથી ભરવા લાગ્યા: સંદુકોને કુલક લગાવ્યા અને ચાવીઓ દીધી.
બાદ બોટમાં એકેક પછી તે સંદુકોને ઉપાડી નદી પરથી મેહલ તરફ આણું
સુકયું. ઓગણચાલીશ ગુલામો એમ ઓગણચાલીશ સંદુકો ઉપાડી ચાલ્યા
કેડે એક ગુલામ પાછળ ઉભો રહ્યો અને સોદાગરને ટીકી ટીકીને જોવા લાગ્યો.
પછી ચાલીને તેની નજદીક આવ્યો અને પોતાના મોહકાંપર બાંધેલો પછેડો
ઉઘાડી પુછ્યું કે તું શું મને પીછાણી નહીં રાકતો? સોદાગરે તરત પારખ્યો
કે એ તો એકાકી બાતુનો પેલો ગુલામ. ગુલામે કહ્યું કે “આ સંદુકમાં
બેશી જા” પછી તેણે તેનેમી કુલક ચાવી દીધાં, અને ઉપાડી બીજા સંદુકો
સાથે બોટમાં બેશી આવ્યો. જ્યારે ચાલીશે પેટી મેહલને દરવાજે જઈ પુગી,
ત્યારે તેમને જનાનખાનામાં લઈ જવાની ગુલામો ફાશીય કરે છે, તેટલાં મેહલ-
નો વડો બોલે છેઝાઝ પડીને ઉગી બોલ્યો: “કેમ રે એવા તેવાઓ, ચાલ્યા
ચાલ્યા ક્યાં જવો છો? કદાચ આડી ખણકું નડતું જ નથી કે? ખબરદાર અતર-
ધડી ઉઘાડો એક ને અધી મ દુકડી. મને દેખાડો કે અદર શું છે, તેહું નામદા-
રની રજા મસ્જા પછી અદર લઈ જાઓ. નહીં તો નાગો ચકચકતો દીણી
ધારવાશે બરછો જોયોઝ કે ભય દેતો કે ભોંકીય તો ઝટ કરતો જાનમમાં મોક-
લાવીશ.” ગુલામઝાઓ તો બીહી ગયા. એરકી બાતુ જે ચક પછવાડેથી આ
રમખાન સાંભળતી હતી તેણીએ જોયું કે કદાચુક્તી ન લગાવી તો બાજી બગડ-
વાની, ને કદાચ કંઈ નવું જુનું થવાનું. બેટલે પટામણું મોહકું કરી પેલા ખા-
નદારને મોઝાભાઈ કરી ફાસલાવવા માંડ્યો. પછી ખુશી થઈને રજા આપી કે
“જો ઝોખીદા બાદશાહબાતુનીજ આ ખાશ સંદુકો હોય તો જીયકો ને ખુદાના
નામ પર મારી આગળથી પીડા પટાવો.” એરકી બાતુ હજી તો બધી પેટીઓ
ઉપડાવીને ચોડક દગલે જાય શું કે ઇમાનદારોના હાકિમ કલીક દારૂનને જનાન-
ખાનામાં આવવાનો પોકાર પડ્યો. સંદુકડીમાંના સોદાગરનું ટાલવું તો આ
પુકાર સાંભળીને સુકાઈ ગયું. તે શીકે પડ્યો, અને જખાન પર દુકનો જરા
સરખાળી બીનાય રહ્યો નહીં. તે તો જીવતે જીવતજ મુવા જવો થઈ ગયો.
કલીક પુછવાથી એરકાણીએ ખુલાસો કર્યો કે “એ તો ઝોખીદા બાતુની
ખાશ ખાનગી પેટીઓ છે.” કલીક કહ્યું કે “હોય ખાશ કે હોય ખાનગી.”

પણ અબધડી બધી સંદુકડી ફેડો, ને અંદર શું છે તે મને જોવા દેઓ. મારા મેહલમાં મારાથી ને વળી કંઈ ચીજ છુપી રાખવાની હોય ? " એસ્કા-ણીએ ઘણાંએ મંકર લડાવ્યાં કે " ઝોખીદાજી જાણુશે તો ગુસ્સે થશે કે મારા ખાનગી પોશાકો કેમ દેખાડ્યા ને મને ખેળવત લગાડી. " પણ કલીક તો એકનો એ નહીં થયો. દાકીને પેલીએ એક સંદુકડી ખોલી તો માંહેથી જર-બક્તના અને કશખીદોરીના તાકાઓ, ખીજમાંથી હંચા અત્તર, સુગંધ ને સાબુઓ, ત્રીજામાંથી ખાલનાં તેલ ને માથાંના સણગારની જાણુમો, ચોડીમાંથી રેશમી રૂમાલ, ટુવાલના ઢગલાઓ, એ મીસાલે નીકળતું ચાલ્યું. ઝોગણુ-ચાલીશ પેટીઓ પુરી થઈ સારે એસ્કાણીએ કગલીને હાથ જોડી કલીકને અરજ કરી કે " આ ચાલીશમી પેટીમાં તો ઝોરતોને લગતી ખાનગી વસ્તુઓનો સંગ્રહ છે કે જે હું ઝોખીદાની ખાસ આજ્ઞા વગર તમો નામ-દારને વટીક દેખાડવાની હીંમત કરતી નથી. " એસ્કાણીને ધરની છોડી દાખલ ગણીને મેહલમાંજ ઉધારેલી તેથી કલીક તેણીનું કેહવું કબુલ રાખ્યું અને ઉડીને ચાલતી પકડી. તેનીજ એસ્કાણીએ પોતાના આશક વાલી એ ચાલીશમી સંદુકડી હંચકાવીને પાસેના એક ઝોરડામાં સટકાવી દીધી, અને તેની જગે એક બલતીજ તૈયાર કરી રાખી કે કલીક પુછે તો તરત તે લઈ જઈ દેખાડે. તેવું કશું થયું નહી. એટલે થોડી વાર તેણીએ ચાલીશમી સંદુકડી ઉધાડીને પોતાના અધમુઆ પડેલા આશકને બાહર કાઢ્યો અને તેને ઘણાક સધ્યારે દીધો.

ચંદ વખત પછી માહરાણી ઝોખીદા તેને જોવા આવી અને કેટલાક સવાલો પુછીને પોતાની ખાતી કીધી કે આ મનીખ તો સખતતું ફરજંદ છે. તેણીએ પોતાની કારબારણુને તેના સાથે શાદી કરવાની રજા આપી. પછી કલીકને કહીને દશ હજાર દીનાર પેરામણીમાં અપાવ્યા ; પચાસ હજાર દીનાર પોતે આપ્યા ને તો જુદા

કેટલાક દહાડાવેર લોંડીઓએ મેહલમાં શાદી રામરાનીની ખુશખબતીમાં ગીતો ગાયાં, વજંતરે વગાડ્યાં, પુગલ રોશની અને ખાણીપાણીઓ કીધી. જુદા જુદા સાત જાના પોશાકો એકેક પછી નવશીએ રવાજ મુજબ પેહે-ર્યા. બનાવ એવો બન્યો કે તે દહાડે જમવાની જે જે વાણીઓ પકાવેલી તેમાં લસણ નાખીને ખુબ મરાલેદાર બનાવેલું મેથીનું એક ઇશદુ હનું. તે વરરાત્રીએ તો ખુબ ચપાટ્યું ને પછી હાથ ધોયા નહી ધોયા કરી તુછીને શાદીની મીજલસમાં ભાગ લેવા પડ્યો.

કાજીએ નેકા પહડ્યા પછી એસકણુ મોંઘરાની ને ચંપેલીની કલીના જેવી મધમધતી તથા કસ્તુરીને અંબર જેવી પમરતી બનીને વરની નજદીક ગઈ, તેટલાંજ પેલીએ તાણીને ચીસ મુકી ને બેસુધ જેવી થઈ ગઈ. સાહેલીઓએ

ગુલામોમાના કોઇકનાં મોહકા પરથી એવા એન જણાયા કે તેને અદર દાખલ થવા દેવામા તેમને જાણે કશી હરકત ન હોય ખીજાઓના ચાલા એવી રીતની મનાઇ બરેલા તેને મન માલમ પડયા કે બચ્ચા ખબરદાર, અદર આયો તો આમ એમ કરી જાણુવુ જે મુવોજ કુટો ” ભુખથી ઘણો જતગ આવી ગયેલો હો-વાથી લાગ ફાવતે હુલકાઇ કરી હજમડો મેહેલમા તો ધુરયો અદર બેધક એક દીવાનખાનેથી ખીજમા ફરવા લાગો આખરે એક ખુબ સમારેલા અને આરા-સ્તા કીધેલાં એવાનમા જઇ જુએ શુ કે એક ખુબનમુન ગખર ખારમકી ઉમદા અમીરી પોશાકમા સજ થઇને બેઠેલો તેને જઇને કહ્યુ કે “હુ વાખાનો મારેલો હારેલો છુ અને ભુખમરાથી આજેજ આજો છુ ” આ હેવાલ સાબલી ખારમકીએ અફસોસ કીધો ને તોખાના તાબડા પાડી બોલ્યો “ અરે ખુદાનો હુ ખાકી બ દો જીવનો છતા શુ મારો ભાઇખ ધ ઈનશાનનદો બાગદાદ જેવા શેહેરમા મોહતાજ ને લાચાર થઇ આજારી પડે ? હાય, અફશોશ ” એમ કહી પોતાના જરીમમના અમીરી નાખીયા જભા પર એક જડકુ ચુ ગાય મારી તેને ચીડમા ચીરી નાખ્યો, પોતાની દાહડી પીખી નાખી, સર પરથી પાધડી ઉડાડી નાખી, માથે ધુલ ભરતો હોય તેની એધા કરવા લાગો એટલે હજ-મેજ ભરાઇને આખરે તેને ઠડો પાડ્યો ત્યારે જેમ તેમ કરતા પટવાઇ જઇને તેણે હજમને આજીજથી કહ્યુ કે “અય અજીજ મીત્ર, આજે તો તારે મારે લા મેહમાન રેહનુ જોયે ” હજમ તો જુખો ડાસ થઇ રહેલો, એટલે “ ખીસમીલ્લા ” કરીને ખીજ વખત દબાણ થવાની વાત જેવા વગર તરતા તરતજ “ હા ” બણી પડ્યો ખારમકીએ પછી હાક મારી કહ્યુ કે “ ઇદર આ બે, હસ્ત પાક કરનેમ આખ ઝોર બરતન ચે આ ” અને જાણે કોઇ ખરેખર આવી પુડ્યોજ હોય, ને પાણી લાવી વાસણમા હાથ ધીવાડ્યાજ હોય, તેમ મોહસમેનેના ઢોગ કરવા લાગો પછી પોતાના મેહમાનનેખી કેહવા લાગો કે “ લીજીએ, જનામે આલી, હાથ પાક કીજીએ ” જાણે હાથ નુછવાનો રમાન મલો હોય તેમ કરારે હાથ નુછવાનીખી અસમસેની ગપીમાર યુકતી દેખાડી કેહવા લાગો કે “ જી સાહેબ, આપ પેટ ભરી જમજો હો કે. કશી લોકાઇ ગણુશો ના ને મારા જીવના સમ જો તમે શરમાયા તો ” (લા અમે હી દુસ્તાનની ભાશમા તરજુમો કરવાનુ ખીકટ કામ માડી વાળી પાછા ગુજરાતીને આધારેજ ચાલે છીયે) “ લ્યો, આ હલવાનનુ કુમતુ કહલાર બકંચ દાર મજેહદાર ગોશ છે ને જાણુજો કે આ ખમીરી રોટી તો મારી ખાસ લોડીએ બનાવી તનદુરમા ભુજેની છે માનજો દોસ્ત, એની બરાબરી સારી બાગદાદની લોડી લોકથી રોગી ભુજમણીના બાળમા થવી મુશકેલ કયા એની સફેદી દેવો એનો ફકક કુમાસ જાણે બરફ ને માવો ને મેવો તો એના આગન પાણી ભરે, દોસ્ત હાય ચતાવ એમ જોયા શું

કરેય." એવાં એવાં ગપાં પેશે બારમકી લગાવતો જાય, તેમ તેમ પેલા હજમને સારી સારી રકાબીઓના લેહજતદાર નામ સમજીને જીખતો ચીચર-વાટો પેટમાં વધુ ને વધુ પડતોજ જાય. બધું બોલે તે અમથું નકામું ફાકટ-માંજ. ન મહે રોટી, ન ગોસ્ત, કે ન રકાબી, કે ન ટેબલ, કે ન કશું. કે કશુંબી. પેલા જડ ખુદીના મગજમાં આ પ્રમાણે મરખરીતું નસતર ભોકાયું, ત્યારે તેની સમજમાં પેલાની ટકોર હિત્રી કે "આ તો મુવો એમજ ગપાં મારતો છે અને મને બનાવતો છે." પછી હજમખી આ હવાઇ મેજબાનીમાં દીલજાનીથી સામેય થયો, અને તેણે ઘણું મહરપે સહરપે ખાતો હોય તેવું ડોલ ધાસ્યું. તેણે મોહમાં ચટાક મટાક જીલ અફારવા માંડી અને ખુબ ચાટી ચાટીને સ્વાદ લાઇને જમવાનો દેખાવ કીધો. બારમકી બોલ્યો : "શેક એમ કરી જાણીને કે મકાન તમારુંજ છે. તમે ગરીબને આખર આપી તેથી મજ પર ધણું હેજાન થયું. આ સીકમાં બરેલી મોટીની મોટી છે, તે એથી તો મુલાયમપણાની ટોચે પુગી છે કે હાથમાં મુકતાં પીધણી જાય ને મોહમાં જતાં ગેપ થાય. તેથી એના પર ખુબ રવેરો હાથ મારજો. વળી જરા આ બટકનેથી ટેમ્ટ કરજો હ. એને તો બમ પસ્તાં પરજ ઉધારેલું છે. એક તો ઇંડે આવેલું ને ચરખાદારીમાં ફરજે. એટલે પછી એની મજાદમાં તે શી મના હાય ? સેહજ આય મધની મીઠાઇ તો તપાસજો ખરા. જુઓને, મારા સમ, અદરથી તો ઉમદુ મધ સીરાની પખે દીપાઇ જાયછે." એમાંનું કંઈ મને નહીં. પેશે બારમકી તો તે છનાં પણ જાણે શું એક માએમાય બોજન કરતો હોય તેમ ઉકામણી લાંચુ ફેકતોજ જાય. આધું પાણું ફરીને કંઈ ખાલી ખનકું નેયજ નહીં. એથી હજમને મન તો આડાં જાય ને ઉર્બાં આવે. પામુ કરે શું ? સાચાર, તેથી લાજહા કરતો જાય, ને તેની ગમતમાં ખરાં દીક્ષથી સામેલ હોય તેવો ભાગ લેતો જાય. આખરે ફરટ વગેરે ખીજ કેટલીક ગીને વીરોળી બારમકીએ એમજ તાલ તલાવટ કીધી. પછી જાણે નાનાં મોટાં ધ્યાલાં આવ્યાં અને વ્યાટલીઓમાંથી યગજ નોમ કરતો હોય તેવો દેખાવ કીધો, અને બોલ્યો કે "અય જીગરના જની દોમ્ત, આય સલામતી તારી ને તારી સાથે લાગી તારા આપદાદાની." હજમ તો કહેજે, "અજીને મન. હુ તો વીગ વરશથી જાછો પુરાનો ગરાબ કદી પીતો નથી." બારમકી કહેજે. "જાહુ, વળી એમાં તે શી મોટી ખીમાત. આય તમારી પછવાડેતુંજ બારણું દોકો. પછી વીસ તો શું પણ ત્રીમ વરમનો જીનો ગરાબ તમારી આગળ ખીંમનગાર લાવશે." હજમે બારણું દોક્યું, ને જાણે ખીંમનગાર ખરેજ શરાબ લાયો હોય તેમ પીવાનો ટોંગ કીધો. પછી જાણે શરાબની ધુન ને ગેણ મજેજે ચદદી હોય એવો દેખાવ કીધો. લપેસ ખાતો હજમ હિત્રે બારમકીની નજ આપ્યો. પોતાને અત્યાર લગી હપજેલા બધા શરમાતો ખાર એક મુઠ્ઠીમાં ગોડીને આખો મહેલ

પડડમ કરીને ગાળે તેની મુકી કકડાનીને બારમકીની ગરદન પર ઠોકી, અને તેનીજ ઉપર મેઘરામની ગરજના જેવી એક બીજી મુકી ખેસાડી. બારમકીને તો આ મુકકાબાજના જગથી ચકરી ભમરી આવી. તેની નજરે અધારા પડ્યાં. તે તો છેડાઈને ખોલ્યો કે “ રે કચરાના બરેલા ઉકરડા, તુ આ શું કરે છે ? ” બાજુ સુધ ઠેકાણે આની હોય, તેમ ગાભરો પડી હજમ ખોલ્યો કે “ નામદાર મેહરવ તવજીર, મારી ગુસ્તાખી માફ કરજો. તમે મને આવું સાફ સાફ જમાડ્યું, મારી ઘણી ઘણી મદારત ને મેહમાનદારી કીધી, ને વળી આખરે ત્રીશ વરસની કેશી મસ્તીમા પડેલો જીનો સારાળ પાચો, તેથી માફ મગજ કાળુમા નહી રહ્યું, ને મારાથી આની બેઅદર્બી થઈ ગઈ. ” પોતાની સુહજ આવેલી ખોચી પસવારતા પસવારતા બારમકીથી હશી પડાયું. તેણે કહ્યું કે “ મને પણ આજ સુધીમા ઘણા લઈ ગા મળ્યા, પણ તારા સરખો ઠઠાખોર તો કોઈ નહી. તુ મારી મશખરીમા સામેલ થયો તો થયો, પણ ધમચકરીની બાહરમા મારી ખોચીની ડીક તરેહથી મુકકેબાજ ખખર લીધી હું તારા એવા ખવાસને લીધે તારા ઉપર ખરો ખુશ છું તારા મનમા કશી વાતે વાકુ કે એણે લાવતો ના. આજથી તને મારા ટેબલના સોખલી દાખમ નેમુ છું. ” એમ કહી બીજી તરફથી તાબડા પાડ્યા કે ખરેખરા ખીદમતગારો હાજર થયા અને બારમકી જેટલું ખોલેયો ને કરતાખી ઘણું ઉમદા ખાનું પીરસ્યું. બારમકી દન પર દન હજમ પર મેહરખાની વધારનો ગયો તેને ઉચા ઉચા પોશાકો ને કીમતી બેટ સોગાતો આપી પછી તે બીન વારસ મરી ગયો એટલે તેની મીલકત બાદશાહી મીજેરી ખાતે જમે થઈ, તેમા સાથે લાગી હજમની સધરેની માયાપુજી બી તણાઈ ગઈ હજમ ત્યાથી નીકળેયો પરદેશ કમાણી કરવા ગયો પણ રસ્તામા બીડની છુટારા મળ્યા. તેઓએ તેને ખુબ કુટ્યો પછી એક મથગ જેવો લઈ છુટારો હતો તેણે સોયના જેની મીણી અણીવાલો અને વીજલીના જેવી તેજ ધારવાયો છુરો તેને માથે ધરી કહ્યું કે “ બોલ બચ્ચા, બધું ક્યા સાતી રાખ્યું છે તે, નહી તો મુવોજ છુટો બાજુ ” હજમ કેહજે ‘ ભાઈ હયા વાસી પડે શું કે કુત્તા ખાય નથી માત્યુ કે નથી ધાક્યું. જે છે તે લે આય બધો ખાલ ખજનો બેલાશક જોઈ લે, ’ બ્યારે કંઈ મર્યું નહી ત્યારે બીદાવી ઘરે લઈ ગયો, અને ગુનામ કરી રાખ્યો. તેની બાયડી હતી ચપલ નયણની તે હજમ પર આશક પડી આ બીના બીડનીના બાજુમા આવતાજ તેણે હજમડાના કાન તથા નાક કાપી નાખ્યા આથી હજમડો તદન એટાલ બની ગયો બાયડીને ખુબ મેડીપાક જમાડ્યો. કવીકના જમાનાતું એક સાફ જેવું ચિત્ર આ વાત પુરી પાડે છે.

પરના લોંડીનાં ગાયબુ પર કલીકની ફીકાગીરી.

ધરાન વટથું એટલે મોહટે ભાગે પારસી મગોલ થયા. મોખેદોને વટલા-વવામાં મોહટી મોજ માનવામાં આવતી. ક્રમકે તેથી કાપદો દબા. મોખેદી ચાલાકી અને મોખેદી ખુબસુરતી એ બે નો સામટો લાભ મળી આવે. તેમજ મયું. એવાં ખાનદાનથી પેદા પડેલો વંશવેલો દાનાઇ અને એહરે નમુનીમાં બલબલી પ્રજાઓને ટકર લગાવે તેવો હતો. એવી ચત્રાવટથી ભરેલી એક મોગલાણી લોંડીની વાતનો કીસ્સો અને અત્રેથી લંબાનીશું.

તેની શુરઆત કરવા ખાતરથી કલીકું કે એક હતો બસોરાનો બાદ-શાહ. હવે એ વાત કલીક હારનના જમાનાની છે. તે વખતે ઇસ્લામી સલ્તનત નામેનો બાદશાહ તો એકજ હતો, તે કલીક હારન પોતે. મોટા પ્રાંત અગર મુલકના હાકમો દાખલ પોતાના સગાવાલાઓને કલીક પ્રતીનીધીપદ આપી સરમુખાને ઓધે નેમતો. તેઓની સત્તા બાદશાહ જેટલીજ આપખુદ હતી : એટલે તેમને પણ બાદશાહ જેવાજ લેખવામાં આવતા.

એવા છોટા બાદશાહોમાં ઉપરો બસોરાનો બાદશાહ પણ હતો. તેના બે વજીર હતા : આકાન ને શાહુ. જ્યારે આકાન આવેસ દીલનો, સખી દસ્તનો, અકલમંદ, એહરેનમુન અને નેક અસલત, ત્યારે શાહુમીયાં તેથી ઉલટીજ આશ્યત ધરાવનારો હતો. તે કપટી, દગાબાજ, કંજુસ, જાહેલ, કદરો ને પાપી. જેમ મીયાં ને માધવને ન અને તેમ એ બે વજીર વચ્ચે બેખનાવ હતો. અધુરામાં પુરં આકાન રચનો, બાદશાહનો અને અમીરોનો ધણો માનીતો. તેથી તેના સામે શાહુ અદેખાઇના અંગારાથી સલગી જઇને તેના ઉપર બલતા આતશની માફક જલતો અને તેને હલકો પાડવાનો લાગ હરદમ શોધતો. આકાન શુધ્ધો, એટલે તેને મન ડર ન.

એક દીન બાદશાહ લાડમાં આવ્યો એટલે ગેલમાં ને ગેલમાં ભર દર-બારની ખીચ આકાનને દરમામ્યું કે મારા જમાનાને વારસે એક અંદ્ર સમાન રૂપવંતી બેનમુન નાજનીન, જેનો જોડો દુન્યાને દરમ્યાન અલવો કંઠ્યુ પડે, તેવીને મેલવી લાવે. તેમાં ખરચીની કરી વાન કે તંગાસ ન કરે. હાલના બાદશાહોનો પોતાના વજીરો પર જેટલો ડરોકો નહીં તેટલો તે જમાનામાં હતો. એકે તો (ખરગંડીના મોટા ડ્યુક ચારલ્સે) પોતાના વજીર શીલીપ કે કોમી-નીસને બાદશાહી પાકમાંથી બુટ ઉતારવાને હુકમ કરેલાનો દાખલો છે. તેથી જો બસોરાના બાદશાહે આકાન પાસે પૈસા ખરચાવીને બાયડી અણુવી મંગાવી તો તેમાં ને જમાનાની રેહણીના નીચમથી જેતાં તેણે કર્યું બાધકારક કામ કર્યું ન કહેવાય.

આકાને તો જોજોજો સંધેશ પહાચ્યા કે સરોવરનાં જેવાં સીધાં કદની અને ચીરેલા ચાનને છકડ ખવાડે તેવી મેહબુબ બાદશાહ માટે જોઇએ છે. હે પડી ને દલા-

ધ્યાઓની ધામડુમ અને દેહાદેહ એક દીવમનો સમો થયો અને ખાકાનની પીછાણવાયો સોડીઓ વેચનાર સીંચાં કંની એ મેદુણની તારીફનું રંગીન બ્યાન લલકારવા લાગ્યો. બોલવા પર કાંઈ બરમો રાખી ખાકાને ફરમાવ્યું કે સોડી નજરે પાડે મોંગર સોંડી લઈ આવ્યો.

તેણીનું નામ પણ દીનઆકર્ષક મુઆરક ફાલતું જલુમી બાનુ કરી હતું. એ જલુમી બાનુની મોકાંણ મોદાગરની આ બલામણે માંડી.

દશ હજાર ખાલેસ, મોનાના દીનાર શીવાય દામમાં એક પછ વટીક ઓછી લેવાને મોદાગરે ના પાડી ખાકાને તો કીમત ચુકરી આપી.

સોંડી લઈ જઈને વજરે પોનાની વજરણીને મોપી. તાકીદ કીધી કે તેની ખુબ મદારત કરે, અને આપણા દીકરા નુરદીનને એ જલુમી પાસે કદી પણ નહી આવવા દેવો. તેથી એના ધણીને જોવા તથા જાણવાને જલુમીની છતાસા ગ્રામણે ઉઠાકેરાવા લાગી.

આખરે વજર તથા વજરણીને માલમ પડ્યું કે તેમનો દીકરો નુરદીન અને જલુમી અંકેક પર મોહીત પડેના હતાં. વજર આ જોઈ ખુબ ગમરાયો અને વજરણી તો ઝાની પીટવા લાગી, નવનાર આંસુએ રડવા લાગી, કપાલ કુટવા લાગી, અને હવે બાદલાહની ખફગીતુ પરીણામ શુ નીપજશે તેની ફકર કરવા લાગી. વજર વજરણીએ મંહોમાહે મસલત કરી ફરાવ્યું કે જાણે વાત બનીજ નહીં હોય તેમ તેને ધેરમાજ કાઢી. ખાકાને નુરદીનને હુકમ કીધો કે જલુમી સાથે માદી કરે, અને કદીપણ તેને ગુલામડી દાખલ ના ગણે કે ના કોઈ દી પણ વેચે. નુરદીને વચન દઈ ગુપચુપ સાદી કીની. ખાકાને નુરદીનને એટલા કાળે જવા દીધો કે તે તેનો એકધુરો દીકરો હતો.

વજર સાહુમીયાની બીકે ખાકાનના ધરના સર્વ માણુમોએ આ વાત જાણે બનીજ ન હોય તેમ મુ ગાપણામા કાઢી દીધી સાહુને આ બધી ખબર તો પડી, પણ તેણે જોયું કે સુજતાનને, રૈયતને, અને અમીરોને મન ખાકાન એટલો બધો તો માનીતો છે કે બધા તેનીજ તરફેણ કરવાના, અને મારા બોલવાને કોઈ કોહુ આપનાર નથી. આ ઉપરથી તેણે પણ ફરજને મારે ચુપકીદી અખત્યાર કીધી મુખ્નેસરમા બોવતા ચહેરાજમા ખાકાનનો વાકો થયો અને તે આ ફાની તથા રાગુ પાત્ર દહાડાની ધર્મનાલા જેની દુન્યામાથી પોતાનો અરજાણ ઉઠાડી મીનોઈ જેહાનમા હમેશનો વામો કરવા રવાના થયો. તેના પુઠે નુરદીને “ લાલ લાખટો ” સુક્યો. ખાકાનની દોષત ધુમધુકાર ધસડાતી માની, આખરે તવ ગરીની બાજી બગડી તે ફકીરીની કફણી જોર પર આડી લાગી. તેને વચને તેના દોસ્તો એકેક પડી ખરતા આદ્યા, કોઈએ

આથી ચારે જળ ઉડ્યા અને તદન સાંકડી મળીઓમાં જવા લાગ્યા. આખરે તેઓ શેહેરની લગભગ હા આગળના એક મકાન આગળ જઈ લાગ્યા. જાફર તથા કવીંકને પાઠાથી તવાસ કરતાં માવમ પડ્યું કે એ મકાનની પાછાડે નાની ટેકડી એક ખુદના મેનમાં આવેલી હતી, જે મકાન ખામખા જાણે ઠગવા માટે તે ટેકાએ બાંધેલું છેલું બેઠકું.

જ્યારે કવીંક તથા તેનો વઝીર એ મકાનમાં દાખલ થયા ત્યારે તેમને માવમ નહીં હતું કે તેઓ પેના બંને વેપારીઓના સંકળમાં આવી ગયા હતા.

મકાન આગળ જઈ પોહોચનાજ તેના બામનો દરવાજો બેમાના એકે ઉઘાડ્યો. ચારે જણા બાગમાંથી પસાર થઈ એક મોટાં મકાનની સીલીડી પર ચઢવા લાગ્યા, જેનો દરવાજો એક હબશી ગુલામે ઉઘાડ્યો, જે પોતાના ધણીઓને તથા તેની સાથવાયા ‘શોકારો’ને બેઠકાં દાંતો દેખાડી હસ્તા લાગેલો, ચારે જણા અંદર દાખલ થયા કેડે બારણું હબશીએ પાછું બંધ કરીધું.

ધણી તાજીમ તવાજોથી વેપારીઓ પોતાના આ ધરાકોને એક મોટા ઓરડામાંથી પમાર કરી સુદર રીતે આરાસ્તા કરીપેના દીવાનખાનામાં લઈ ગયા, જેનો ઠાંઠાઈ બેઠક કવીંક તથા જાફર વીચારના વચવમાં ગોઠા ખાવા લાગ્યા. જાફરને તરનજ શક મરે કે વેપારીઓ કાંઈ પ્રપચ રમના હતા, તોપણ તેમની મોલવા આલવાની અદાથી તેના મનમાંથી એ ખ્યાલ લગભગ નીકળી ગયો.

દીવાનખાનાના મખમલી નરમ કાચો પર બેસીને પરચુટણ વાતચીત કર્યા પછી ગુનામોના વેપારીઓ હુક્યા અને જણાવ્યું કે વંતુ ધીન વગર તેઓ પેથી નાજનીતેને હવે દેખાડશે, અને તેઓએ પાસેના ઓરડામાં જવા પોતાના ધરાકોને અરજ કરીધી.

આ નવો ઓરડો જે કે નાનો હતો, તો પણ જાફરના મુસોમીત ઓરડાને તકર મારે એવી રીતે સીનગારેલો હતો. એક છેડે જડીત કામથી મઢેલું ઉચી ફારીગરીનું દીવાન હતું, જે પર પરસ્તાનની પરી સમાન એક નાજનીન બેઠકી હતી, તેને બેનારાઓ તો છુજ થઈ ગયા.

“ખરેખર! આ નાજનીન ખુતસુરન છે, અને હું નહીં ધારનો કે એ કરતા સરસ કોઈ બીજી તમારી પામે હોય” કવીંકે કહ્યું.

“તમારી એમા જુત છે” બીજા વેપારીએ ઉત્તર વાલ્યો “જ્યારે મારી-શવામડીને તમે બેસો ત્યારે તમારો એ વીચાર ફરવાઈ જશે. આ પાસેના ઓરડામાં બાપના કદમ ફરનો”

મફર અને કલીફ પાસેના ઝોરડામાં દાખલ થયા, જે આગલ કરતાં વધુ સરસ રીતે આરાસ્તે કીધો હતો; વળી તેમાં બેઠેલી ગુલરખસાર દેખાવમાં આગલીને તકર મારે એવી હતી.

“મુબહાન અલ્લાહ ! આ તો હદ થઈ !”

“જો ! મેં કહ્યું નહીં હતું કે મારી લોંડી તારા કરતાં વધુ ખુબસુરત છે !” ખીમ વેપારીએ પેહેલાને કહ્યું.

“અરે મુંગો મુંગો બેસી રહે : એ તો આ ઝોરડો સરસ રીતે આરાસ્તા કીધેલો છે તેના પ્રતાપ.”

“તું હજી પણ તારી હઠ છોડતો નથી ? તો હું કહું તેમ કર્યાથી એનો મટ નીવેડો આવી જશે.

“બોલ, શું કહે છે ?”

“આ અસીલો એ બન્નેની જે કીમ્મત આંકે તે પરથી.”

“ઠીક ! મારે એ કબુલ !”

“કબુલ ?”

“હા.”

“ત્યારે આ બેરહેસ ! આ લોંડીઓ ખરીદવા જેટલું તમે પાસે જર છે ! નહીં હોય તો પણ તમે કીમ્મત તો આંકી શકશોજ.”

“અય રશીદ ! તમે ધારો છો તેવા અમે કાંઈ મુશ્કેલીશ નથી. ખરું કહું તો અમે એ બન્નેને ખરીદવા માગે છીએ.” કલીફ જણાવ્યું.

“ત્યારે તો ઝોરખી બેહેતર ! જ્યારે પાસેના ઝોરડામાંનીની કીમ્મત હું દશ હજાર દીનાર આંકું છું તો આ ઝોરડામાંની મારી લોંડીની કીમ્મત તમે શું આપશો ?”

“ચાલીશ હજાર અશ્રી.”

“અબુ ! મેં તુંને કહ્યું નહીં કે મારી લોંડી વધુ ખુબસુરત છે ! જે આ પ્રમાણીક વેપારી આગણી કીમ્મતે ખરીદવા માગે છે.”

“બક બક છોડી દે ; બઝારમાંના બલતા વેપારીઓ પાસે કીમ્મત અંકાવવી સહેલ છે. મને નહીં લાગતું કે એઓના ખીસાંમાં એક હજાર દોરહમ પણ હોય. મોટી મોટી માગણીઓ કરવી સહેલ છે.”

“અબુ, વળી પાછો તું તારી જીદ છોડતો નથી ? આ વેપારીઓ તદ્દન પ્રમાણીક છે; એક બોલના એઓ દીસે છે, નહીંતર એવી માગણી આ અસીલો કરે નહીં.”

“તું એમ કહે છે તો તારી હું ખાતરી કરીશ. આજ રાત એઓ અહીંજ તોડી પાડે અને કાલે આપણે બેઠાએ કે એઓ એટલી રકમ મેળવવાને શકતીવાન છે નહીં.”

પણ કસીર આ સાંજળી પોતાની હમેસની અધીરાઈથી પોતાની ઉડપો : “ અચુભાઈ ખોટા છે. અમે જન્ને તવંગર સોદાગરો છઈએ. એની ખાનરી અમે તમોને બેએક કલાકમાં કરીશું, અને એ લોડીઓ આમારી થશે. ”

“ એટલી બધી રોળી ? પણ બેરાદરો ! અમે તો તમોને એ જન્નેની કીમ્મત આંકવા અહીં લાન્ધા છઈએ. દશ હજાર દીનારે કાંઈ હું મારી નાજનીન વેચવાનો નથી. ” અચુએ બજર તેજ પર જોઈ કુનેહથી કહ્યું : “ જોછામાં જોછા પચાગ હજાર અઢશી હું લઈવ. ”

“ અચુ ! એ તું શું બકે છે ? ” અચુના જોડવાએ કહ્યું “ પચાગ હજાર અઢશી આ તારી લોડી માટે ? હા, હા, હા ! ”

“ તુ ગમે તેમ હમ, પણ આ વેપારીઓ કહે છે તેમ ખરીદવાની જો એઓ પાસે તાકાન હોય તો એ કીમ્મતે ખરીદે; એજ ખરી કીમ્મત છે. ”

“ ત્યારે તો મારી નાજનીનની કીમ્મત જોછામાં જોછી એક સાખ અઢશી થાય. ”

“ ઓ બક્ષા માણુમ ! ” જાફર હવે વચ્ચે પુરાયો “ તું વેપારી છે, અને ખરો વેપારી એજ હોય છે કે પોને જે કીમ્મત એક વખત બોલ્યો તેને તે વચગી રહે છે. ખર, અચુ બેરાદર ! ”

“ બેશક, બેશક ! ” અચુએ તાલુકો પુરયો “ પણ એટલી અઢશી તમે જોવાઓ પાસે હોયજ ક્યાં ને અમે લઈએ ? અલ્લાહ અલ્લાહ કરોજ ! ”

“ તમે હજી પણ માનતા નથી, તો અમે તમારી ખાતરી કરીશું. ” કસીરે કહ્યું. ત્યાર પછી તેણે જાફરને કાનમાં કાંઈ કહ્યું : જેથી જાફર ઉડી બાહરે ગયો. આ વેળા પણ મકાનનું બારણું પેલા યુવામેજ ઉંધાડ્યું હતું. બાગમાંથી બાહરે નીસરી જાફર આસપાસ જોવા લાગ્યો અને કાંઈ નીરાળ કાંધી કે ઝાડને જોડે ઉભેલો મસરર બાહરે નીકળી આવ્યો.

“ જોહાંપનાનો દુકમ છે કે ખમનચી પાસેથી એક સાખ અઢશી મેનાવ લઈ આવે. લેકાન અહીંથી થોડેક દુર આવતાંજ તેઓ સપ્તાઓની બાંબે પાટા બાંબે કે તેઓ આ મકાન જોઈ ચકે નહી. દરવાજા પર ટેલીઓ મેલાવી, તું તેમને પાછો લાંમે ઉંટે મુકી આવ. પછી પાટા છોડી તેમને મેહફૂમાં પાછા જવા કહે. ”

મસરર હમેસની ઝડપે ખમનચી પાસે ગયો અને જાફરનું દરમાન કહ્યું, જેના પરીણામમાં તો દોડેક કલાકના અરસામાં અઢશીઓની ટેલીઓ પેલા મકાનની સીડીડી આગળ લાવી નાખવામાં આવી. યુવામેના જવા કેડે જાફરે પેલા જન્ને વેપારીઓને કહ્યું “ તમે માનતા નહી હતા, પણ હવે રવાગ અગાજથી અઢશીની ટેલીઓ મંગાવી તમારી ખાતરી કરો. ”

“શું તેવું હજાર અશ્રી?” અબુએ પુછ્યું. બનેજ નહી. શું તમે અમારી મશકેરી કરવા અહીં આવ્યા છો?

“દશ હજાર તે કરતાં જ્યાદે! પણ તે રકમ અમારી છે.”

“તમે અમારી મશકેરી કરો છો? બે કલાકમાં તેવું હજાર અશ્રી આવી રાતની વેળાએ હાજર! બનેજ નહી!” અબુએ જાણી જોઈ તકરાર ચાલુ કરી.

“તો બેરંદર અબુ! રીકજીક શા માટે કરે છે? અશ્રી બારણાને આગળે છે, તે મંગાવી શા માટે ખાતરી કરતો નથી? મેં તુંને પેહેલાંથીજ કહ્યું નહીં હતું કે આ વેપારીઓ મોહતાજમંદ નથી, પણ તવંગરીને દરયાવ છે, અને પોતાનો શુકન જરૂર રાખવાના.”

“હું જ્યાં સુધી નજરે નજર એ સધળા અશ્રીઓ જોઉં નહીં ત્યાં સુધી મારી ખાતરી ચાલ નહીં.”

“તું હજી માનતો નથી, તો ખાતરી કર.”

અબુએ આથી તાબડા ફાડયા કે મકાનના બારણા આગળનો હબસી શલામ હાજર થયો.

“આ સોદાગર કહે છે તે ખરું કે દરવાજા આગલ દીનારોની ઠેલીઓ લાવી નાંખવામાં આવી છે?”

“ઝનાબને મજેલી ખબર ખરી છે.”

“ત્યારે સેતાબ દીવાનખાનામાં લાવી હાજર કર.”

“આલો બેરંદરો! આપણે પાછા દીવાનખાનામાં જઈ તેહેકીક કરીએ.” અબુએ ઉઠતાં કહ્યું.

સધળાઓ આથી નાજનીનને લાંબ પડતી મેલી દીવાનખાનામાં દાખલ થયા. આ વેળા ઠેલીઓ ઉંચકી લાવી દીવાનખાનામાં મુકવાની હબસી શલામની ઝડપ અચરત સરખી હતી.

“હવે મને એ રકમ ગણવી જોઈએ.” અબુએ કહ્યું; અને તે ઠેલીતું મેંદાં બોલી અશ્રી ગણવા બેઠો. કલીક અને જાફરને આથી કેવી ચીડ ચઢી હશે તેના વાંચનારેજ ખ્યાલ કરતો. પણ એમાં કાવકા અબુ તથા તેના મળ-ત્યાંની ખાસ મતલબ હતી અને તે એકે ચોક્કસ ગુપચુપ તૈયારી માટે વખત ગાળી નાખવો. અબુએ ઠેલી ભોંય પર ખાલી કરી નાખી. અશ્રીઓના ખુશ-નુમા તીણા આવાજે આખાં દીવાનખાનાને જાણે ગમતી મેળ્યું. ત્યાર પછી બને સોદાગરો એકેક હાથમાં લઈ તપાસવા લાગ્યા. વારંવાર અશ્રીઓના ઝાંછા વજનની તેઓ ફર્યાદ કરતા; કલીક તથા જાફર એ સધળો તમાસો શરૂસો દાખી દઈ જોતા હતા. તેમની પીઠ પાછલ કોણ ગુપચુપ આવી ઉભા હતા

તેનો તેમને ખ્યાલ નહીં હતો. એકાએક અચાનક જોડીતરે ઠેલીની પેલી ખાલી કાઠળી ભોંપ પર પછાડી કહ્યું “હું વધુ વાર મણીશ નહીં.”

આ એક નીચાણ હતી; સખળ, હજી નો ને વાક્ય પુરો કરી રહ્યો નહીં તેટલાં પીઠ પાછળ તૈયાર ઉભેલા જોરેમંદ હબસી શુલામોએ કલીક અને જાહરના મ્હેંમાં દુઆ મારી તેમને એક સપાટે છુકડી લીધા.

“એક રાતમાં ઠીક નહીં.” અચાનક તાડુકો પુરો “એક લાખ દીનાર અને બે ખુબસુરત મદો; એઓ ઠીક કામતે વેચાશે. સફરનો સરંજામ ઠીક થયો. લેફીન, આપણે હવે એકદમ ઉપડી જવું જોઈએ, નહીંતર રખે કાંઈ તરુ જીવતું થઈ જાય. કીસ્તી પણ તૈયાર ઉભી હશે અને આપણને સારી જેવી મંજલ કાપની પડશે. કીસ્તીમાં બેઠા પછી ઝાઝી ચીંતા નહીં.”

“પણ તરકહ (યાને ફાવનાર) તથા તોફાહ (યાને બક્ષેશ) નાજનીનોતુ કેમ? એઓ તદન ઠાકી ગઈ છે.”

“એઓ ઠાક લીલા પછી નીકળશે, તેટલાં આપણે નહીં કીનારે જહાજ પર ચઢી પેપેપાર જઈએ. એઓ ઉજરડામાં જમીન મારગે આવશે તો કોઈ પુછવાતુ નથી.”

“પણ ઉટાતુ કેમ?”

“શેહેલાઈથી એ બહાદુર પોતાના ઘોડાઓ પર એસી હાંકી લાવશે. આપણે જેટલું લઈ જવાય તેટલું લઈ જઈએ અને બાકીના માટે એ નાજનીનો તજવીજ રાખશે. હું હમણા જઈ તેમને એ ગીરી વાકેફ કરી આવું છું.”

ઘોડીવારમાં તે અંદરના ઝોરડામાંથી પાછો આવ્યો અને શુલામોની મદદથી કલીક તથા જાહરને જોર જીતકમાં લાંબી મજબ કપારી કીનારે ગયા, જ્યાં અધારામાં એક કીસ્તી ઉભેલી હતી. અચાનક જાંખી બડીની કાંઈ નીચાણ કીધી કે તે હોડી તેમની નજદીક આવી. શુલામોએ કલીક તથા જાહરને ઉંચકી અંદર બેસાડ્યા અને પછી સધળા ગોઠવાઈને પેલી બન્ને નાજનીનો સાથે કીધેલી ગોઠવણ મુજબ એકસ ઠેકાણે હોડી હકારી ગયા. કલીક તથા જાહર તો વીચારમાં ગરક થયા.

હવે બીજી તરફ શું બનાવ જાયો તે જુઓ. ઠેલીઓ લાવનારા શુલામોને પાછા વળાવી, નેમની આંખો ધરના પાટા છોડી નાખી, મસરૂર પેલા વેપારીઓના મકાન તરફ પાછો ફરેનો હતો, તેટલાં દુરથી એક પોહરેગીર સાથે બે હુમ્મા જેવા જણાતા શખ્સોને ખેંચતાણુ કરતા તેના જેવામાં આવ્યા. તેણે તરતજ તે બાજુ કદમ ફેરવ્યાં અને જેવો પોહરેગીર જમીન પર પછડાયો તેજ વેળા તે ત્યાં વખતસર જઈ લાગ્યો, અને પોતાના ભારી હાથે એક ફટકો એવો તો એક હુમ્માને માર્યો કે તે બેસુદ્ધ થઈ ત્યાંજ પડ્યો. આ જોઈ તેનો મલ-

તેા નાસી જવા માગતો જણાયો, પણ મસરે તેને અટકાવેા અને કહયું :
“ અખરદાર ! એક દમલુ આગળ યા પાછળ હઠયો તો આ શમશેર તારાં
મોતનેા પેગામચી સમજજે.”

પહોરેગીર હવે મસરેને હજારો દુવા દેતો હતયો.

“ બોલવાનો આ વખત નથી. મને હજી ઘણું કામ છે. માટે તારો કોઈ
રશીક થોડેક છેટે ચોકી કરતો હોય તો બોલાવી લાવ તેટલા હું આ બંને
જણાને સલામી સકીશ.”

“ પણ યા કબીરી (યાને બલા માણસ) ! જો આ બેહોશ પડેલો
આદમી હુશીયાર થશે તો તારૂં શું થશે ? ”

“ મારી ચીતા તારે કરવી નહી, હું કહું છું તેમ જટપટ તારા
જોડીદારને બોલાવી લાવ.”

પહોરેગીર ગયો અને આખરે બીજા બે જણા સાથે ત્યાં આવ્યો.
મસરે હવે પેલા બેહોશને હોશમાં લાવવાના ઇલાજો લીધા હુશીઆરીમાં
આવતાંજ તેને પોહરેગીરેને સવાલીન કરીને મસરે સાથી આલતી પકડવા
માંડી, પણ પેહોરેગીરે તેને અટકાવેા “ અનાબ ! બેઅદબી માફ છે ! પણ
તમેજી અમે સાથે આવડી પર આવવું જોઈએ ”

“ યા કબીરી ! નામવર જોડાપના કલીફના અગત્યના કામસર હું
નીકળ્યો હતો અને હજી મારૂં કામ અધૂરું છે માટે હાલ તરત તમે જાવો.
હું પોતે કાંયે કોતવાવીમાં સાક્ષી આપવા આવીશ ”

“ પણ ”—

“ વધુ ટકટક કરવી નહી ! નહીતર ઇમાનીઓના શાહના ગુસ્સાના બોગ
તમે થઈ પડશો ”

“ પણ આપ અનાબતુ નામ ? ”

“ નામ સાથે કામ નથી ગુપચુપ હવે આત્યા જાઓ ! ” મસરે
જમીન પર પગ અફાડી સાથી આવી ગયો.

મકાન આગળ જઈ પહોચતાજ તેમાંની સઘળી શેશની છુમની નાખેલી
તેના જોવામાં આા તે આ જોઈ સહમજ્યો કે કલીફ તથા જાફર કડાચ
પાછા મેહેનમાં ગયા હશે વળી બારણા આગવ બેડેલો ગુલામ પણ તેના
દીકામાં આવ્યો નહી પાછા મેહેન તરફ તેણે કદમ ફેરવ્યા

મેહેનમાં પહોચતાજ કલીફના ઓરડામાં તે ગયો, પણ ત્યાં એ નામ
વરને નહી જોયાથી અજબ થયો, અને કલીફના ગુસ્સાની બીક તેને લાગી.
પાચેક પવ તણમણ થઈ તે હવે જાફરના મેહેનમાં ગયો, તો તેહફાક
કરતા તે પણ ત્યાં આવેયો જણાયો નહી તેના મનમાં કુદરતી રીતે
હવે કલીફ તથા તેના વજીરની સલામતી માટે ધાસ્તી પેડી. તે તરતજ

હતું કે તેના ધરાન દેશમાં પગલાંઓ પરથી વખતે ચોરો વગેરે અપરાધીઓની છુપાવાની જગ્યા શોધી કાઢવામાં આવે છે, તો એ ઉપાય અદ્દા અજમાયું. એ સીવાય બીજા કંઈ છુટકો નથી.” આ વીચાર મનમાં કીધો કે પાકટ ફરાવતો મસરર એ કામ પાછવ ઉમગથી ખડ્યો. પગલાંઓની ગોઠ કરતો તે આગલ અને આગલ જવા લાગ્યો. થોડેક દુર ગયા કેડે આદમીઓના પગલાં જણાયાં નહી, પણ ફકટ ધોડા તથા ઉટાનાજ દીરવાં. “એઓ હવે સ્વાર થયેલાં હોવા જોઈએ.”

તોપણ હીમ્મત હારી નહી ખાતાં તે આગલ વધ્યો.

આખરે તે એક વેરાન મેદાનમાં આવેની ટેકરીની ટોચે આગલ જઈ લાગ્યો તો કંઈએ ઓરતનો વાતચીત કરવાનો આવાજ તેણે સાંભળ્યો. મસરર ધીમે કદમે હવે બરાતો છુપાતો આગળ વધ્યો તો તેની નજરે અતી ખુમસુરત બે દીક્ષમરો જમીનપર બેસી આગવી રાતના બનાવો વીશે વાતચીત કરતી પડી. તેમનેથી થોડેજ દુર ત્રણ ધોડાઓ તથા ઉટો વીસામો લેવા ઉભેલાં જણાયાં નાજનીનો એક માત્રીયાપર બેઠેલી હતી.

“એઓ ચાતો ચાહુદી ચાતો ખીસ્તી છે અલ્લાહ કરીમ ! આવી ખુખ-સુરત નાજનીનો પણ પેલા લુઆ સોદાગરો સાથે સામેલ ! પણ શુક અલ્લાહ ! હવેમારા માત્રીકનો પત્તો ઝટ મળશે ” મનમાં વખાસી હબ્બશી મસરર આન-માથી શમશેર બાહર કાઢી વધુ ઉમ્મરવાતી બેઠેલી નાજનીન તરફ એકાએક ધર્યો અને કલ્લ કરવાની દમે તેણે શમશેર ઉગામી તરતજ બંને ઓરતો દેહેસ્ત ખાઇ ગઇ લેકીન, બીજી જવાન નાજનીન સમયસુચકતા રાખી ઉડી અને હબ્બશી મસરરને કાલાવાયા કરવા લાગી.

“તમે બંને જો અબ ધડી મારા માત્રીરનો પત્તો નહી આપશે તો આ પક્ષે બેઝન થશે.”

“તારો માત્રીક કોણ ? અમે પીછાણુતા પણ નથી ? ”

“તમારો બધા તરકતથી હું માહીતગાર થયો છું. કાલ રાતવાલા સોદાગરો તથા તમારી સાચવાલા લુઆઓ કયા છે ? બોલો, અબ ધડી ! ”

“બાહ ! અમે પર શા માટે સીતમ ગુમરે છે ? જે પ્રમાણે તું તારા માત્રીકનો નોકર છે, તે પ્રમાણે અમે બંને પણ એ ગુલામી વેપારીઓની ગુલામીઓ છઈએ માટે જે પ્રમાણે તું બહો માણસ તારા શેઠનો હુકમ બજાવે છે તેજ પ્રમાણે અમે પણ તેમ બજાવના બધાવવા છઈએ. તું જ દાનેશમદીથી વીચાર કર કે એમા અમારી શી તકશીર ? જો અમે તેમનો હુકમ નહી બજાવે તો અમેને તરત મારી નાખવામા આવે.”

“તમે કહો છો તેમજ હોય તો હું તમેને કબુલાત આપુ છું કે તમેને કસી અલવલ આવશે નહી. પણ તે ફકત એકજ સરતે. તે એકે

તમારી સાથવાસાઓ કયે ઠેકાણે મારા માલીક તથા તેના દોસ્તને લઇ ગયા છે તે દેખાડો.”

“બહા માનસ ! અમારી કેમ ખાતરી થાય કે તું અમોને અમારા માલીકોથી બચાવશે ? તારો માલીક પણ એક સોનાગરજ છે, જ્યારે અમારો માલીક અમીરોને કાંઈ કાંઈ વાર શુલાઓ પુરો પાડતો હોવાથી મોટો લાગવગવાલો છે.”

“હું ખુદના કસમ ખાઈ જણાવું છું કે મારો માલીક ધણેજ લાગવગવાલો છે અને જે તમે મને પતો આપશો તો મારો માલીક જરૂર તમોને નીહાલ કરશે. પણ તમો વફાદારીથી હમણા મારી સાથે વતો તે માટે ખુદના કસમ તમે ખાવો.”

“જ્યારે તે કસમ ખાધા છે તો અમે પણ ખુદના કસમ લઈ જણાવ્યે છીએ કે તુંને આ બાબદમાં જોઈતી મદદ અમે કરીશું.”

“હીક, ત્યારે ! હવે તમારી સાથવાસાઓ મારા માલીક અને તેના દોસ્તને કયાં લઈ ગયા છે તે દેખાડો.”

“આલો, હમારી માથે એક ઘોડો પણ ખાલી છે. પણ તમે જીન વગર સ્વારી કરી શકશો ?”

“તે તમે હમણા જોશો.” મમરૂરે જણાવ્યું.

ઉતાવળે નીકળી જવાના ધરાદારી તેઓએ ઉઠાને ત્યાં આવેલાં દરખત નીચે બાંધ્યા અને પછી બન્ને નાજનીનો તથા મસરૂર ત્રણે અરસો પર સ્વાર થઈ ઘોડા ઉપટાવવા લાગ્યા. એ મુજબ કેટલોક રસ્તો કાઢ્યા કેડે તેઓ નહીં કીનારે જઈ લાગ્યાં.

“ધણું અજબ જોયું !” પેલી નાજનીનોએ એક ચોક્કસ જગ્યા પર આતુર નજર ફેંક્યા પછી કહ્યું. “અહીં આપણને એઓ જરૂર મલવા જોઈએ. કાંઈ પણ ન ધારેલો બનાવ બનેલો હોવો જોઈએ.”

“તમો ખરું કહો છો કે તમે એઓને અહીંજ મલવાના હતાં ?” મસરૂરે પુછ્યું.

“હા ! વળી આજે કાંઈ પેહેલ વેહેલાં અમો અહીં આવ્યાં નથી.”

“ત્યારે હવે કરવું કેમ ?”

“પેયે છેટે એક સાંધ મહવાની ઝુપડી છે ત્યાંથી કદાચ જાતમી મળશે.”

તેઓએ હવે ત્યાં ઘોડા ઉપટાવ્યા. સાંધજી આંગણે માળા પકડી બેઠેલા હતા.

નમન કર્યા પછી મસરૂરે પુછ્યું : “અવ ખુજરગ ખુતશનાશી ! મેહેરબાની કરી કહેશે કે આજ રાત્રીએ યા સહવારે પેલી જગ્યા પર એક કીસ્તી તારા જોવામાં આવી હતી ?”

“તું કોણુ છે ?”

“હું મારા માધીકની અને તેના દોસ્તની શોધમાં આ નાજનીનો સાથે નીકળ્યો છું.”

“પણ જો હું બુઘનો નહી હોઉં તો આ નાજનીનો—” સાંધજી બોલતા આચકી ગયા

“તમારી અટકવ ખરી છે.” વડી નાજનીનો કહ્યું “આજથી અમે નેક રાહ અખત્યાર કરવાના કસમ ખાધા છે !”

“શુક અદ્યાહ ! ત્યારે માનજો, ગુનામેના પેના લુચ્ચા વેપારીઓ કોઇ બે અમરાફ મરખા આદમીઓને બધીવાન કરી તથા ઝરઝવાહીર લઇ હ-મેસ માફક કોઇની રાહ જોતા ક્રીસ્તીમા બેઠેલા મારી અચાનક નજરે પડ્યા. તેવા હું જોઉં શુ, કે એક પાદશાહી ગળે મરમર આજ કાપનો ત્યા આની લાગ્યો ગળમા ધરાની ગાલીચાઓ પાઠરેવા હતા અને એક તખ્તપર બેઠેલા એક ખુગસુરન નવજવાન આસપાસ પુરકળ જોરા ગુલામડાઓ તેની ફરમાબ-રદારી કરતા હતા પેનો ગળે છુપાયતી કીમ્તીને જોઇ એકદમ ઉભો રહ્યો અને તેમાના એક જણે પોકાર માર્યો ‘એ કોણુ ?’

આ સાબળી ક્રીસ્તીમા ગભરાટ ફેલાયો અને ‘ધમાનીઓના શાહ ! ધમાનીઓના શાહ !’ ના ગણગણતા આવાજો ક્રીસ્તીમાથી નીકળતા મારા સાબળવામા આન્યા જેથી હું સમજી ગયો કે પેનો ગળે નામવર અલ-રશીદનો હોવો જોઇએ

‘એકદમ જવાબ આપો !’ ગળમાથી પાટો કુકમ નીકળ્યો

આ સાબળી ક્રીસ્તીમાના બે બધીવાન સીવાય સધળા કીન રાપર નાસી જવા તૈયાર થયા, જે જોઇ પાશાહી ગળમાથી આવાજ નીકળ્યો ‘ખમર દાર ! એક કદમ પણ આગળ વધારો નહી પકડો સધળાઓને ! દરયાએ ફાકુઓ હોવા જોઇએ’

તરતજ ગળને સપાટમા ક્રીસ્તીની અડોઅડ લઇ જવામા આન્યો ક્રીસ્તીમાના કેટલાક નદીમા પડી જમીન મારગે નાસી જવાની કોશેશ કરવા લાગ્યા કેટલાક પકડાયા અને કેટલાક અધારી રાતને લીધે નાસી ગયા તો પણ ક્રીસ્તીમાની અગ્રણીઓની ઠેલીઓ વગેરે કીમ્તી અસબાબ તથા પેના બે બધીનાનો પાદશાહી ગળના આમાનીથી સ્વાધીનમા આવ્યા બન્ને બધી-પાનોને ધમાનીઓના શાહની રૂબરૂ તરતજ ઉભા કરવામા આન્યા, ધમાની-ઓના શાહ તેમને તરતજ પીછાણતા જણાતા. અજબ જેવું એ કે તેવણુ તખ્ત પરથી ઉડી પેના બધીનાનોમાના એકને ઝેસતકળાલ લેવા ગયા, પણ તેણે કાઇ અસારત કયાંથી તેમ કરતા અટક્યા. તોપણ મેં જોયું કે બન્ને

બંધીવાનોની ધણી આગતા સ્વાગતા કરવામાં આવી અને તેમને સઘ ગંગે પાછો સફરે ઉપડી ગયો.”

“શુદ્ધ અલ્લાહ ! મારો માલીક તેમજ તેનો દોસ્ત સલામત છે !” મસરર મોટેથી બોલ્યો. પછી મનમે વમાસ્તુ : “ ગંગામાંનો શખ્સ કાઠજ નહીં પણ મહમદ ઝવેરીનો બેટો અતી હુલો બોધ્યો.” (વાંચનારને ૮૩ થી ૮૫ પાના પર આ શખ્સનો હુલાલ ‘વેશધારી કલીફ’ના મહાલાં હેઠલ જણાયો.)

“ મેહેરબાને મન ! આ અજર માટે તમારો મોટો ઉપકાર થયો.” મસરરે સાંધજીને જણાવ્યું. “ હવે મને એકદમ અહીંથી કુચ કરી જવી બોધ્યો. ખુશ હારીઝ ! ચાલો બાતુઓ.”

ત્રણેએ પાછાં કદમ ફેરવ્યાં. ટેકરી આગલ બાંધેલા ઉટાને પાછાં પેલાં મકાનમાં લઈ જઈ બાંધીને ત્રણેએ મુસાફરી ચાલુ કીધી. મસરર બન્ને નાજનીનોને એકદમ કલીફના મેહેલમાં લઈ ગયો. કલીફ આ વેળા પોતાના ધત્તીર જાફર સાથે ખાનગી ઝોરડામાં વાને વલગેલો હતો. અલ-રશીદની રજા મેળવી બન્ને નાજનીનોને મસરરે કલીફ હજુર ઉભી કીધી, અને નામ-વર હારનના દુકમથી દબારી મસરરે સધળી ખીનાથી એ નામવરને વાઠે કીધો. મસરરની આંખો નીમકહલાલી બોધ કલીફ ધણે ખુશી થયો અને શાખ્વાશી આપી ઠીક નગરાણું બકીસ કીધું. પેલી નાજનીનો પાસેથી પણ નેક જીદગી ચુગરવાની કબુલાત મેળવી તેમને છુટાપણું બધ્યું અને પેલી લાખ અશ્રીઓ તેમના ખરચ માટે બેટ કીરી. આ નાજનીનોના ત્યાર પછી બે અમલદારો સાથે નેકાહ થયા, અરબ કારીગરીનું ઘડીઆળ.

હારનના વખતમાં અરબો કેવા કીરમી હતા, તે એ નામવરે પોતાના મુરોખ્ય નામચીન પાદશાહી મીત્ર શાહેંગેનને અરબ કારીગરીના બેટ કીધેલાં એક ઘડીઆળ પરથી જણાય છે. આ ઘડીઆળની અંદર એક સોદી પર દર કલાકે તે વખત દરશાવનારા ઠોંકા વાગ્યા ઉપરાંત તેટલી સંખ્યાના ધોડેસ્વારો એક દરવાજે ઉઘાડી બાહર નીકળી આવતા જુલુતા હતા. અંબીલમાં ભરાઈ બેઠેલો બવચો.

કલીફ હારનના દીકરા કલીફ માયુનને એક રાતને સમયે બેચેની લાગી. જતપવંગપર તે અજાડ પગડ કરવા લાગ્યો. આખરે પોતાના ‘શાહ ગવૈયા કપ્પાલીમ મુમલ્વીના દીકરા કસાક મુસલ્વીને બોલાવી મગાવ્યો. કહ્યું કે એક એવો દીવપજાર કીરસો લંબાવ કે જે સાંભવતાં રસ ગરે ને કટકા પડે. તેણે જવાબ દીધો : અમ શાહ ધન શાહ ! મારા ઉપર જે વીટી છે તે તો ખાસી કીરસા કાહળીને એક કોરે બેસાડે તેની છે તેથી સાંભલ હકીકત. એક રાત્રે ડુંધર તરફ પાછો ફરતો તો, તેટલાં કુદતી સંગેગને આધીન થવા

હું એક ગથીમાં પેડો. થોડેક ચાલતા મારી નજરે ચાર હાથાવાળી એક મોટી કુશાદે “ઝમીલ” યાને પાટી પડી. તેને એક દોરકુ લટકેલું, જે હવે-લીની મેદીની કપીમાથી ઉત્તેલું. મેં માગ મનને કહ્યું કે, “બચા ઇસ્માલ માન ન માન, પણ આપ “ઝમીલ”ના દરમ્યાન કંઈ અજમ જેવો ભેદ ભરેયો છે” એટલે હું તો ખુદતુ નામ ઝખાન પર ધરતેનેજ ઝખીલમા બેઠો. બેઠો ને બેઠો કે દોરકુ ખેચાવા માડ્યું ને ઝખીલ ઉપર ચઢવા લાગી. ઉપર પોહતાને વાર નજર કરું છું તો ચારખરફ જેવી સફેદ બાદીઓના કોમલ હાથો મને ઉચે ઉસેવાને કામે લાગેલા. તેઓએ મને જોઈ કહ્યું: “જનામ, તશરીફ રખે, આપ, મુબારકબાદ” પછી હાથમા સવગાવેથી મીનબતીની રોશન સમેદાની પકડી મને મેહલના અદરખાનામા લઈ જવા આગમ ચાલવા લાગી. હું પણ આ અજબ તમાશાનો ભેદ શું નીપજે છે તેનો કેડો કાઢવા ખાતર પાઠ્ય પાઠ્ય કદમ કદમ ચાલ્યો. દીવાનખાનાઓ અને ચારડાઓનો શે-અલગાર, શી શોખા, ને રો ઠાકમાઠ.

શી શોખા ને રો સાજ, જગતના રાજ, ગાવે જશ તારા,
કરી બકનો હાર્યા હામ, કમ ખુબ ન્યારા.
શી લીલા લાડી એમ. લલીતને ક્ષેમ, લાડતી ભાવે,
જશ ગાવે મધુરા ગીત, મોહ ઉપખવે

મોટાં દીવાનખાનામા જઈ જોઉં છું તો ઝગઝગાટ લાઈટો બને છે ધુપા દાનીમા ઉચા સુમાત્રી અમરના ખુશખોદાર ધુપ પમરે છે, જેથી મગજ તર ચઢ મય છે. એવા સ યોગો વચે એક કિતા અદર જેરી ખુબ આખદાર નાર તખતે ખીરાબેલી તે મને જોઈ બોલી, “અય મેહરખાન મીયા મુલા કાતી! તમને અમારી મુબારકબાદ પોહચો.” મેં જવાબ દીધો, “અય દોસ્તાને સરગરાન કુલ ખતક વ ફલક નાજનીયાન! હું ચઢડી બેઠો ઝખીલે, તો પોચો તારે મદીરે” નાજનીન બોલી “બતાવો તમારી ખુનીયાદ” બદાએ કહ્યું કે “હું છું જાતે ખુન્વાદે ઉચતુ ફરજદ, નથી કંઈ નીચ કે હલકટ લેકાન” બાદ બોલી, “કંઈ શાહેરી, કંઈ કાશીયા, કંઈ બયત, કંઈ શયર આવડે છે?” મેં કહ્યું “સેહજ સાજ, નજીકુ જેવું” માહરખ બેરી “કંઈ કેહરો?” મેં કહ્યું “આઈ, અજબ કીકાણામા મુલાકાતીને શરમ લાગે છે પેટવે આપ બોલો.” પછી પેથી તો સડસડાટ નામીયા શાહેરાની ગઝલોને રખ્તાઓ ને અખીયાતો ને બયતો તગતડ લવકારવા લાગી.

પછી બાદએ કહ્યું કે “મેહરખાન મુલાકાતી! હવે ચંદ ચીઝે આપ કહો.” એટલે મેં ગાયણી ઉસ્તાદોની દગલવા ખજાનાની ચીઝોને જીવતી કીધી. પેથી તો ઘણીક ઉમદા વાણીઓ માબગીને હરખાઈ ગઈ અને ખુવા-

લીમાં ખીચી ગઇ. કહ્યું કે “વાહ વાહ મીયાં મુલાકાતી, એ તે તમારા કેવા દંગ ? તમે વેપારીના દીકરા જેવું ડેળ ધાવો. પણ તેમાંનું કંઈ નહીં એવા યોગજ માના જણ્યા જ્યા પુતો હશે કે તમારી માફક ઉસ્તાદી ઉમદા ચીજો જણાના હોય. મીયાં તમે તો હદ કરી, તમારા સનમુખ અમ સરખાં જહરાં મની-ખના શા બાર ? શું તમારી શરમ ઉત્રી ગઇ કે ? તમે તો કેદનાથા ને કે બાઈ મને શરમ આવે છે, બાઈ અમને લાજ લાગે છે. તો કો છ, હવે તો આપની કુખાન ઉપડી ને ના ઉપડી કે તે આમમાન ચક્કરમેજ વાતો કરે છે.

ખુશ ખુશ થઇને ખીચીએ એવા મીઠાઈ અને ફુલના ભરેલા ઉમદા ખાન ચાઓ અને ઉઝાં લેદઝનદાર ખુમારીદાર શરખત મંગાવ્યાં કે જેમના પીધાથી એક લોકડીનેમી સીંદના મીમાય શુર આવે અને તે બોલે કે—

હમ તો આશક હય તેરે નાજ ઉઠાને વાસે,
તુજે જદસે દેખી અય મહમુબ સતાને વાસે.

એ મીસાલ રમત ગમતમાં સારી રાત વહી જાય છે અને વખત તે-એવો ખુશ નીકળી જાય છે કે કંઈ કસર નહીં. બાઈ કહે: “મીયાં તમારામાં બધુંબી છે, પણ ખામી માત્ર એક વાતની છે. તમે તંબુરા પર મઝ જણુતા જણુતા નથી.”

માવો તંબુર હજુકે, છુલ્લખુલ જેવા રાગે;
તમ શુર અવાપને, કુમલા તે સાહદે.
વીધા ફુજરનાં મસ્તાની જલનાં,
ચંચલ જનની તેજ તસપે.

જેતુ નામ ઇસાક મુસલ્લી. શું જંદાને બે વખત કેહવું પડે. એક અજ લખ તંબુરો લઇને તેનાં ચરમચર પડ, તારની જલિલી ફુલની શુંદણ માફકની જાય, અને પોકલ કરેલાં ચીપ્યાં લાકડાંને લગાવેલી કુંચીઓમાંથી મેં જે સરોદ નીચોળ્યો, તેમાં સાથે ગયાં. છાતી અને નાભમાંથી બે એલો મારો હમક બેલગ્યો કે બાઈ તો તે સાંભળી લેલેપોષે થઈ ગઈ. કેહવા લાગી કે “મારે મન પરસ્તાનનો જગીચો ગ્રેયા નજર આવે છે—

મારે મન જતી રહુ જતી રહુ યાવ છે;
બાઈ તારી દીકરી પરસ્તાન જાય છે.”

તે દીકરાર તો સગ સમણીના બાહરના લવકારમાં ગીરફતાર થઈ ગેરકા-રના પુકાર મમ સાબાસનો કીલકાર કરવા લાગી. એવી મમહમાં બામદાદનો વખન થવા આવ્યો. ત્યારે બોલી કે “એરે મીયાં મુલાકાતી ! વાન તમારાં મનમાંજ

રાખજો ને કોઠને કેહતા ના, કેમકે એની મુવાકાતો ઇતખાર પર વીશવાસે આવે છે.” મે બ તોરે કસમીયા ખાત્રી આપી કે “શુ મને એની સમજ નથી ? તમારે લેશ માત્ર ચાંતા ના કરી ” એમ કહીને મને મકાનમાથી દરવાજો ખોલી રસ્તે મેલાવ્યો. મને જે ચપ્પો લાગે, તો પછી તુ નામદારને ઉઘારીને પણ હુ તે બાધ પાસે રાતોવાધ વળે માપવા લાગ્યો, અને તેની ચતુરાધ અને ગાયણ કળા અને સમ્મવટ ને શીખાવટ ને સ્થાનપત આગળ ગોયા થેવો દેવાનો બન્યો. આરી હકીકતથી કલીફને મત અચ્ચો બાપ્યો, તેણે આરી બત્રીશ લક્ષણી મક્લયુલુ સ પન્ન બાધને જોવા કસદ કીધો. હસાકને પસ રાવ્યો પટાવ્યો પુલાવ્યો. એટલે તેણે ઇશ્તીક મીન્નત કરી બાધની રત્ન મેલરી કે, મારો કાકાનો દીકરો જે મારાહાણેખી ગાયન ચાતુરયમા દશ આશ અહડે તેવો છે તેને લઈ આવુ.” કચીફ તો નામદાર બીબીની ખુબસુરતી જોતાંજ લેવાઈ ગયો. તેનાં ગાયણ પર તો તનો જનો રનાનથી રીદ થઈ ગયો. તેની આગતાસ્વાગતાની ગતી જોઈને ચીતભ્રમ થયો.

ખબર કાહડી તો કલીફને માલમ પડ્યું કે એ તો પોતાના વઝીર હસન ખીન સાહબની દીકરીખાદીજ પાઝળથી ખાદીજ નામ ફરવાઈ પુરન કહેવાયું. (એ પુરનના કીરસા કીજે જુઓ આ કીતાબતુ પાતુ ૧૯.)

વેશધારી કલીફ

બાફર અને મશરૂની સાથે એક દીવસને સમયે કલીફ હાઈન, મુસલ્મી વેપારીઓનો બેબાસ લઈ તાઈઓસ નદીની કચર કરવા ઉતરી પડ્યો.

અગર કચરે અમનમે હમે બોલવાવો તો આવેં.

સો મીનને ઔર અપનસે બેઠાવો તો આવે.

એક બોટમા બેઠેવો દીકો ખુદો પીરમરદ તેને એક શોરખ યાને લાલ જાં યાને મોનાનો, દીનાર કેહતા સીકકો આપી કહ્યું કે “અય જમાનાના ને જેહાનના ખુબરોગ શેખજી, અમને નદીમા ફેરની સેહલ કરાવશો ? ” શેખે કહ્યું ‘બાધ કરાવુ તો ખરો, મારી ના નથી, પણ રોજ રાત રાતે કલીફ પોતાના બાદશાહી ગળમા ફરવા નીકળે છે અને નકીબ પુકરાવે છે કે અય ઇનસાન લોક, શુ નહાના કે મોહટા, શુ અદના યા આલા, શું ગની કે ગદા, શુ મરદેઆદમી કે બાલબચા, હની જાઓ, કેમકે જે બી કોઈ મારા ગળ તરફ નજર કરશે તેનું ડોકુ ઉડશે, અગર મોગ ડોલ પર દોરડે લટકી ફારી જશે—તો તેનું કેમ ? ”

કચીફ હાઈન અલ રશીદ તો આ સમાચાર સાબળી ચોક્યો. બાફર પણ વીચારના વમવમા મોગ ખાવા લાગે કે આ તેથી આવ જવા ને પકડ ગયા.

લીમાં ખીની ગઈ. કહ્યું કે “ વાહ વાહ મીયાં મુલાકાતી, એ તે તમારા કેવો ટંગ ? જાણે વેપારીના દીકરા જેવું ડાળ ધાયોછ પણ તેમાંનું કંઈ નહીં એવા થોડાજ માના જળ્યા જ્યા પુતો હશે કે તમારી માફક ઉસ્તાદી ઉમદા ચીજે જાણુતા હોય. મીયાં તમે તો હલ કરી, તમારા મનમુખ અમ સરખાં જઈશં મની-ખના શા બાર ? શું તમારી શરમ ઉત્રી ગઈ કે ? તમે તો કેહતાયા ને કે બાઈ મને શરમ આવે છે, બાઈ અમને લાજ લાગે છે. તો શે જી, હવે તો આપની જુમાન ઉપડી ને ના ઉપડી કે તે આમમાન ચક્કરમેજ વાનો કરે છે.

ખુશ ખુશ થઈને મીખીએ મેવા મીકાઈ અને ફુલના બરેલા ઉમદા ખાન-ચાઓ અને ઉંચાં લેહજનદાર ખુમારીદાર મરખત મંગાવ્યાં કે જેમના પીધાથી એક લોકડીનેમી સોંહના મીમાલ શુર આવે અને તે બોલે કે—

હમ તો આશક હય તેરે નાજ ઉડાને વાસે,
તુજે જહસે દેખી અય મહમુજ સતાને વાસે.

એ મીસામ રમત ગમતમાં સારી રાત વહી જાય છે અને વખત તે-એવો ખુશ નીકલી જાય છે કે કંઈ કસર નહીં. બાઈ કહે: “મીયાં તમારામાં જાધુંબી છે, પણ ખામી માત્ર એક વાતની છે. તમે તંજુર પર ગાઈ જાણુતા જાણુતા નથી. ”

ગાવો તંજુર દહુકે, ખુલખુલ જેવા રાગે ;
તામ શુર અશ્વાપને, કુમશ્શ તે સાહરે.
વીધા દુગરનાં મસ્તાની જલનાં,
ચંચલ જનની તેજ તરપે.

જેવું નામ ઇસાક મુસલ્મી. શું જાંદાને એ વખત કેહતું પડે. એક અળ લખ તંજુરો લઈને તેનાં ચરમચત્ર પડ, તારની જાધિલી ફુલની ગુંદણ માફકની જાય, અને પોકલ કરેલાં ચીધ્યાં લાકડાંને લગાવેલી કુંચીઓમાંથી મેં જે સરોહ નીચોળે, તેમાં સાથે ગલાં. છાતી અને નાભમંદી જેએકો મારો હલક બેલચો કે બાઈ તો ને માંજની લેજેપોપે થઈ ગઈ. કેહવા લાગી કે “ મારે મન પરસ્તાનને જાગીયો ગ્રેયા નજર આવે છે—

મારે મન જતી રહું જતી રહું થાય છે;
બાઈ તારી દીકરી પરસ્તાન જાય છે. ”

તે દીલદાર તો રાગ રાગણીના બાહરના લવકારમાં ગીરફતાર થઈ શેરકા-રના પુકાર સમ શાખાઇનો કીલકાર કરવા લાગી. એવી મગ્ગહમાં બામદાદને થખન થયા આગ્યો. ત્યારે બોલી કે “એરેમીયાં મુલાકાતી ! વાન તમારાં મતમાંજ

રાખજો ને કોઈને કહેતા ના, કેમકે એવી મુલાકાતો ઇતખાર પર વીશવાસે આલે છે." મેં બ તોરે કસમીયાં ખાત્રી આપી કે " શું મને એની સમજ નથી ? તમારે લેશ માત્ર ચીંતા ના કરવી." એમ કહીને મને મકાનમાંથી દરવાજો ખોલી રસ્તે મેલાવ્યો. મને જે ચપ્પો લાગે, તો પછી તું નામદારને ઉઠાવીને પણ હું તે બાધ પાસે રાતોવાધ વંજો માપવા લાગ્યો, અને તેની ચતુરાઈ અને ગાયણ કળા અને સજવટ ને શીખાવટ ને રચાવટ આગળ ગોયા છેલ્લો દેવાનો બન્યો. આવી હકીકતથી કલીકને મત અવ્યંબો વ્યાપ્યો, તેણે આવી ખત્રીશ લક્ષણી સકલચણ સ પન્ન બાધને જોવા કસદ કીધો. ઇસાકનં પસ રાવ્યો પટાવ્યો કુલાવ્યો. એટલે તેણે લક્ષીક મીન્નત કરી બાધની રમ મેલરી કે, મારો કાકાનો દીકરો જે મારાંઠાણેખી ગમન ચતુરપમાં દશ ચાશ ચહટે તેવો છે તેને લખ આવું." કલીક તો નામદાર ખીખીની ખુબસુરતી જોતાંજ લેવાઈ ગયો. તેનાં ગાયણ પર તો તનો જનો રવાનથી શીદ ચઈ ગયો. તેની આગતાસ્વાગતાની ગતી જોઈને ચીતબ્બમ થયો.

ખબર કાઢી તો કલીકને માલમ પડ્યું કે એ તો પોતાના વઝીર હસન ખીન સાહલની દીકરીખાદીજ. પાછળથી ખાદીજ નામ ફેરવાઈ ખુરન કહેવાયું. (એ ખુરનના કીસ્સા કીજે જુઓ આ કીતાબનું પાતું ૧૯.)

એ ગતેપટ્ટ વેશધારી બોટા કલ્કિ કાળુ દરો તેની તપાસ કરવામાં દારૂન ને બહાર તતપર થયા. તેઓએ પેલા ઘરડા ખખ ડોસા શેખને બીજા દીનારની લાકડાથી લકડાઓ ને તેની બોટ પર ત્રણે જગ્યા સ્થાપર થયા. નદીની મધ્યમાં બોટ લઈ જઈ ચોભાવી. તેટલાં નો મુઠવાટની માફક ટુંકાં ટુંકાં મુસવાડા કરતો મમાલોની બબકથી ઉઠેરડેદાર બનેલો આગ્રો પેલો લમખમ કરતો ગંજો. તેને આવતો જોઈ પેલા દુન્યાના ખાલેલા લંખરા શેખે પોતાની બોટને સપાટાખંધ પુલનાં આરકાને ઓથે દબાવી દીધી. ત્યાં ચીમાઈ ચીંગા થઈને તેની બોટ ખરેખે બધો તમારો જોય છે. સાલ ખાલેમ મોનાનાં ચક્રચક્રીન ધુપદાનોમાં અગર ખુશબોઈ જલે છે. એક આદમ લાલ સાદીનનો ઝમો પેહરેલો, જનાં ખમાં પર મજાદી રંગ માહયો લટકતો, અને જોને માથે દુમકી મુસલ્લી મેહર ની બહડી પાલકી પેહરેલી, તે એક લીલી રેશમી રેલીમાંથી મુઠે મુઠે ઉંચુ ચકસીર મુમાની અગર ધુપદાનમાં હોમ્પોજ જાય છે. મળને આ નાકે તે ઉભો છે. પેલો નાકે નેના જોવોજ ચંદ આદમ એજ કામે વલગયો છે. ગંજની ખીચમાં ઉમદા ધરાની માલીઆના દરશ બીજાવેલા છે. ત્યાં ખીદમતમાં કમરબદી કરી બમો જોરા મુસામડા જમણી ને ડામી સફ સમારી હુસુરમા ખડ છે. વચે લાલ કુનડાનું સમારેલું તખ્ત છે. તેના ઉપર ખીરાજો છે એક ખુબશુરત મનગમતો જવાન. પાળી સોનેરી તરાંદાર જરી કામથી ભરેલો કાલો ઝમો તેણે પેહરયો છે. તેના પામે બાબુમાં હાથબખરા કરી વર્તીર બહાર જોવો એક શક ઉભો છે. વળી માથાં આગળ મરાઈર જેલો કાળો હીજડો મુસામડો લોહીની પીનાર ખુનખાર ચક્રચક્રી સમશેર ખેંચી તલવાર ઉઠાવી દુકમ થનેજ ઝડકો કરવા ખુબસી આંખે ઉભો છે. નજીક પીરોક ટેબલ ખાલાંના રોકેમી રશીકો ખીરાજ્યા છે. આ કોટક દેખી કલીક દારૂને બહારને કાનમાં શબ્દ કીધો “મુમકીન છે કે મારા બેટાઓમાંના એક એ હોય—આ અમીન યા મુમીન.” પછી ખુબરવશે નીલ્લહ કરી દારૂન પેલાને તપાસે છે તો શું કે છે તે સરવનાં ઝડ જોવાં સીવાં કદતો, ખુબશુરતીમાં શુકર સેતારાને મુવાકી દેય તેવો, અને ફરકાઈમાં કંઈ પલ્લુ ઝોલો ન પડે. એટલા એતમાં પેલો ગંજો તેઓ પાસથી નદી પર આગળ વલકે ગયો. બોટવાળો શુકર મુન્દરી બોટયો “શુકરાનાં ને સાહેબના કે ગંજ પર નજર નાખવાથી આપણે માથે કાંઈ આંટી નહીં આવી.” કલીક દારૂન તેના સાથીઓ સાથે મેહલે ગયો. ખીજ દાહડેખી મુમલ્લી વેપારીને વેસ પાછા શેખની બોટમાં આવી વેશધારી કલીકનો તમારો જોવા આગ્રો. શેખ ડોસાને સમજાવીને તથા ફસ દીનાર દામ આપીને ગંજની આગળ પોતાની બોટ લેવાકી. ગંજ પરતો રોસાનીની લાહટ લાગેલી, તેથી તે તો હતો ઉઠેરડામાં. તેથી ઉઠડું કલીક દારૂનની બોટ હતીઅધારામાં. ગંજની આગળ બોટ ચક્રચક્રી જાય અને કલીક દારૂનને

તેના માથીઓ પછાડે ફરી ખોટા કલીફના તમાઓ જોના જાય વાડીઓ અને બાગો લાગેને નદી કીનારે ગળે આવી લાગરથો ત્યા એક ખચરડી જીન લગા મના બાદશાહી માજ સીકે સજીને તૈયાર રાખેની તે પર સ્વાર થઈને પેનો ખોટો ખલીફાએ પોતાના મોખતીઓ, રસાના, ગુનામડા, મમાલચીઓ, અને ધુપ દાનીઓ સાથે આતુ મુકયુ તેમના પછવાડે હાડન જાફર ને મશહરની ગયા પેના ધુપદાનીઓના દીધમા તેઓ આવ્યા ધુપદાનીઓએ તાનમા પુઝુ કે “ કેમરે આન્યા ? મરવાના થયા હો ગુ ? ” ત્યે જ્યે જનાબ દીધો “ નામ-દાર જનાબ, મુસલના પેપારી પરદેશી અજાણ્યા છીને ગુ ક્યે તેની ખચર નથી ” ધુપદાનીઓ ધુપની હુમમા ગરમ થયના મીઝાશી મગજે જોનયા, પરદેશી છોતો ઠીક, નીકર બગદાદી હને તો તમારા ડોકા ઉઠે ” ખોટા ક લીફને રીપોર્ટ કીધો તે તેજુપણ એવેજ કડકડતો મગમાગરમ જનાબ અ પો ખોટા શ્રીફ પોતાના ખોટા જાફરને કહયુ, “ લેરે આ લોકને તારી સાથે રાખ, એઓ આજ રાતે આપણા મેહમાન છે ખોટો જાફર ખોટો “ એ અમા-રા સાહેબ તારો મુખન બદાએ સરપર ચડા પછી તેઓ એ ગજ વર મેહલને આગણે આવી પુઆ ખાકની જમીન પરથી એ ઉમદા મેહને પોતાનુ સર આસમાન તનક જીનદ ઉઘવેતુ તેના બારી બારસાખ ને મારણા હીદી સાગવાણી લાકડાને પાનીસ કરી બનાવેલા તેમા કોતરમમ શ્રી સોનાના વેળા, પાત્રા ફન ફુલ, ઝાડ, પક્ષી જનવર અને બીજા ચીતારો ઉમદા કારી-ગીરીથી કીમેના મોટુ બાદશાહી દીવાનખાનુ તેની રાણુક ને સણુગારનો પાર નહી કુવારાઓ ઉઝાઝડ કરી રહ્યા છે સેત જ ને ગરીબા બીછા યા છે કીનખાખના ગાદી તકયા ને કુરતીનના જનરથી શોભીત કરેલા લાખા કોચો હારકગાર લાખા છે સોનામા મઢેલા જવાહીરી તખ્ત ઉપર ખોટા કલીફ બી રાજો તખ્તના ઉપર પીલા સાગીનની જરી કામથી સણુગારેલી ગાદી બીજા વી હતી પછી સડ સડ મીજનશીઓ પોતપોતાની ઔકાત માફક લાયક જગાએ ગોઠવાઈ બેસી ગયા પેનો મશહરના ઓના જેવો કાનો જલનાદો તનનાયો દીમ સરખો ઉઘો થઈરહ્યો પછી મીજબાની આની તેમા શેકાર ને મોરગ ને પનાવાને મનાહીને મેના ને મીઝાઈને પકવાન તરેહવાર જનમતના ને ભાતબા તના પછી સરખતના ઠડા તેમજવની ખુમારીદાર પીણાઓ જવેરાતના જડેના સોના ચનાણા તથા પ્યાનામા આન્યા સડ સડએ પોતપોતાને ગમતી રીતે ખાધુ પીધુ આની સાહેબીનો દ્ધારો ને તનમરીનુ સગ્રહસ્થાન જોઈને શ્રીફ હાફને જાફર વઘરની મનાપુઝી હતુમે બાધી કે આપણે એવા મોટા પાદ શાહ છતા આપણી સોડે વગીક એવા ઉમદા જવાહીરી પ્યાના ચનાણા નથી ” આની ધુસધુમની શીખાયત કવના ચાલામાના ખોટા કલીફના જોવામા આન્યાથી તેજે શબ્દ પ્રયો કે “ હતુમે નુસધુસ કરની મીજલમના પ્રાનુનથી

ઉલટું અને બરખેલાક છે.” વજર મફરે કહ્યું: “ જનાબઆલી, કશી પણ ગુસ્તાખી કરવાનો અમારો ઇરાદો ન હતો. આરે મીત્રે મને કહ્યું કે ‘ હું પણ મુલકે મુલક ફર્યો છું અને ઘાટે ઘાટને નદીએ નદીનાં પાણી પણ મેં પીધાં છે, પણ મારાં બાપ જનમમાં આવી નામીથી જવાહત અને તેમાં આવા સણ-ગારદાર જવાહીરી કીમતી ખાલાં રકેળીને ખાનગ્યા મારા દીકામાં કબુખી નથી આવ્યાં તો આવ્યાં, પણ સાંભળવામાં નથી આવ્યાં. છતાં એ બધી ઉકમાઇ એક ચીજ વગર નકામ છે. એવી મેહરીઝમાંતો ગાયણુ જોયે, હું પણ કહું છું કે વગર ગાયણુ મીજલસ ખોદીને મેહરીઝ શીકી. બેચેની અને દરદી દીકનો ઇલાજ ગાયણુ. હીંદુસ્તાનના છુતપરસ્તોના રાજ ઇંદરે વઠીક કહ્યું હતું કે:—

રાજ હું મે કોમકા ઇંદર મેરા નામ,
ખીન પરીયોકે દીદકે નહીં મુજે આરામ.
શુનોરે મેરે દેવરે દીલકુ નહીં કરાર,
જલદી મેરે બાસ્તે સભા કરો તૈયાર.
તમ ખીજાવો ઝગમગા જલ્દીસે ઇસીઆન,
મુજકુ ઉપર બેઠના મીજલસકે દરઆન.
લાવ પરીયોકું મેરી જલદી બાકર લાં,
બારી બારી આનકર મુજરા કરે લાં. ”

વેશધારી કલીક આ સાંભળી મુખ મલકાવી હર્યો, અને એક સોનાની કાશપર બે તણુ ઠાપટ ઠોકી. તે સાંભલતાં વેત એક બારણું ઉઘાડી બોલે શુભામ હાથીદાંતની કુરસી લઇ આવ્યો. કુરસીમાં સોનાનું નકસીકામ જડત કીધેનું હતું. તેની પાછલ લટક આલની એક મેહલુખ રાજ ઇંદરની સબજ પરી, લાલ પરી, નીલમ પરી, ઇસમ પરી, ને ખીલમ પરી બધીઓને લાજવાવે તેની ચંદરમુખી આવીને કુરસીએ બેઠી. જાણે ગંબીર આકાશમાં આકાશ પ્રકાશતો હોયની. હાથમાંનો હીંદવી જનાવટનો સુંદર તંબોરો પોતાના કુમાસ-દાર ખોલામાં મુકીને, જેમ માથ પોતાના હેયાંનાં હેતથી દીકરાનાં સરપર ઝું-કાય. તેમ તેનાપર વાંકી વસીને, ગાયણુનાં સાને શુર ને સીનોનેર સમ ખેંચવ લાગી. તેની કલા ચાતુર્યથી અને ગવે ઉસ્તાદીથી સારી મીજલસ છક થઇ. આરે છક શું, દંગ થઈ, મુની સાવજ જની ગઇ.

અંતરા સાંભળી વેશધારી કલીક જીગરના જાનથી એક પુકાર માંઝો. પોતાના તનપરના ઉમદા પોશાકનાં કપડાં ચરાચર ફાડી ચાક કીધાં. તેના ખીમતગારોએ તરત તેને ઝાલા પદમમાં ફરી લીધા. પેઠવાનાં કરતાંથી ધણો ઉચો નામીયો ખીજો જણો પેહરાવ્યો. એમ કરનાં એકેક પુરે તણ

એકેક કરતાં સરસ મુંદરીઓ આવી પ્યારનાં ગીતો ગાવા લાગી. તેથી ફરી ફરીને વેશધારી કલીક પુકાર મારી બેમુઘ થતો અને જબા ફાડતો ચાલ્યો. છેલીવારે બેમુઘ થયો, ત્યારે તેની ખાંસલીપર ખજુરીના સોટાના સપાટાના પડેલા ગદમ કલીક હારનના જોવામાં આવ્યા. તેણે જાકરને કહ્યું કે “આ ખાસો ગમર ખુબસુરત જવાન છે, પણ ખુબ કસમ એક નાપાક લ્યાનતી ચોર છે. કેમકે ચોરને બાંધી મારે તેવા ફટકાના ગદમ તેને શરીરે ચોંટલા છે.” કલીક હારને જાકર વજર સાથે વધી હલુસે વાત કરતાં પકડી પાડીને વેશધારી કલીક બોલ્યો. “કેમરે, વળી શું છે?” જાકર કેહજે “જનાબ, મારો મીત્ર કહે છે કે તે આઠસે શેહરે શેહર ફર્યો, પણ કોઈ મુલકમાં આપના જેવો મોટો ખરચ નહીં જોયો, કે ના જોઈ તેણે આવાં નાદર પોશાકોની ફાડતોડ.” વેશધારી કલીક કહ્યું કે “તેની તમારે શી પંચાત? મારા સોબતીઓને ધનામમાં એનાયત કરવા ખાતર હું એ પોશાકો ફાડું છું, અને જેને તેમનો એક પોશાક આપુ છું તેને તેના સાથે પાંચસો દીનારની ઠેલી સોગાત આપું છું.” વજર જાકર બોલ્યો “ખુબ કહ્યું છે માહરાજ કે, સખાવતકે દુન્યામે ચલતે હય જાહજ. એહી નામ દુન્યામે રેહ જાવેગા, ન કોઈ સાથ લાયા ન તો લે જાવેગા.” આ સાંભલી ખોટા કલીક ફરમાવ્યું કે, એવા અક્કલપસદ સખુન-ગોને એક હજાર દીનાર, અને ઇજત બરેલો તથા મરતખા બરેલો એક ખાસ પોશાકનો કીમતી ખીલ્લત યાને સરખાવ એનાયત કરે. કલીક હારને કહ્યું કે “જાકર, એના દીલપરના મોટાના સપાટાના ગદમ વીરો પુછ.” જાકર કેહજે “નામદાર જવા દે. સેહતા જીવને કાંચ સતાપેછ, ને સુતેલો સાંપ કાંચ જગાડેછ.” કલીક હારને કેહજે “નહીં પુછ્યુ તો જાણ અય ગુલામ કે અજલ આવી પોંચી નજદીક; ચપદેતો કે તારી ધાટીમાંનો દમ છુંદી નાખશ.” ખોટા કલીક વધી આ ધુસમધુસની હકીકત પુછી. તે માહ આનાકાની અને સુશકેલીથી જાકરે કહી. પછી તેણે પોતાની તવારીખતુ ખ્યાન તેઓ આગલ કીધું. તેણે કહ્યું કે—સુણો અય મારા સાહેબાને મલીજશ! હું કંઈ ઇમાન-દારોનો હાકમ ખરો અલીફ નથી, અલી નામના બગદાદના ઝવેરીનો હું બેટો; મારું નામ મહમ્મદ, મારા બાપે મને વારસામાં અકાગ સોના રૂપાના દાગીના, મોતીની માલા, ચરવાલાં માણેક હીરા ને નીલમના બરેલા દાખડા અપ્યા ઉપરાંત ઘણાક માલ મીલકત, જાગીરી, મકાનો, હવેલીઓ, ખંજાઓ, હમામો, બાગો, બગીચાઓ, વીગરે આપેયું. મારા દોસ્તદારો ને સોબતીઓથી જેમ ઘણા, તેમ મારા ખીદમતગારો ને ગુલામગાઓથી ઘણા. એક દીવસે હું મારી ઝવેરીની દુકાને બેઠેલો. તેવામાં એક ખચરડીપર સવાર ચઢને ત્રણ બાંદોઓ સાથે એક બાંતું યુરકેદાર મલાહેજથી ત્યાં આવી લાગી. આવીને મારા પાસે જવેરનો નવસરો દાર માગ્યો. એક સો જુદા જુદા રોનકદાર તોફા હાર

દેખાડયા, પણ બધા તેણીએ રદ કરીયા. આખરે હાકીને મારા બાપે લાખ દીનારને ખરચે ખરીદેલો એક બાદશાહી જુની ખાનનાં કીરા માણેક જડીત નવલખો હાર દેખાડ્યો. તે જોઈ તેણી ખુશ થઈ ગઈ, અને પોતાને જે બાધ્યાં વંતી ગણી મુખારકબાદી આપવા લાગી. પોતાની ખુશાથી તેણીએ લાખ દીનારની ખરીદ કરી મનપર પાંચ હજાર દીનારનો નફા આપવા દરાવ્યું, અને તે છતાં તેણી મારાં હેશાનમાં થણી ઉંડી ઉઠી છે એમ કૃત્યુવ્યું. તે મને પોતાને મકાને કીમત આપવા તેડી ગઈ, મને આરડામાં તેડ્યો, ત્યાં જોઈ તો તેણી સોનાની ખુરસીપર બીરાજેલી, ને પેવો પાદશાહી હાર જે તેણીએ ગર્જામાં લટકાવેલો, તે તો તેણીની એહરાની ખુબસુરતીના જોર આગળ ઝંખો પડેલો. તેણીનો તુરનો ચમકાટ જોઈ હું થેથો દીવાનો થયો. એવો હાલ જોઈ તે બીજાની ઝડપથી ખુરસીએથી મારા આગલ આવી બોલવા લાગી કે, “અથ અશમે તુર ! શું બધા ગખર તારી માફક પોતાની માથુકો તરફ ધાટકી હોય છે?” તે બોલી કે “અથ મારા સાહેબ, તું જાણે છે કે હું કોણ છું ? મારું નામ બાનુ હુન્યાં છે, અને હું જાહર વજરની બેદન તથા પાહયા ખાલીદ બારમ-કીની દીકરી થાઉં છું.” ખ્યાલમાં ગવાયું છે કે “હું છું દીકરી મોટાખાપની, એ દુરમત નહીં રહેવાની.” તેમ મેં બીચાર્યું કે આવાં બાદશાહી ખાનદાનની દીકરી આગલ મારી ઇજત જવાની. હું ધમરાયો ને ઠંડો પડી ગયો. તેણીએ દીવાસો દીધો કે “ધમરાનો ના. મારા જીવની માલેક હું છું: અબધડી કાઢી બોલાવી નેકા પઢડાવું છું. મારી ખાયશ છે કે હું તારી બધરી થાઉં ને તું મારો માડી થાય. આ નવસરો નવલખો હાર તે મારી માદીની પેહર દાખલ આપ્યો છે, ને મેં કૃત્યુલ કરીધો, ને હું તારી ને તું મારો થયો.” એમ કહી એક જ્વાલિત કરવા દુકમ કરીધો. પછી તેણીએ ગાયણુ કીધું ને મેં પણ ગાયું. કાજીએ નેકાનું ખન દસ્તાવેજના કાનુન મુજબ તૈયાર કરીધા પછી અમે પક્ષગે પોડવા ગયાં. હું એક મદીનો તોખીની સાથે રહ્યો. પછી તેણી એક દીવએ હમામમાં ગઈ. તેનો લાલ લઈને એક જુદી દદા કલીકણી જોખીદીને નામે મને તેડવા આવી કે માહરાણીએ તમારાં ગાયણુની તારીફ સાંભલેથી હોવાથી તેણી તમારું ગાયણુ સાંભલવા છટે છે. હમામમાં ગયા અગાઉ કન્યા બાનુએ મને સખતમાં સખત તાકીદ આપેલી કે હું હમમથી પાછી ફરું ત્યાં તરફ આપણા મુવાના ડોલ્યાપરથી તું પગ વડીક બાહર ના કાઢડતો. મેં તે મોગંદ ખાઈ કૃત્યુલ કરીધું. પણ પેલી જુદ્યાંએ ધમકા આપી કે જો તું ન આવશે તો જોખીદાજનાં નેણુ ચડશે. આ મકરથી ફામલાઈને હું જોખીદાજ પાસે ગયો. પછી તેણે મને ગાવા કહ્યું. ગાવા પછી મને જોખીદાજએ કહ્યું કે “હવે તમે જાઓ, નહીં તો હુન્યાબાનુ તમારા ઉપર રીરો બરાશે.” હું પાડો આવી જોઈ છું તો હુન્યાબાનુ હમામમાંથી આવી પક્ષગે

પોટેલી. હું તેણીના પગ આગળ બેસી ચપી કરવા લાગો. તેણીએ પગ ઉપર બેચી લઈને અને કંકડીને લાત મારી ઢોલ્યાપરથી દડાની માફક ઉડાડી નાખ્યો. યુમ પાડી બોલી કે “દગાબાજ, આખેરસ તુ તારા ક્ષત્રીથી ફર્યો, અને ઝેમીદા પાસે કે કેરેમી જવાની આટલી મના કરવા છતા ગયો.” પોતાના શુભામ સવામને બોલાવી તેણીએ ફરમાન્યુ કે મારે ડોકુ ઉરાડે શુભામડાઓએ તો મને આખે પાગ બાંધી બોયપર પટકરો. તેટલાં દુન્યામાનુની બંધી સાહેલીઓ અને શુભામડીઓ વચે પડી કાલાવાલા ને મીનનગરી કરવા લાગી ત્યારે તેણીએ ખજુરીના લીના સેટા મગારી મારી ચામડી ફાટે ત્યાં સુધી માર મરાયો. તેના એ ડાઘા મારે શરીરે ચોટેલા છે બાદ મને મેહબમાથી જાણે એક લાકડાનું ઢીમકુ ઉચ્ચમીને ફેંકી દેય તેમ દહેવાનીને ફેંકાવી દીધો. ધણુક તમીમે ને ટમીમેની દવા કરી લાને દહાડે હું સાંને થયો. પડીથી મે આપ મોટા ગળે બનાવ્યો અને તેમા મેસી ટાઇમીસ નહીમ દર રાતે ફરવા નીકળી ખોટા કવીરને લગતો રકાસ ને ઢોગસોગ કરવો શરૂ કીધો. આ વાત સાંભળીને કવીર હારન પેલા ખેડટા કવીરની રમ મારી ઉઠ્યો. પોતાના સાથીઓ સગાને મેહબમા આપ્યો. બારવણે પેના ઢોગી સોગી કવીરને બોલાવી મગાવ્યો અને દુન્યામાનુને પણ તેણીના ભાઈ જ્વહર મોડે નેડાની ચણાની કવીર હારનને દુન્યાને કહ્યું કે પોતાના આનદમે એમ કરવું ઘટે નહી. દુન્યાએ કહ્યું “નામદાર! કીસમતમા બનવાનું હતું તે બન્યું.” હું મારા ખાવદથી માફી આપું છું.” કવીર ઉઠ્યો. કાજીને બોલાવી તેમની પાછી શાદી કરાવી, અને ધણેક ખમ્મનો આપી નેહાવ કીધા. મમદમ-લીને પોતાના ટેબન્યા મોખતીઓની માથના કુપન્યાર તરીકે નેમ્યો.

ઈમામ અબુ ચસુફે કહેલો જદ ચુકાદો

કવીર અને જ્વહર એક રાતે મગ ઉડાવતા બેઠા હતા, તેવામા કવીર વાત છોડી “જ્વહર, મે માબસુ ૭ કે તે એક પુનમના આદ મમાન માદાતામ સુખી મેહબુબ ખગીદા છે તેની કીમત તુ લે, ને મને તે વેચ કેમકે તેણીની તારીફ સાંભળી મારે કલેજુ તવપે છે” જ્વહર મારાથી વેચરો નહીજી કવીર તારે મને આપી દે જ્વહર મારાથી આપી પણ ન દેવાય કવીર (ગુસ્સામાં) મહારાણી ઝેમીદાના મારેથી નેવડ તત્તક અપાય બે તુ મને એકમ ના લોડી વેચે કે ના આપે તો હવે આ તો કાગનુ કટેમર ચઈગયુ. યા તો જ્વહરના કસમ ખોગ પડે, કે ન તો ઝેમીદા માથના વર ખઈરી તરીકેનો કવીરનો વેહવાર બધ પડે છપ્પામી કાનુન મુજબ એક ખાનીદે પોતાની બાનુના તત્તક ત્રણ વેના પોકારયા પડી તેણીની માથનો તેનો પ્રોમી વગી વડ હરામ ગણાય-શીવાય કે પેડી બાનુ દોઢ પારકા મરદમે પેડવી શાગી કરે,

અને તે મરદ તેને તલાક આપે. તે પછી તેણીની પોતાના અસંત ધણીને, નેકા કરે તો હક્કાત ગણાય. એ કાયદાનો કાનુન ધણો કરડો છે; તે બાદશાહ ને ફકીરને એક સરખો લાગુ પડે છે. થોડો વાર અંદેશો યુગાડીને કર્તીક જાફરને કહ્યું કે આ ગુંથવાડામાંથી આપણને અણુ યુગુદ શીવાય બીજો કોઈ છોડતી શકશે નહીં; તેથીજ તેને બોલાવે. અડધી રાતને સમયે તેડું આણ્યું જોઈને અણુ યુગુદ તો ધબરાયલા ઉઘણસી જેવો આંખ ચોસતો ચોસતો ખીજાણેથી ઉઠ્યો. મોહડાં પર ઠંડા પાણીના ફટકા મારી હોસ્વાર થયો. વીચારવા લાગ્યો કે જ્યાં તલાક ઇસ્લામી દીનની કંઈ બારે ચરચા હોય નહીં, ત્યાં લગી નામદાર કર્તીક કંઈ મને મધરાતે બોલાવી મંગાવે નહીં. તેથી એહેતર છે કે ધણો વખત લામશે એમ ધારો સવચ્છી તૈયારી કરી જવું જોઈયે. આકરને ફરમાવ્યું કે “ અચરને સવારી સાર તૈયાર કર. ને દાણાનો તોળડો પણ ખવડાવવા સાર જરી સેજે. કર્તીકને મેહલે પુગ્યા પછી તેને મોહડે તોળડો બાંધજે કે તે બીચાર ફરસુદે ચરેણું ચાવે.” અણુ યુગુદ કેસાફતને મેહલે પુગ્યો કે કર્તીક સઘની બીનાથી તેને રોશન કીધો, અને ઇસ્લામનાં ઇમાનના રખેવાલ દાખલ તેનો અભીપ્રાય પૂછ્યો. અણુ યુગુદ: “ જનામે આલી, એમાં કંઈ સુશકેલ નથી: દેખો મીયાં જાફર. તમારી આધી લોડી કર્તીકને વેચો; ને અડધી બજેશમા તેને આપો એટલે તમારા કસમને એક બાલ બારખી અપવાર ન આવશે, ને નામદાર કર્તીકથી કસમમાંથી છુટશે.” ઇમામ અણુ હાનીશ જેવા કાનુનનો ઉસ્તાદના માનીતા એલાને આ સુકાદો સાંભલી બધા રાજ થયા, ને તે પ્રમાણે અમલ કીધો. કર્તીક: “ હા, એનો ખર્ચ અણુ યુગુદ ! પણ કાનુન પ્રમાણે તો મારે પંદર દીવમ સચુરી પકડવી જોઈયે, ને મેં તો સોગંદમાં એકદમ બોલ વાપર્યો છે તેનું કેમ ? ” અણુ યુગુદ: “ મેહલ્યાને મન ! એમાં તે કેમ મોટી વાત. અને એક સુલામડો મંગાવી આપો. અણુ યુગુદે તેની સાથ પેલી લોડીને પરણવવાની રજા માંગી. કહ્યું કે પરણીને તરતજ એણીને તલાક આપવી જોઈયે; જો એમ થાય તો પછી પંદર દીવસની મેહલત તલાક દુર રાખવાની જરૂર નથી. સુલામને પેલી બાંદી પરણતી, ને પછી જ્યારે તેણીને તલાક આપવાને તેને લુકમ કીધો, કે તેણે તલાક આપવા ધસીને ના કહી. મો દીનાર આપવા કહ્યા તોય નહીં; હમર દીનારની લાંચ આપવા કહી તોય નહીં. સામે શેખખાઈથી સવાલ કરવા લાગો કે “ એ તલાક આપવા ઉપર દેણાનો કાણ ચાલે—મારો, કે ઇમામ અણુ યુગુદનો, કે ઇમાનદારના હાકમ કર્તીકનો. ” અણુ યુગુદે કહ્યું કે, “ તારો પોતાનો છલાકો એમાં છે. કેમકે સાદી કરવાનાલો તું છે. ” સુલામડો: “ તારે તો જણજે કાજ્યાંને કાજજી, હું કદીથી તલાક આપવાનો નથી. ” કર્તીક: (ખીજને) અણુ યુગુદ ! કહો હવે કેમ કરશે ?

અમુ યુગુદ્ધ એમા શુ મુખકો ? આ ગુલામડને બાદીની મીવકત દાખલ કરાવે. કવીર રે બાદી, આ ગુલામડને મે તારી મીવકત દાખલ સપુરદ કીધો. અમુ યુગુદ્ધ બાદી, તમે બોલો કે મે એને મારા ગુલામ દાખલ કયુલ કીધો. બાદી મે કમુલ કીધો અમુ યુગુદ્ધ " દીનના કાતુન પ્રમાણે આ બાદીને ગુલામથી જમના ખાવાની અને સાથે રેહવાની ખાતનાં હું તલાક ફરમાવુ છુ કેમકે મીલકતથી માલેક સાથે ધણી ધણ્યાણીનો વહવાર ન થાય તેથી ગુલામ બાદીની શાદી અત્રેથી ર' ખાતલ થઇ કવીર કાજી તો જોયે તારા જોયો, કે ઝટપટ જે તે નીકાલ લાગી નાખે ને નકામો લામો રાસો રાટો નહી કરે. પગી કવીરે હુકમ કરી મોનાના સીકા ભરેલી ઠાવો મગારી, અને હમામની નજદીક બહેશ દાખલ ખાલી કીધી પુછ્યુ કે, એ ધરે લઇ જવા માટે તારી પાસે સાધણ છે ? અમુ યુગુદ્ધને પોતાના અચ્ચરની ચદીનો તોમડો યાદ આવ્યો. તે તરત મગારીને તેમાં બધો ખજાનો ભરી ધરે ગયો. જઇને પોતાની ખીખીને કેહવા લાગો " છે કોઇ મારાજો આ ધડી ચપકામાં હજારો કમાઇ આવ્યો. કમાણી રલવા સાર બધીમી ચુકતી પોતે, પણ કોઇમી ચુકતી દીનની શરયતનો ખરો એલમ જણુનાની ચુકતીને નહી પુગનાની. ને જણુનારનુ આ દુન્યામામી સાર્થક થાય છે, અને પેલી દુન્યામામી. લો, એથી તે ધર રાખુ કેવોક માગીડો તમને જોઇશે તે કહો " એમ કરી પોતાની પીઠ પર સાબાશીનો છાપો માર્યો કે " વાહરે હુ ખરો મીયો ને ખરો કાજી. " બામડી પણ ધણીજીએ તોબડો ભરી સુનુ આપ્યુ તેથી તેઓ ઉપરથી ખુશીખુશી થઇ જઇને નેમના ઉપરથી એનારાઇ પોવરાઇ જવા લાગી, અને બહેશા લઇને મનમા માનના લાગી કે એમના સરખો ફેલમુદ કોઇએ ન હોય.

જાફર વજીર ને ભુજેલી સીંગ વેચનાર

આ હુકાયન કવીર હારનના વજીર જાફરની અને ભુજેલી સીંગ વેચનાર એક ગરીબ બાબડ ભુજની છે. પણ તેની લક્ષ્મીન ઉપર જઇરે તે આગમજ લાગ્મ છે કે કવીર અને જાફર વચ્ચેનો ધાડો સબધ થોડોક ઉપર ટપકેથી યાદ કર્યો. કેમકે તેમ કરવા વગર એ કીસ્માનો સાજ અથવા બેદબરમ પુરો પાઘરો સમજ પડે એમ નથી. કવીરને જાફર જેવા દીવજન દોસ્ત વગર જરા પણ ચાલે એમ ન હતુ. તેમજ પોતાની માનીતી બેહનની સગત વગર પણ તે બેચેન રેહતો. એ બેહનનુ નામ આબાસા. આય આપદા ટાલવા ખાતર તેણે ચુકતી કરીને આનાસાના નેકા જાફર સાથે કરાવ્યા તેમા એની શરત રાખી કે તેઓએ ખાવદ મોહરદાર તરીકેનો દુક કવીરની પદવાનગી વગર કદી ભોગવવો નહીં, પણ પાઠનથી આનાસાને પેટ એક બેટા અવતરશે. જ્યારે પાઠજથી કવીરણી ઝોમીદ સાથે જાફરના ખ નદાનને ફાટડુટ થઇ ત્યારે

તેણીએ એક સ્ત્રીના મરખી ધર્પાથી આ બાતમીનો ભરમ કવીરૂ પામે ફાડ્યો. તે તો આ બયાનક બનાવ સાબળીને તેજ આતલની માફક તપી ગયો. બહરુ સર જ' તાંની ચમશેરે કાપવા ઠરાવ્યું અને તેમ કીડુ પણ ખરું. આ માસાને પણ જીવથી મારી નાખી એ કીડીએ એડી તો બયાનક લીમોથી ભરપુર છે. કે અમારાં વાચનારાઓ ઉપર તેની બધકર ટેરીરોનો બોલે હમણા નાખવાને નાંરુન ધાર્યે છે. વળી કવીરૂ એવો આકલો હુકમ કાઢ્યો. કે અગર કાંઈ બહરના નામ પર રડશે કુટશે કે અમર તેની તારીફમાં કાલ્યો કરશે તો તેને પણ જાનમાયથી ઉખાડી નાખવામાં આવશે આ કરડી મનાઇની બહરના વીશે અદરખાતેથી બચના હજારો લોક ઠરકી કાપતા. પણ પોતાના જનેન જાગરની નીકળી સરઃ હાલ્યો દમ વડીક ફરફરના દેવાની ના અવકાશ કે ના કશી તાકાત કે ના જરીકમી ખીસાત ધરાવના. મને ગાંઠ ને મોહડે હુઓ મારતાં જીવ ધણોળી દોહવ ધ આવે, તો, તેને જેમ તેમ મરડી મચડીને પાછો ઠેરવવાની તજનીજ કરના બહર ધણો દરયાન દેવ ને મોહડો સખી આદમી હો. તેની સખાવતથી હજારો લોક નેહલ યાદ દાનની રેવડેવમાં પડે. એવાઓમાં એક ખીદારી અરમ હો. તે ખીયારો દર વરસે બહરની તારીફમાં એક કાળ્ય લખી લાવે. તેના ખદનામાં બહર તેને એક હજાર મોનાના દીનાર આપે. તે રકમમાંથી પેના ગરીમ ખીદારી અને તેના આખા કુટુંબ કમી-લાતુ આખા વરગ સુધી ગુજરાણુ ચાલતું. એક વેળાએ તે પોતાની કવીતાએ મોટા દખ્તાવેજ લઈ આવ્યો. ત્યારે તેને ખમર પડી કે બહર તો તય્યારને ઝપાટે મરાણો તે સાબળી સુડીએ તેની લાસ જે જગે એવના તર્કાથી લટકાવેલી, ત્યાં પોતાનું જીંડ હકાલી પેપો મોનો ખીલી આરખ મો. જીંડે ગુટણ મડે બેસાડીને પોતાના સખાવને બાહદુર અનગનાની યાદમાં કુસ્કે કુસ્કે જર બેઝર રડ્યો. તેની તારીફમાં પોને બનાવેનો પચારો બેટમાજીમાં બાગેમોલદ લનકારયો. પછી મારે દીને ગમગીનીની તથા રાહની ઠાકની સુસ્તી ચહકાથી બેમાખતો થયા જેવે ઉધમાં પડ્યો તેને બહર સ્વપ્ને ચહક્યો ખાસો હસ્તો રમતો સ્વરખવાન ગબર. ધરાની લેખાસે સખવતો, મોહકા પર ફરેસ્તાઈ નુરાની જબકેની ધણો ખુશી યાદ ખીદારીને તેના કવીતાઈ વધાયા ખાનરથી દીનામો દેવ છે ને પ્યાર કરે છે કહે છે કે, “ અય સાચા દીનખન દોખ, હુ જીવો હને તો તારાં સાચાં અત કરણો ખદ્યો શેરોચમથી વાવત પણ શુ કર, લાયર છુ. જને ઉડ યાર, હીમન ધર, અને બમે રા શહેરમાં ક્યાણે ચીસું ઠેકાણે જઈને આ ને આ નામના એક વેપારીને મળ તેને કેહ કે મને બહરના શવાને તારી તરફથી સવામ માયે પડાવ્યો છે અને નીચાની આપી છે કે “ સીમ ” ની ધખગીની યાદ રાખીને તારે મને હજાર દીનાર આપવા. કેછ ઉડતુને પડે

હને તો આ અવધાની વાતને દોગ ધનુરા ગણી હમી કહાડને પરતુ ખીદારી તો હતો વચનનો પાકો ને ધમાનનો સાચો. તેણે તો ઉઠ પર ખડી વ્યાગીએ બગોરા તરફ ચાલુ મુક્યુ. ચેલા વેપારીને મનીને “સીંગ” ની ધપાણી આપી તેથી ને તો ખીચારો બાનકની માફક છાતીદાડ રડા લાગો એવું તો રડ્યો કે ઘડી પનમા દુનનો દન મ ઠોડી પેની જોદાનમા જનાની તથ્યારી કીડી હોય ધણેક વારે તેણે હોથ પર મુકીયો. ખીદારી અગમને પોતા પામે મેસાડી ખેર આફયન પુઝા લાગો ત્રણ દીનમ તન તેની ધણીક મારત અને મેહમાન રી કીડી પછી તેને રનના કરતી વેનાએ એક હળર દીનાર જાફરના ફરમાન પ્રમાણે આપ્યા ને પાચમે દીનાર પોતા તરફની અગમ બણે દાખન આપ્યા કહ્યું કે તુને દર વરમે તારા હળર દીનાર મારા તરફથી મનના જશે અને તેમા કચી અયમી થશે નહીં. ખીદારી આરમ જ્યારે ઘરે જના તથ્યાર થયો ત્યારે તેણે વેપારી ઉપર દોઆ શુભરી કરીને કહ્યું કે એ “સીંગ” ની ખીના શુ છે તે જો ખુબ વાસ્તે તુ મને ખ્યાન કરી કહે નો. મને તેની હકીકત ખબર પડે. વેપારીએ કહ્યું કે હું મારા છોટપણમા ઘણો ગરીબ હતો અને શુજરાણુ ચનાવના ખાતર બગાદમા મોહ ને મોહ ને ને શેરીએ શેરી ફરી ભાભડખુ જની બડીમા શેરેની ગરમાગરમ “સીંગ” ફેરી ફરી વેચ્યો. એક દીનમનો મમો થયો ને જાણે આકાશ ફાળી ગયું હોય તેમ વરમા તો મુમનસાર પડ્યો. મારા વ્યાગ પર પેટેડેના થોડાક મપડા તો ભિજાડને નચપચી મના અને રતુની સખનાઈની માફ બન બચાવવાને મારા પામે કીડી પણ તજીજ રહી નહીં ટાહડથી અકડતો, ઠડીથી ધુજતો શરદીથી હીહી હીહી કરતો. હું ફેરી ફર છું તેજા પોતાના મેહનની બારીએથી જાફરે અને તેની એક માનીતી લોડીએ મને દોડા જાફરે પોતાનો એક ખીંમતગાર મોકલી મારા આવા હાનપર દયા લારી મને પોતાની હજુર મોક્કારી મગા રો. કહ્યું કે મારા ધરના આદમીઓને સીંગ વેચ માપતુ બરીને સીંગ આપતો કે પેનાએ જાફરના હુકમથી તેજ માપતુ બરીને સોનાના સીકા તેના દામ દાખલ આપતા છેને અને મારો ટોપનો સીંગથી ખાની થઇ મરો અને તેની જગે સોનાના સીકાનો એક મોટો જડો થયો. જાફરે કહ્યું કે કંઈ સીંગ રહી ગઇ છે ? મે કહ્યું મને ખબર નથી જ જોકે તો સુરતા આવે હુડતા હુડતા મને ફક્ત એકજ સીંગ મરી આવી. તેને ચીરી જાફરે માધી ને ફાડ એ ચીરી પોતાની બાદીને આપતા પુછ્યું કે તુ ખારી એની કટી પ્રીમત આપશે પેની કહે આ જોટલા ટોપનામા સીકા છે તેથી બેવડા સીકા જાફરે તેમ વેચી નાણ જમા કરાડું. મોનાના ઠેનાને ઠેનાની આવી રેડારે જોઈને હું તો મુકુનો સાવજ બની મતમ કિબો રહ્યો. પછી જાફરે કહ્યું કે બાકી રહેલી આ ફાડની

કીમત આ સોનાનો જેટલો દગલો બન્યો છે તેથી એવડો દગલો આપી હું ખરીદું છું. એમ કહી નોકરને દુકાન કરી મોનાનો દગ અપાવ્યો. પછી કહ્યું કે તારી મીંગની આ કીમત. જા બાઈ, સંભાલીને લેતો જા, ને છોકરાં ઈશ સાથે મુખ્ય ચેનમાં ખુતું નામ વાદ કરી દીન ગુજર. ” ખમતનાનો એ દરંગ લઈને હું બમેરા રોકરમાં આવ્યો અને મોઝગરી કરવા લાગ્યો. તેમાં હકતાવાના હોકમથી મને ધણો નફો મડ્યો ને જરફત આવી ને હું દોલતથી તથા ધરખારથી મુખી મુખ્યારો થયો. તેથી દર વર્ષે તારા હજાર દીનાર આપનાં મારે ત્યાં કશું ઓછું થઈ જાય એમ નથી. બાકી એ તો સંપત્તિ જાફરનાં દરવાવદેલની સખાવનના પ્રનાય.

ઉપજીતી આલશુ અખુ મહમદની કેફાયત.

કલીક હારન અન્ન રસીદ એક વખતને સુમારે કેલફતના તખ્ત ઉપર દરખાસ્તમાં બેઠો હતો. ને વખતે તેના મહેલના જનાનખાનામાંના ગુલામ-ગઝોનાં ટોલાંમાંથી એક ગુલામ આવ્યો. તેના હાથમાં એક વીચીત કારીગીરીથી બનાવેલું તાજ હતું. જેમાં ઉમદા જવાહીરો એવી તો તરેહ વળેથી જડ્યાં હતાં કે ગોપા આસમાનના ઝલકના સીપારાઓ જમીન ઉપર ઉતરી આવી પોતાના ચલકાટમદ નેજના નુરથી આદમી લોકની આંખને ચક્રમાં નાખવા હોય. તાજની વચોવચમાં એક જવાહીરની જગા ખાલી હતી. તેથી તેની એજ દેખાઈ આવતી. પેલો ગુલામડો અદબથી સેજદો કરી જમીનને બોસો દઈ ચુખી ચમચમાવવા બાદ બોલ્યો કે “આ સોગાત માહરાણી બેખીદાએ અડંગ મંજ ખરચીને આપ નામદારને સાર તકવાર કરાવી છે. મગર ઘણી પણ તપાસ કરવા છતાં વચે જડવાનો હીરો કેટો મલતો નથી, તથી તે નામદાર ધણુક રંછલા, હેરાન અને સરગરદાન છે. એકલા કીજે તેવલુ તું નામદારના ખમતનામાંથી એમાં બેમે તેવું ઉમદા નંગ માંગવાની તકલ્પ કરે છે. અગર ધણે છે કે ન તો કેટલી તું સાહેબ ને પેલા કરી આપે.”

કલીક: હો રે તમે સહુ મારા દરખારી ને ખમતનીઓ ને સીપાહશાહારો ! તમે કોશીશની કમર તંગ કરીને બેખીદાજીને જોઈનું જવેર ઝટ મેલવી આપો. પણ ત્યારે તેઓએ નીચી મુંડીએ આવી હથુરને જણાવ્યું કે જવેર એટલી મોટી રકમ અને કદતુ મલતું નથી, ત્યારે કલીક ચીરડાયો. “હું રે, એવા તેવા હજામો ને ધાબીઓ ! શું હું કલીક અને જગન તથા જનાનના પાદશાહોનો પાદશાહ કેહવાહું છ ને મારાથી મારી પાદશાહબાનુનો આટલો એક સખુન નહીં બળ લાવી ચકાય ? જવાહાર ન મશું નો તમારી કંબખી કરી નાખશ. જઓ બાજરમાં, ને બધા મોદામરોથી તલાશી કરો, ને લઈ આવો,

ન તો મુવાજ છુગ જણો " વેપારીઓ બોલ્યા " એવું મોહરું ઉમડું ઝવાહીર
 દુન્યા દરમ્યાન બેશોગમાં એકજ આદમી નામે આપુ મહમદ આવસુ-ઉમલુસીની
 અફની ઝોલખાણવાવા પામે મનવાનું. " દરબારીઓએ આની કચીફને કહ્યું.
 કચીફ કહે " રે જાફર વજીર ! બેશોગના હાકમ અમીર મહમદ અવ ઝુમીદી
 ઉપર તરત તામડોના એક નામુ લખી કેહ કે તે પડતાને વાર તરત
 અમુ મહમદ આવસુ ઉંધણુમીને સવારીએ ચઢાવિ બમદામા નામનાર
 હમાનારોના હાકમની રખત રચુ કરે " વજીરે રૂકો લખીને મસરરયા
 કાનુડયા જના યા તવસરયાની કામદીથી પચા-યો તે વાચીને અમીર
 મમદ અવ ઝુમીદીએ તરત ફરમાન માયે ચઢાની ચદ રમાયા સાયે
 અમુ મહમદ આવસુ-ઉંધણુમીને મકાને ગયો મસરર કહે છે આયો વેકો
 અમધડી આવસુ જિધણુમી મારે મારો વહીવટ બદોબસ્તીમાં મુખે.
 જોઈશે અને તમારે ત્રણ દીવસ મારે ત્યા મેજખાન રહેવું જોઈશે
 ધણીક ના હા કરીને એ કાનુડો ખુન્નસ્યો ખોજડયો જનાદયો તલવારયો
 મમરરયો મકાનમાં દાખલ થયો. મકાનનું અ રખાનું જોતાજ તેને
 ઠાનાટ, હીજકાઈ, ખુન્નસ અને કેહર નહોં સરખા થઈ ગયા આરાસ્તગીને
 શણગારના ચમકાટથી તેની લાલ આખોમાં તમ્મર આની આસમાની
 કીનખાન પર લાલ સોનેરી ભરતકામ કરેલાના પડા જગેજગ ટાગેલા
 અને બપકાનો તો ના માર ના શુમાર, ના હીસાખ ના ગણુત્રી.
 આવસુ ઉંધણુસીએ પોતાના નોકરોને કુકમ કર્યો કે મારા ખાનગી હુમા
 મખાનામાં મસરરને લઈ જાઓ. હુમામખાનાની દીવાન અને ભોય તો
 બીચા સુશોભીત મેમુલા લાતમાતના આરસપહાણુથી જનાવેલી અને
 તેમાં કોતરકામ કરીને તે નક્શીમાં સોના અને ડીરા જડા દીપી
 ધાસેયો. હોજીમાં ગુલામના ગરમ પાણી ભરેલા તેના સુવાસથી મગજ
 તર થનુ, દીન ખુશમોઈ પકડનુ, અને છનતેજ છન રોગન ખેહસ્ત
 ગરોથમાનમાં જતો. મેના અને કપટ કીના ભરેલા દગાખાજ દીનના
 ગુલામકાના મનમાં આની સાહેમીની રોનક દેખીને નીચપણાનો અદે-
 ખાઈનો કેહર સવગ્રો તેને ધુમન કરી નહવાડયા પછી એક ઇજલ
 ઇનકામી જોએ પેહરાયો, જે પણુ સોનેરી ભરતકામના કીનખાખવાયો
 હતો એવાજ ભરતકામના ગાદી તક્યા જેમના ઉપર હીરા મોતીના
 જવાહેરો મહેલા તથા પ્રચ પનજો જેમના ઉપર ધુમસ જેવી પોચી
 હવાઈ ગાદીઓ અને બરફ જેવી સફેદ આદર નગવાની પાખ જેવી
 સફાઈથી બીછાવેલી, તે બેસવાને માટે દીવાનખાનામાં આપ્યા મુખારકખાદી
 દઈ તેના આગન લીજતદાર પચાનોથી ભરેલા જ્યાફતના ખાનયાઓ
 અને નનનની નનાઈની વાણીના હાયો પીરસ્યા તે જોઈએ ધુમાતો ઈંગાર

મરખો ગુલામડો બોલ્યો: “કુશમ ખુદાકી, આવો મેદુમાર મજ ગુલામે ના દીકો ધમાનદારોના હાકમ કલ્પી વટીકના મહેલમાં.” રૂક્ષાબીમાંની મોડમદાર મસાલેદાર વાણીના સોડમના મુંઘાડથી તેના નાકનાં જડાં પોહલાં શીકરાં તણાઈને ફેલાવા લાગ્યાં તેના હોઠ ઢીલા પડી લખડ લખડ થવા લાગ્યા. તેના મોહડામાં પાણી છુટવા લાગ્યું. તેના ઉપલા દાંત નીચલા દાંતસે તડા તડ લડાઈ લડવા લાગ્યા. તેના હાથમાં ચક્રવર્તી થવા લાગ્યા. તેના પેટમાં શોહર પડ્યો. તેની આંખ ચક્રવા લાગી. તેનાં આખાં અંગપર વીજ-લીને ઝડકે ઉતાવલ ચઢી ગઈ. તે આકર વીકરમાં પડ્યો કે ક્યારે નચાલા ઉપર નવાલા હાથે ને સહરપા પર સહરપા બીડે. ક્યારે દાંતે કરડી કચડી હોટે મટ મટારી, જ્યાંએ જટાક જટાક લપાટી આટી તે સંતોખાય. ખુદ-તાલાતુ નામ દધ આલમુ ઉંઘણુમીએ રાટીનો પેલો ખુક બાંજ્યો કે પે-લો હબમી જાણે સાડા સાત દીવસથી અપવાસ પાલનો હોય તેમ પો-તાની હબસાણી ઓગાદ પર જઈ મંડી પડ્યો અને એક ગાવધી અનાદી જન-વરની પખે ખોબે ખોબે ઉસેટી ચાવ્યું નદી ચાવ્યું તેમ ખાવા લાગ્યો. આય-શિયાપણુ જોઈને આલમુ-ઉંઘણુમીએ એક મહરથનો વીવેક વાપરી પોતાનો હાથ ખાચી સેહજ સાહજ ખાધું. પણ પેલા ખાવરા ચાવરાતું હોજર બરવા ને પાટ્યા પેટને ખાડો કરવા તે ઉપરા સાપરી નવી નવી વાણીની રક્ષાથી પર રક્ષાથી મંગાવને ગયો અને તેને “હું ચક્રાવ દોસ્ત; જરા આય તો તપાસ; લગરીક આય તો જો” એમ ઉછેરણીથી ઉતેજન આપી જોભરાવવા લાગ્યો. પેટ ફાટી જાય એટલું ખાઈને ગુલામડો ધરાઈ ભરાઈ મહસ્ત થયો ત્યારે સો-નાની હીરા જડીત તાસમાં તેવાજ અલુમોલ કુંભમાંના પાણીથી હાથ સાફ છીધા અને હકતાત્રાએ બક્ષેલી ન્યામત ખાખત તે સાહેબની નમસ્કાર કરી તેની હરથમાં સુકરાનાનો રોજદો અડા કીધો. તથા મહાગની મુન્ત વીટયા કેડે તેઓ ગયા બગદામાં, કલ્પીને માતે ઉમદા સોમાનનો સામાન લઈને. તેમાં કીનખાખ ને અયેથા ને જરબફતના બેનમુનાના તાક, સોના જડીત અને હીરા જડાવનો સામાન, હીરા મોતી જવાહીરનાં બેમુલાં રત્ન અને નંગ, દોંધવી તાણું કાપેલું પમરાટવાયું તેજદાર અગર. એક બેનેહેયાત તંબુ, જેના દામ અગરના. તેમાં જડેશાં નામીયાં નંગનાં રંગમેરંગી રત્નો. તેની સુંદર રાવડી ને આશર ને કુમરોનાં મુમખાં જોઈ અદ્ભુત હેમક થઈ જાય બધે ઘેલો માણસ અંચમે ગરકાવ જઈ ડાહ્યો ડાહરો થઈ જાય. એ તંબુમાં ટાંગવાના બોનેરી પાંજરાં, જેમાં કલકુચીથી ગાનાં બોલતાં ચીંચી કરતાં નામીચી કારીગ-રીની રોતક પામેલાં હીરા માણકનાં બનેલાં પક્ષીઓ. ઉપરાંત લચકાતા હીરા-દાર માણકદાર મોતીદાર બીજમદાર મેવાઓથી મુમનાં લીલાં પાનામાંથી બનાવેલી ઝાટાની રચના. એવી એવી ઉમદા તોફાઓ આલમુ-ઉંઘણુમીએ

કલીકની જનાબમાં રજુ કીધી કે જ્યો તે મોટા કમર પણ આફરીનાને આફરીન બધ્યો. એ પછી આલસુ—ઉઘણુસી એક ઇસમ બધ્યો કે કલીકના કીસ્તાની દીવાલપર ખડા કરેલા મીનારા પોતમેવા મરડાછને તેના બણી વાંકા વધ્યા. બીજો મંત્ર પઢ્યો કે લાગલા સીધા થઇ ગયા. આખથી એક આલુ-સારો કીધો કે બોય ફાટી નની દુન્યાનો તરેહવારે તમારો નજર આવવા લાગે અને ધરતીના પેટાખાનાના ચરખો ફરતા હોય તેવા ધડડમ ધડડમ મણુમણુતા ચકરાવદાર આવાજો સબવાવા લાગા. કલીક રે અબુ મમદ, અમને તો એરી ખખર મળી છે કે તારો બાપ તો હમામમા રમડી ખેચનારો હતો ને તારામાં આ બધી મોજેજાની અસર કેમ પેસી ગઇ ? આલસુ ઉઘણુસી. “જનાબ, મારી વાત તો અચંબાત મોજેજાત છે. લેકીન આપના તખત નજીક ખોલવાને મને કશી હલાકી નથી. સુધ્યેજી. મારો પેદર હતો ધણો ગરીબ લાચાર મીરકીન. મને ના મુકી ગયો તે મેહરબાન એક દમડીનો વારસો વટીક. મુક-લેસીમાં મારી મા દહાડકાહડતી. આલસ ઉઘણુસીપણામાં હુ પડ્યો રહેતો. આની મારી નાલાયક આલથી મારી મેહરબાન માવનર ધણી દુખી થતી.

મને દુખી દેખી દુખી કાણુ ચાતુ,

માહા હેતવાલી દયાલીજ મા તુ.

મારા હેતનો ફટકો તેને મન પેડો હતો. મારે મન ઘેરણુ ધારણુના નાપાક દેહનની અસરનો ફટકો પેડો હતો એવા સચોટ જીવડાઓ દુખ અને દલદેસરીમા દીવસ ગાલે તો તેમા શીદને નવાઇ ?

જો મારા અમ્મા સાહેબને મન માફ શુ થશે તેની આ માગી બેશીકરાઇ, બેપરવાઇ અને બેહુધાપણાની દીનરાત બેચેની હતી, તો મારે મન મારા ઘેરણુ ધારણુમા વટીક ખુદાતાલાના આસરાનો પરીપુર્ણ પકો ભરસો હતો. “હે પ્રભુ આસરા તેરા—મય બદા તુ સાહીબ મેરા” જેમ વરસ વધતા ગયા તેમ મારો ખોખા આસરા પરનો એનેકાદ વધનો ગયો, ગોચા એ મારી ઉપર આલસુ ઉઘણુસીપણાતુ ઘેરણુ ધારણુ આફત ન હતુ, પણ દીક્ષા દીધેલા કોઇ માહા પરેઝગાર પીરમદ્ એલ્યાના ચેવાપર વરશેતુ ઇમાને એનાહીની સમાધીતું તુર તવક્લ અને મારેફતના સાધણોએ વર્ષેતુ હતુ.

ઘેરણુ ધારણુના ભારમા ને ભારમા હુ જવાનીની ઉમરે આવ્યો તે વેલાએ મારા કીસમતની નદી ધણી ઘેરાવા લાગી. ચોમેરથી ફફીરી અવતાર પુકાવા લાગે

સદા ફફીરી, મોરે કયા દલમીરી, સદા મગનમે રહેનાજી.

મીલા ન પુલાવ ન મીચે ખુરયાન. તો ફક્ત ફક્ત કરેનાજી,

વખખો પડ્યો, ભુખે મરવા લાગ્યાં, ને હોટની અણી પર પ્રાણ આવી અટક્યો, મારી મા પોતાની કંઈ કંઈ પેદરવા ઝાટવાની છલુસો વેચની ગઈ તથા બગ્ગરમાંથી મુકું પાકું લાવી દુખે પાપે દહાડા કાઢતી ગઈ. પછુ મારી ઉધ ઉડે નહીં; કે ના માર નસીબ જાગે.

અદુરમઝદબી ખુદા, અશ્વાબી ખુદા, હરબી ખુદા, પરમાત્માખી ખુદા. સહ ખુદાઈજ ખુદા. એકજ ખુદા. નામ ખુદાતો શું થયું. દીનનો કલમો બંધનામગજ માંથી ચુસ્તપણે ઊંચાણ કોત્રાયો છે. મારી મા સાહેબ એક દીવસ બઝારમાંથી આવતાં બખર લાવી કે “બેટા ઉફ, બેદર ચા. કામ કરવાનો અને પ્રયત્ન કોશિશ કરવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. અથુ અજ મુઝકર નામનો એક નાખોદા પોતાના જાહજતે લાંબી જર સફરના અમલ પર મુકનાર છે. તેની સાથે મોહટા મોહટા સોદાગરો વગેરે વેપાર ને માલની વેચસાટ કરવાને કમર તગ કરી નીકળ્યા છે, તો તુ એ ખુદાના સાચા બંદા નાખોદા આગલ જાહ તેના કાલાવાલા કર, અને મારી માયા પુંદ્રમાંથી જેમ તેમ બચાવેલા આ પાચ રૂપાનાં ચવત્યાં પાવત્યાં જેવા નાહના સીકા આપ, ને કેહ કે ખુદાના નામથી મારાં નસીબને નામે એની કંઈ ખરીદી કરી લાવજો.” માયનો ટેકો લઈ હું તો જેમ તેમ કાંસતો કુંસતો ખીસ્તરા પરથી ઉઠ્યો. હીલા હાજાં કપડા ઝોલાયાં, ને માજની સાથે કંઈ કંઈ આપદાએ નાખુદાને મકાને પુગી તેની વીનતી કરી. “રઘુનંદસે ખીનતી મોરી; કહ્યો મોરી, સુનાહ્યો મોરી.” ભલા નાખોદાએ મારે વીશે કેટલીક બખર અંતરની પરપુછ કરી. “પાધરે રસ્તે જા પાતસ્યા તારે શુ પડપુછ; ખાન જાવા દે રે ખાન જાવા દે. મારા માયજનો સાથ, ખાન જાવા દે.” ખાન એટલે સરદાર. નાખોદા વાહજુમાનાં બધા લોકનો સરદાર જેવો હતો તેથી તેને “ખાન” કહ્યો. ખેર, આ કીફાયતની અંદ વાતો કરી હું પાછો ઘરે આવી ખી-છાણે ઉપવા પડ્યો. હુંકમાં નાખોદાએ પોનાની દુરદરાજ સફરમાં એક દી બાંદો વાંદરો જોયો. તેને માર નસીબ યાદ આવ્યાથી મારાં કીરમતના અલગ રાખેલા પરચુટણુ સીકા આપી તે પ્રાણી ખરીદ્યુ. વાંદરો તો હતો કહે નાહતો, પછુ ઘડયા વાદરનેખી ટક્કર મારે તેવો હનુમાન જેવો બધ્યો.”

કહત મદોદ્રી મુજો પીય રાવણ, ચેત ચેત અબીમાની ;
મહડે દનુમાન વાલી સુત અંગદ, દુષ સખી ધુલધાણી.
એસો મેરે કંઠ મુખાની, ત્રીયા હર લાયો ખીરાની,

એ વાંદર હતો પરાક્રમી. પાછલથી એ મને પણ છેત્રી ગયો. એને નાખોદાએ ખરિદ્યા પછી પોતાની દુસ્વારીથી ૩૫૦ ૩૫૦ રૂપાઈ મારી હીરા ઝોતીને અઢંગ બજાનો સમુદ્રના પેટમાંથી મુઠે મેઠે લાવતો રહ્યો.

મારે રતનાગરે સાગરે માહ જલ ભર્યા રહેરે,
જલમે માછલડી ક્યા ખાવે ?

એવાં રે કામણુ મુને બદરે રે કીધાં,
એવાં રે નાચણુ મુને ધુતારે રે દીધાં,

સાચા નાખોદાએ મારો સર્વ ખજાનો ટાલે રાખ્યો અને ખુદાના શુકરાના કીધાં કે મારા જોવા ગરીબની દાદ તે સાહેબે લીધી—પણ તુફાન થયું. ખડકપર ખરાબે અઠડી દુરી જતાં વાહણને તથા આફમખોર આદમીઓના ભોગ ચર્ધ પડવાથી વાહણમાં સફર કરતાં મુશ્કેલીના કાફલાને મારા વાંદરે હીકમતથી બચાવ્યા. બસોરે આની પેતા ખુદાના લાલ નાખુદાએ મારો બધો ખજાનો મને સપુરદ કીધો અને તે અનામત સાથે સોદાગરોના જીવ બચેલા તે બાબત તે લોકે પોતપોતામાં ઉધરાણુ કરી એક નાદર રકમ જમા કીધેલી તે પણ હવાલે કીધી, તથા પેયો પરાક્રમનો બરેલો વાંદરોખી હવાલે કીધો.

જખ કે કલંદર બન બન શીર કર બદર લે કે આને હમ,
તાશી બખના નીશ દીન પવછીન, બંદરકુ બતવાને હમ.

મારું નસીબખી જગ્યુ ને મારી ઉધખી ઉડી. મે એક મોટી તવંગર માલદાર દુકાન ખાઝરની ખીચમા ખોલી અને માલની વેચસાટ કરવામાં ધણે ધણો નફો મેલવવા લાગો. “બક્ષતામાં બેલાય” તેમ મારી દોલતમાં અકુગ ઉમેરો થવા લાગો. પણ મજના એ દરગમ્માથી શુભસ મુજમ મુક-લેસોની હાજતને હુ પુગવા લાગો તેમ તેમ મારી બરકત જલદ થતી ચાલી. દરેક મુશકેલ કામમાં વાંદરો મારી તરફી આસાન કરતો ને મદદ આપતો. જેમકે પરવરદીગારની જનાબમા બદગી કરી માગ્યેછ તેવી રીતની

મુશકેલ કરો આસાન તરની મોરી, દીન કનીમે મદદ તેરી,
નીરઘનકો આધાર, ગરીબનકો આજ, સુખકે દાતા દુખ કાટો મેરી

સાહેબજી કરવું એક દીવસે થયું ને વાંદરો જખાન ખોલી માણસની માફક ખોલ્યો. મને કહ્યું કે “હવે તું આપણા ફોદરમા ઘાસ બખરના શરીફ પામે જઇ તેની બેટી જેની ખુબસુરતીનો જોડો દશ દુન્યામા મલવાનો નથી તેની શાદી માટે માગણી ફેર.” મે તેમ કીધું અને તેણીના બાપે મને દામાદ દાખલ પસદ કીધો. વાંદરે મને કાંઈ ચોક્કસ મના કીધી. તાકીદ કીધી કે મારી સ્ત્રીના જોરડામાં એક ધંકોત્રી છે તેમાં ચાર ખુને ચાર વાવરા જેની ઉપર ઈસ્મે આજમના ગેખી કલામ કોત્રેલા છે ને વાસો પુલાદનો બનાવેલો એક તલેસમ છે તે મારે અદાલી આખી ખણખણ કરતો બાજી બુકો કરવો. વસી તેના ઉપર એક રગારગ

પીછાનો લાલ માંજરવાલો કુકડેકુક વાસતો મંત્રેતો મરધો છે. તેને અગ્યાર નાગોના ચકરડાંની ચોકી વચે મુકેલી એક અજમતી છુરી લઇને મારે કાપવો. એ સધલું કીધા બાદ મારે બીછાળે જવું. વાંદર બોલ્યો કે જો આમાં મેં ખામી કરીછ, તો તે મારું ગલું બચરડી મારું મોઢી પીશે અને મારું કાલજું કરડી કચરડીને મારો બોગ લેશે. હું દેખક્યો, બાબક્યો; મને મનમાં આપો આપ ધાસ્તી પડી.

તેણે નેણનાં બુવાં ચઢાડવી કહ્યું કે “ મને વાંદર ફાંદર સમજવાની બુલમાં ગોડું ન ખાનો; હું તો છું કાલા કાફર જીનનો સરદાર મારીદ. હું કંઈ દીન ધમાન સમજતો નથી. તેથી બખરદાર બગ્યા, દોસ્તાર રેહજે.” તે ઉંધી અક્કલનાના કહેવા પર હેમકાષ્ઠી અમલ કરી મેં જેવો મરધો કાપ્યો ને તલેસમ તોડ્યો કે તે વાંદર રૂપમાંથી મારીદ બની જઈ મારી બગલમાંથી મારી પર પેકર મેહબુબને જામીથી કીનવી લઈ હવા પર ધું ધું કરતો ઉડતો જખરજસ્તીથી ચાલ્યો. મને કપાલ કુટતો ને રોર પુકાર મચાવતો મુકી ગયો. એ બેસવુકની હુલાઈ મારી બીબીને બખર હતી. તેથી તેણીએ તેને ઉપલા તલેસમમા બદ કીધો હતો. “ બંદીવાનકા, બંદ બોલો, એ વતન-દાર દાદા હો. ” તેના બદ મેં અચાનક બોલ્યાથી હું ગમનાં દરયાવમાં ગેર-ફતાર થયો. જતાં જતાં મારી ખ્યારી માથુકે મને કહ્યું કે “ ધીરજ ધરી જીન લોકના ત્રાંબાકોટ અને કાંસાં કીઃલાવાલી નગરીમાં વેહલા આવી પુગળે. એનાથી મને કંઈ યધ રાકવાનું નથી. મારા ઇક્કમના જેરે હું મારી પાક દામાન એની ચુગાલમાંથી ફીક બચાવીશ. ” માથા સાત વરશે હું ત્રાંબા કોટના કાસા કીઃલમાં મહા મુસીબતે પુગો. કંઈક માલાસાગર ઓલંચ્યા. આતશની બક્તી મેહની ખાદીઓ પસાર કીધી. હરતેખાનની પાર વીનાની વીપત્તીઓ ખમી. એ બધાંમાં દીન ધમાન કલુલ રાખનારા જન્નાતી લોકની ને પગી લોકની ધણી મદદ મળી. આખરે મારીદને ને તેના મક્કતા વીશોકના લાખો લગકરને મારા કરોડો મદદગારી જીનોનાં ને પરીઓનાં ટોલાંથી મારી નાખી મારી ખ્યારી મેહબુબને હું બંદીખાનાંમાંથી ખલાસ કરી લાગ્યો અને સાથે મારેલા મારીદનો ધણોક ગંજ લઈ આવ્યો. તે ઉપરાંત મારાં મદદગાર લોક મને નાદર ને તોફા સોગાનો કીધેલી તે તો જુદી. તેથી જોખીદાજીએ તુ સાહેબ કીજે બનાવેલાં તાજની અધવચે જડવાને જે મેં જોતાં નજો તને હદીઆ તરીકે આપ્યાં છે તે તો ધણા જુજવી છે. મારો બાકીનો બધો ખમ-નો તું સાહેબે આલમની ઉપર નેશાર છે. કલીફ અબુ મમદનો ધણા ધણી ઉપકાર માની તેને મેલ અમીરનો મરતાવો બખરી તથા મોટી જાગીરી અને લોકમીઓ આપી ઇજતમંદ અને સરકરાજ તથા રોયન એકબાલ કીધો.

જુએર ઉમરની માથુક.

એક રાતને સમયે કલીક હારનનું મન બેચેન પડ્યું ને વીચારના વમલમાં ગોટાં ખાવા લાગ્યું. ઘણુંએ કરતાં સમગ્નવ્યું સમજે નહી. કલીક-ને કંઈ ભાવે નહી ને તાથવીશ કરે. સેવટે પોતાના સોબતીઓમાંના અલીબી મનસુર ડમોસ્કાને બોલાવી તેને કંઈ સારી સારી વાત કરવા કહી. અલી એ લતાફત વાલી બક્ષાજતની શીરીન ચક્રર જેવી જબ્બાન બોલીને મધના મીઠાસથી ફીસ્સેદારીનાં કસ્થીપણાંની કારીગીરીનો ઝરો વેહનો કીધો. તેણે કહ્યું કે અય ઇમાનદારોના હકમ ! દર વરશે મને બસોરાના સુલતાન મમદ સુલેમાન અલ હારીમી તરફથી સાલ્યાણું મલે છે. એક વરશે મારે પગાર લેવા હું ગયો હારે સુલતાન શેકારે જવા તદખાર થયો. હું જઈ મનીખથી તે એવી ધમચકરદીની ઘોડ દોડની ધામધુમમાં કરી તાબેજ રખાય નહી. તેથી મે તે પરવાનગી મેલવી શેહરમાંજ પડાવ નાખ્યો, અને સુલતાનની સ્વારી સેકારધાએ ગયા કેડે શેહરમાં ફરવા નીકળી પડ્યો. બસોરાના તે તું નામદાર વાકેફ છે તેમ સીતેર મોહલા. દરેક મોહલ્લો એકેક દરસ ગલાંબો. એટલે ત્યાં બુલા પડવા વગર રહેવાયજ નહી. મોહલ્લાઓની એ જલની બુલી બુલામણીમા હું ચુંચવાઈ ગયો. ચાલતે ચાલતે એક બુલ્દ મકાનની સનમુખ આવ્યો. તેમાંથી કોઈ સાહેબીને સુસ્વરે ગાતાં સાંભળી હું તો ચીત મુક્યો. તેની ગઝલના બોલ આ મીસાલે હતા:—

ચમનમે આઈ હય કયા ખુરાતુમા બાહર બસત.
તરેહ તરેહકે કીયે હય અજબ સીગાર બસંત.
ચમેલી મોઘરા ઓર ફેટકીકા કયા મજકુર.
હય આજ સરદખી બોસ્તાંમે નેચોપદાર બસત.
અંબર રગ પેદને હુએ કયા જરદ ચપા પોશાક.
ગલેમે હુએ ટાલે હય મોનીઓંકા હાર બસંત.
ખુશી હય કેતકી ઓર રાય બેલ વ મુસ્લાલા-
ખડે હય સરવ કક ચમનમે ઓ બાહર બસત

ગાયનથી લલચાઈને અને ગાનારીના હલક પર શીદા થઈને હું તો ધુસ્તો ધુસ્તો છેક દારમમાં ચાલ્યો. દરવાજાના પડાના છેડામાંથી હું જોવા લાગો તો શું તારીફ કહું નાજનીનની

હઝરત સુલેમાનની મુબારક મોહર જેવું બીડેલા લાલ હોટ વાણું મોહડું નરગેશની આંખ, બાલા જેવાં પાપણુ, મોતી મમાન દાત, બરફ જેવું બદન, લોહીના રતાસદાર સુરખી પર આવેલા ગાલ, નાગણુ જેવો કાલો ચોટલો, સીંહણુ જેવી પતલી કમર. એટલામાં તે ચંચલ નાજનીનની નજર હું આંખને જોતો તો ને પર પડી. તેણીએ બાંદીને હેકમ કીધો કે “ જઈને જો,

મે ખુલાસો આપ્યો “બાઈ, મારું નામ અલી મનસુર ડમીશ્કી મને ટોળીને ઝોટલે લઈને નામેગી ઝોલખે છે, અને ઇમાનદારોના હાકમ નામદાર કલીક હારનને ટેબલ-સોબતી છું.” આ ઝોલખ પીછાણતા વેત બાતુ પોતાની બેઠક પરથી ઊઠી આવી અને સલામ કરી ઝોલવા લાગી. “અય મનસુરના બેટા, તમે બલે પધાર્યા હવે હું તમને મારો દપટ રહેલો ભરમ ખોલી કહીશ અને તમારા ઉપર ઇતબાર મુકીશ. હું એક માણસ આશકથી જુદી પડેલી છું, જેના દરદથી રાતદીન મારું જીવન જલે છે અને દીલ કબાખ થાય છે” મે કહ્યું “અય બાતુએ મન, તું ચેહરે નમુન ખુમરૂ છે તેથી તારે તો કોઈ ખુખસુરતસેજ પ્યાર બાધવો થટે બતાવ તો સહી કે એ રંગ ઉડાવનાર કોણુ આદમ છે?” પેલીએ પડ ઉતર આપ્યો “બતુ શેબાની ટોલાનો સરતાજ સરદાર, ઝુમેર ઉમર” પછી તેણીએ તેની ખુખસુરતીનું બ્યાન કીધું જે પરથી તેહકીક થયું કે તેના સમાન સારા બસોરામા બીજો કોઈ ખુખસુરત નવજવાન નહીં હશે મે પુછ્યું “રે બાઈજી, તમને કંઈ અરસપરસ મુલાકાતો થઈ છે કે તમે વચે કરો ખત બ્યવહાર ચાલ્યો છે?” તે ખોલી “હા, પણ અમારો ઇશક તો જુબાની ઇશક હતો, જીવન જનનો ઇશક ન હતો, કેમકે તે પોતાનું બોવેતું પત્નું અને આપેલો વચન પાલતા લતરયો” મે પુછ્યું કે “એને એમ કરવાનો સબબ શો?” બાતુએ કહ્યું કે “એક દાહડે હું બેઠેલી હતી મારી આ બાદી મારા બાલ હોડતી હતી ત્યારે એણે વાકી વલી મને એક ચુમી લીધી તેટલા મારો આશક આવી લાગ્યો. તેણે એણીને ચુમી લેતા જોઈ નેણ ચઢડાબ્યા ને મોહડું મચકોડું, અને હમેશની જુમાઇગીરી કરવાના કસમ ઉઠાવ્યા

તે વખતથી તે આજના દાહડા ને કાવની રાત તનક ને મને છોડી ગયો છે, ને નથી મને લખતા કે નથી મારો લખેલા રકાઓનો જવાબ વાલતો મે પુછ્યું ‘તારે હવે તું શું કરવા માગે છે?’ તણીએ કલયું ‘એક રકો તારી મારફત મોકલવા મારું મન થાય છે. જે તું મને તેનો જવાબ લાની આપશે તો તારી મહેનતના દામમા પાચમે સોનાના સીકા આપીશ અગર જવાબ નહીં લાવશે તો તારી આવવા જવાની મહેનતના બદલા દાખલ સો સીકા આપીશ’ મે કહ્યું કે “તારી નેક નજરમા જે આવે તે કર હું તો મારો કુકમ બચવવા તૈયાર ઉભો છું,” પેલીએ પોતાની એક બાદી પામે દનાન કલમ મગાની લખ્યું

આ પ્રેમ પીકા ઉપર બાતુએ મોહર કાઢી ને મને આપી. ઝુમેર બીન ઉમેર પાસે લઈ ગયો તેણે મને કહ્યું કે “તું પેડવા જમ પછી સહુ મધ રેહો” મે કહ્યું કે “જુક જુક વટીક મને તારે લાનો

હરામ છે ત્યાં તલક તું મારો બોલ રાખે નહીં ત્યાં લગી. ” તેણે મારી પાસે ચીડી, માંગી ને મેં તે આપી. તેણે કહ્યું કે ઓ ઇસન મનસુર ! મારેથી તું જે બીજો ઇરાદો રાખશે તે હું ખજાવીશ. પણ એ વાતથી મને માફ કર. આ રૂકાની લખનારને મારી તરફનો કંઈ જવાબ નથી ” હું ગુસ્સે ચઢ્યેને ચાલી જવા હાથે ત્યારે તેણે મારા જમાની દામાન પકડી મીન-ન-નરી કરી અને પાછો બેસાડ્યો. ખવાડી, પીવાડી, ગાયન મબલાતી, અને બીજી બધી રીતની સારી તરતીબથી આવજતે ફગી, અને પાયમેદ દીનાર આપી રવાના કર્યો. બાનુને હકીકત કેહવા જાય છે તેટલાં તો જાણે એ બધો બનાવ બન્યો હોય તે પોતે નજરે દીડો હાથ તેમ તેણી પોતેજ પડાપડ શું શું થયું તે કહી ગઈ. અચરતીથી મેં પુછ્યું કે બાનુ તમે કેમ એ બધું જાણ્યું ? તેણીએ કહ્યું કે. “ માશુકાને દેવાંની આખ હોય છે. તેઓ સધુ પામી જાય છે.

ત્રણ વખત તેણીએ નમનતાઈ બરેલી ચીંચીએ મારી માર-ફતે પહાવી અને ઘરમ ધકેલા ખવાડયા. પણ ચીંચીએનો મતોષકારક જવાબ નહીં મત્યાથી ઘણીજ હલાકીયા પડી. આખરે પરવરદેગારની ફરદામા ઉમે કીધેલા હાથ બેડી દેઆ માગી કે “ રે દાદાર, પરવરતાર, પરવરદેગાર, પાના, ખાવર, કેન્દેગર, અવખથીદાર ! એ પ્યારના તીક્ષ્ણ બાણથી ધાયલ થઈ આજ લગી હું હેરાન ચાઉં છું તે બાણનો જખમ મારા જીગરમાંથી ઉગરી ઝુબેર બીન ઉમેરના જીગરમાં પેઆડ. ” એ દીવસ પછી આસ્તે આન્ને બાનુની બેચેની કમતી થવા લાગી અને ઝુબેર સાહેબાની માદો થવા લાગો. જ્યારે બીજો વરગે બગોરાના મુલ-તાન પાસે હું મારા માત્યાણનો લવાજમ લેવા ગયો ત્યારે મને ખબર પડી કે ઝુબેર તો લગભગ મરણ કરી છે, હું તેને જોવા ગયો ત્યારે તે જણે સાદે માફ શકતીથી બોલ્યો. “ ખરેખર, હરયાનું ખરું ને રગમા ભગ થયો રસમા રીસની વાન ગઈ. હવે મને મારી માશુકાને પતાવવા તું લઈ જા. અગર તેનો આછી તરેહથી જવાબ લાવજે તો હજાર દીનાર આપશ. નહીં જવાબ મવશે તો તારી મદેનનના બગો દીનાર આપશ. ”

બાનુએ એ વાગી જવાબ આપવા ના કહી. ઘણી અમળાની ત્યારે માફ આનાકાનીથી જવાબ લખ્યો.

આ રૂકો જ્યારે મેં વાચ્યો ત્યારે મેં લઈ જવા સાફ ના કહી ને બોલ્યો કે એ વાયતાજ તે તો તરફડીયા ખાદને મરી જશે. તેથી તેના ખુનનો દાઢ કયામન તલ્લીક વેળે રસ્તાબેજની માફક તારી ગળન પર હરદન રહેશે. ત્યારે તેણે ફેરનીને બીજો લખ્યો

બુધેર કાગડે ડોને વાત જોતો બારણા તરફ નજર નાખી બેઠો. તેણે બુદુરના રૂકાને ઉપરાસાપરી બુદુસા ફીધા છાતીએ ચાંપ્યો, આખે દાખ્યો, માથે ચઢાવ્યો, ને મને પુછ્યું “ અવ ધખન મનસુર ! શુ બુદુર બાતુએ હાથે આમ લખ્યું ? ” મે કહ્યું “ અવ માહેબ, શુ થી લોક પગેમી લખતા હશે ? ” તેટલા તો વાજતી ધુધરી આવી લાગી ને બેઠ આગક માશુક મ'થા લાગ્યો કાજને બોલાવી મગાવ્યો. લાખ સોના મોહરની ' મેહર ' લખી આપી શાદી કીધી સવારે બને જણે આવી મને સવામ કીધી, અને ઘણાક ખમનાથી નવાજે તે લોકે તે દાહડેથી મારી સાથે સાચી દોસ્તીની મોહમતને એવો ચીવટ ગાઠ વાળ્યો કે પુછતું ન પડે હુ પણ મારી જીદગીના જોગમા જુદા જીવનજોને મેનરી આપનાતું માહ પુનતું કામ કરતો તેથી મારા મનમા આશીરવાદ માનવા લાગો. આ વાત સામળી કલીક હારન ઘણો ખુશ થયો. આશુક માશુકને ધશકના મેદાન દરમ્યાનમા કેટલી મોહરી મુશકેનીઓ નડે છે ને તેણે દીધું તેણે બુધેર સાહેબને તેમજ બુદુર બાતુ, જે વેશધારી કલીકની બેગી ચતી હતી, તેને પોતાના મેહમે ઘણી મેહતલ તલીક મેહમન મોલાવ્યા, અને કીમતી તોફાઓ એનાયત કીધી એ ખોટા કલીકનો કીસ્સો આપણે આ કીતાબને ૮૩-૮૮ પાને લખી આ યા છીએ.

ઉધ લાવવાનો દુચકો

કલીક ઉઝગરાથી હેરાન હતો તેને લગતો એક નુકતો અલ મકરીઝી લખી જમ છે ને એમ છે કે નવમી સીમા મીસરના મુલકનો હામ્મ ખનારબેહ નામનો હતો તેને બેકરારી થતી ને ઉધ નહી આવતી તેના તમીમે ફરમા તુ કે પચાસ હાથ લામો ને પચાસ હાથ પોહયો તથા કેટલોડ ઉડો એક કૂડ બતાવે ને તેમા પારાની ધાતુને જઠો રેડે ખુણે ખુણે રૂપાની ખુગીઓ દાટે ને તેની સાથે કલાબતુની રેસમ દોર લગાવે તે દોર બનથી ઉપમાવેના ચામ રના તમ્યા તરાધઓ પેના કુડ પર તરતા નાખી બાધે ને તેના ઉપર બીસ્તરો બીજારી તેને પોતાડે એટલે ધુજતા પારાથી તેને કાપેની જોલીની માફક હીચ આવે ને મુવે

અલ વાલીદને ખલલો

કલીક હારનના રાજ્યમા ઘણા બનનાઓ ચયા હતા, તેમા અગત્ય ગણાતામા મેસોપોટમ્યા ખાનેનો અવ વાલીદ ધખન રીક એક હતો આ સરદારે બમે વેળા કલીકના લશકરને હરાવ્યું હતું આથી અવરશીદે યેઝદ

ધુન મઝબદને વધુ લશકર આપી બલવાખોરોને બેસાડી દેવા મોકલ્યો. હવે બલવાખોર સરદાર વાલીદ અને નેને ઠેકાણે લાવવા મોકલેલો કલીકને સરદાર ચેઝદ બન્ને એકજ ટોલાના માને રોજખનીના હતા. પોતાનાજ ટોલાની ખુન-રેજી ચલાવવા ચેઝદનું દીક્ષ આપ્યું નહીં; તેથી હર બાહણે જંગ મચાવવા મુજતથી રાખતો.

બીજા હાથ પર ખારમટ્ટી ખાનદાનને આ ચેઝદ સાથે બીયાબારઃ એટલે એકજ ટોલાની એ બીના કલીકના કાન પર લાવવામાં આવી. કલીક ચેઝદને શુ-રસા ભરતું કાગલ લખ્યું, જેમાં જણાવ્યું કે “જે મેં મારા સાધારણ નોકરો-માંના એકાદને મોકલ્યો હતો તો તારા કરતાં તે વધુ કરી દેખાડતો. પણ અત્યાર મુધી તે કાંઈ પણ કીધું નથી; તેથી તારી પર વધુ બરોસો મુકવો એ એક સવાલ છે. કઠાય તું તારા ટોલાની લાગણીથી દોરવાતો હશે. પણ હું અસાદના કસમ લઈ જણાવું છું કે જો એ વાલીદને નેં સારો સવાલ નહીં ચખાડયો હો તો તારું ધડ લાવવા અહીંથી કોઈને હું રવાના કરીશ.”

આ રકો વાંચી ચેઝદે જોઈ લીધું કે કલીક કેવા સ્વભાવમાં હતો. તેણે અલ વાલીદ સામે જંગ મચાવવા નક્કી કરીધું. તે પોતાના ટોલાની ખાસત જણતો હતો. માટે પોતાના લશકરને એકઠું કરીધું અને બોલ્યો: “બહાદુર શુરાઓ! ધમાનીઓના ચાહ આપણાથી સારી આચાર રાખે છે. બલવાખોરો બીનતબ્યતવાલા છે. તમો ખડે પગે મજબુત રહેજો અને જ્યારે તેમને હુમલો સમી જાય ત્યારે બેધક્ક તમારાં હથોરોનો સારો જોવો સ્વાલ તેમને ચખાડજો. જો તેઓ પલાયન કરી જાય તો ખાતરી રાખજો કે તેઓ ફરીથી આપણી તરફ જોશે વરીક નહીં.”

ચેઝદના કહેવા પ્રમાણે ખરેખર થયું. દુશ્મનો નાહા. ચેઝદનો બેટો અસાદ પોતાના પેદર બેગો આ લડાઈમાં હાજર હતો. આ બંને બાપ બેટાનું એહેરા એટલા તો મક્કતા આવતા કે કોઈ જણીનોજ તેમને ઓલખી શકતો. પેદરના એહેરા પર એક ધા પડેલો; તેના દાઢથી એલખનારાઓ પીછાણી શકતા. વાલીદ સાથે જંગ મચતું ત્યારે અસાદનું મન થયું કે તેને પણ એવોજ ધા એજ ઠેકાણે પડે; લડાઈમાં જ્યારે તેણે એક ફટકો પોતાપર પડે તો દોડી તારે તેણે એની રીને માથું આગલ કરીધું કે તેના બાપનીજ પેડે તેજ જગ્યાએ ધા પડ્યો. ચેઝદે અલ વાલીદનો ફુંબાલો પકડ્યો, તેને પકડ્યો અને તેનું ગીર છટકાડી નખાવ્યું.

લયલા એક સુરવીર કાખલ :

હવે અલ વાલીદની એક બહેન હતી નામે લયલા. તેણીએ જ્યારે પો-તાના બાઈના આ મુજબ હાલ જોયા ત્યારે એ સુરવીર અબલા સીપાઈ બચ્ચા-નો લેખાસ પેહેરી લડવા લાગી. તેણી ચેઝદે તેણીને પીછાણી અને તેણીની

આગત પોતાનો ઘોડો દપટાવી તેણીના ઘોડાને બાલાથી જખમી કીધો અને પોકાર માર્યો : "તું તારે મકાને ચાલી જ ? જંગના મેદાનમાં નાશુક નાતનું કશુંજે કામ નથી. તું તારા ટોલાને હીનું લગાડે છે !"

આ સાંભળી લયવાને ઘણી શરમ લાગી અને ત્યાંથી ચાલી ગઇ. આ લયવા એક શાહેરા હતી, જેણીએ પોતાના બાઇ અલ વાલીદના મોત પર મર્સીઆ રચી હતી, જે કવીતા હજુ પણ જાળી રાખેલી તવારીખનવેસો જણાવે છે.

મસીહતું પંએરું

અબ્દ અલ મવીક "મસીહતું પંએરું" દાખલ પણ ઝોલખાય ; સખખ, તે તખ્તે બેઠો તેની અગાઉ મદીના શહેરની પ્રખ્યાત મસીહમાં રાત દીવસ બ્રહ્મે ઇલાહીનો અબ્યાસ કરે તથા કોરાન વાંચે. જ્યારે તેને ખબર કરવામાં આવી કે તેનો પેદર મેરવાન મરણ પામ્યો, ત્યારે પોતાના હાથમાંનું દક્તર બધ કરતાં બોલ્યો : "અહીં તું અને હું છુટા પડ્યે છીએ !" ત્યારપછી તે રાજકારભાર પુકે મર્યો રહ્યો. તેનું સૌથી મહાભારત કામ જશસલખના ખડકનો ગુબ્બ હતો. એના મરણ બાદ કલીકત તેના વડા બેટા વાલીદને હસ્તક ગઇ.

મધેટો ખનેલો કવીરાજ અણુ નવાસ.

કલીક દારૂનના શાહેરામાં અણુનવાસ કવી દાખલ પ્રખ્યાત. તે જખમે મોજાયો, તે માર્યે બોલી ફરાજમાં એકકો. એની ચોક્કમ ન વર્ણુ રી શકાય એવી એમો, તેને લીધે ધણુક તવારીખનવેસો એને લગતી કીસ્મા કલાણી લખવાના અખાડા કરે. એક રાત્રીએ આ કવીરાજનું દીવાનખાતુ ખાના પીના વગેરેના બાખમા ગાજુ રહેલુ છે અને ખીજઓ મેગો આ શાહેર-ચરાખખાજમા મગ્ન થયેલો છે. તેટલાં દીવાન-ખાનાંનું બધ બારણું જોરથી ખખડાવવાનો આવાજ સભસાયો.

"કોણ છે રે ?"

"રોસ્ત."

"બેધડક અંદર આવ."

અંદરથી દીવેલી કળ ઉચકી નાખવામાં આવી અને ચરાખખાજમાં મસ્ત થયેલો કવી બારણા બણી જોવા લાગ્યો. "યા ઇવાદી ! કમખખતી !" કવીરાજની બોલાઇ જવાયું. દારૂની ખુમારી અરધી અરધ તેજ પડે ઉતરી ગઇ.

"અરે અણુ નવાસ !" કલીક દારૂને કદયું; જે રાતની રોદર મર્યા જોવાની મળત, આખનો ત્યાં જઇ લાગ્યો હતો.

“ઝનામે આવી ! તારી ખીનતમાં જદો સર ઝુંકાવે છે. અલ્લાહ તારી ઉમ્મરકાયા છવાદ કરો.”

“પણ આ તારી શી હાલત ?”

“ધમાનીઓના ઓ શાહ ! મારી હાલત સવાલોના જવાબો વાલવાને લાયક નથી.

“ઓ અબુ નવાસ ! અલ્લાહ મને ફરમાવે છે કે તુંને ખાગસરાના કાઝી દાખલ નીમવો.”

“ખુબ મેહેરબાની ! પણ તમે શું ખરેખર બોલો છો ?”

“હા.”

ઠાલ્યા અબુ નવાસને શરાબીની જુમમાં કાંઈ પુછવું પડે ? તે એવો વાક્ય બોલ્યો કે નામવર કલીક અતી યુસ્મે યયો અને ત્યાંથી આવી ગયો. પણ રગીલા કવીએ તો તે રાત રંગરાગમાં પમાર કીધી.

આફતાખના કીરણો જ્યારે પુર્વના યુરજમાંથી પ્રકાશ આપવાની તૈયારી કરવા લાગ્યાં, ત્યારે નેજે કલાકેક ઉંઘ ખેચી કાઢી. ત્યાર પછી બેદાર થઈ, હાથ મ્હો ધોઈ દરબારી ઝમો પડેરયો અને નામવર કલીકના હબ્બા બરેલા મહેલ તરફ જવા આપુ યુકયું. કલીકનો ધારો એવો કે જ્યારે દરબાર બરખાસ્ત થાય ત્યારે ધમાનીઓનો એ હાકીમ ખાનગી બેઠકવાસો દીવાનખાનામાં જઈને ત્યાં કનીઓ, ધલમીઓ, ટેબ્લ્યા સોમનીઓ અને ખુન્માગરો ધાને વાછત્રના ઉસ્નાદોને બોલાવે અને ત્યાં સરસા સરસીનો રમ જમાવે.

તે દીવસે એ નામવર ઉપવા દીવાનખાનામાં ગયો. રેવાજ મુજબ સર્વેજન્યા પોતપોતાની બેઠક રોકી બેઠા, નેટલાં અબુ નવાસ ત્યા જઈ લાગ્યો અને પોતાની બેઠક તરફ જોવો તે ગયો કે કલીક પોકાર મારી આપ્યું દીવાનખાતું ફરફરાની નાખ્યું. તથવાર્થા મસરરને હુકમ કીધો કે એ કનીનો ઝમો ઉપરી સે, એ કનીરાજની પીઠપર મધેડાતુ ખોગીર બાધે, માથાં પર ખાગદોર અને કમ્બર પર હુમચી બાંધી મેહેલની શુલામડીઓના રહેઠાનો અને હરીમવાલા ઝોરડાઓમાં ફેરવે કે જેથી ઝોરનો તેની મગત કરે; ત્યાર પછી એ કનીરાજનું શીર છટકાની નાખી હુજુરની રૂબરૂ લઈ આવે.

“જેહાંપનાનાં હુકમને તાબે.” કાલા હબ્બા મસરર જતાદે ઉતર વાહ્યો. અબુ નવાસને મધેડાંનો અવગાર આપી એ જલ્દારીયો કલીકનો હુકમ બળવવા મેહેલના સઘળા ઝોરડાઓમાં ફેરવવા લાગ્યો, જે ઝોરડા વરસનાં દહામ નેટલી સંખ્યાનાં હતા. પણ અબુ નવામ વળી ઠાલ્યો : એટલે તેને કાંઈ પુછવું પડે ? જ્યાં જ્યાં તે જતો ત્યાં ત્યાં કાંઈ ને કાંઈ ઠઠા મચકરી કરતો રહ્યો : જેથી દરેક જણે કાંઈ ને કાંઈ રકમ આપી તેનાં ખીસાં તર કીધાં. આ પ્રમાણે તે લગભગ સઘળા ફરીઓ ફરી રહ્યો હતો, અને માયું છટકવાને

ચોડાજ વખત બાકી રહ્યો હતો, તેટલાં બારમકી ખાનદાનનો તુરો અફર તેને સામે મળ્યો. આ વઝીર તે દીવસે રાજદારી અગત્યના કામસર બાહર ગય્યો હતો. તેથી તેને એ બનાવ વીશે મુદ્દા ખમર હતી નહી. અયુ નવાસને ગધેડાંસહ અવતારમા જોઈ તે વીસમય પામ્યો અને બોલ્યો " અરે હો, અયુ નવાસ !"

" અરે હો દીલે હાતમ, તારી નોકરીમા !" ઝીરાજે ઉતર વાલ્યો.

" એની તે શી તકસીર તે કીધી કે આરી હાલતમા તુને આવવુ પડ્યું ?"

" કાઈ નહી. ફક્ત આપણા બુલંદ તાલેના ચાહને મે મારો કવીતા-ફી કીમતી ખાનનો એનાયત કીધો, જેનાં બદલામા એ નામવરે મને આ ઉમદા બક્ષેસ કીધી બીજુ કાઈ નહી ખુદ હારીઝ !"

જ્યારે ઇમાનીઓના ચાહને એ શુક્રતેગો વીશે ખમર આપવામા આની ત્યારે તે શુસ્સો એકકોરે મુકી ખુબ હસ્યો. અયુ નવાસનો આગલી રાતનો શુનોહ માફ કીધો. એટલુજ નહી પણ અફરને આપેલી ઉપલી હાજર જવાબીના બદલામાં સારી જેવી નાણાની રકમ એનાયત કીની.

મરઘો બનેલો એક શખ્સ

અયુ નવાસની ચોક્કસ એબને લીધે અરબ વગેરે ધણાક તવારીખ-નવેસો તેને લગતી બીનાઓ વીશે અખાડા કરી ગયા છે, એ બીના આપણે જાણી ગયા છીએ.

હવે આ હાજરજવાબી અને રગીના શખ્સ સાથે ધણીક વેળા આપણા પુસ્તકમાના નાયક કલીકને સમાગમા આવવુ પડ્યું હતું. તેથી આ ઠેકાણે એ શખ્સ વીશે થોડાક વડુ દુઅકા ટપકારી લેવા રીક થજે.

એક દીને નામવર કલીક ખાનગી દીવાનખાનામા હજુર્યાઓ, મશ-કરાઓ, શાહેરો, વગેરે સાથે તકરાર કરી સાગનો વખન પમાર કરવાના ઇરાદાથી બેઠો હતો. તે ચોક્કસ દીને અયુ નવાસ વખતસર આવી પુગ્યો નહી. જેથી તેની હમી કરવા કલીક એક ધણી સરમ મુકતી અજમાવવા દુકમ ફરમાવ્યો. ને આ હતી કલીક રીરાગ હાજર રહેવાઓ એક સરખુ કરી દેખાડે નો દરેક જણને અકેક દીનાર આપવો અને જે કોઈ નેમા કસુર કરે નો તેને દજન ફટકા બાધી માર મારવો. ત્યારપછી જોગ્યામા જેઓ હાજર હતા તેટલી મખ્યાના ઈડા મગાવ્યા અને દરેક જણને અકેકુ આપી પોનપોતાના ટપીઆ હેઠલ સતાડવા ફરમાવ્યું. અને મમરગને દુકમ કીધો કે જ્યારે ઇમારત કરે ત્યારે બેકુ બાહર કાઢવું. આ કામ પુરૂ થયું કે અયુ નવાસ

દીવાનખાનામાં દાખલ થયો. તે દીવસની ચરત વીસે તેને વાકેફ કરવામાં આવ્યો. જળ્યા વગર અથુ નવાસે એ મરત કજુલ કીધી. દાવ મંડાયો અને કલીક કહ્યું: "મસરર ! તારે ગમે તે ચીજ પેહેલાં બાહેર કાઢ ! હું તમો લોકના ન્યાયધીમ દાખલ એ બાબદનો સુકાદો આપીશ."

મસરરે આરી ઈફું બાહેર કાઢ્યું, અને ન્યાયધીસ દાખલ કલીક હવે અથુ નવાસને તેમ કરવા ફરમાવ્યું.

"જનાબ ! હું છેક છેલ્લાં હાજર થયો : મારે આ દીવાનખાનામાં તેમ કરવાની હાજર રહેલાઓની પેહેલાં ફરજ છે."

"બરાબર !"

"પણ સજુર ! આ લોક જે ખરેખર બેડાં બાહેર લાવે તો મુરદીઓની પેઠે તેઓએ ઢાક ઢાક કરી તેમ કરવું !" અથુ નવાસ કાંઈ ખાંડ્યો નય તેવો ન હતો : તેથી બોલ્યો.

"બેશક" કલીક હસીને કહ્યું.

ત્યારપછી દીવાનખાનામાંનાં સઘળાઓ "ઢાક ઢાક" કરતા અકેક પછી સતાડેલાં ઈડા બાહેર કાઢવા લાગ્યા. અથુ નવાસે જોઈ લીધું કે મોડો આવવાની શીક્ષા દાખલ આ રમત ખામખા ઉભી કરવામાં આવી હતી.

"હમે ! આપણે પણ જોઈશું !" અથુ વચ્ચમાં પોકારી ઉઠ્યો.

સઘળાઓ બેડાં બાહેર કાઢી રહ્યા કે કલીક ગંભીરાધથી કહ્યું: "આયો અથુજી ! હવે તમારી વારણ આવી ! હવે કરી દેખાડો !"

સઘળાઓની નકકી ખાતરી ચઢ કે અથુ નવાસના બરડા પર સરાસર દબન ફટકા પડવાનો વખત આવી લાગ્યો હતો.

"ત્યારે સુણેજી !" અથુ નવાસ મરધાની પેઠે હાથ ફણફણાવી તથા ડોક ઉઘે કરી મોટેથી બોલ્યો "કુકઅઅરે કુઉકક ! કુકઅઅરે કુઉકકક !"

કલીક સેતામીથી તેની મતપળ સમજી ગયો. બેડાં જેઓએ દીવાનખાનાની વચ્ચમાં લારી મેલ્યા હતાં તેઓને અથુએ મરધીની ઉપમાં આપી હતી. બ્યારે પોતે મગે બન્યો હતો.

ચોતાની હાઠી ગીરે મેલનાર રખસ

એક વેળા અથુ નવાસને પૈસાની જરૂર પડી : તેથી તે ધમાનીઓના શાહ હજુર ગયો અને એ રકમ માગી.

"તારે કાંઈ એના બલ્લામા આપવું જોઈએ"

"જનાબ ! વાસી પડે શું જે ખાધરાઓ ખાય ?"

'ખાવાની ચીજ જોઈતી નથી: કાંઈ જાજી જોઈએ.' કલીક કહ્યું.

આ વેળા અણુ નવાસ વીચાર કરતો પોતાની દાદીના વાળ પસવારતો હતો તેને યાદ આવ્યું : “ અય શાહ ! આ મારી દાદીના બાળ ગીરો મેળું ?”

“ એ બી તો સહી ! જ્યારે મને જરૂર પડશે ત્યારે મંગાવીશ ?”

સાદું નકી થયું અને અણુ પૈસા લઈ ત્યાંથી ચાલતો ચયો.

હવે એક દીવસે દરબારમાં આ કવી કાંઈ બોલ્યો નેથી કલીક ગુસ્સે થઈ તેને કહ્યું : “ અણુ બચ્ચા ! તારી દાદીના બાળ સંબાળ !”

“ અસ્લાહ કરીમ !” અણુ નવાસે તરતજ ઉતર વાલ્યો “ એ હવે પાછી મારી થઈ. સખજ ઇમાનીઓના શાહે તે પ્રમાણે હમણા કહ્યું ! શું અસ્લાહ !”

જખાંદરાજથી પોતાને પ્રાણ અચાવનાર.

એક દીને ધ્રુવ શરાબ પી અણુ નવાસ લટુજ બની ગયો, અને દરબારના મહલાબની પછી કાંઈ દરકાર કીધી નહીં : આથી કલીક બહુ ગુસ્સે થયો અને ત્યાંને ત્યાંજ અણુનું શીર છટકાવી નાખવા કાળા ગુલામજા મસરને હુકમ કીધો.

આ સાંભળી અણુનાં હોંશકોશ ઉડી ગયા : સખજ, કેટલીક વાર એ મુજબ બધીતા દરબારીઓના શીર ઉડી ગયાં હતાં.

“ ગુસ્તાખી માફ છે, ઝનાબ ! ફક્ત એક ખ્યાલ ખાતર મને મારી નાખવા માગો છો ?”

“ નહીં ” કલીક ઉતર વાલ્યો “ પણ તું એ શીક્ષાને લાયક છે.”

“ પણ નામવર !” અણુ ધ્રુજતો બોલ્યો “ અસ્લાહ વટીક ગુનેહગારો પાસે તોજસ કરાધી તેનો ગુનોહ માફ કરે છે, તો આપ અસ્લાહના પાર શા સાફ એવી શીક્ષા મુજ કમનસીબ પર ફરમાવો છો ?”

“ તેં સગબની તારીફમાં શું સચ્ચેર લખી નથી ?”

“ પણ ઝનાબ ! તું કબુલ કરે છું કે મેં તે લખી, પણ તેથી કાંઈ મેં તે પ્રમાણે શું પીધો ?” અણુએ તકરાર જારી રાખી.

“ મને તેવો શક નાવ છે ?”

“ પત્રાંત કોરાન ફરમાવે છે કે ‘કેટલોક શક એક જાનનું પાપ છે,’ તો શું તેવા શકને સખજ મારો જાન તમે જરબાહ કરવા માંગો છો ?”

“ તેં એ ઉપરાંત બીજું પણ લખ્યું છે, જે માટે તું મ્હોતને લાયક છે. એવા વીચારો નાસ્તીકપણું ફેલાવે છે, દાખલા તરીકે ‘નેઓ બદીશત યા દોનખમાં દોપ છે નેઓખાનું કોઈ પણ અહીં પાછું ફરતું નથી.’ ખરું ?”

“ પણ એમ શું કોઈ અહીં આવ્યું છે ?”

“ નહીં.”

“ ત્યારે ખરી બાબદ સાર શા માટે મને શીક્ષા થાય ? ”

“ પત પતારો છોડી દે, ” અધારાધી કલીક કહ્યું “ તે તારી કબી-તાઓમાં લણુંક એવું લખ્યું છે જે માટે તું મ્હોતને તદ્દન લાયક છે. ”

“ તમે નામવર એ સઘળાં વીશે જાણીના ચયા તે અગાઉ અદલાદને એ સઘળું માણુમ હતું : નહીતર મારાં બેઝાંમાં એ સઘળું મુકતે નહી અને હું લખને પણ નહી. પત્રીત કારાનમાં શું નથી લખ્યું કે ‘ એવા શાદુરોની પુકેપુકે તેમના માનીતા ધરૂની કરના કરે છે. શું તું જોતો નથી કે દરેક ખીણમાં તેઓ બઢકે છે, અને તેઓ જે કાંઈ બોલે છે તે કરી દેખાડતા નથી ? ’ માટે એ સઘળાં લખાન માટે હું જોખમદાર નથી, પણ શયતાન છે; માટે તેને શીક્ષા કરવી જોઈએ. ”

“ અને છોડી મેલો. ” કલીક હુકમ કરીયો “ કાંઈપણ રીતે એ મપા-ટામા આવતો નથી. ”

‘ મેડીપાક ’ જમેલો કવીરાજ

એક દીવસે અલ્લરમીદનો સ્વભાવ બગડ્યો અને તેને બેચેની લાગી, તેટલાં અણુ નવાસ આગ્યો, અને કલીકને મમત આપવા તથા મન વેરવા તરેહવાર જખ્યાં દરાજી અને કાશીયાના ઘોડા કપતાવવા લાગ્યો, પણ તેથી દારૂન પર જરાએ અસર થયતી દીસી નહી.

“ ઇમાનીઓના રક્ષકને આજે આટલી બધી ઉદ્ધારી શાની ? ” તેણે આખરે પુછ્યું. “ પોતાના જીવને બીનકારણે બેચેન કરવા આપ નામવર શીવાય મે બીજા કોઈને જોયો નથી. આ તેમજ પેલી દુન્યાની મજાદ શા માટે ભોગવતા નથી ? એ બંને આપ નામવરનાં હાથમાંજ છે. પેલી દુન્યાની મજાદ એકે ગરીબો અને નાવારેમોને ખરખેરાત કરવી, મકકાની હજે જણું, મરીદોની મરામત કગવવી, મદરેમાઓ સ્થાપવી, નેહરો બંધાવવી, દેશને ખેતી વગેરેની બાબતમાં મુધારવો, અને એવાંજ બીજાં કામો કરવાં આ દુન્યાની મજાદોમા સારાં સારાં પકવાતો અને પીનાઓ-પર હાથ મારવા, ગોરી ગોરી નખરાંબાજ નાજનીનોમાં બેલાવું ” અને એ વતરેજે અણુ નવાસે એવીજ બીજી વાતો કરી કલીકની જીઝાસા ઉરકેરી.

હવે જે પ્રમાણે કલીકને મેડેલમાં ડગેડો, તેજ પ્રમાણે તેની ખીતણ શહેનશાહ્યાવું જોખીદા યાને કલકાણીનો રોજ અને ધાક કાંઈ કબી ન હતી. તે તરતજ ઝોરડામાં દાખલ થઈ અને પોતાના ખાલી દારૂનને ખુસલાવી પતાવીને તથા આજુજી કરીને અણુ નવાસ જે કાંઈ બોલ્યો હતો તે પાછું કલીકને મોહોડેથી જાણી લીધું.

“ અને તમે એ સલાહ માટે તેને દપકો શા સાર નહી દીધો ? ” તેણીએ પુછ્યું.

" એની સલાહ એવી તો સરસ : તેથી ઠપકો શા માટે હું આપું ? " કલીકે હઠાની ઢપે ઉતર વાલ્યો. આ સાંભળી ઝોમીદી ગુસ્સાથી ઉડી અને ત્યાંથી ચાલી ગઈ. પોતાના ઝોરડામાં દાખલ થતાં જ તેણીએ પોતાની ગુલામડીઓને હાંક મારી અને તેમને હુકમ કીધો કે જોવા અથુ નવામ કલીકનો મેહેલ છોડી જાય કે એ કવીને સારી પેઠે મેડીપાક જમાડવો. ગુલામ-ડીઓને કાંઈ પુછવું પડે ! રાજકવી અને તે પછુ કલીકના માનીતાને કેસરી-પાક જમાડવાની મગ્ગદ ઝોરજ ! એટલે તેઓ આનુરતાથી તેના જવાની રાહ જોવા લાગી. કલીકને ખુશ કીધો તેની ખુશાલીમાં અથુ નવાસને ખુબ ગેલમાં આવી કવીતાઓ લલકારતો જતો તેઓએ દીડો. તેઓ સાંજનો સમો હાથ ધરી ખુદ એ કવીને ધરે ગઈ, જ્યાં તે ગાયતો લલકારતો બેઠો હતો. તેને તેઓએ એવો તો માર્યો કે તેના " હાડકે હાડકાં બાંગવાં લાગ્યાં. " તેટલાં તેના ધરની ઝોરતો વચ્ચે પડી અને તેને છોડાવ્યો ; એના પરીણામમાં કેટલાક દીવસ સુધી તેને ખીછાવું સેહેવવુ પડ્યું. નામવર અલ રશીદ એ ખનાવથી તદ્દન નાવાકેફ હતો એટલે અથુ નવાસ વીશે ધણે દહાડે આપરે ખખર કાઢવા મસરરને મેકલ્યો, જે તેની હાલત જોઈ ધણો અજબ થયો. તોપણ પોતાની સાથે જનાખની હજુરમાં જવા કવીરાજને લલકાર્યો. હાજને તેને આદર સત્કાર કીધો; ખેર આક્રમત પુછ્યા પછી આટલા દીવસ શા માટે ગેર-હાજર હતો તેવીરો સવાલ પુછ્યો. હવે એ દીવાનખાનામા દાખલ થતાં જ અથુ નવાસે ઝરખાના પરડા પાછલ દોઢને સતાઈ બેઠેલું જોયું હતું. એ અતુર કવી તરતજ ચેતી ગયો કે તે કોઈજ નહી પછુ ઝોમીદી હોવી જોઈએ. " બચ્ચા અથુ ! સંભાળજે ! નહીતર તારો જનાજને કાઢવો નહી પડે ! અરરર ! હજુ હાડકે હાડકાં દુખે છે ! " તે બડબડ્યો.

માટે જ્યારે તેણે કલીકને મુખથી ઉપસે સવાલ સાંભલ્યો ત્યારે પોતે ખીમાર પડ્યો એટલું જ બોલી પડાવ્યું.

" મને તેથી દલગીરી લાગે છે, " કલીકે કહ્યું, " પણ અથુ ! પેલે દીવસની પેલી નાજનીનો વીશેની તારી વાત હજુ મારાં મનમાંથી ખસતી નથી. હું તે પાછી સાબળવા માંગુ છું. "

" આવ જનાખના હુકમને તાબે ! " અથુએ ઉતર વાલ્યો, અને તેજ વેળા તેણે ઝરખા બણી જોયું તો પરડો પછવાડેથી કોઈએ ખામખા દલાવ્યો હતો. કદાચ એના મનલખથી કે " ખખરદાર બચ્ચા ! તારાં હાડકાં પાંસલાં સલામત રાખવા નહી માગતો હોય તોજ આગલે દીવસ જોવું બોલજે ! "

" ચલાવ ત્યારે, અથુ ! " કલીકે કહ્યું.

" સુણેજી ! " અથુએ ખખાર મારી કહ્યું. " હું તમો

નામવરને એમ કેહેતો હતો કે ‘ ધરહં ’ (યાને હરીક બાયડી) શબ્દ અરખોએ ‘ ધરર ’ (યાને હારમ) પરથી મેળવ્યો, અને તે પરથી કેહેવન ચાલી કે ‘ જોની બે બાયડી હોય છે તેનો સંસાર કલેમમાં અને દલ-ગીરીમાં પસાર થાય છે, અને જોની ત્રણ જોર હોય છે તેની આખી છંદગી મારામારીમાં ગુજરે છે, તથા જોની ચાર બીબી હોય છે તે જીવતો છતાં પોતાને મુએલો ધારે છે. ’ તે દીવસે મારા કેહેવાની મતલબ એ હતી. હું એક બીના કેહેતાં વીસરી ગયો તે એ કે જે સુખ-વાસીની એકજ પરજોતર હોય છે તેનો સંસાર સુખી સાથે માન મરતળા વાલો હોય છે. ”

“ જો તું ફરીથી એ મુજબ ઉલ ગળરડી રમી ગયો તો તારું શીર ખુબ ધ્યાનમાં રાખજો. ” કલીકે જણાવ્યું.

“ કહા થવાનું કર્યુએ કારણ નથી ” નામવર અણુએ ખીહતાં ઉતર વાલ્યો. “ અરખોની કેહેણી મુજબ કારેકય ટોવાતું જવાહીર બેની મખમુમ છે. આપ નામવરની હકદાર મોહરદાર ઝોખીદી શેહેનશાહ બાનુ (અલ્લાહ એને લાંબી છંદગી બલો !) તમો જાણો છો તેમ કાસીમની બેટી હોવાથી અરખોમાં કુલોનું કુલ યાને જવાહીરમાં જવાહીર ગણાય છે : તેથી આપ જોહાંપના સોડી સુખી પુરૂષ ગણાય છે. ”

“ ઝો અણુ ! એ આજે તું શું બકબક કરી રહ્યો છે ? શું પાછો મને તું બેચેનીમાં લાની મુકવાનો થયો છે ? ” કલીકે કહ્યું. આ સાંભળી અરખાના પરડા પાછલથી કોઠનો હસવાનો માદ સંભલાયો. તરતજ લાંબી આવાજ આવ્યો : “ અણુ નવાસ ! તેં આજે સાચું કહ્યું છે. હમણા આપી તેવી સલાહ હમેશા એવણને આપતો રહેજો ! ”

“ જનાબ, હજી હું ખીમાર છું. તેથી આંહી હવે વધુ વખત મારેથી બેમાતું નથી. ” અણુએ ઉતાં કહ્યું. કલીકે રજા આપતાંજ ગમરાપલો લાંબી ને એકદમ જતો રહ્યો. “ બચ્ચા અણુ ! બેની લડાઈમાં ત્રીજનો ખો ! એ કેહવત કદી વીસરતો ના ! ” તે ધરમાં પેસતાં બડબડ્યો.

પણ ત્યાં જઈ પહોંચનાંજ તેણે એટ્ટેનશાહબાનુ ઝોખીદીની ગુલામ-ડીએને દાખમતી નજર લાવતાં દીધી. તે લીધા પછી બોલ્યો : “ અલ્લાહ કમમ ! એ બાનુને રંજીદ કરવાનો એક હરફ પણ હવેથી હું બોલીશ નહી. ”

ત્યારે હારનના કાન પર એ સઘળી બીના લાવવામાં આવી, ત્યારે તે નામદારને ઘણી ગમન પડી અને કવીના હાકાનો જે પુરમો થયો હતો તે માટે અણુને દીધાએ દીધા.

કવીર, અમીન અને અમુની વાત

કવીર દારૂન પછી પોતાના દીકરા અમીનને માદી પર બેઠાડવા જોમીદી દુમેમ મરી રહેતી અને એ માટે કવીર દારૂનપર લાગવગ લગાડવાની એકે તક એ કવીરની જવા દેતી નહીં હતી તે દારૂનના બીજા બેગ મામુનને ધીપારતી હતી મગબ, પોતાના દગીરનો તે બેટો અને વળી મમુનમા ધગની લોહી દે-ડુ. વળી મામુન ધગો અમરા પા. હોવાથી બેગમાનો આનમ વધુ જનને રહેતો હતો આ બન્ને દારૂનને વીધે ધગીનાર કવીર તથા કવીરની વચ્ચે સનમગુ. જેના કેટલાક દરદાર અરબ તસારીખનેમો આપી ગયા છે

વાત એવી લખાઈ છે કે પોતાના માનીના બેગની તારીફ કરના જોમીદીએ પોતાના બરયાને ઉમ્માધથી જણાવ્યું કે 'અમીન મુનદો રાહેર છે,' તેની જો ખાતરી કરી હોય તો અમીનની ચોખ્ખ કરીતાઓ રાજ કરી અમુ નવાસના અનીપાય માટે આપરી કવીર તેમ કરવા કમુન કીડ અને અમુને બોનારી તેના દીકા માફ તે લીગીઓ તેની હજુર મુખી પણ જોમીદી અને અમીનના ધણા શુભા વચ્ચે અમુએ એક લીગીમા પ્રીતા શાસ્ત્રને લગતી મોગી, ભુન દેખાડી આથી અમીન બહુ છોડ્યો અને અમુ નવામને તેને ધરે જવા દે ત્યાંથી શુપચુપ તેને બદીખાનામા નાખવા પોતાના હાથ હેઠનાઓને ફરમાવ્યું. હજુરીઆઓએ પોતાના દારૂનને તામે થઈ કમ અમનમા મેલ્યો.

કેટલા દીન પછી દારૂન અનરનીદે અમુને મોનારી બાનના માથુંસે મોઢ્યું, ત્યારેજ તેને બપતી બામતની માદીતી પડી અમીનને જોવાની કવીર તેને ખુબ ઠપકો દીધા પોતાની બીજી જોડેવી કરીતાઓ કવીર અને અમુ નવામની હજુરમા વાચી મજનાવના અમીને અગજ ખીધી જે બી-કારવામા આવી

પણ જેની ઘોડી લીગીઓ અમુ નનાસે માબળી કે તે ચમક્યો અને ઝોરડો છોડી જવા કવીરની રગ માગી

“કયા જાય છે ?” કવીર પુછ્યું.

“પાછો બદીખાનામા” અમુએ ઝટ ઉતર વા ચો

આ સામળી કવીર ખડખડ હમી પડ્યો, જ્યારે અમીન ત્યાંથી ચુરસા બેર ચાલી ગયો

આ અમીન માટે એવું નોંધાયું કે દારૂનના મરણ બાદ જ્યારે બન્ને લાઇઓ વચ્ચે લડાઇ મલગી ત્યારે ધરાનના રજો રોહેરે અમીનની સત્તા સામે બલવો ઉઠાવ્યો અને તેના નશકરને ધરાની જોધાઓએ મારી હઠારી ધરાની લોહી ધરાવનાર મામુનને કવીર દાખલ રહેવારીઓએ જાહેર કીધો આ બખર જ્યારે અમીનને પુગાડવામા આવી ત્યારે મોજ શોકનો

એ શોખીન માછલાં મારતો હતો, તે બોલ્યો : “ મને એ વીશે કંતાલો આપો ના ! કકડરે બે માછલી પકડી, બ્યારે હજુ મેં એક પણ પકડી નથી ! ”

કલીક હાર્નની દરબારમાં કવીઓનો મરતબો કેવો હતો તે આપણે અગ્રુ નવાસની ઉપલી વાતોથી થોડોક ખ્યાલ લઈ ગયા છીએ. હવે આપણે એક બીજા કવી વીશે બોલીશું, જે પરથી કલીકની દરબારમાં ઉસ્તાદો તથા કવીઓના મરતબા વીશે સારો જોવો ખોરાક મળશે. કલીકનો બીજો માનીનો કથી તથા ગાનાર કોઈ નહીં પણ ઈશાક હાદીમ મુસલ્લી હતો.

ગવંધા ઈશાકની લક્ષણત

એક દિવસે નામવર હાર્ન કામેલ તેમજ ફાજોલોની દરબાર ભરી બેઠો હતો, અને ઉસ્તાદ ઈશાક હાદીમ મુસલ્લી પોતે રચેલો ખ્યાલ લલકારતો હતો. આ વેળા હાર્નનો સાવકો ભાઈ હાદીમ ઈબ્રાહિમ અલ મેહડી પણ હાજર હતો. હાદીમ મેહડી જે પોતાને ગાયન વીધાનો ખાં ગણાવતો હતો, તેણે વચ્ચમાં તાપસી પુરી કે કવીરાજ “ ઈશાક ખરી તથા સારી રીતે ગાનો નથી. ”

ઈશાકનો મીઝાજ આથી થોડો ઘણો ગયો, પણ કલીક હાર્નની શરમને લીધે ઉતર વાલ્યો : “ આપ ખરેખર ગાયનના ઉસ્તાદ જણાતા નથી. તમે પોતે એ ખ્યાલ લલકારવા કોશિશ કરો અને હું સરત બહુ છું કે દરેક લીટીમાં તમો કાઠ ને કાંઈ ભુલ જરૂર કરવાના. નહીતર મારું શીર તમારે સ્વાધીન ! ” ત્યારપછી ઈશાક ઉસ્તાદ જેઠાંપના બણી મ્હોં કરી બોલ્યો “ હમાનીઓના એ સાહ ! ગાયન એ મારે કુદરતી ધંધો બલકે ખુદાઈ હુન્નર છે. મારો પેદર પણ એજ હુન્નર માટે વખણાઈ ગયો છે. એ હુન્નરની બહેસથીજ અમે તારા આસરા હેઠલ રહી નીમક રોટલી ખાઈએ છીએ અને તારી સાથે એકજ ગાથીએ બેસે છીએ; એટલું છતાં મારે ખુદે ખુદ જણાવવું પડે છે કે જેઓ એ ખારીક હુન્નરથી બીન માહીતગાર છે તેઓ ખલલ કરે છે. ”

“ હું તમોને મુદલ ટપકો દેતો નથી. ” એટલે ઉતર વાલી કલીક દીવાનખાનું છોડી ગયો.

હવે જેવાં કલીકનાં પગલાં દુર ગયાં કે હાદીમ એક છેડાપલા વાધની પેઠે ઉઠ્યો અને ઈશાક આગલ આવી પુછ્યું : “ અય મુલામમ ! આવી રીતે મને શું શું ઇજત આપવાની હીમ્મત કરે છે ? ”

“ અરે જઓજી ! કેણુને દમ બરાવો છો ? ” ઈશાક ભાઈ ખીચી ગયા. નામવર કલીક તમારા સાવકા ભાઈ થાય : તેથી તમે શું મને ગાવી દેવો છો કે મારેથી તેનો લેનીજ રીતે ઉતર વલાય નહીં ! જે જેઠાંપના કલીકને

તમે સાથે એ સગાઈ નહીં હતે તો જરૂર તમોને જણાવતે કે તમારા ચચા અલ-આલમ કોણ હતા તેનો પેહેલાં વીચાર કરો ।” પણ આ મુજબ ગુસ્સામાં બોલ્યા પછી ઇશાક ઉસ્તાદની મુઠ્ઠા ઉગડી કે તેનાથી નામવર કલીકને પણ માહું લાગે એવું બોલાઈ ગયું હતું. પણ ઇશાકબાઈ આખર કરે ને ઉસ્તાદ અને ઠાવકા । તરતજ તેણે જાણનાં ઘોડા ખીજી હપે ડપતાઓ કે જેથી જ્યારે દારૂનને એ વીરેની ખબર પડે ત્યારે છટકી જવાની ખારી રહે.

“તમારા બોલવા પરથી એવું જણાય છે કે કલીક તમારેજ હસ્તક છે.” ઇશાકે ઇબ્રાહીમ બાણી જોઈ જાણી-કાતર ચચાવી “અને તેથી તમારા નેકમખત બાઈના દોસ્તોને ધમકાવે છે તેમ શું મને પણ ખીલીવાડવાનો હક તમે ધરાવો છો ? જહાંપના અને તેના દીકરાઓની તમે આદેખાઈ ગમે તેટલી કરો, પણ તે સાથે મને શું લાગે વલગે છે ? પણ ઇબ્રાહીમ શેક । રાજ ચચાવવા જેટલી તરખીય તમે ધરાવો ત્યારે તમે એ પ્રમાણે મુજ જેવા ગરીબ પર તમારો ગુસ્સો ખાલી કરજો. પણ હું અદલાહ પાસે માગી લઈ છું કે સરતાજ દારૂનની પછિ કલીકતને જુડો તેણુના દીકરાઓ અને તેમની પેઢીને હસ્તક રહે ; જેથી સારી ખલકતમાં હમણાની પેઠે આખાદી જલવાઈ રહે. લેકીન ખોદા ન કરે ને કલીક તમારે હસ્તક આવે તો તમારા રાજ્યમાં રહેવા કરતાં મોતને હું વધારે પસંદ કરીશ, અને તે વેળાએ તમારે ગમે તે કરજો. ।”

જ્યારે અલ રશીદ પાછા દીવાનખાનામાં આવ્યા ત્યારે ઇબ્રાહીમ ઉઠ્યો અને બોલ્યો “ઇમાનીઓના અય સરતાજ । આ આદમ મને ગામે બાંડતો હતો અને મારાં માદરની ઔલાદની યાદ આપતો હતો ; જેથી દરખારીઓની નજરમાં હું હલકો પડું ।”

“તારો બચાવ શું છે ?” કલીક ગુસ્સે ઘણ ઇશાકને પુછ્યું.

“હું કાંઈ મારા બચાવમાં બોલી શકતો નથી, પણ અહીં જેઓ હાજર હતા તેમનાથીજ આપ ન્યાય નોલનારે તેહકીક કરવી કે હું શું બોલ્યો હતો.” ઇશાકે ઉતર વાલ્યો.

આથી અલ રશીદે મસરરને તથા કોન્યનને જે બનાવ બન્યો હતો તેનો બોલેબોલ હવાલ કલી સમજાવવા ફરમાવ્યું. જ્યારે ઉપલા બનાવની શરૂઆતનો ભાગ કલીક સાબલ્યો ત્યારે ગુસ્સાનું વાદળ ચઢી આવેલું જણાયું; જ્યારે કલીક અને તેના બેટાઓની તારીફ વીશે કહેવામાં આવ્યું ત્યારે એ વાદલ વીખરાવું દેખાયું અને જ્યારે સઘળો બનાવ સ્વીરતર કહેવામાં આવ્યો ત્યારે એ નામવરે ઇબ્રાહીમને કહ્યું :

“એમા વાંક તારો છે ચેહેના તે એને ચોક્કસ શબ્દ બોલી એની લાગણી દુખ-રી, જ્યારે તેના જનાબમા એલો એ’નુજ કહય કે તમેને એનો પુરનો જવાબ આપવાની હીમ્મત એ ધરાવનો નથી માટે તમારી બેઠક પર એમી જાવો અતે ફગીથી એરી બેવકુશી કરતા ના ”

જ્યારે મેનાવડો બરખાસ્ત કરવામા આ યો ત્યારે ધ્યાને દખારત કરી હારને ઠોમવા જણા-યુ આ બોધ ધ્યાક બાનેનથી ગમરાતમા પડ્યો ગુસ્સાનુ વાદન સધગુ તેની પર ખાલી યશે એરી નેની મજબુત ખાતરી યધ.

“શુ તુ એમ સમજે છે કે તારી હીકમન હુ સમજી નથી ગયો ?” જ્યારે બન્ને એકલા પડ્યા ત્યારે કચીફે ધ્યાકને દમ બરા-યો “હબ્રાહીમના દરેક શબ્દનો તે જાણી બુજીને ચગે. લાગે એવો જવાબ વાલ્યો હવે હુ તુને સવાન પુકુ છુ તેનો ઉતર તુ તારા મનને-જ પુછ બો હબ્રાહીમ પોતાના નોખરોને હુમ ફરમાવે કે તુને મારી નાખવો, તો શુ હુ એ મારો બાઈ છતાં લૂંથીજ બનો લઉ ?”

“હમાનીઓના એ દીને હાતમ શાહ બીતોને પછુ કાન હોય છે” હશાકે ગમરાતથી મ્લયુ “એક કલખા એ એક બનાવના મુદરત જોરી છે, તમારા આ શબ્દોએ મને જીવના જીવત મારી નાખ્યો છે ! હુ ધાર છુ કે અલીની વાનચીન અનવારથીજ હમાનીમને જાગીની યધ છે ! માતે આપ નામ વરતુ બખ્તાવર મ્લો નેધશ યા નરી એ રીમે મને અત્પારથીજ રહકાનાગે છે”

અન ગમી પશુ નગતજ પામી ગયો હમાનીમને તરતજ બોતારી

ઇબ્રાહીમે નામવર કલીફનો ઠરાવ ખુલ્લે ખુલ્લો જોઇ લીધો; તેથી ઇશાકને શિક્ષા કરવાનો વીચાર એક કોરે મુકવાની તેને ફરજ પડી.

પણ કેટલાક દીવસ ગયા કેડે એક વખતે કલીફની રખત ઇબ્રાહીમ તથા ઇશાક બન્ને હાજર થયા: ત્યારે ઇમાનીઓના એ શાહે વારા ફરતી એ બન્ને જણાને જોયા કીધું; પછી હસ્તા લાગ્યો. એ પછી એક દીને તે નામવરે ઇબ્રાહીમને કહ્યું: “મારી ખાતરી થઇ છે કે તમે ઇશાકના જ્ઞાનની કદર બાતેનથી બુજો છો અને તેની પાસે ગાયન કળાનું શીક્ષણ લેવા ખુશી છો; પણ જ્યાં સુધી તિમે એને ખુશ કરો નહી, ત્યાં સુધી બને નહી. ચાલો ત્યારે, હમણાજ એને કાંઈ બક્ષીસ આપો, તથા એની સાથે માયાથી વરનો; જો તેમ છતાં એ તમોને ચીડવે તો લાંબી જીમ અને ભારી હાથનો ઉપયોગ તમારે બેલાશક કરવો.” ત્યાર પછી ઇશાકને કહ્યું “ઇશાકજી ! આપ તમારા શહના અતલગના સગાના કપાલ પર ચુંબન કરશો ?”

ઇશાકે તેમ કીધું અને તે દીવસ પછી ઇબ્રાહીમ તથા ઇશાક વચ્ચેનો વાંધો પતી ગયો.

ઇશાકની સીકત.

નામવર કલીફ અલ-રશીદનો ઇશાક ખાસ ગવેયો ! જેહાંપનાએ હુકમ ફરમાવેલો કે એ ઉસ્તાદે કલીફ તથા બારમકી ખાનદાનના નખીરા યાને તેના માનીતા વઝીર જાફર સીવાય બીજા કોઇ આગલ હુકમ વના ગાવુ બજાવવું નહી. એક દીને જાફરના બાઇ ફજલે એ ઉસ્તાદના ગાયન તથા વાતચીતથી ખુશ થઇ પોતાને મકાને લઇ જઇ એક હજાર દીરમ આપવા કબુલી ગાવા બજાવવાં એક સાંજ શુગરવા તેને લલચાવ્યો. ફજલ કાબેલ તેમજ ફાજેલ હતો. એક વખતે એજ ફજલે પોતાની સીકતથી એ અકાંઠા ઉસ્તાદને એક લાખ દીનાર અપાવ્યા હતા. પણ એ બીના પડતી મેળી આપણે આપણી મુળ બાબદ પર આવ્યે. કલીફના કાન પર વાત આવશે નહી એવી કબુલાત આપી ફજલ એ ઉસ્તાદને પોતાને મકાને લઇ ગયો. તોપણ એ ખબર ફજલના યા ઇશાકના કોઇ દુશમને હારનને પુગાડી, જે તે વળા રકકા ખાને બીમાર પડેલો હતો. અલરશીદે જ્યારે એ ખબર સાંભળી ત્યારે તે ખુબ ગુસ્સે થયો, અને ઇશાકને તરતજ બેલાવી લાવવા હજુરીઆને હોડાવ્યો. ઇશાકને કાંઇ શક પડયો: તેથી સીકત વાપરી ફજલને પેલા હજાર દીનાર તરતજ પાછા આપી દીધા.

ઇશાકને જોતાંજ હુકમનો અનાદર કરવા સાર કલીફ કપકો આપ્યો અને જણાવ્યું કે “જ્યારે હું અહીં બીમાર અને એકલો પડી રહેલો

છું, ત્યારે તું બાગમદ ખાને ફજલની મેહેમાનદારી આપવા અને ગાવા બગતવા દોડી ગયો.”

“ અલ્લાહ કરીમ! જેહાંપનાને હું ખાતરી આપું છું કે હું ફક્ત ત્યાં વાતચીત કરતો હતો અને ગાયનનો એક મીસ્સો વગીક મેં લગ્નકર્મો નથી.”

આ ખુશાસો અલ-રમીદે કચુલ કીધો અને જે રકમ ઇશાકે ફજલને પાછી આપી હતી, તેટલીજ રકમ બહેસ દાખલ આપી.

કલીકની ખીસ્તી મઠ પર મહેરબાની

ઇશાક પોતે વળી એક બીજો બનાવ વર્ણવે છે. એક દીવસે નામવર કલીક સાથે તે શીકારગાહે ગયો, જે વેળા જેહાંપના ધણે દુર આગળ નીકળી ગયા હતા. ઇશાક તદ્દન દાકી ગયેલો હોવાથી આગળ વધવાને બદલે એક મઠ નજદીકમાં નજર પડ્યું ત્યાં તેણે પોતાના કદમ ફેરવ્યા; ત્યાં જઈ પહોંચતાજ વીસામા માટે તેણે અરજ શુભરી. એક જઈજ જોગીએ તે અરજ સ્વીકારીને સારાં યકવાતો અને શરાબ તેની હથુર મેળવે; બન્ને વચ્ચે તરતજ દોસ્તી બાઝી ગઈ; અને ઇશાકને પારકા સાથે દોસ્તી પાડતા વાર કેટલી હોય? મહવામી આગળા વખતના બનાવોની યાદ ઇશાકને આપતો હતો, ત્યારે ઇશાકબાઈ નવાલા પર નવાલા મારતા હતા. મહવામીએ જણાવ્યું કે આગળ ધણીક શાહામદાએ વગેરે તેની મેહેમાનગીરી આપી ગયા હતા. વળી ઇશાકની ખીસ્તમાં એક ખુબશુરત જવાન મહવામીણી બોજનની દેખરેખ રાખતી કામે વચગી ગઈ હતી. એમ કરતાં વખત એવો તો પાણીના રેલાની પેટે પમાર થયો કે ત્યારે તે પાછો જાવણીમાં ગયો ત્યારે રાત પડી ગઈ હતી; તેની ગેરહાજરીને લીધે કલીક ધણો કોપી થયો હતો. પણ હમેસની રીત મુજબ ઇશાકે જે જોયું તથા સાંભળ્યું હતું, તે મીઠાસથી કહી સંભવાવ્યું, ત્યારે હાર્નનો ચુસ્તો નરમ પડી ગયો. એટલુંજ નહીં પણ તે મઠની મુલાકાત લેવા એક રાત વધુ ત્યાંજ જાવણી નાખી પડી રહેવા દુકમ આપ્યો. બીજે દીને એ નામવરે મઠની મુલાકાત લીધી અને ત્યાંની આમના સ્વાગતાથી એટલો તો ખુશ થયો કે આખો દહાડો ત્યાંજ ગાવી કાઢ્યો અને સાંજને છેડે જતી વેળાએ એ ખીસ્તી મઠને એક હજાર દીનાર એનાયત કીધા, એટલુંજ નહીં પણ સાત વરસ મુધી એ ખીસ્તીમઠને લગતી જે પણ જમીન યા બાગો હતાં, તે પરનો કર માફ કરવા દુકમ આપ્યો.

ફજલની ઉમદા બક્ષીસ

અલ અરમય અરેબીક બાપાનો ખાં: એટલે કુદરતી રીતે ઇશમને ઉજેન આપનાર કલીકનો માનીતો. એ વળી પોતાના વખતમાં અંધકારો,

શાહેરો અને કયા કહેનારોઓમાં એકકો ગણાતો. અસલ બસરાનો રહેવાસી, પણ હારન અલ રસીદના વખતમાં બાગદાદ આવ્યો.

અમુ નવાસને બ્યારે ખબર આપવામાં આવી કે દરબારમાં અરમય તથા અમુ ઓખ્યદહ પહેલ વેલલા આખ્યા ભારે નવાસ ખોડી ઉઠ્યો : “ જો દરબાર પરવાનગી આપશે તો અમુ ઓખ્યદહ અસલ વારેની તેમજ હાલની તવારીખ સીલસીલાખંદ કહી સંબલાવશે, પણ અલ અરમય તો ખુલખુલ માફક સુંદર ગઝલ પર ગઝલ લલકારશે,” એવું કહેવાય છે કે અરમય એકજ કાશીયાના સોળ હજાર મીરરા યાદ ગમી શકતો હતો. તેની અને ઓખ્યદહ વચ્ચે શ્રેષ્ઠ ગણાવા જખરી હરીશાહ ચાલતી અને અરમય પોતેજ કહે છે કે “ હું અને એ મારો હરીફ ઓખ્યદહ એક વેળા વઝીર ફઝલની મુલાકાતે ગયા. ઘોડા સંબંધી મેં કવીતાનાં ફટલાં પુસ્તકો રચ્યાં હતાં તે વીશે મેં પુછ્યું. ‘ ફકત એકજ ’ મેં ઉતર વાલ્યો. ત્યારપછી ફજલે એજ સવાલ ઓખ્યદહને પુછ્યો, જેણે ઉતર વાલ્યો કે ‘ પચાસ પુસ્તકો. ’ આ સાંભળી ફજલે તેને કહ્યું ‘ પેલા ઘોડા આગલ જ અને તેના ગુદા ગુદા અવયથોનાં નામ જણાવ. ’ એના જવાબમાં ઓખ્યદહે કહ્યું. ‘ ઝનાબ, હું કાંઈ નાળખંદ નથી. જે મેં લખ્યું તે ફકત અરમોના ખ્યાખ્યાન જંગલમાંથી શોધ ખોલ કરી જમા કીધું છે. ’ ત્યારપછી ફજલે મને ધસારો કીધો. હું તે અરેખીક અરપ આગલે ગયો અને એક પછી એક અવ્યવોના નામો કહેતો અને સાથે સાથે ફટલાકે અરેખીક શાહેરોએ એ અવ્યવો માટે જે કાશીયાઓ જોડેલા હતા તે લલકારતો ગયો. ઉપરું ખતમ થતાંજ ફજલે તે ઉમદા પ્રાણી મને મેટ કીધું. બ્યારે પણ હું અમુ ઓખ્યદહને ચીડવવા ઇચ્છતો ત્યારે હું તે ઘોડા પર સ્વાર થઈ તેની મુલાકાતે જતો.

શાહેર અરમયનું નશીબ.

તેના વર્ગના કવીઓની રીત મુજબ અરમયે જહશી માટે કાંઈ પણ જીવ જેવું જાલવી રાખ્યું નહી. જોકે હારનના ગાદીએ આખ્યા કેદે બ્યાર ત્યાર દરબારમાં જતો, તોપણ લાંબા વખત સુધી અલ રસીદનું ધ્યાન તે પહેલાં ખેંચી શક્યો નહી. એક દી પોતાની કમનસીખી પર વીલાપ કરતો તે પોતાના મકાનમાં બારણા આગલ ખેંદો હતો, અને કલીફની દરબાર છોડી કોઈ ખીજે ઠેકાણે નશીબ અજમાવવા વિચાર કરતો હતો, તેટલાં બારણું ઉઘડ્યું અને દરબારનો એક હજુરીઓ દાખલ થઈ ખોલ્યો “ સારી જેવી શાહીરી દનાનાવી જણે એવું કોઈ અહીં રહે છે ? ” અલ અરમય કુદકો મારી તરતજ ઉઠ્યો અને ખોલ્યો “ તે માટે હુંજ

લાયક છું.” હજુરીઆએ ઉતર વાંધો : “ત્યારે તો દરબારમાં ચાલો. જે ધમાનીઓના શાહને તમારી શાહીરી ખસાડે પણે તો મંજૂરના દરવાજા ખુલ્લા થપલા જોરો !” દીવાનખાનામાં પુમનાં અસમયે નામવર કલીકને બારમજી ખાનદાનના બાદર સાથે એક મુદ્દા પર બેટલો દીડો. અસમયે કલીકને નમન કીધું, જેનો ઉતર કલીક વાંધો, અને આ શાહેરને માયાથી કહ્યું : “જે તમે ઉશ્કેરાઈ ગયા હોવ ત્યાં બીહતા હોવો તો બેમો અને તમે તમારો ડુનર દેખાડો તેની આગમ્ય દાક લેવો.” પણ અલ અસમયને ધાસ્તી લાગી કે કડાય એવી તક પાછી ફરનાર નથી. તેથી કલીકને નમનતાઈથી જણાવ્યું કે શાહેરી ત્યાં કયા કહેવા તે તેજ ધડી તખ્તાર હતો. હારને તેને એ સબધી ફેટલાક અધડા સવાયો પુછ્યા, જેમનો મનમાનતો ઉતર આ કવીરાજ તરતજ આપનો ગયો. ત્યારપછી ધમાનીઓના શાહે એક ચોકસા તવારીખ સબધી કવીરા લલકારવા જણાવી, જે તેણે એવી તો જળાંદરણથી શર કીધી કે કલીકને તેને વીશે માફ મત બેસુ ગયું; પણ આગલા હરીફ માંહી વસ વીશેની બાબત તેણે ધણી ચતુરાઈથી છોડી દીધી અને તે પછીનો ભાગ ધણી લેહેજન સાથે વર્ણવ્યો, જેમા કલીક હારનના બપાવા મનસુરની ખુબ તારીફ હતી. “શુ તમે પેલી બાબત આમખા છોડી દીધી ત્યાં તમે તે વીસરી ગયા ?” કલીક પુછ્યું.

“જેહાપના ! જણી બુજીને ! મળળ, મનસુર મંબધી ખરી હકીકતના મેદાનમા ઓરજ લેહેજત હોય છે, સાચું હમેશ દીપી નીકળે છે.” અલ અસમયે ઉતર વાંધો. ત્યારપછી અસલ અરબ ઇમમાં તે ફેટલો બધો પ્રવીણ હતો તે બતાવવાની મનસબધી ધણી ઉતાવળથી લવકારતો ગયો. “ધીરે, ધીરે ! ચચલ ધીરે !” બાદરે કહ્યું “એટલી બધી ઉતાવળની કસી જરૂર નથી, વખતનું તમોને પુરતું દામ મળશે.”

“ત્યારે તે દામ વીશે કમુશ્કાત આપી છે તો એના ખરચમા તારે પણ મારી સાથે આંમેશ થવું.” અલ-રહીદે બાદરને જણાવ્યું.

“ત્યારે તો અરબ અને ઇરાની જુન્યાદીની સરસાઈ વીશે હું કાંઈ લવકારીશ, અને જોઈશ કે કાણુ મને શાહેરીનો વધુ બદલો આપે છે !” અલ-અસમયે તાડુકો પુર્વો. ત્યાર પછી ઉંટ વીશે જણાવતી કવીરાઓ લખાનથી બ્યાન કરવા કવીએ શર કીધું, જેમ કરતાં અટકાવી બાદરે કહ્યું : “શબુર ! આજ રાતના ઉંટ કરતાં કાંઈ બીજું વધુ લોકપ્રીય બાબત તમે હાથમાં નહીં ધરો !”

“બાદર ! આ બાબતમાં તારી જીલ છે,” અલ-રહીદે જીલ ભાળ. “એ તેજ ઉંટ છે કે જેણે તમો ઇરાનીઓ અને તેમના શહેનશાહોનાં

માથાં પરથી તાજ છીનરી લીધું !” જે પ્રમાણે હીદની ઉપમા હાથી છે, તેજ પ્રમાણે અરણ્યનું ઉટ છે ; અરણ્યોએ ધરાની બચ્ચા ભાંડરનું દેશ ધરાન સર જમીન છૂતી હતી, તે માટે કવીએ તથા કલીદિ આ ઠેકાણે ધશારો કીધો હતો.

‘ શુક અપ્પાહ ! હું આપ જોહાપનાની માફ માગુ છુ. ’

“ અહી વગી તારી બુલ છે ” કવીદિ કહ્યું “ તારે કહેતુ નહી જોધએ કે ‘ શુક અપ્પાહ ! ’ અહી બદલખતીની બાબદ છે માટે ‘ અપ્પાહ પનાહ ! ’ તારે બોલયુ જોધએ ! ”

એક કંઠમાળાની કહાણી.

કવીશ્વરની દરબાગો બીજો જાણીતો ગવૈયો હીશામ સુવેમાન હતો, અને જ્યોત્તમચંદ વસના છેલ્લા પાદશાહોનો તે માનીતો હતો. એક દીને તેણે એવું તો સરમ રીતે લલકાર્યું કે અવરશીદે ઘણી કીમતી ‘ નેકસેમ ’ યાને કંઠમાળા જે તે વેળા હાથમા આની ગણ તે બક્ષીમ આપી જેની આ નેકસેમ પર હીશામની નજર પડી કે તે આંસુ ટપકાવવા લાગ્યો. કલીદિ તેનું કારણ પુછ્યું તો તેણે નીચે પ્રમાણે હેમચત કહી

“ એક દીવસે ટાઇમેરીઅસના સરૌવર કીનારે ખુબસુરત ગાનારીઓના સરૌદો સાબળતો કવીશ્વર વાલીફ બેઠો હતો, ત્યારે હું તેની હજુર ગયો. મને તેણે જોક્ષખો નહી, સખખ મે મારા મ્હો પર લીધમ (યાને સુર્યના તેજ કીરણોથી બચવાને એક જાતની ઝાડછી) નાખેલો હતો તેણે મને પોતાની નજદીક આનતો જોધ પેલી નાજનીનોને કહ્યું અહી એક બહારી આવે છે, એને ખુબ બનાવો, તથા મગફેરી કરો કામ મામયુ હોય નહી તેમ હું નજદીક ગયો અને તેમની માથે બેલાયો આ વેળાએ એક ગાનારી માફ રચેતુ ગાયન ગાઇ સબલાવતી હતી, પણ તેમા ઘણી બુલો કર્યાથી મે વચ્ચમા તાપસી પુરી કે તે બરાબર રીતે ગાતી નહી હતી આ નીકા સાબળી તે ખડખડ હઝના લાગી અને કલીદિ વલી તરફ ફરીતે બોલી ‘ ધમાનીઓના અય બુલદ શાહ ! આ જ મનમા બટકનાર અરણ્ય શું બોલયો તે તમે સાબળ્યુ ? એ આપ દરબારની આનારીની ઝોડ માટે છે ’ અર્થા કલીદિ જેજ ગુન્માથી મારી બણી જોવા લાગ્યો, પણ જે બુલો ગાનારીએ કરી હતી તે દેખાડી એ ગીત હું પોતે ગાવા તૈયાર થયો જ્યારે મે લલકારવાનું પુર કીધું કે પેલીજ ગાનારી ઝટ ઉડી ઉભી થઇ અને મને ગમે વચગી બોલી ‘ ઓ મારા ઉસ્તાદ હીશામ ! ’ મે તરતજ લીધમ ફેકી દીધો કે કવીશ્વર મને ઝા જોલખ્યો તે દીવસ મે લાજ પસાર કીધો સાજને સમે જાવણીમાના-ઓને લઇ જવા બાદશાહી બજારા આવી, પણ તે જહાઝ પર ચડવા અગાઉ

કલીક બહાણે ચડ્યો. તેની પુકે એક નાજનીન ચઢી અને જે નાજનીને મને ઓળખ્યો હતો તે જહાંએ ચડવા ગયું તેટલાં તેણીનો પગ મડક્યો. તે બાપડી પાણીમાં પડી અને મદદ પુગાડવામાં આવે તે અગાઉ તો સરોવરનું તળીયું તેણીના મોતનું ગીછાણું બન્યું. આવી દુધીઆર ગાનારીના મોત માટે અલ વાલીદ રડ્યો અને મારી પામેથી તેણીની યાદદાસ્ત માટે પેયો હાર પાછો માગી લીધો, જેનાં બદલામાં તે નામચરે મને પુરતો બદલો આપ્યો. હવે એ જહાંપના. તેં ત્યારે મને થોડીજ પળ અગાડી આ હાર તારા હમેસનાં હાતમ દીલથી બક્ષીસ આપ્યો તે વેળા મને ઉપલો બનાવ યાદ આવી ગયો, અને હું રડ્યો.”

આ માંબળી કલીક હારન બોલ્યો: “અસ્લાહનો શો અમનકાર હશે કે જે વંસનું રાજ્ય મને આપવામાં આવ્યું, તેજ વંસની ખાનગી મીલકત પણ માટે સ્વાધીન થઈ !”

એકજ દીવસમાં પાંચ પરલોનરોને તલાક દેનાર.

અલ અસ્મયે એક વેળા અલ-રશીદને કહ્યું કે તે એક એવા શખ્સને જાણે છે, જેણે એક દીવસમાં પાંચ જોરને તલાક દીધા હતા.

“આપણા કાયદામાં તો વધતામાં વધતી ચાર જોરનો માથે નેકાહ કરવાનું ફરમાન છે, ત્યારે એ કેમ બને?” કલીક પુછ્યું.

અલ અસ્મયે ઉત્તર વાલ્યો. “સુષ્પેશ ત્યારે! એક દીનેએ મદદ કામ ધંધેથી પરવારીને ધરે આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાની ચારે જોરને એક બીજા સાથે મરાતી દીધી. “મારા ઘરમાં દર રોજ એ કકામ ક્યાં નુધી ચાલવા દઈશ?” તેણે નેશુ કહ્યાની કહ્યું “એ સધળું તારેથી થાય છે.” તે એક તરફ મ્હોં કરી બોલ્યો “જા મેં તુંને આજથી તલાક આપ્યા!”

“તારે એવી ઉતાવળથી એને તલાક આપવા જોઈતા નહીં હતા.” બીજાએ કહ્યું “તુંને ધરમ નથી આવતી?”

“વચ્ચે બોલી માટે તું ને પણ મેં તલાક દીધા; નીકળ અદાથી.”

“અરે એ? આજે તુંને થયું છે શું? કાંઈ પાગલ તો નથી બન્યો? સુઆ ? તારા આ બોલ્યાથી બીચારી ને અસરાઈ જોરતો આપણા ઘરમાંથી હવે જશે.”

“ત્યારે તો ત્રીજાને પણ મારે કાઢવી જોઈએ.” તેણે ચીઝાઈને કહ્યું “તું દહાને પણ મેં તલાક દીધા.”

“આવો મોટો ચલો અને તું ચાર જોરતોને પણ સાચવી શકતો નથી! મુરઘો વેડીક તારા કરતાં એ બાબતમાં ચઢે છે, તલાક દીધા! તલાક દીધા! આ તલાક દીધા! તુંને એમ બોલતાં ધરમ નહીં લાગી?” બોધીએ બીજા પાડી કહ્યું.

“ ત્યારે તો તુને પણ મે આ ઘડીએ તલાક આપ્યા ”

આ વખતે તેના પાડોસીની બાયડી ત્યા દોડી આવી અને એડી તો જીભલડીની કાતર ચનાડી કે બોલવાની વાત નહી. ચારે જોડેને તલાક દેનારને આથી ખુબ ગુસ્સો ઉપજ્યો, જેથી બોલ્યો “ આ તો બવા કરતા બદલ છે. અતનાહ ખેર કરે, એ અઝીઝ! હું અત્યાર મુડી પોતાને કમનશીબ ધારતો હતો, પણ આ તારી જોડેને જોઈ હું પોતાને ખચ્ચીતજ નશીબવત હવે ધાર ! અરે એ ખુડ્યા ! જો તારો આવદ મને પરવાનગી આપે તો તુને પણ તલાક આપુ ! ”

“ અય ખેરાદર ! હું તુને તે માટે પુરતી છુટ આપુ છું ! મારા ક્યાં ભાગ્ય કે એવો દીવસ આવે ”

“ તો એ ખુડ્યા ! તારા આવદની પરવાનગીથી હું તુને પણ તલાક આપુ છું ! ચાલ નીકળ અહીંથી ! ”

હમાનીઓના એ શાહ આ સાબળી મહોલેદારો જે ત્યા જમાવ થયા હતા તેઓમાના કેટલાક ખડખડ હસવા લાગ્યા, કેટલાક ટીકા કરવા લાગ્યા અને તેમને વીખેરી નાખવા પહોરગીરો ધડા મારવા લાગ્યા, બ્યારે પોર્ચાઓએ દુરે દુરેના પોકારો કરી મોર મચાવ્યો. આ પ્રમાણે એક દીસમા એક આઘીએ પાચ પરજોતરોને તલાક આપ્યા.

પકવાનોમાં કયું સરસ ?

કલીક અવ-રશીદના વખતમા પોતાની સ્વારીથી હમામ અબુ યુસુફ પ્રખ્યાત થય્યો કાઠપણ ખાનગી તકરારનો તે ઝૂ દઇ નીવેડો એવી રીતે લાવે કે બન્ને વાદી પ્રતીવાદી ખુશ ખુશ થાય અને હમામ અબુ યુસુફના ખીસા પણ તરાતર ભરાય આ કાઝી વીશેની એક વાત આ “ કલીક હારન અવ-રશી ” પુસ્તકના ૮૯-૯૧ મા પાનામા આવેલી છે

એક રાત્રાએ સારા સારા પકવાનો પર હાથ મારી હમામ અબુ પયગ પર સુતા હતા, તેટલા ઝોરડાનુ બવ બારણુ બાહેરથી ધરાધર અડલાયુ. હમામ સાહેબ હાડળોને આખ ચોનના ઉઠ્યા, બારણુ ખોલી જોયુ તો નામવર અલ-રશીદનો હજુરયો હાફનો હાફનો તેને બોલાવવા આવ્યો હતો.

“ કાઠ પણ દીનને લગનુ અગત્યનુ કામ હોયુ જોઈએ, નહીતર અતનાહનો ચાર મને આ વખતે ઉતાવળથી બોવાની લાવવા હજુરીયાને મોઢે નહી. ” હમામ અબુએ મનમે વીચારું, મોઢ પર પાણીનો છટકાવ કરી, પપુશ પગમા પેહેરી તથા રામેનાના દરબારી કપડા અગે ઝોરવી

નીમાઝના દરડા બહુતા ઇમામ સાહેબ મહેલ તરફ જવા લાગ્યા. મહેલે પુઝા કે તેવણુને દોડધામ કરતા અમલદારો નામવર કલીકના ખાનગી ભોજન લેવાના ઝોરડામાં ઘસડી ગયા. આ ઝોરડામાં અલ-રશીદ અને તેવણુની માનીતી પરણેતર ઝોખીદી સીવાય બીજાં કોઈ નહીં હતાં.

“જેહાંપના ! તારો ખાકસાર જ દો હાજર છે.” ઇમામે કલીકને કહ્યું.

“ઇમામ અણુ ! આજે તમારું કામ પડ્યું. પકવાનની આ બે ઠાલીઓ છે તેમાંનાં પકવાનોમાં સીંધી મરમ કયુ ? અંમો બંનેને એ વીશે વાંધો પડ્યો છે”. માટે તેનો ચુકાદો કરવાનું કામ તમોને સોંપ્યું છે,” કલીક કહ્યું.

કોઈ બીજો હતો તો શુંચવાડામાં પડતો ; સબબ, જોતી વિરૂધમાં ચુકાદો આપતો તેના ગુસ્સાનો બોજો તેને ખમવો પડતો. પણ કપર લખ્યું તેમ એવી બાબદમાં ઇમામ અણુ બારોશ.

“લાલો ! એમાં કોઈ મુસીબત નથી.” ઇમામે બોલે મદદની પેહેલા એક ઠાલીમાંથી તથા પછી બીજી ઠાલીમાંથી ખાધું, પછી મહેલ મયમચારીને ઉતર વાલ્યો. “મે કદી પણ એકી વેળાએ બે દાવાદારો જોયા નથી, જેમના દાવાઓ તરાજવામાં એક મરખા હોય. જો એકને પસંદ કરે છુ તો બીજો નેટલોજ દાવો આગલ કરે છે, ત્યારે એમાંથી સાર તથા ખરાબ કયુ, એ કહેવું મહાલ છે. મામલ્લા ! બંને એક સરખા સરસ છે.”

ઇમામ અણુ યુસુફનો આ મુજબ ચુકાદો મામળા અલ-રશીદ તેમજ ઝોખીદી ખુશ ખુશ થયા, અને ઇમામ સાહેબ બંને બાજુથી એકેક હાજર દીનાર મેળવીને ડાબા તેમજ જમણા મળવામાં મેથી એક સરખા બાર સાથે મંધન થતા ત્યાંથી વીદાય થયા.

ઇમામ અણુનો ચુકાદો

કાયમને મરડીને સામા મણીને ગમતો અર્થ કરી દેખાડનાર આ બારોશ કાઝી પોતાની જાતી દુસ્પારીથી અલ-રશીદની પ્રમસા પામ્યો હતો. તેથી જ્યારે પણ કોઈ એવોજ બીકટ વાંધો હતો કે ઇમામ અણુ મહેલમાં હાજર ના.

એક વેળા એક રાજવગી જલ્લાન દાદા મેટા વાદમાં આવ્યા ગયો. ઘણી પણ નામરજી છતાં ધડો બેસાડવા વગર અલ-રશીદથી રહેવાય એવું નહીં હતું. તરતજ કોઈએ અણુ ઇમામને યાદ કરીધો કે તેને બોલાવી લાવવા હજુરયાને દોડાવ્યો.

ઇમામ સાહેબ દોડધામ કરતા મહેલ તરફ આવ્યા, પણ દાખલ થવાની આગાહી ઇમામનોની બંને હારો વચ્ચેની પસાર થતા બાંસાહી ખાનગી ઝોર-

ડાઝોમાંના એકની બારી આગળ એક ગળદ જવાન નીરાશીથી ઉભો રહેલો તેવલુની નજરે પડ્યો. મદદ કરવા માટે તેણે ઇમામને ઇસારત કરીધી. ચતુર ઇમામ ચેતી ગયા કે સીક્ષા કરવા કહાડેલો શમ્સ કલીકના કુટુંબમાંનો અને પેલોજ હોવો જોઈએ.

અલ-રશીદે કાંઈ સવાલ કરીધો. જેનો તરતજ ઇમામે “નહી” માં ઉતર વાલ્યો. આ સાંભળી કલીક અલ્લાહનો ઉપકાર માન્યો.

“પણ કંઈ સત્તાથી તમે તમારો અબીપ્રાય આપ્યો છે ?” કલીકે પુછ્યું.

“કારણ કે જે બાબદ શકમાં હોય, તે માટે સીક્ષા કરવી નારવા છે.”

ઇમામે ઉતર વાલ્યો.

“પણ જે વાંક કરતો તેને નજરે નજર દીકો હોય તો તેનું કેમ ?”

અલ-રશીદે સવાલો જારી રાખ્યા.

“જાણવા કરતાં જોયલું કાંઈ વધુ બેહેતર નથી.” ઇમામે તકરાર ચાલુ કરી “જે વાંક ખરેખર થયો હોય તથા તે માટે આપણી ખરેખરી ખાતરી પણ થઈ હોય, તોપણ જ્યાં સુધી પારકા સાક્ષીઓ એ મતલબનો ટેકો આપે નહી, ત્યાં સુધી કાયદો વાંક નાસાબેત ઠરાવે છે. વળી પોતાનોજ ઇનસાફ કરવાનો હક કોઈ પણ આદમીને નથી.”

અલ-રશીદને આ તોડ ઘણો પસંદ પડ્યો અને ઇમામ અબુ યુસુફ કલીક તેમજ પેલા ખાનદાની શમ્સ તરફથી સોનાની સારી જેવી રકમ ખીસામા સેરવી ત્યાંથી વીદાય થયા.

“આધા ઝનાખકુ હયો આધા બેચ દાલો !”

એક સમી સાજે કલીક હાઈનને અને તેના સગા ઇસા જાફરને એક નાજનીનના બાબમાં વાધો પડ્યો. ઇસા પાસે એક ગુલામડી હતી, જેથી ના પાડી જણાવ્યું કે તેણે સોગંદ આધા હતા કે કદીપણ એ ગુલામડી કોઈને આપવી થા વેચવી, નહી, અને જે કરે તો સોગંદ ગુજબ તેને પોતાની બીબીને તલાક આપવા પડે. એટલુંજ નહી પણ તેની નોકરીમાના સઘળા ગુલામોને છુટાપણ અક્ષવું પડે, તથા તેની સઘળી મીલકત ખેરાતમાં આપી દેવી પડે.

હવે એનો તોડ કદી રીતે કાઢવો તેના વીચારમાં જન્ને પડ્યા અને આખરે ઇમામ અબુને બોલાવવા ઠરાવ્યું. વાંધાની સઘળી કેરીયત તેની હજુર સુધી, જે સાંભળી લીધા પછી ઇમામે ખંખાર મારી અબીપ્રાય આપ્યો :

“ઉસ્મેં કયા જરા ખાત હયે ! ઇસા સાહેબ ! હર આદમકા સીરકા માશીક નામવર અલ-રશીદ હય. તો એ લોંડી આઢી ઉરકા દુધ, ખાકી જેહાં પનાકો બેચ દાલો ! આપ તો તમામ બેચનેકુ વાસ્તે કસમ ખાયા હયે ! સમ્મે ?”

હાતમ તાઈ.

સધળા કલીકમાં ફક્ત અલ-રશીદજ હતો, જેણે પુસ્તક વખત મક્કાની હજ કીધી હતી. એવી એક બ્યારત વેળા રસ્તામાં એ નામવરને એક જાંઘર અરખાણી મળી. તે કંઈ ટોલાની હતી તે વીશે હારને સવાલ કીધો.

“ તાઈ ! ” જવાબ મળ્યો.

“ આહા ત્યારે તારાં ટોલાંમાંથી બીજો હાતમ કાં નહી પેદા થયો ? ” કલીક પાછો સવાલ કીધો.

[હાતમ તાઈ નામનો સખાવતે શાહ હજરત પેગંબર મહમદની ચોડાંક વરસ આગમય અરબ જુમીમાં થઈ ગયો હતો. તે બહુધન ટોલાંનો સરદાર હતો. એની સખાવત આજની ઘડી મુઘી કેહેવન રૂપે મોજુદ છે.]

“ હું પણ ત્યારે સવાલ કરું છું કે સધળા કલીકમાં તારા જેવો બીજો સરસ કલીક કાં નહી પેદા થયો ? ” જાંઘરે હીકમતથી ઉતર વાળ્યો. આના બદલામાં હારન તરફથી તેણીને સારો જવો સરોપાવ મળ્યો.

હારન જવાબીથી જી હગી ખચાવનાર હમીદ તુસ્તી.

એક પહોરે હમીદ તુમી નામના એક અમલદારે પોતાના કાંઈ કામથી નામવર અલ-રશીદને શરસે કીધો, જેથી તરતજ કતલ કરવાનો ખુમરો નથા તલવાર લાવવા મમરને દુકમ ફરમાવ્યો. બન્ને હારન કરવામાં આવ્યાં અને જલ્લાદ મમરે તલવાર ઉગામી. હમીદ આ વેળા રડવા લાગ્યો. જેથી અલ-રશીદે પુછ્યું “ તું હીમને મરતાં કહેવાય છે તો માતથી ડરે છે શા માટે ? ”

“ હમાનીઓના અલ શાહે ખુલ્લું હું માતથી જરાએ બીહતો નથી. અજાહે માત તમામ ખલકતને માટે નેમી આપેલું છે. મને જે રડવું આવે છે તેનું કારણ એટલુંજ કે જે વેળાએ આ ફાની દુન્યા મને તળથી પડે છે, તેજ વેળાએ હમાનીઓનો શાહ મારીપર ખજા ચલ્યો છે. ” આ જવાબ સાંભળી અલ રશીદને હસતું અજબું અને હમીદની સગમ માફ કીધી.

વખાણુ કે ગાયન વધુ કાતીલ.

અલ અસ્મય આપણને જણાવે છે કે એક દીને હારન અલ-રશીદે ઇશાકના એક ચોક્કમ ગાયનની ઘણી તારીફ કીધી, અને તેજ વખતે નાણાની રકમ આપવા ખજનખીને દુકમ કીધો. આ જોઈ ઉસ્તાદ કશાકે ઉતર વાળ્યોઃ “ અજાહના ઓ ચાર ! મારાં ગાયન કરતાં તારી તારીફના વધુ તેજ

દાર છે: માટે હવે છનામ મારે શા માટે લેવું જોઈએ ?” આ તારીક સાંભળી ઇમાનીઓના શાહે વધુ રકમ આપવા ફરમાવ્યું, જે ઉસ્તાદ અરમયે કાવકું મ્હોં કરી ગરબ કીધી. એને માટે અલ-અરમય દીકા કરે છે કે “ત્યા રેજ મેં જાણ્યું કે પેસા મેળવવાના રસ્તા શોધવામાં મારાં કરતાં ઇશાક એકકો છે !”

આ નીચલો દાખલો એક સાંધનો છે :

ફકીરનો ઝરસો.

એક વેળા કલીક હારનની રૂબરૂ કાઝી સુફયન એક તપેસરી સાથે હાજર થયો. તેઓ ન્યારે દીવાનખાનામાં દાખલ થતા હતા ત્યારે સાંધએ પોતાના સોબની સુફયનને પુછ્યું: “એમાં નામવર કલીક કયો ?” સુફયને અલ-રશીદની ઝોલખ આપી, જે સાંભળી ફકીર આગલ વધ્યો અને હારનને નમસ્કાર કરી કહ્યું: “અલ્લાહ તાઈં નુરે ન્યાદે ખીલવે અને ઉમ્મર જસતી કરે! હસલામીઓનો શુ તું પોને નેકબખ્ત શાહ છે કે જેણે પોતાના શીર પર એટલી બધી જોખમદારી ઉઠાવી છે ! બેશક, એ બોલે અતી મારે છે.” આ સાંભળી કલીકની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં અને સુફયન તેમજ સાંધને ચોક્કસ નાણાની રકમ આપવા ફરમાવ્યું, પણ ફકીર ફજલે તે લેવા સાફ ના પાડી.

“ફકીરોને સોનું શા ખપતુ ? અલ્લાહની એખાદત એ ફકીરે માટે ઉમદામાં ઉમદું ઝવેરાત છે. આ જોહાંપના પાસેજ એ મોતું રહેવા દો.” ફજલે ઉતર વાલ્યો.

“પણ તમે નહી વાપરવા માંગો તો એ લઈ તમારાં મનમમતાં ખચરા-તના કામમાં વાપરજો,”

“આપની મોટી મેહરબાની થઈ ! પણ હું એ ઉમદા બક્ષીસ સ્વીકારી શકતો નથી, અલ્લાહ તારી ગાદીને વધુ વખત સલામત રાખે.”

ત્યાર પછી આ ફજલ ફકીર અને સુફયન મહેલ છોડી ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં આવી નાદર રકમ શુભાવવા માટે ફકીરને સુફયને ઠપકો આપ્યો, જેથી સુફયનની દાદી પકડી ફકીરે ગુસ્સાથી કહ્યું: “તું કાઝી થઈને એટલી બધી શા માટે ભુલ કરતો હશે ? જો એ લોકોએ (દરબારે) વાજખી રીતે દોલતનો દરંગ મેળવ્યો હોત તો તે કપ્પુલ કરવા હું વાજખી ગણાતે.”

સુફયન આ સાંભળી ચુપજ થઈ ગયો.

શરાબની લેહેઝદ.

એક દીને એક કથાશાસ્ત્રી તથા એક ખ્રીસ્તી સાથે બહાણે ચડ્યા. રસ્તામાં તેમને કકડતી ઠંડી લાગી અને ખ્રીસ્તીને એન પડ્યું નહી. તેથી શરાબનો શીશો ઉખેડી પોને પીધા અગાઉ પોતાના એક મીત્રને પ્યાલામાં

ચોડા નામી આપ્યો. કાઠ પણ વીચારવા વના ઉસ્તાદ ગટાવી ગયો, અને હાલ ફક્કાની એનું નામ પુછ્યું.

“એ નો ફક્ત શરાબી” ખ્રીસ્તીએ બોલેપણે ઉતર વાળ્યો. આ સાબળી તે ઇસલામીએ મ્હો કુમલાવ્યું.

“બાઈ! તુ શું ખર કહે છે કે એ શરાબી તારી ભુજ તો નથી.”

“ના, બેરાદર!” ખ્રીસ્તીએ ઉતર વાલ્યો “એ શરાબ એક યાદુદી દારવાલા પામેથી મારા નોકરે ખરીદી લાની અને આપ્યો.”

“તુ કેવો બેવકુફ હશે કે તારા નોકરે કહ્યું તે ને માન્યું” ઇસલામી ઉસ્તાદે કહ્યું “અમો ઉસ્તાદો બ્યારે મુફયન તથા ચેઝીદ જેવા શખ્સોના લખવા પર પણ મુગલહેમત કરી તેમની કેટલીક લખેલી ખીના નાકબુળ રાખ્યે છીએ તો એક શુલામના બોલવા પર બરોસો રાખનાર ખ્રીસ્તીનું કહેવું શું હું કબુલ કરું? જરા મેહેરખાની કરી એક બીજી પ્યાલું બરી આપનો! એ શરખનની લેહેઝત અને ઓરજ લાગે છે!”

અમ રશીદ બ્યારે કાઠ પર મેહેરખાની વરમાવવા માગે ત્યારે કેટલાક ફાતામાર અખ્તરાઓ અજમાવે, જેનો ખીન્ને દ્રષ્ટાંત આ રહ્યો :
શરાબ તથા ગાયનથી હાકમ થયો.

અન્દ અમ-મલીકનો બાઈ ઇસ્માયલ ઇન્ન સાવીક; મુનાનીએ સામેની લડાઈ પ્રસંગે એઓ કલીફના સમાગમમા આવેલા પાછવથી કલીફ અમ-રશીદની ઇત્તાજી ઇસ્માયલ પર થઈ જેથી તેને તેના બાઈ અન્દ હસનક નજરકેદ રાખ્યો. એક દીને અલ-રશીદને તે યાદ આવી ગયો અને તે નામવરે તેને જેવા ઇન્જા દેખાડી, ખીન્ન હાથ પર ઇસ્માયલે પોતાના બાઈ અન્દને કબુલાત આપેલી કે નજરકેદની મુક્ત વહી જાય તેની અગાડી કદી કેંઠે જાય નહી. પણ કલીફની ઇન્જા સામની ફજત પોને ઇસ્માયલ આગમ્ય ગયો અને કલીફની તખ્મત ના રસ્ત કહી લઈ ચાલ્યો. પણ જરા અગાડી અન્દ મક્કીકે પોતાના બાઈ ઇસ્માયલને જણાવ્યું. “એઓ તુને ફક્ત શરાબ પાવા તથા ગવાડવા લઈ જાય છે. જે તુ તેમ કરશે તો તું મારો બાઈ નહી.”

હારનની તે દીવસે તખ્મત જરા એવીજ હતી! નેજે તેને સારો આવકાર આપ્યો, એટલુજ નહી પણ પોતા સાથે એકજ ટેબલે જમાડ્યો. ત્યારપછી દવા દાખલ દરગારી તખીએ હારનને ચોડા શરાબ લેવા બલામન કરીધી

“જે ઇસ્માયલ મારી સાથે એ નહી પીએ, તો મારે પીવો નથી,”
હારને કહ્યું.

“ પણ સરતાજ ? એવું કાંઈ પણ કરવા મેં કમમ ખાધા છે.”

“ તે કાંઈ હું જાણું નહીં.”

આખરે ઇસ્માયલને ત્રણ ખાવાં નોચ કરવા પડ્યાં. ત્યારપછી એક બાળુનો પરડો ખસાડવામા આવ્યો કે તે રસ્તે કેટલીક ગાનારીઓ નાચ કરતી દાખવ થઈ. ગાનુ તથા નાચ થોડોક વખત માલ્યા પછી જુસ્મો દાખી રાખ્યા છતાં લેદરી ઇસ્માયલનો જીવ તવપાપટ થયો અને વચ્ચે વચ્ચે ખુશ મીઠજી તાલુકાઓ પુરવા લાગ્યો હવે તે વેળા અલ-રશીદના હાથમાં ઘણા કીમતી ઝનાદીરોની તસ્બીહ હતી તેણે એક વાંસવી નાજનીનના હાથમાંથી લઈ તે તથા પેલી કીમતી માળા ઇસ્માયલના ખોવામાં મેલી અને કહ્યું “ આવો ઇસ્માયલ ! આ કીમતે તમારા સોગંડ ખરીદી લઈ કાંઈ ખાસ્તું લવકારો !” લવકારવા માટે ઇસ્માયલનો જીવજ અત્યાર આગમચ તલપાપડ થય્યો તે તરતજ એવા તો શુરવી લલકારવા મંડી ગયો કે ઓરડામાના દરેક વાહ વાહ પોકારવા લાગ્યા. હાઈને તરતજ એક નેઝો મગાવ્યો, તેની પર મીમરનો ઝુડો લટકાવ્યો અને તે ઇસ્માયલને પોતાને હાથે સ્વાધીન કીધો આથી એક પવમાં થોડીક પક્ષ આગમચ નઝરકેફ રહેયો ઇસ્માયલ છજીપ્તો હાકીમ બન્યો. એ બનાવ વીશે ઇસ્માયલ લખે છે કે “ મેં વગમ સુધી ત્યાં મેં હાકમી ભોગરી, જેટલા વખતમા ન્યાયને હમી પદરીએ લાવવા મેં બુબ જેહમત ખેચી અને જ્યારે હું બાગદા પાછો ફર્યો ત્યારે પચાસ લાખ દીનારથી મારે ખીસું તર થયું હતું.”

હવે આપણે પોતાના માનથી કલીકને આજી નાખનાર એક અરમ શેખની બીના હાથ ધર્યે

હાઈનને મલેલેક એક દલેર બડાવી

હાઈન અલ-રશીદને કાંઈ હમેસ સબ્યતા ભર્યો આનકાર મળતો નહી હતો. એક વેળા તે મજની હજે ગયો અને ત્યાં દીનના કયામ પ્રમાણે ટવાફ ફરતો હતો તેટલા એક અરબ બડારી તેની ઘણી અમયમી વચ્ચે દોડી આવ્યો અને કલીકની પેહેલા કામેહ આસપાસ ફરવા શરૂ થયું. કલીકની ઇશારત ચતાજ વઝીરે તે એઅલ બડાવીને તેમ કરતા અટકાવ્યો, જે જોઈ પેશો બાગે જુલદ બોલ્યો, “ કલીક, ઇમામ, તેમજ આમને અલ્લાહે એકજ સરખો દરજજે આ પવીત્ર જગ્યામા આવ્યો છે, અને દીન-કલામ ફરમાવે છે કે ‘ આ પવીત્ર મજીદ તમામ આદમ જાદ માટે અમે બનાવી, અને જે કાંઈ એમાં ગેર વાજબી રીતે વર્તશે તેને કયામતને દીને સજા કરવામા આવશે ’ તે શું તમે બુલી ગયા ?”

ત્યારે અલ-રશીદે આ મુજબ સાંભળ્યું ત્યારે પેલા બઘવીને કાંઈ પણ દરકત વગર જવા દેવા પોતાના વઝીરોને દુકમ કીધો. ત્યાર પછી જ્યારે કલ્પીક પ્રખ્યાત કાળા પથ્થરને સુમવા ગયો ત્યારે પણ પેલોજ બઘવી આગલ મુજબજ વરત્યો. કીધા પુરી યથા દેરે પેલા બેઅલબ બઘવીને પોતા હજુર બોલાવી લાવવા કલ્પીક ફરમાવ્યું.

“હું કાંઈ એવણુને માંગતો નથી.” બઘવીએ જણાવ્યું “એવણુ જે મારી સાથે વાત કરવા માગતા હોય તો એવણે પોતે મારી આગલ આવવું.”

આથી હારન પોતે તેની આગલ ગયો અને તેને સલામ કરી કહ્યું : “અય હમેર ! તારી પરવાનગીથી હું અદા બેઠું છું.”

“આ મકાન કાંઈ મારું નથી કે તમે મારી રમ્મ માગો.” બઘવીએ ઉત્તર વાલ્યો “આ પત્રીત ધામમાં આપણુ સઘળાઓ એકજ સરખી પંકતીએ છીએ. તમારી મરજી હોય તો બેઠો; નહીં હોય તો રખસદ થો. ખુદા હાશીક !”

પણ હારનને કાંઈ પણ નવું જણવાની જગાસા, તે કાંઈ આ નવા પ્રકારના આવકારનું કારણ ગોઠવા હકી જાય તેમ નહીં હતું. તે ત્યાં બેઠો અને બોલ્યો. “દેખો શેખજી ! તમારી ધર્મ સંબંધી ફરજને વીશે પુછવાનું મારું મન થાય છે જે નેમાં તમે ખરા દીક્ષણો તો ખીજ બાબતમાં પણ તેમ હું ગણીશ; પણ જે તેથી ઉત્તર તમો નીવડશો તો ખીજ બાબતમાં પણ તમારું બોલવું એવકુશી બનું ગણાશે.”

“મારેથી નવું શીખવા મટે તમો અને મવાલો કરવા માગો છો યા ફકત અને બુલાવો ‘મવાલવા માટે ?’

બઘવીનો ઉપવા હાજર જવાબથી અલ્લરશીદને ઘણી અન્યથા લાગી અને કહ્યું : “નહી ! તમારેથી શીખવા.”

“હારે તો બેઠ બેઠા ! નહીં એમ નહીં ! જે પ્રમાણે આપ્તનજ હજુર શાગીદ બેસે છે તે મીસાલ.”

અલ-રશીદે તેમ કીધું.

“હવે તમે અને ગમે તે સવાલો પુછો.” બઘવી બોલ્યો.

“અસ્લાહે તમારા શીર પર કંઈ ફરજ સુકી છે તે હું જણવા માગું છું.” હારને સવાલ કીધો.

“તે જારે હકતાલાએ જે ફરજો મારી પર નાખી છે તેમાંની એક, પાંચ, સતર, ચોત્રીશ, પંચાસી યા મારી આખી જીંદગી તુડીકની ?”

કલ્પીક આ સાંભળી દ્હાની દપે હસ્યો, અને કહ્યું :

“ફકત તમારી ફરજને વીશે પુછું છું. તેનું ખ્યાન હું સાંભલવા માગું છું.”

“ઓ હારન ! પત્રીત કોરાનનો એકવીશમા પ્રકરણને અડતાવીસમો ફકરો માદ કર ! તેમાં તારો જવાબ મળી રહ્યો.”

પોતાને ફક્ત આવા અરખે દારૂન કહ્યો નેથી એ નામવરને ચટકો સાગ્યો, તોપણ તે પત્રીત્ર ધામને લીધે પોતાનો ગુસ્સો ઘમી દઇ કહ્યું
“ હવે તુ મેણુ છે તે મને જણાવ, નહીતર તારૂ શીર છાકાઇ જશે.”

“ તમે નામવરને કરમરીને ‘ હુ કે ’ વગરે વચ્ચે પડી કહ્યું “ કે
એને માફ કરો અને એનો છવ બહેસ દાખલ આ પત્રીત્ર મુખમને કરો ”

પણ વગીરનું ઉપર મુજમનું બોનનું મામળી અરખ બડખડ હસ્તા સાગ્યો અને કહ્યું “ તમેમાથી મેણુ દુસ્તાર છે તે દુ પીછાણી રાકનો નથી અત્યાહતા હાથમાજ મારવા છવાડવાની લગામ છે, બીજા કોઇ આદમના હાથમા નથી ને મારો અત નજદીક લાવવા અત્યાહ ચાહતા હશે તો પસખા તે હડી જશે આત્મ ફક્ત ખુદાનો નામીજ નોકર છે પણ હવે આપણે હોડી દીધેત્રી બામદ પર આ ને બ્યારે મે તમેને ફરજેમાથી એક કહી તે ખુદ હસ્તામી ધર્મ સમજનું, પાચ એને દીવમની પાચે વેળાની નમાઝ, સતરની મતનમ સતર વખત નાગીસ્તી કરવાની, ચોત્રીશ એટલે તેટલી વખત ઇમાત કરત્રી, પચ્ચારી એટલે ‘ અત્યાહ સૌથી મોટા છે ’ તેના તેટલી સખ્યાના વચનો છેત્યાબ્યારે છદ્દગીતુત્રીકની કહી તેની મતલબ મક્કાની હજ હવે તુ તમેને સવાન પુધુ છુ । તેલે એક ધણો અધડો સવાન પુછ્યો, જેનો ઉતર અન-રશીદ આપી શક્યો નહી પાછલથી તેહકીમ મરતા તલાકના કાયદા સબધી તે સવાન જણાયો અલ-રશીદે હવે ગુસ્સો મનમાથી કાઢી નાખ્યો અને તે અરખની દુસ્તારી તથા સખત દયાનતદારીથી ખુશ થઇ દશ હજાર દીરમ તેને આપવા ફરમાન્યું, પણ સધળાઓની અજબબી વચ્ચે એ બાત્યાહી રકમ લેવા ચેના અરખ શેખે સાફ ના પાડી

‘ ત્યારે તુ તારા ગુજરાન માટે બહોમત કરે ? અલ રશીદે પુછ્યું

ગુજરાનનો બહોમત કરનાર તે સાહેબ છે જે ગગનમા મેગે બેગે હર પબ વીપલે ખેરાત કર્યો જાય છે અને જેની ખેરાત મોટા આમારથી તમે હુ તથા સર્વ આદમો હોસથી લઇને છીએ

વાર તમારૂ કાંઇ કરજ છે ?

“ ખુદ પનાહ રાખે । નહી નામવર

કતીફ ત્યાર પત્રી બીજા કેટલીક વાતચીત ને અરખ સાચે કીધી મુલાકાતની આખેરીએ કલીફને જણાવ્યું કે અની-ઇખ્ત-અની તાનીમના વસનો નખીરો એ ભરભર્યો શેખ હતો જે પોતાની ધર્મ પરની આસ્થા તથા ધર્મ-માન બીજાઓને દેખાડના મજહ માનતો હતો કતીફ અલ રશીદ એ ગામડામાં અરખથી બહુ ખુશ થઇ ગયો

અખની ખવાડનાર મેજબાન

ઇબ્રાહીમ મેરસીલી લખી ગયો છે કે તે એ સમયે હવા ધોરવા ગયો, જે

તરફ મ્હોં કરી હાની દેવે કહ્યું : “ અવ જનાએ આતી ! આ તારી સલામતી ! ” કલીક આથી વધુ દરવા લાગ્યો.

“ પળુ એવળુ ખરેખર નામવર દારૂન છે. ” ઇબ્રાહીમે ગંભીરપણે કહ્યું.

“ ચવ, દેવે બકબક છોડી દે ! છાંટા પાખીના બાદારમાં બોલાવવી આવી મશકેરી ફીક નહી. પળુ એ બક્ષા માલસ ! ને' નો ફક્ત બેજ પ્યાલો નોરા કીધો છે, તેટલામાંજ ન્યારે આ ચખ્ખને ને' નામવર દારૂન દાખલ દોષ્ટો બેમાડ્યો છે તો અરથા દલાકમાં દગમ તું એને પેગમ્પરનો મળુ દરજ્જે આપે ખરો ! ” એમ કરતાં પરાક્યાનો વખત નજવીક આવી પુગ્યો : નેધી મીઠલમ વીખરાઇ ગઇ. ઇબ્રાહીમનું કહેલું ન્યારે તઢીંગ માન્યું ત્યારે છુટતા પડતી વેળા મકાનદારને તેણે જણાવ્યું કે “ ગમે તો સવારના તારા પાડોશીઓથી ખાનરી કરજો ! મારું નામ ઇબ્રાહીમ મોસીલી છે અને હું યખ્નીનો શોખીન છું. ”

સહવારના પાડોશીઓએ પેલા મકાનદારને કહ્યું : “ ગઇ રાત્રીએ તારાં મકાનમાં એ કેટલી બધી ગડબડ ! તારા એ બન્ને હસ્તુખા તથા ગડબડયા પરાક્યાઓ કોણુ હતા ? ”

“ એ બાઇઓ ! તમેને શું કહું ? ” ત્યારપછી રાત્રીએ બનેલો સઘળો બનાવ તેમની હજુર મકાનદારે કરી મંબસાવ્યો.

“ એઓ વારં કેવ' હતા ? ” એક જણે પુછ્યું, જેનો ઉત્તર મકાનદારે વાલ્યો. “ મામલ્લા ! એક તો નામવર હજુર અને બીજો તેનો મવૈયો ઇબ્રાહીમ મોસીલી ! ” મવાલ કરનારે જણાવ્યું. આ સાંભળી મકાનદાર પુરતજ ઇબ્રાહીમને ત્યાં દોડ્યો અને બારણા બાહેર ઉભો રહી કહેવાડ્યું કે “ યખ્નીવાસો મહં તારી મુલાકાત આહું છે. ”

ઇબ્રાહીમ તરતજ બાહેર આવ્યો અને મકાનમાં દાખલ કરી આગતા સ્વાગતા કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી પોશાક બદલી આ મવૈયો પોનાના આ નવા મોખતીને કલીક દારૂનની દરબારમાં લઇ ગયો. આગવી રાતે હસ્તાં હસ્તાં તથા હાં કરતાં જે ચખ્ખો મકાનદાર બોલ્યો હતો તે પાછા બોલી જવા તેને અલ રશીદે ફરમાવ્યું, જેમ કલીકની ધણી ખુશાલી વચ્ચે પછુ બોલનારના ગભરાટ વચ્ચે મકાનદારે કીધું. કલીક તરતજ તેને નાણાની નાદર રકમ આપવા અમનનીને હુકમ કીધો.

રહી. ત્યારે પણ આપ નામવર હુકમ ફરમાવશે ત્યારે સેવક તમોને એ યખ્ની પહોંચતી કરવામાં મોઢું માન સમજશે. ”

કલીક આ જવાબથી સંતોષ પામ્યો અને તે દીવસથી “ યખ્ની વાલો આદમી ” દાખલ મકાનદાર બોલખાયો.

ઈબ્રાહીમ સાથે સેતાનની મુલાકાત.

આપણે જોઈ ગયાં તેમ ઇબ્રાહીમ મોસીલી નામવર કલીકની દર-ખારનો માનીતો ગયેલો હતો. કેટલીક વેળા તેનું ગાયન કાંઈ ઓરજ રંગ સેતું, એમ તે પોતે જણાવે છે. પોતાના કુટુંબ સાથે એક દીવસ ગુજરવા કલીકની રજા મેળવી પોતાને ઘરે ગયો. તેણે સખ્ત હુકમ કીધો કે કાંઈપણ સખ્તસર કાંઈ પણ પારકાને તે દીવસે તેની હજુર દાખલ કરવો નહીં. પોતાના કુટુંબીઓ સાથે વાતચીત કરતો હતો, તેટલાં તેની ઘણી અજબબી વચ્ચે એક મજા દેખાવતો શેખ બેઘડક હારમમાં દાખલ થયો, તે એવી તો છતાં તથા દુસલવણીથી બોલવા લાગ્યો કે ઇબ્રાહીમે પોતાના ઠરાવ પર પાણી ફેરવ્યું. તે તેને પોતાના ઓરડામાં લઈ ગયો અને ખાવા પીવા તથા ગાવા બજાવવામાં આજો દીવસ ખુશખુશાલીથી પસાર કીધો. પરોણા એવી તો છતાં લલકારતો કે ઇબ્રાહીમ તેના ગાયનથી છકે થતો હતો. પણ પછી જે મુજબ ઓરડામાં તે દાખલ થયો તેજ મુજબ એકાએક પેલો ગુમ ચયસો ઇબ્રાહીમને જણાયો. ઇબ્રાહીમ તરતજ નાગી સમસેર ખેંચી દરખાનો બ્રહ્મા દોડ્યો અને તેમને દમ બરાબરો કે તે અરબ શેખ કેવી રીતે દાખલ થવા તથા જતો રહેવા પામ્યો હતો તે સેતાબીથી જણાવે. પણ દરખાનોએ જણાવ્યું કે કાંઈપણ બાહેરનું આદમી મકાનમાં આવ્યું તેમજ ગયું નહીં હતું, તેટલાં હવામાથી ઇબ્રાહીમને અવાજ સંભળાવો : “ ઓ ઇબ્રાહીમ ! એ મરીઓને તું શું પુછે છે ? એઓ કસું જાણના નથી. એ તો હું કલીક અબુ મુરાદ પોતે તારી સાથે નેહવાર ગુજરવા આવ્યો હતો. ”

ખીજે દીને ઇબ્રાહીમે પોતાના મુલાકાતીએ લલકારેલાં ગાયનો તેવાંજ શુરથી કલીક હજુર ગાઈ સંભલાવ્યાં : જેથી એ નામવર ઘણો ખુશ થયો અને તે કાણુ પાસેથી શીખ્યો હતો તે જાણવા માગતાં ઇબ્રાહીમે સંધજો બનાવ એ નામવરને કહી સંભલાવ્યો. વાંચનારને અહીં જણાવવું જોઈએ કે એ ખીના ઇબ્રાહીમે પોતે ખીજાઓ આગળ કહી હતી.

કલીક તથા તેનો આધરો ખાસદાર.

એક દીને નામવર અલ-રશીદે પોતા સાથે શીકારે જવા પોતાના

ખાસદાર નામે અલ્લ હકમને હુકમ કીધો. આ હુકમ સાંભળી ખાસદાર ઘરે ગયો અને ચોતાની બીબીને કહ્યું: “બીબી સાહેબાં, સાંભલો છો કે? શીકારે જવા જેઠાંપનાએ મને પણ હુકમ કીધો છે, પણ મારી ખાતરી છે કે મને મુદત એન પડવાનું નથી. તું જાણે છે નો ખરી કે હું સહવારને પોહોર નાસ્તો ખાઈ છું, જ્યારે નામવર લગભગ બપોરે પેહુલ્લો ખોરાક લે છે. અલ્લાહ ખેર કરે! હું જરૂર જુએ મરી જઈશ! યા અલ્લાહ કરીમ! આ શું આદત તેં મારી પર લાવી મેળી! નહી, હું નહી જઈશ!”

“અલ્લાહ પનાહ રાખે! નહી, તારે જવું જ જોઈએ.” બીબી એજણાબું
“જેઠાંપનાના હુકમનો અનાદર કરવો એ શીર પર આદત બરાબર છે!”

“પણ હવે કરું કેમ?”

“ત્યારે જોવો! હલવાનું એક પોટકું તમે તમારી પાધરીમાં સંતાડી રાખો.” બીબીએ તોડ શોધી કાઢ્યો “અને જ્યારે તમારો જમવાનો વખત આવે ત્યારે કોઈ જાણે નહી તેમ યોડો યોડો હલવો પાધરીમાંથી કાઢી ખાળો: એટલે જેઠાંપના માથે ખાધા બરાબર થશે!”

“અરે મારી ખારી ખુશખુશાં! તેં ઠીક રસ્તો શોધી કાઢ્યો! તમે જોરનો ચખરાક નો ખરી!”

બીબે દીને પહોર ફાટતાંજ હલવાનું પોટકું પાધરીમાં ખોસી ખાસદાર ચોતાના શેઠ નામવર હારન તથા બીબીએ સાથે શીકારે જવા ગધેરાં પર બેસી ઉપડી ગયો.

ખાવાનો સમય આવી લાગતાંજ ખાસદારનો જીવ તલપી રહ્યો નથી તે હલવાનો એક કટકો સેરવવા ગયો, જેમ કરતા કલીકની નજર તે પર પડી. તેવણે ઇસારત કરી જાફર વઝીરનું ધ્યાન તે પર ખેંચી હલવેથી કહ્યું: “આપણા ખાસદાર હકમની પાધરીમાં ખોમેકું હલવાનું પડીકું તેં જોયું કે? એ પણ ઠીક મજાક! હું એને ખાતાં અટકાવી ખુબ ચીડીશ.” જાફરને પણ એ વીચાર પસંદ આવ્યો.

“હકમ! આજે શીકાર કયે ઠેકાણે છે તે વીશે તુંને કોંઈ ખાતરી મળી છે?” કલીક પુછ્યું. હકમે તરતજ હાથ ખાંચ્યો: “જી હલવાનો યોડો કટકો પાધરીના પડોમાંથી દેખાવા લાગ્યો.”

“ઝનાબે આલી! મને જાણ ખબર નથી.”

“ચાલો ત્યારે, જેમ ગમે તેમ આગળ વધ્યો.” કલીક કહ્યું.

જરા વાર રહી જાણે કોંઈ શીકાર નજરે પડ્યો હોય તેવો દેખાવ કરી કલીક આગલ વધ્યો, જે તક જોઈ હકમે તરતજ હલવાનો કટકો પાધરીમાંથી કાઢી ચોતાના મ્હોંમા સેરવી દીધો. કલીક તરતજ ફરી ગયો અને બોલ્યો: “હકમ!”

“ જનાબ ! તમારો બદો હાજર ! ” હકમે ઝડપથી મ્હોમાનો દુકડો નાખી દમ ઉતર વાલો

“ આ અરુષ આજે મને સતોષ આપતું નથી ! ” ત્યારપછી કલીક આગળ વધવાના ઢોમ કીધા જરા વાર રહી હકમે હલવાનો દુકડો પાધરીગાથી ખેચ્યો અને મ્હોમા મુક્યો કે તરતજ કલીક ફરી જઈ કહ્યું “ હકમ, મેં તુને જણાવ્યું નહીં કે આજે આ અરુષ મને સતોષ આપતું નથી, કાંઈ પણ એને થયું હોવું જોઈએ ”

હકમે થુક મ્હોમાથી પાછો ફેરી દમ જણાવ્યું “ કડાચ એણે વધારે ખાધું હશે ”

“ થોડી વાર રહી વળી પાછો મીજે કટમ મ્હોમા મેલ્યો અને જોવો હકમ આવવા ગયો કે કલીક પાછું ફરી મ્લ્યું “ હકમ ! આજે આ જનવરને કોણ જાણે શું થયું છે ? મારી પસંગી મુજબ એ જતું નથી ”

“ જનાબ ! કાલે સહવારે જનવરોના તમીમને દેખાડીશ ” હકમે મ્હોમાનો હનવાનો કાંકો પાછો ધણીજ નારાજથી ફરી દમ ઉતર વાલો

વળી પાછા તેઓ આગળ વધ્યા હકમના પે મા તો આડા અને અવળા થાય પણ તે બાપડો દરે શું ? બાપડા જનવરને તે મનમા બારોબાર ગાળો દે

વળી પાછી તક હાથ આવતા તેણે હનવો મ્હોમા મેલ્યો તેજાજ કલીક તેને હાક મારી કહ્યું “ હકમ ! આજે એને થયું શું ? ”

“ નામર મારી તો ખાતરી છે કે આખરી હશે, હવે ફેરફાર દમ હકમે કહ્યું ત્યારપછી તે બડમડ્યો આહ ! હકમ ! હકમ ! હકમ ! સાબળતા માફ માફ પણ દખી આ યુ આજે કોણ જાણે કંતુ ચોગડયું હશે ? કોણ જાણે મેં કોણનું મ્હો જોયું હશે ? અરે એ પે ! તું પેટ છે યા બના છે ? શા માટે મને કતાનો આપે છે ? ” હવે તેણે મીઠીની નજર બીજી બધી જોઈ બાકી રહેતો હનવો મ્હોમા મેલ્યો કે તેજ ધડીએ હારને હાક મારી “ હકમ ! મારી ખાતરી છે કે એ લગગયું છે ? નહીંતર એ વારવાર ઉઘુ રહેના માગે નહીં ”

હકમે એક હાથ મારી તે છેલ્લો કટમ પણ ફેરફાર દીધો અને કહ્યું “ નામર ! કાલે નાનમધ આગળ ! અને અલ્લાહનું જો આદવું હશે તો એ પછુ તેજ થશે ”

કલીક અને જાફર હવે મોટેથી ખડખડ હસવા લાગ્યા , સખમ, હકમનો ચોહેરો તે વેળા જોવા લાયક થઈ ગયો હતો જરાએ હલવો તેના ખાવામા આવ્યો નહીં હતો અને જુખ તો હોજરામા જાણે જુમ બેસ ચનાવતી હતી

બપોર પડી, અને રાત્રેના મુજબ કલીક તથા સર્વ જણા ખાવા બેઠા, તે વેળાએ જાફરે નજદીક જઈ હતીને પુછ્યું : “ કેમ હકમ ! હલવાની મન્નદ કેની ? ” હકમ તો અગ્નયત્રીથી ડાળા ફાડી જોવા લાગ્યો.

હત્તર દીરહમની વાનીનો કીરસો.

શાહજહાં ઇલાહીમ ઇબ્ન અલ મેહદી નીચસો બનાવ વર્ણવે છે :

જ્યારે દારૂન રકા ખાતે હતો ત્યારે એક વેળા તે મારી મુલાકાતે આગ્યો. કંડી વાનીઓની અગાઉ ગરમ વાનીઓ પેહેલાં ખાવાનો તેને માહવેરો હતો. જે વખતે મેજ પર માહલીઓની બનાવેલી તઆમ પર તેની નજર પડી. કલીકને માહલીના કટકા ધણાજ નાના માલમ પડ્યા, જેથી પુછ્યું : “ તારા તખ્ખાએ એટલા જણા કટકા શા માટે કીધા ? ”

“ ઇમાનીઓના અપ શાહ ! ” મેં ઉતર વાલ્યો “ એ વાની માહલી-ઓની જોધી બનાવેલી છે.”

“ ત્યારે તો ઓછામાં ઓછી સો જમ જણાય છે.” દારૂને વીચાર જણાવ્યો. પણ મારા નોકર મુરાદીએ જણાવ્યું કે “ દોઝસોથી વધુ છે, કંનાએ આલી ! ”

“ હં ? ત્યારે એ પર કેટલા પૈસા ગુમાવ્યા ? ” કલીક સવાલ પુછવા જરી રાખ્યા.

“ નામવર ! એક હજાર દીરહમો ! ”

“ એક હજાર દીરહમ આ આટલી નાની વાની પછવાડે ? ” કલીક મેજ આગસથી ઉભો થઈ કહ્યું : “ જ્યાં સુધી મુરાદીએ એટલી રકમ અહીં હાજર કરે નહી, ત્યાં સુધી એકે નવાસો હું મ્હોંમાં મેળનાર નથી.”

મુરાદીએ તેટલી રકમ હાજર કરવાની ફરજ પડી, જે કલીક ખેરાતમાં આપી દેવા હકમ ફરમાવ્યો, અને મુરાદીએ કહ્યું : “ હું ધારું છું કે એક વાની પર આટલી બધી રકમ ખરચવાની આ શીક્ષા તમને પુરતો ધડો શીખવશે.” ત્યાર પછી કલીક તે કટારી હાથમાં લીધી અને પોતાના ખાસ હજુર-યાઓમાંનાં એકને આપતાં કહ્યું : “ મારા ભાઈના મેહેલની બાહરે એ લખ જ અને ઘૂંતે જે કોઈ પેહેલો નીરધન શખ્સ મળે તેને એ સંબળું આપી દેજે.”

ઇલાહીમ જણાવે છે કે ફકટ તે કટારોજ કલીકની એ મુલાકાતના ખાસ પ્રસંગ માટે તેણે બસે સાહક દીરહમે વેચાતો લીધો હતો : તેથી પોતાના નોકરને આંખની ઇસારત કરી કલીકના હજુરયા સાથે બાહરે જઈ તે પાછો ખરીદી લાવવા ફરમાવ્યું. પણ અલ-રશીદે એ હીલચાલ જોઈ, તેથી મોટીથી ધુમ મારી કહ્યું : “ ખવાશ ! જ્યારે ઘં એ બાંધુકને આપે ત્યારે તેને કહેજે

કે ઇમાનીઓના શાહે એવી સલાહ કેહેવાડી છે કે એ કરોરો તેણે અઘીસો દીરહમથી ઓછે વેચવો નહીં !”

સઉથી બદખખ્ત નામ કયું !

એજ ઇબ્રાહીમ પોતાના બાઈ હાર્દનની બીજી વાત લખે છે:

એક દીવસે કલીક સાથે હું બહારે બેસી મોસલ જતો હતો. અમોએ રોતરંજની રમત તરતનીજ ખતમ કીધી હતી, જ્યારે અથ-રશીદ મને સવાળ કીધો “ ઇબ્રાહીમ ! દુન્યામાં સૌથી સરસ નામ તું કોણનું ધારે છે ?”

“ આપણા પેગમ્બરનું ! અલ્લાહ તેના રહને સદા ખુશાલ રાખે !”

“ ત્યાર પછી કયું નામ ?”

“ ઇમાનીઓના શાહનું.” મેં ઉતર વાલ્યો.

“ ત્યારે સૌથી કમનશીબ નામ તું કયું વીચારે છે ?” કલીક પુછ્યું.

“ ઇબ્રાહીમનું.”

“ શરમ છે ! એ તો અલ્લાહના દોસ્તનું નામ.”

“ તે ખરું ? પણ એ બદખખ્ત નામથી નીલરોડે મેને હેરાનગતી આપી.”

“ પણ પેગમ્બરના નાના બેટાનું નામ પણ ઇબ્રાહીમ હતું.” હાર્દને તકરાર ચાલુ રાખી.

“ હા ” મેં ઉતર વાલ્યો “ જો કાંઈ બીજું નામ રાખ્યું હતે તો એ નામ સાથે જોડાયેલી કમનશીબી ફાવતે નહીં અને કડાચ તે લાંબી ઉમ્મર વુલીક જીવવા પામતે.”

“ વાર ઇમામ ઇબ્રાહીમ ત્રીશે શુ ધાર્યું ?”

“ એજ નામને લીધે તે બીચારાને મેરવાન જગ્યાડીને હાથે ચુનાના કાંઠામાં મરવું પડ્યું. અને ઓ ઇમાનીઓના શાહ ! વાલીદના બેટા ઇબ્રાહીમને તખ્ત ત્યાગ કરવાની ફરજ પડી, જ્યારે ઇબ્રાહીમ અબદલ્લા હસનનું ખુન રેડાયું હતું. એ સમયે એ નામની બરકતથી. ‘દુકમાં એ નામ વાલા દરેક ગણીતા શખ્સને મેં હાડમાર ચલ્યો જોયો છે યા સાંભળ્યો છે.” તેજ વેળાએ એક માછીએ પોકાર માર્યો : “ ઇબ્રાહીમ, ખબરદાર ! હલેસુ તપાસ !”

“ ઝનાખ ! મેં હમણાંજ નહીં કહ્યું કે ઇબ્રાહીમ નામ ધણુ કમનશીબ છે ? ”

કલીકને આ પ્રસંગોપાત બનાવથી ખુબ હસ્તું આવ્યું.

માશુકને લીધે દરવેશ બનેલો કવીરાજ.

કલીકતની દરબારનો કવી અખુ અટાહીયેદ આંધલો ચયો તેની

આગમય હારનની મા ખેંઝારનની એક ગુલામડી નામે ઓટબહ પર આંધળેપણે આરાક થયો.

ગુલામડીએ પોતાની રોકાણીને ફરવાદ કીધી કે અણુ કવી તેણીને માટે કવીતાઓ રચી આલમમાં તેણીને ખરાગ લગાડતો હતો, અને તે કડાચ રોકાણીના ઉત્તેજનથી પણ હોય. ચાહનદીએ એ ખીનાથી કલીક ગેહડીને વાકેફ કીધો, જેણે એ કવીરાજને એ કવીતાઓના બન્ધામાં આણુકના મારથી સારો જેવો સરોપાવ અપાવ્યો. જ્યારે હારન અલ-રશીદ તખ્તે આવી, ત્યારે એ કવીરાજનો સેતારો પાછો ખુલ્લું થયો. તેણે માણું ઓટબહ પર ધ્યાન લગાડવા માંડ્યું, એટલુંજ નહીં પણ તેણીના માનમાં એક સુંદર ગાયન રચ્યું. હારનના કાન પર એ કવીતા આવી, તેમાં એક ટેકાએ પોતાનાં નામ સાથે લીધેલી છુટથી તે ઘણો શુરસે થયો અને કવીરાજને બંદીખાને નખાવ્યો. પણ અણુ બચ્ચો દરબારી સાથે કવી : એટલે તેણે હારનની તારીફની થોડીક એવી તો સુંદર સતરો ઠનઠનારી કે હૃદયને માન આપનાર અલ-રશીદે કવીને માણુ છુટાટુણુ બખશ્યું, એટલુંજ નહીં પણ જે બની શકે તો ઓટબહ સાથે કવીરાજના નેકાહ કરાવી આપવા સાથે તે પ્રસંગે સારો જેવો સરોપાવ આપવા મરજી દેખાડી. પણ દરરોજની ખીજી જાનલમા અલ-રશીદ એ વાત ભુલી ગયો, જ્યારે બાગ હાથ પર અણુ કવીને ખ્યાર વધતો આવ્યો. કેવી રીતે કલીકને એ ખીના વીશે પાછો વાકેફ કરે તેના વમાસમમાં તે પડ્યો. વીચાર દોડાવી તેણે ત્રણ સુંદર પખાઓ ખરીદીને તે દરેક પર કવીતાઓ લખી અને લાયક પ્રસંગે અકેક પછી અલ-રશીદના હાથમાં આપવા મસરરને સમજાવ્યો. મસરરે તેમ કીધું : કલીક અકેક પછી ત્રણે કવીતાઓ વાંચી ખુશ થયો અને કવીની મતલબ તરતજ એતી ગયો. તરતજ તે નામદારે એ કવીરાજને બોલાવ્યો અને ખીજે દીને સહવારે એ કામ હાથ ધરવા કયુલાત આપી. તે જેહાંપના કયુલાત પ્રમાણે હજુરયાઓ ભેગો કલીક ગુલામડીના ઓરડામાં ગયો અને કહ્યું : “ જે હું આશું તે પ્રમાણે અમલ કરવા પેહલ વેહેલાં તું મને કયુલાત આપ.”

“ હું તમારી ગુલામડી છું ” તેણીએ ઉતર વાલ્યો “ અને એક સીવાય તમારા દરેક હુકમને તામે ચક્ર. એ અપવાદ કવી અણુની જાળવેનો છે. તમારા પીતાને પણ એ વીશે જણાવના કીધા હતા અને તેવણુ કયુલાત પ્રમાણે આવ્યા હતા. સાંભલો ત્યારે, મેં માનતા લીધી છે કે જે એ અણુ કવી સાથે મારા નેકાહ થાય તો મારે હંધાડે પગે મક્કાની હજો જવું : જેથી એક હજ પુરી થાય કે તરતજ ખીજી

શરૂ કરી અને એ માફક મારી જીદગી તુનીક કર્યા કરે , એટલું જ નહી પણ બદગી કરવાની મારી સેતર જ સીવાય દરેક મતા મારે ગરીબોમાં ખેડાત દાખલ આપી દેવી " ત્યારપછી રડતી કલીકના પગ આગળ પડી તેના પગને તેણીએ ચુબન કીધું અને એ વીશે વચ્ચે નહી પડ્યા કલીક પાસે માગી લીધું ક્યાંકિ તેમ કરના કચુલાત આપી

થોડો વખત ગયા કેડે સપુરણુ આસા સાથે અણુ કની નામવર હારનની હજુરમા ગયો, પણ કલીકિ તેને કહ્યું " મસરર, રશીદ અને ખીમઓ હજુર મે તારે માટે જોઈડ કીધું, પણ તારી મારુક તારી માગણી રનોકારતી નથી " આ સાબળી એ કની એટલો તે નાઉમેદ બન્યો કે સધળું ત્યાગ કરી દરવેગ બન્યો અને દરવેશી જીદગી શુભરવા કસમ લીધા

અણુ કવીએ કલીકને રડાવયો

કલીક હારને માછીઓના ગાયનો સાબળાનો જમરો શોખ તેથી દળલહ નદી પર જ્યારે પણ સેહેન કરવા જાય ત્યારે એ ગાયનો ધ્યાનથી સાબળી મજાહ મેળવે પણ તેમની તોછડી માગી તુની અને વાધા બરેની બાપાને લીધે કોઇ કોઇ વેળા એના કાનને કચ્ચાન ઉપત્તે એક દીને એ મુજબ નદીમા સેહેનગાહે નીકળ્યો હતો તેટલા તેણે એકાદ કનીને હાજર કરના હજુરયાઓને ફરમાવ્યું કે જ્યારે કની તેમના ગીતો બરાબર રીતે ગોઠી આપે વાચાર ચનાનતા અણુ જગાહીયહ એ કામ માટે લાયક માલમ પડ્યો પણ તેને તો હારને કદમા પુરેતો એવે હજુરયાઓએ તે વીશે એ નામનરને વાકેફ કીધો હારને તરતજ બધીખાનામા માણુમે દોડાયા અને પેના ગીત તેની પાસે સુમરાતી લાવના કુકમ ફરમાવ્યો અણુ કની લખે છે કે પણ મારા છુટકારા માટે ક્યાંકિ એક હરફ પણ કહ્યો નહી હતો એટલે મે હારને હમાવનાને બ ને રડાવના મનસે ઈરાન્યુ મે તેના રીતે લીગીઓ રચી અને જે અમનદારો માછીઓના એ ગીતો સુમરાના લઇ આયા હતા તેમને તે સુમરાલા ગીત આપ્યા "

આ કાંતાઓ જોકે ઘણી ઉમર નહી હતી, પણ તેમા આ મ જાદની મગરૂરી, કોઇ અને છેવના મોત નીશે મરસ રીતે ઇસારા કીધેના હતા કની અણુની મતવબ પ્રમાણેજ હારન પર અસર થઇ આ સુધારેલા ગાયનો જ્યારે તે માછીઓના મુખથી જેમ જેમ સાબળતો ગયો તેમ તેમ રડવા લાગ્યો , આખરે હાજર રહેલા ફજલ રમીને તે બધ કરવા માછીઓને કુકમ કરવાની ફરજ પડી અસન તવારીખ નવેસો લખે છે કે કલીક હારન તીણી લાગણીનો અને કશ્ચુસીક બનાવ વેળા બેધક રડતો હતો તેજ પ્રમાણે તે ઉસ્કેરાઇ પણ જતો હતો.

ઈરાની ખાનદાન પાધું :

હવે આપણી પસંદગીનો ઘોડો પાછા બારમકી ખાનદાન તરફ દોડાવ્યો. આમણાં પાનાઓમાં જોઈ ગયાં તેમ જરથોસ્તી બાદશાહો તથા દુસ્તુરો વચ્ચેની માંહોમાંહેની મારામારીને લીધે ખ્યાર ગુલઝર ધરાન દેશ હીમતવંત તથા સંપીલા અરબોના હાથમાં ગયું. બળવાન ક્યાન્યાન કાવીઆની ઝુડો લુટાયો. ધર્મના આંધળાં ઝનુનથી અરબોએ માનદ્ય-સનાન શીરકાની ધનનશલ કાઢી નાખવા ખુનરૈજ ચલાવી ; જે ધરાનીઓ બચવા પામ્યા તેમાંનો મોટો ભાગ ઇસલામી ધર્મ અખત્યાર કરવાને લીધે હતો. એવા વટલેવાઓમા બારમકી ખાનદાનના વડીલો હતા ; અરબોના ત્રાસદાયક દસ્ત પેહુલાં તેમનો એક વડીલ ધરાનમાં આવેલાં “ નઝો બાહર ” નામના જાણીતાં આતશ એહશમનો દમ્તુરાન દસ્તુર હતો. વખતના વેહેવા સાથે ખાનદાન વધતું ચાલ્યું અને તેમની રજોમાં ધરાની લોહી દોડતુ હોવાથી ચચવાઈ, દાનાઈ અને સખાવતના મુલ્લો ખીની નીકલેલા : તેથી ફેટલાકો વઝીરી, ફેટલાકો લશકરી સરદારો તો ફેટલાકો ન્યાયધીસોને દરજ્જે પુખ્ત હતા, જે કે તેઓ કલીકના રાજમાં ધર્મ ઇમવામી હતા. એવા ઝંખકતા નખીરાઓમા ચાહયા બારમકી હતો. હારન તખતે આવ્યો તે અગાઉ ચાહયા એ નામવરનો દુઝુરનવીસ યાને મુનશી હતો. હારનની આગમચના કલીક હાદીની ઇતમજ એ નીમકહલાલ ચાહયા પર થઈ, જે વીશે આપણે પંદરમા પાનામાં વાચી ગયાં છઈએ. હારનના તખતે બેસવા સાથે ચાહયા તેનો વડો વઝીર થયો. આ વેળાએ રાજ ખમ્મનાતું તળીયું કાંઈ પાંચ રૂ નહીં હતું, ઘણે ઠેકાણે બલવાઓ થતા હતા. પણ ચાહયાની કુતેહથી રહતે કલીકાતનો ઝુડો ચોમેર ફરકાતો ગયો, તીન્નેરીમાં રેલ છેલ ચાલવા લાગી, ન્યાય મદીરો ચોખ્ખાં થતા ચાલ્યા, વેપાર વનજ વધવા પામ્યો, અને હુકમ કહેતાં ચાહયા વઝીરના અમલમાં કલીકાત ઉંચામાં ઉંચી નોક પુચું. એ કામમાં તેના બન્ને બેટાઓ જાફર તથા ફજલે સારી મદદ કીધી હતી એ બન્ને બેટાઓ “ છોટ વઝીરો ” ના નામની ઓલખાતા હતા. સખાવતમાં એ બાપ બેટાઓનું ત્રીશુલ એક કહેવત રૂપે આવ્યું પણ ખુરું છે. ધરાની લોહીની ખુખીજ સખાવતમાં સમાયલી છે. જાફર ત્યાર પછી કેવી રીતે કલીક હારનનો માનીતો વઝીર અને સોળતી થયો ને વીશે આપણે અત્યાર આગમચ પુરતાં વાકેફ થયલાં હોવાથી હવે તેને લગતી થોડીક વધુ વાતોપર ધ્યાન દોડાવ્યો.

ઈરાની ચેરીજતીસની કહાણી.

કલીક હારન અલ-રશીદ મક્કાની હજ કરી પોતાના દરબારીઓ સાથે બાગદાદની નજદીક આવી પુગ્યો હતો. એવું કહેવાય છે કે ફકટ એજ કલીક

ચમ ગયો, જે એ પનીત્ર શેહેરની મુલાકાતે નવ વખત જઈ આવ્યો હતો, અને જે પોતાની દેવાતીમાં આઠ વેલા રૂમ પર ચઢાઈ લઈ ગયો હતો.

જોકે તેઓ હજો જતા હતા, તોપણ રસ્તામાં હંમેસ મુજબ દરબારી કામ પણ બગવતા હતા.

એક સમે રાજદારી કામથી ફારેગ થયા કેડે હારન પોતાની સાથે જાફર વઝીર તથા મસરર જલ્લાદને લઈ કાંઈ નવું જાણવાની હેંશમાં રસાલાથી છુટા પડી ઊવણીમાંથી બાહરે નીસરી પડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ એક મકાન આગળ આવી પહોંચ્યા.

“જાફર ! આ મકાનના ઝરૂખા પરથી ખુબસુરત કુદરતી દેખાવ દેખાતો હોવો જોઈએ.” હારને ટીકા કીધી.

“ઝનાબની મરજી હોય તો આપણે અંદર જઈએ.” જાફરે ઉતર વાલ્યો “મકાન ખાલીજ છે.”

એના ઉતર દાખલ અલ-રશીદ મકાનની સીંહડી પર ચઢ્યો. મકાન ખુશનુમા હતું. ઝડપાનોની બળીદારી પણ ખાસ્મી હતી. નજદીકથીજ દજલહ નદીના નીરમત્ર પાણી વહેતાં જતાં હતાં.

“મકાન સાફ રાખેલું જણાય છે.” કલીક ટીકા કીધી “પણ અજબ છે કે કોઈ રખેવાલ ચોકી કરવા નથી.”

“ઝનાબના રાજ્યમાં ચોર છુટારાઓનો તોર તુટી ગયો છે: એટલે લોકોને હવે કસી ધારતી લાગતી નથી.” જાફરે જણાવ્યું.

“લેકીન એવી હાલત તમે બારમકીએને આભારી છે.” હારને મજલેના ઓરડાની બારી બાહરથી દેખાવ જોતાં કહ્યું.

“આપ નામવરનો એ માટે મારા પેદર તરફથી ઉપકાર માનું છું.”

“ખરેખર ! તારો પેદર દુરદેશ તો ખરો ! પણ સચુર” કલીક આતુર-તાથી બાહરે તીણી નજર રાખી અચકાતા બોલ્યો. ત્યાર પછી પાછલ ઊભેલા પોતાના એ વજીરનો હાથ પકડી હલવેથી તે નામવરે કહ્યું. “જાફર ! બોલવાનો વખત નથી. એકદમ નીચે જ અને મસરરને લઈ ગુપચુપ પેલી વસાણ પર આવેલાં પેલાં મકાન આગળ જા, અને ત્યાં ઉભા રહેવા નોકર નફરોને કેદ કર, હું ધારું છું કે તેઓ પેલી આવતી હોડીની રાહ જોતા ઉભા છે. તેમની નજદીક તરતનોજ લાસ દાટવા જેવો ખાડો ખોડેલો છે અને હોડીના દેખાવ પરથી મામલો કાંઈ શકમદ છે.”

જે એક પણ જાફર અજબગીથી ઉભો રહ્યો.

“ગયો કે ?” કલીક પાછળ ફરી જોયા વગર જાફરને ધીમેથી કહ્યું. જાફરથી હવે ખોટી થવાય એમ નહીં હતું. તે તરતજ ત્યાંથી નીચે ઉતરી ગયો. મસરરને ધસારત કરી, જે એક ઝાડના છાંયા હેઠલ છુપાઈ બેઠેલો હતો.

વઝીર તથા જલ્લાદ નામવર અલ-રશીદનો દુકમ જનવવા ત્યાંથી નીકળી ગયા. પણ જતાં જતાં તેઓએ નજર ફેંકી તો તેઓએ નામવર કલીકને બારી આગસજ ઉભો રહી નીચે નદીમાંથી પમાર થતી એક કીસ્તીને ધણા ધ્યાને નીહાળતો જોયો. બેશક! આ કીસ્તીનો અવેજ ધણો ચક્રમંદ હતો. કાંઈ કાસ છુપારી લઈ જવામાં આવતી હોય એમ દીસતું હતું. નાવમાં ફક્ત એકજ મરદ હતો, જે એ કીસ્તીને હાંકી લઈ જતો હતો.

જે મકાન બાધળ જવા કલીક જાહેરને દુકમ કીધો હતો તે મકાનના કીનારા આગળ કીસ્તી લાંગરતાંજ ગુલામોએ હોડીમાંનો અવેજ બાહર કાઢી એક મોટાં દરખતની નીચે લીલાં ધાસવાલી જમીન પર મેળો. આ અવેજ કાંઈજ નહી પણ એક અતી ખુબશુરત નવજવાન ઝોરતની લાસ હતી. તેણીએ પેહેરેલો પોશાક ઉઘાં ખાનદાનની ગવાહી આપતો હતો, જ્યારે તેણીના હાથ, ગળાં તથા કમર આસપાસ વી ટાવેલા જવાહીરો ઉમરાવમદીનો ખ્યાલ આપતાં હતાં.

અલ-રશીદ પણ હવે તે જગ્યા આગળ જઈ પુગ્યો અને ધગાર ઝાડપાનોથી ભરપુર ઝાડીમાં છુપાઈ સધ્યો મામયો ધણી ઉશકેરણી સાથે જોવા લાગ્યો તેને જાહેર તથા મમરર પણ પોતાની નજદીક ઉભા રહેવા જણાયા.

પેની નવજવાન પણ આરસપડાણ સરખી રથીતીએ પડેરી ઝોરત નજદીક એક જઈ મર- ધગા કેડેર ભયાં બવા સાથે તેણીને જોતો કલીકને જણાયો તેણે પણ કીમ્તી પોશાક પેહેરેલો હતો. તેની બેલરાની મીત પગથી તે મકાનનો માનીક ખુલ્યો દીખતો હતો.

હાલઆલ કયાં વગર પડેરી નવજવાન ઝોરતને કેટલીક પમ સુધી નીહાળ્યા પછી જઈ મર વાકો વક્તીને તે મરણ પામેલી યા નહી તેની ખાતરી સાઃ તેણીનો હાથ પોતાના ફસ્તખા પકડ્યો - જનનચુજન થયતી જણાતા તેણે હાથ છોડી દીધો, જે થોડા આવાજ સમેત બોલ પર પડ્યો. કેટલીક પમ સુધી જઈ મર તેની હથુર પડેલી નાજનીતું શુ કરતું તેના વીચારમા મરક થયતો હારનને જણાયો.

એકાએક જઈ મરદે તાબડ ફાડ્યા કે મકાનમાં ઉભા રહેવા તેના ખીદમતમારો દોડી આવ્યા. તેણે તેઓને કાંઈ દુકમ આપ્યો, જે સાંભળી તેઓ મકાનમાં પાછા ગયા અને એક ખાતી કાચવેલ લઈ આવ્યા, જેમા તેઓએ ઘણી નાજુકીથી તથા આદરસ્પદારથી તે જવાન ઝોરતનું નખ ઘણી મંબાળતી મેળું. જઈ મરદે ધમારત કરતાંજ તેઓ આ મીમ્તી વચન ઉપાડી એક નાના બારણા વાટેથી એક નાની એકાંત મીમ્તા લઈ આવ્યા. જઈ એ મતી પોતાની આંગવીથી દુકમની હપે દેખાડેલી કલીકને જણાવ્યો.

તેજ વેળાએ અન-રશીદ પોતાના વઝીર જાફરનો હાથ પકડ્યો અને હાથેથી કહ્યું “ એકદમ મસરર માથે બીજે રસ્તેથી નીકળી જઈ ગલીમા સામેથી પેના નફરોને આગળ વધતા અડકાવ ”

જાફર તથા મસરરને કાંઈ પુછતુ પડે એમ નહીં હતુ એવા બનાવો કાંઈક વખત તેમના સમાગમમાં આવેના, અને કાંઈક વેળા બેઠના પરડા એનીજ રીતે ખોલા પ્રાપ્તતા

ગલીમા પેસી આગળ વધતાજ તેમને ગુનામો પેનો કીમ્મતી બોળે ઉચ્ચની જના સામે મળ્યા તરતજ જાફર તથા મસરરે આનમાંથી શમશેરો બાહર કાઢી અને ઢાળાઈથી તથા ગુસ્સાભરે સવાન કીધો આ એકાત ગલીમાથી તમો શુ ઉપાડી જાવો છો ? બોનો જલદી ! નહીતર આ ધડી તમારા હુકમ થયતા ધારજો તમો એ કયા લઈ જાવો છો ?

પોતાની સામે બે શખ્સોને એકાએક તલવાર ઉગામી મનાતો કરતા જેવા ગુનામોએ જોયા કે તરતજ તેઓએ મોતે જમીનપર દે કી દીધો અને નારી જવાની તૈયારી કરના લાગ્યા તેલાજ દરશી જ નાન મસરરે હળુ હળુની કહ્યું “ અમરાર ! બહામો એક પગતુ પણ આગળ ચા પાછળ વધ્યા તા આ શમશેર તમાર લેહી તરતજ પારો તમોમાથી ટાણુ એનો અનાર કરે છે તે હુ જોના માગુ છું ”

લાખાશ જાફરે ટાળુ પુરો

જનામે આની ! અમરા માનીકના હુમ મુજમ આ બોળે અમે લઈ જઈએ ઝીએ માટે અમોને હરકત ના કરે ! નહીતર અમારો માનીક અમોપર કદા થશે

“ અન ગુનામડાઓ તમારા માનીકનુ નામ શુ ? આ કોથનામા શુ છે ? જાફરે સનાવો બીરા ” અને એ તમો પ્ર્યા લઈ જાવો છો ? હમાની એના રાહના નામથી તમોને હુકુમ કે એના જવામો સાચે સાચા અમ થઈ પડે

જનાબ જે શખ્સ બોલ્યો હતો તેણેજ પાછું કહ્યું કદાચ ગુનામોને તે વડો હોય અમારો માલીક અમીર જરગસ હુમે એનીન નામે મહુર છે તેવળુ અહીં નજદીબના પેના મન્નમા રહે છે માટે જો તમે એનહુને મળશો તો આ કોથના નીશે જોઈના ખુનાસા કાલ્ય તમે ને આપશે ગમે તા ફરમામરદાર ગુનામો ગમે પ્રી રીતે અમારા માનીકના ફરમાનને નાફરમાન થઈએ ? આજ દાનેશમદ દીમો છો તો પ્ર્યાન કરના અરજ કરીએ છીએ

એના ઉતરમા જાફર કાંડ ગુસ્સાભરે મોનના જાવો હતો પણ તેટલા નામવર હારનને ઢાલાક લશકરીઓ મે સામેથી અવતો જોઈ તે બાટકી

પડ્યો. લશ્કરીઓની આ ટુકડી તે લતાપર ચોટી કરતી સારે નદીએ કલ્પીને માલમ પડી હતી, જેને તે પોતાની મદદે લઈ આવ્યો હતો.

“ તમેામાંના થોડાઓ આ ગુલામો તથા એમના બેાળને સમાજથી મારા મેહેલમાં સેતાજ લઈ ગયો ” કલ્પી દુઃખ કીધો “ અને તમેા બાકીના અમીરના મકાનમાં દાખલ થઈ તેના માલીકને પણ મારા મેહેલમાં એકદમ લઈ આવેા. આસ સંભાળ રાખજે કે એ અમીર કોઈ સયે વાત યા દસારત કરે નહી. એટલું કીધા પછી એ મકાનની આસપાસ બારીક ચોકાસી રાખજે. વધુ દુઃખ હવે પછી તમેાને જણાવવામાં આવશે.”

આ પ્રમાણે દુઃખ આપી જાહર સાથે દારૂન ડાવણીમાં પાછો વળ્યો અને એકદમ કુચ ચાલુ કીધી. થોડા કલાકના અરસામાં તેઓ લાંબી મુદતે મેહેલમાં પાછા વસ્યા.

થોડા વાર વીસામો લઈ તથા કપડાં બદલી ઇમાનીઓનો એ શાહ ખુલ્લ તખ્ત પર બેઠો. દરબારીઓ વગેરેથી દીવાનખાનું બરાઈ મયું હતું.

“ પેલા અમીરને હાજર કરો.” કલ્પી ફરમાવ્યું.

અમીરને લાની હાજર કરતાજ અલ-રશીદે સખ્ત દેખાવે તેને કહ્યુંઃ “ થોડા કલાક અગાડી મારા અમલદારોએ તારા ગુલામોને ગુપચુપ એક નવ-જવાન ઓરનની લામ કોથવામાં સતાડી લઈ જતા અટકાવ્યા હતા. તેઓ ખુલાસો કરે છે કે તારા દુકમની રૂએ તારાં એક મકાનમાંથી બીજાં મકાને એક હોડીનાં નાખી ને લાઇ લઈ જવામાં આની હતી અને ત્યાર પછી એક કોથલામાં મેળી હતી. માટે એ બાનુ કોણ છે તેનો ખુલાસો કરઃ તે કુરી રીતે મરણ પામી તેનું બ્યાન કરઃ તથા તેણીને આખર ક્યાં લઈ જવા તેં તારા ગુલામોને દુકમ કીધો હતો તેનો સ્વસ્તર હેવાલ કહી સબઘાવ.”

આ સાંભળી અમીર બરગશ નામવર કલ્પીના પગ આગળ ગુલામ દીએ બેઠો અને તેના પગને ચુબન કરતાં કહ્યુંઃ

“ અય ઇમાનીઓના તથા ઇનસાશીઓના ઇનસાશી શાહ ! તાર તખ્ત ખુલ્લ દીની ઉચામાં હમી ટાએ પુગેા. આપ જહાંપના આગળ જુલુ કોઈ દીન ટકી શકતુ નથી કોથલામાં એ બાપડી નવજવાન બાનુ શી રીતે મુકાવા પામી તે વીશે તારેા ખાકસાર કમીનો બદો તુને હમણાંજ જાહેર કરશે. સાંભળેા. એ નાજનીન ચારી ખેમી ચાય છે. તેણીની માદર આપણા માનવત વઝીર જાહરની ઓલાદની યાને ઇરાની હતી. જ્યારે મારેા બનીએ પરગામ હતો ત્યારે એ નાજનીન સાથે શેહાદીના ગાંઠથી જોડાયેા. એક વરસ અગાડી ન્યારે તે અહીં પાછો વત્યો ત્યારે તે પોતાની એ પરજોતરને લઈ આવ્યો. હેલાં ત્રણ ચાર મહીના થયા નેઓ આ જહેરમાં મારાં એક મકાનમાં રહેતાં હતાં. તમેા મુબારક શાહને ઘણી દક્ષગીરી સાથે પહેલાયીજ

જાણીતા કરવા જોઈએ કે મારો એ હમશીરઝાડો ઘણોજ જલેમ તથા સેજ વારમાં ઉસકેરાઈ જાય એવો છે: તેથી તે પોતાની એ નવજવાન બીચારી જોડ સાથે ઘણોજ કઠોરપણે વર્તતો અને મારફાડ કરતો. ઘણી વેળા મેં તેને સમજાવ્યો, લેકીન એ ઉછાછલા નાદાન લકડા પર જરાએ અસર થઈ નહી. આખરે આજે જ્યારે હું તેઓના મકાનમાં જવા બાગમાં પેઠો ત્યારે એક દરખત નીચે મારી એ ખેશીને જીવ વનાની પડેલી દીકી. ખુદા એના રૂઢને તાજગી બક્ષે ! દરેક ઠેકાણે મેં મારા ભત્રીજાની શોધ કીધી પણ કસો પતો મળ્યો નહી. મારી ખાતરી થઈ કે એના શોહરેજ એ બીચારીને મારી નાખેલી હોવી જોઈએ, તથા ઇનસાફની ચુંગાલમાંથી બચવા નાસી ગયેલો હોવો જોઈએ. પણ તેજ વેળાએ મેં પણ પોતાને ઘણી નકારી હાલતમાં આવેલો દીઠો. કડાચ મારી પર તારા અમલદારો બોહોતાન મેળે, એવી ધાસ્તીથી મેં તેણીની લાસને એક કીસ્તીમાં મેલી હું જ્યાં રહેતો હતો તે મકાનમાં લાવવા હુકમ આપી મારાં મકાને વીદાય થયો. મારા ગુલામોએ તે પ્રમાણે કીધું. તે બાપડીને છેલ્લો સેજડો કરી કપાઈ ગયેલાં જીરે અને ઘણાંજ નાખુશી વચ્ચે મેં તેણીને એક કોચલામાં મુકાવી, અને તે કોચલો એકાત કીનારે નદીમાં ફેંકી દેવા મેં મારાં માણસોને હુકમ કીધો. જેમ લઈ જતાં જોહાંપનાનાં ચચલ માણસોએ તેમને પકડ્યા. આ મારો હેવાલ છે. તારા ખાક સાર બંદાનું શીર તારેજ સ્વાધીન છે !”

કલીક આ હેવાલ ઘણાજ ધ્યાનથી સાંભળ્યો. અમીરને છાંડી મેળવા જણાવ્યું, પણ તેજ વેળા તાકીદ કીધી કે તેનાં એ અપરાધી ભત્રીજાને શોધી કાઢવા અમીરે પણ તાજના અમલદારોને મદદ કરવી, અને તેને કાંઈ પણ રીતે પકડીને બનતી ઉનાવલે મેહેલમાં લઈ આવવો.

એટલું કામ બજાવી દરબાર બરખાસ્ત થઈ, અને અલ-રશીદ ખાનગી ઝોરડામાં પેઠો, તેની પુકે જાફર વઝીર પણ ગયો.

“કેમ જાફર ? કાંઈ અગત્યનું કામ છે ?” કલીક એક કોચ પર બેસતાં પુછ્યું.

“જોહાંપના ! મારી નાશન અકલમાં એ અમીરની વાત ઉતરતી નથી.” જાફરે બીચારવંત એહેરે કહ્યું.

“સબબ.”

“સબબ એ કે એ ખુદો સહરાવીને બ્યાન કરતો હતો. તેના એહેરા પર મેં એ સધજો વખત બારીક નેગાહ રાખી હતી : ને પરના ચતા ફેરફારથી મારી મજબુત ખાતરી થઈ છે કે એ બનાવમાં કાંઈ ઉંડો બરમ છે. મારી નાકેસ અકલનો અરપ એ અમીરને બેચુનાહ ગણતો નથી, પછી ખરી ખોટી વાતનો જાણનાર તો તે બારેહકતાલા છે.”

“પણ એ અમીર યદને મારી હજુર જુહું બોલે નહી.” અલ-રશીદે કહ્યું.

“મારી દાનેશમંદીમાં એની વાત ઉતરતી નથી. બીજો મળ્યો એ કે જ્યારે મેં તથા મસરે શુવામોને અટકાવ્યા ત્યારે તેઓ ધણા ગમરાતમાં પડેલા દીવ્યા હતા.”

“કડાચ એણે તારી અમલ ધરાની યુન્યાદની યાદ આપી તે માટે તું એની પર કક્ષ થયો હતો.”

“એ અમીરની મતલબ કડાચ એમ બોલી આપ જેહાંપનાની દીકસોજી ખેચવાની પણ હોય. લેકીન, ચુસ્તાખી માફ છે, રાહ ! હું તમો નામવર હજુર ધણી વેળાએ કહી ગયો છું કે મુધ્ધ અરમો ગમે તે અમારી ઓવાફ માટે બોલે, નોપણ હું મારી અમલ ઓવાફ માટે મગર હુ અને ધાર છુ કે એજ નીખાલમ લોલીના તેજથી આજે અમે આવા ઉચે દરજ્જે પહોંચી તું જેવા રાહની શરોચથમથી નોકરીમાં ખુશાબ રહ્યે છીએ.”

“વાહ વાહ ! વાહ વાહ !” પણ એ ખીના પડતી મેલી આપણે મુળ બાબદ પર પાછા આવ્યે. તુ શુ કરવા માગે છે ?”

“મારી નાકેશ અઘ્ચ મુજબ એ અમીર પર દેખરેખ રાખવા આપણી છુપી પોલીમના અમનદારોને હુકમ કરવો જોઈએ.”

“કાલે મહવારે એ વીશે મને યાદ આપજો હાથ નો મુસાફરીની રજથી હુ હાકી ગો છુ, મને આરામ જોઈએ છે.”

તપ્પર આથી ઓરડો છોડી ચાલ્યો.

હવે આપણી નજર પાછી પેલા કોથવા બણી ફેરવે. અલ-રશીદના હુકમથી લગમરી ગ્રીપાહો ને કોથવો મેહેલમાં લઈ ગયા અને ખામમરાને સ્વાધીન કીધો, જે ઝનાનખાનામા લઈ ગયો ઝનાનખાનાની ઓરતો ને કોથવામાંથી બાનુને ચેહેરો જોવા આતુર બન્યાથી આમ પામ ફરી વતી. કોથવામાંથી લાસને ધણી સબાળથી બાહર કાઢવામાં આવી. હાજર રહેલા સધળાંઓ એ અજાણી ઓરતનો આવી ખુનમુરત ચેહેરો જોઈ છક યઈ ગયાં. તેમાં નેણીના પોલાક તથા ઝરાગીર ધણો વધારો કીધો જોનારાંઓમા એક બનુ તમીળપણ જાણતી હતી, તે ધણી અતુરતાથી લામને જેવા લાગી ત્યાર પછી ડિયારમા યોડીક પત્ર ગરક થઈ આખરે નેણીએ મરણ પામેથી નાજનીનની છાતી પર હાથ મેલી જ્યાં બોલી. “મને નો લાગે છે કે આ કમનમીળ ખીચારીની છદ્મી હજી મોજુદ છે ! આવો, હુ કું છુ તેમ કરો, અનાદની બહેસથી કડાચ એ સ્થાર થાય.”

સઘનાઓની આતુર મેહેનતને આખરે ખુદાએ જય આપ્યો અને ક્રોધલામાની ઔરતનો શ્વાસ ધીમે ધીમે પ્રગરો ચાનતો દીરો. આખરે તે બેડાર થઈ ચોડાક હલકો બોરા ખાધા પછી ઠક્કને લીધે તે ખુબસુરત નાજનીન ખુરતી ઉઘને વશ થઈ આખી રાત તેણીની દયા ખાનારાઓમાના ચોડાકે ઉમ્મગરામા ગુન્ગરી, અને તરેહવાર અટકજો વચ્ચે નેગાહ રાખતા બેઠા.

ખીજે દીને સહનારે કલીક હાઈન જાગરત થતા તેને દરબારી પોશાક પેહેરાવનાર એક ખીલમતગારે ખબર આપી કે 'ક્રોધલામાની લાસવાળી નાજનીનને જીવતી કરવામા આવી છે હાલ તે હુસ્વારીમા આવી છે અને જનાનખાનાની બહુઓ સાથે વાતે વનગેની છે.'

તરતજ કલીક એ પ્રહુરયા સોડે રૂકો જનાનખાનામા પહોંચો કે તેમની મુલાકાતે એ નામવર ચોડીક પનમા આવી લાગશે જ્યારે કનીક દાખલ થયો ત્યારે જનાનખાનાની ખુબસુરત નાજનીનો પેની નવજવાન અતી ખુબસુરત પરીજાત સાથે વાતચીતે બેઠેની હતી કનીકને જતાજ વીજળીક ઝડપે સઘણી ઉગી અને ધમાનીઓના એ ગાહનો આ રસ્તકાર કીધા દીવાન પર બેઠા પછી પેની કમનગીબ માનુને તણુ માયાથી પોતાની નજદીક બેસાડી અને તેણીની તદરૌસ્તીની ખેર આશ્ચર્ય પુછી તણુએ યુગ યુગ અવાજે જણા યુ કે આ મેહેરગન બાતુઓની મન્દથી નવી જીદગીમા આતી હુ અને હાન કીક તદરૌસ્તીમા હુ તમે જેહાપનાને તથા આ પરદુ ખ નજણી બાતુએ નો પકાર મારા મરણુ તુળીક મારા મનમાથી ખસવ નથી.

પણુ તમે એરી હાલત કમ પડોઅ ત હુ તમારા મુખથી જાણુવા માણુ છુ.

ધમાનીઓના ઓ હાહ કમનગીઓ : ખેરખાહ દાખન આપ તેમ : ઉમગ વો તમેને એ નખે છે ત ત ન બરહડ છે જો આપ જેહાપનાએ સમયસુચકતા વાપરી નહો હા તા અત્યાર આગમચ તારી કમીની બ દી કાણુ જાણે કમ મગીમા અવાજ મરને.

તમારા બોનના પરથી તમારો દેવાન ગીમ્સા કહાણી જેવો જણાય છે.

અય યુનુસ તાહ તમારી અટકન ત ન ખરી છે એક અનલગના જે ના જાનના કી હુ બોગ થઈ પડી હતી પાપુ અ તાહના શુકરાના કર હુ કે હાન હુ નેના પગમાથી છાગી નીરાનથી અદીના સ્વરૂ હામા હુ દમ ખેયુ હુ.

ત્યારે નો એ મામળવા મારી આનુરતા વની છે.

“તો અવ મુરખી શાહ ! માંભળો મુજ કમનસીબની કહાંણી.”

મારો પેદર એક તલંગર મોદાગર હતો, જે મુલગર ધરાનના તેદેરાન શેહેરમાં વસતો હતો. હું તેનું એક પુત્ર ફરજાંદ. તેણે મારું નામ પેરીખતીસ માને પરીખદ પાડ્યું અને મારા એ પેદરે મારી તનદરોસ્તી, મુખ તથા ટેળવણી પાછળ કસી કચાસ રાખી નહી. એ પ્રમાણે પુર સુખવાસી જીંદગી મારી સોવ વરસની હમ્મર તુલીક મે બોગરી. હું પુર લાડમાં ઉછરેલી નેથી જે પછુ ચીજનો મને શોખ થતો તે પુરી પાડવામાં આવતી. દુઃખ થું, તે હું મુદલ જાણતી નહી હતી. એક દીને ઝરખે બેસી હું અમારા બગીચાનો મહીમા તપાસતી હતી, નેટલાં રસ્તેથી પસાર થતા એક મખર અને ખુબમુરત નવજવાન પર મારી નજર પડી. અમો બન્નેની નજર એક થઈ. આ શખ્સ મુસાફરીએ નીકળેલો તેહેરાન શેહેરમાં આવી લાગ્યો હતો. તેનું નામ સુયેમાન હતું, જે અમીર બરગઠ ધખે બેયનીનનો ભત્રીજો થાય. હુંકં જખતમાં મારા પેદરને તથા એ સુયેમાનને દોસ્તી બાઝી. મારો પેદર ધણીવેળા હમારાં મકાનમાં મેહમાન દાખવ સુયેમાનને લઈ આવતોઃ એટલે કુદરતી રીતે મારી સાથે તેને દોસ્તી થઈ. જેહાપના, હુંકમાં કહું તો લખવા વ મજનુન અમે થયાં. રાત દીસ હું તેનીજ યાદમાં મચી રહી. મારી મુલામતીઓએ મારા પેદરને એ વીજે બાતમી આપી. આથી એ હાતમ દીલના પેદરે ધગની ઓલાદની મગરૂરી એક કોરે મેની દઈ અમો વચ્ચે નેકાદ કરાવવા ગોઠવણ કરી મોટી ધામધુમથી અમો નેકાદના પરીત ગાઠથી જોડાયા અને મારા પેદરે મારા ખાવાંદને રીત દાખવ મોટી પેદરામણી કરી. હું પોતાને સારી ખસકતમાં સાથી સુખી આરત ગણવા લાગી, મારો શોહર પણ મારાંજ મનને મક્કતો થતો.

“તારાં કરતા સુયેમાને પોતાને ધણો નસીબવંત ગણવો જોઈએ” કલીક દીકા કીધી.

“આવ જેહાપનાનો એ વીચાર મારે ઉપકાર માનુ છું” પરીખદે શરમાઈ જઈ ઉતર વાલ્યો.

“બેટી ! તારી વાત આગવ ચવાવ” અવ-રસીદે જણાવ્યું.
“તારો કીસ્સો અત્યારમાજ રસથી બરખુર લાગે છે.”

“ત્યારે સાંભળો.”

એક વરસની મુદન તુલીક હું મારા ખાવાંદ બેગી પુર સુખમાં રહી, ન્યારે મારો અસરાફ હાતમ દીવનો પેદર આ કાની દુન્યામાંથી ઉઘંગરી કરી ગયો. મારો મમ ખુલાવવા મારા ખાવાંદે ધરાન છોડી જવા દરરૂની ચીયારધુ. કાંઈ પણ મુઝીબન વગર સારી ખવકતમા વખખાવવાં જાગદાદ મેહેર નજદીક અમો આગ્યાં અને મારા ખાવાંદના કાકા અમીર બરગઠના એક

મકાનમાં હું મારા ખાવીદ બેગી પુર મુખમાં રહેવા લાગી. અહીં અમો એક વરસની મુદત તુલીક રહ્યાં, જેટલા વખતમા અમીર વારંવાર ક્રીસ્તી મધે બેસી અમારી મુલાકાતે આવતો અને કાંઈ કાંઈ બેઠે સોગાદ કરતો.

ગઈ કાલે એકાએક તે મારાં મકાનમાં આવ્યો, જે વેળા મારો ખાવીદ બાહર ગયયો હતો અમીરે મને દીક્રાસો દમ જણાવ્યું કે સુલેમાન તેના ઘરમાં એકાએક આગરી પડ્યો હતો. આ સાંભળી હું ગભરાઈ ગઈ અને બાહર જવાનો પોશાક પેહર્યા યા ઘુઘટ નાખ્યા વગર હું અમીર સાથે નીખાલસ પણે મારૂં મકાન છોડી ગઈ. આ વેળાએ અમારા નોકર નફરો મેજબાની ચાખવા બાહર ગયલા હતાં. પણ પાછલથી જે બનાવ બન્યો તે પરથી મને શક નય છે કે એ પણ અમીરના કાસ્તાનતુજ પરીણામ હોવું જોઈએ.

મકાન છોડી એ લુમ્યા અમીર સાથે ક્રીસ્તીમાં બેસવા હું મારા બાગમાંથી પસાર થતી હતી, તેટલાં એક ઝડીવાળી જગ્યાએ આવી પહોંચતાજ તેણે મારો હાથ પકડ્યો અને કહ્યું: “એટલી તકલીફ લેવાની કાંઈ જરૂર નથી. તારો શાહર તો એકાએક મરણ પામ્યો છે.”

“બનેજ નહીં!” મેં યુમ પાડી “નહી, બનેજ નહીં! મારે તરતજ એની મદદે જવું જોઈએ.”

“તારેથી એક દગલુ આગળ વધારો નહીં” અમીરે મારો હાથ મજબુત પકડી શુસ્સાથી કહ્યું “સુલેમાનનો ખ્યાલ હવે તુ તદન તારાં દીલમાંથી કાઢી નાખ. અને મુગી મુગી મારી સાથે નેકાહ કર સુલેમાન અત્યાર આગમચ પેલી દુન્યામાં પહોંચી ગયો છે. હું તુને ચાહુ છું, ચાહુ છું. ધણા મહીના થયા મારા મનમાં તુજ પરી બમ્યા કરતી હતી.”

“બેશરમ! બેખુન્યાદ! લ્યાન્તી કુતા!” હું છેડાઈ પડી “મારૂં હૈયું મને જણાવે કે મારો ખ્યારો ખાનીદ છવતો છે લેકીન, તુ કહે છે તેમજ ખુદા ન કરે ને હોય નો તેનો ખુની તુજ લુમ્યો હોવો જોઈએ. તારો ખુની હાથ મારા હાથને પકડવાની કેમ હીમ્મત કરે છે? અરે! આજે મારા નોકર નફરો પણ નથી, લેકીન અત્લાહ મારો નીગેહબાન છે. હાથ મુક, મુકે છે યા નહીં?” હું નીરાધાર બેચતાણ કરવા લાગી, પણ એ લુમ્યો મામો ખડખડ હસવા લાગ્યો.

“અમીર, જે માબય તારે!” મેં આખરે કહ્યું “ઇમાનીઓના શાહની રૂબર મુજ કમનશીબથી જવાબ શકશે નહીં, એ હું મારી પેટે જાણુ છું. હું જાણુ છું કે પોહરેગીરો વગેરે મને હાકી કાઢશે પણ શાહ જેવાજ સખી દીક્રાના વઝીર જાહરને ત્યાં હું જરૂર ઇનમાફ માગવા જવાની. તેના દરવાજા હમેસા કમનશીબો માટે ખુલ્યા રહેઠે. સાંભળ! હું મારાં મરદુમ પેદરના કસમ લઈ જણાવુ છું કે એ

તારી સઘળી લુગ્યાઈ જરૂર જાહેર વઝીર આગળ ઉઘાડી પાડી ઇનસાફ માગીશ : એટલે આખરે તારો ઇનસાફ ઇમાનીઓના શાહની રખરખ થવાનો. ઓ ખુની ! મને જવા દે ।”

“પણ અય શાહ ! એ પત્રે મારા ખાવીંદના ખુનો ખ્યાલ મારા મગજમાં પેવસ થયો. કમકમી હું એમુધ્ધ થઈ એ લુગ્યાના હાથમાં પડી. હું ધારું છું કે ઘણીવાર તુલીક હું એ હાથમાં પડી રહેલી હોઈશ. મેં જ્યારે મારી ચશમ પાછી ઉઘાડી ત્યારે મેં ચોતાને આ બાગેબેહસ્ત દીવાનખાનામાં આ દયાલુ ખુબસુરત બાલુઓની વચ્ચે સુતેલી જોઈ. આ મઘળી બાલુઓને મારી સારવાર કરતાં મેં દીકું, જે માટે હું તેમની પણ આભારી છું. મારા ખ્યારા ખાવીંદનું શું થયું, તે હું જાણતી નથી. પણ ઓ રહેમી શાહ !” પરીખદ કલીકના પગ આગળ શુભમંદીએ કાલાવાલા કરતી બોલી “એને તું શોધી કાઢાવ. જો બની ગઈ નો મારે ખાનર એ કામ બજાવવા તારા અમલદારોને તાકીદ કર, અને એ લુગ્યા અમીરને તેને લાયકની સગએ પહોંચાડ ।”

“હા ! અય પરીખદ, હા ! ધીરજ ધર. જો સુલેમાન જીવંતો હશે તો તુને સંપોરદ કરવામાં આવશે. પણ એ જીવંતો હોય નહીં હોય, તોપણ મામલ્લા ! અમીરની ઘડી બરની હૈયાતી નકકી થઈ છે.” એટલું બોલી સુરસાબેર હારન હારમમાંથી બાહર નીકળીને ચોતાના ઓરડામાં ગયો અને વઝીરને બોલાવી કહ્યું : “જાહેર ! ગઈ રાતની તારી અટકલ નફન ખરી હતી. અમીરના મકાન પરથી જપતી ઉઘારી લેવાનો હુકમ આપવામાં મેં જીલ કીધી હતી. અમીર પાછલ કુખા જમસુસો રાખવાનો તારો ચીચાર દુરદેસ હતો. પણ ધોલાયલાં કુખ પર વીલાપ કરવો ફાકટ છે. અમીર બરમશને બેડી ઠોકરી તરતજ અહીં લાવવા કોટવાલને હુકમ ફરમાવ. તેની સાથે બીજા અમલદારોને પણ મોકલજે અને જો અમીરનો બત્રીજો સુલેમાન મળે તો તેને બાઝાખરથી અહીં લાવવા કહેજે.”

જાહેર તરતજ બાહર જઈ કલીકનો હુકમ અમલદારોને જાહેર કીધો, જેઓ તરતજ હુકમ બજાવવા મેહેલ છોડી ગયા, અને જાહેર દરબારના બીજા અગત્યના કામોનો ફરજો કરવામાં રોકાયો.

કલાકેક પછી અમલદારો નીરાશ દેખાવે પાછા વસ્તા, અને જણાવ્યું કે અમીર તેમજ તેના બત્રીજાનો પતો કંઈ મળતો નહીં હતો. તેહેકાક કરતાં તેમને માલમ પડ્યું કે કલીકના હુકમથી જેની જપતી ઉઘાવી લેવામાં આવી તેવોજ અમીર બરમશ કીખતી અવેજ લઈ ચોતાના શુલામો સાથે ધોડેસ્વાર થઈ મકાન છોડી ગયો હતો અને

જણાવતો ગયો કે તેના ભત્રીજાની શોધમાં નામવર કલીફના દુકમથી તે જતો હતો. તે ક્યાં ગયો તે કોઈ જાણતું નહીં હતું. તેના ભત્રીજા વીરો એ અમલદારોને એવી જાતથી મળી કે આગલે દીને છેલ્લાં તે પોતાનું ઘર છોડી અમીરના મકાનમાં જતો જણાયો હતો ; પણ ત્યાર પછી શું થયું તે કોઈ જાણતું નહીં હતું.

જાફરે તરતજ આ ખબર કલીફને પુગાડી, જે સાંભળતાંજ તે ક્રોધે ભરાયો અને બોલ્યો : “ શું મારા અમલદારો એટલા બધા નબલા છે કે અમીર જેવાને પકડવાને અશક્ત છે ? શું તેઓ સુલેમાનનો પતો પણ લાવી શકતા નથી ? જાફર, તરતજ જઈ એ લુઆ અમીરના મકાનને તારાજ કરાવ. એક ઈંટ યા પથ્થર પણ ખડો રહેવા પામે નહીં. કાંઈ પણ કરી મુએલો યા જીવનો અમીર તથા તેના ભત્રીજાને મારી હજુરમાં લાવવાજ જોઈએ. હા, બે દીવસમાં તેમને અહીં હાજર કરવાજ જોઈએ. કાતવાલને તરતજ મારો એ પેગામ પુગાડ અને કેહવાડ કે જો એ બે દીવસમાં એ બન્નેને હાજર નહીં કરશે તો તેના પોતાના શીરનો ખ્યાલ તેને કરવોજ જોઈએ ! જાફર, તું પણ એ કામ પાછલ મંડી જ. ”

અલ-રશીદના ગુસ્સાથી જાફર ધુનવા લાગ્યો. જ્યારે પણ કલીફ એવા ગુસ્સામાં હોય ત્યારે કાંઈ નવું જીવું થઈ જતું. કલીફ હારનનો ગુસ્સો ગગનમાંની વીજળી સમાન હતો, જે ક્યારે તથા કોણ પર પડી તેને ભશમ કરી નાખશે તે કોઈપણ જાણી શકતું નહીં હતું. સધળાંઓ એવી વખતે ફકટ ફરકર કાંપતાં અને અસ્થાહની પનાહ માગતાં.

ખીચારો કાતવાલ ! એક ફ્રાંસીની ટેપ મારેલા શપ્સ પેઠે તેની હાલત હતી. સારે નશીબે જે ખુદા ચારી આપે તો તેમ, નહીતર શીર છટકાઈ જવાનીજ ખોટી હતી. અમીર તેમજ તેના ભત્રીજા સુલેમાનને ક્યાં શોધવા જતું તેજ પેદલાં તો ગુચવાડ બરેલો સવાલ હતો.

“ નશીબમાં બનવાનું હશે તે બનશે. પેદેલાં હું મારે ધરે જઈ કીકાક તો કરી મેજી, નહીતર મારા મુઆ બાદ મારાં કુટુંબનું કોણ જાણે શું થઈ જાય. બે દીવસમાં મારી અજલ નક્કી છે. વીશ લાખ આદમીના આ પોખાલ શેહેરમાં હું ક્યાં એ બે શપ્સોને શોધી કાઢું ? એ તો રેતીના દાણા દુંડવા જેવી મસલ છે. ” કાતવાલ આ પ્રમાણે બડબડતો કચેરીમાંથી નીકળી પોતાને ઘરે જવા લાગ્યો. એકએક તેને કાંઈ વીચાર સુન્યો ! “ માસલ્લા ! હમાનીઓના શાહનો એક દુકમ તો પેદેલાં બનવું ! એમાં કાંઈ મુસીબત નથી. ” તરતજ તેણે ઘર તોડી પાડનારાઓની ટોલકીને બોલાવી અને અમીરના મકાન આગળ જઈ તેને તદ્દન જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યું. આ કામે

કેટલાક કલાક લીધા. હવે ફક્ત એકજ જાડી દેવાલ બાકી રહી હતી, જે એક બાજુથી તરતની ચણી લીધેલી જણાઈ. ચતુર કાતવાલને હવે જરા હીમ્મત આવી. “અહીં કાંઈ નવું જુનું બને ખરું ! અલ્લાહ તારી મદદ ! ખેરાદરો ! આ નવી દેવાલમાં પેઢીલાં ગાખરું પાડો. જોઈ છું કેટલા વખતમાં તમે એ પાડી નાખો છો ? શખાશ ! શખાશ ! હવે સંભાલો ! હમણાજ એ પડશે. પણ ભીંતમાં આ નાની ઝોરડી જેવું શું ? અલ્લાહ અકબર ! એક હૈયાત આદમ ! આવો, એને વઝીર સાહેબ આગળ લઈ આવો.”

જાદર વઝર હજુર ભીંતમાંના આ શખસને તરતજ લઈ જવામાં આવ્યો, જે થોડેક દુર ખેડેલો હતો. તેહેકીક કરતાં જાદરને જણાયું કે જેની જોધમાં તેઓ સમજાતા હતા તે એ શખસ યાને અમીરનો ભત્રીજો સુલેમાન પોતે હતો. સવાલ કરતા જણાયું કે તેના કાકાએ તેને ગુલામો પાસે પકડાવી એ રવેસે પુર્યો હતો. પણ શા સમજ સર, તે પોતે જણ્યો નહીં હતો.

“તમે મધજાઓનો છું મોટો આભાર માનું છું. પણ હવે મને મારાં મકાને પાછો ફરવા દેવો, નહીતર મારી પ્યારી મોહારદાર કાથુ જાણે કેવી ચીંતા કરતી હશે ?”

પણ સુલેમાનની આ અરજ કબુલ નહીં રાખતાં સર્વ ખુશાલી વચ્ચે તેને મેહેરમાં હારન હજુર લઈ ગયા, જે સુલેમાનના મુખથી વાત સાંભળી અમીર પર વધુ કફા થઈ ગયો અને તેણે અમીર બરગશને જીવનો યા મુએસો પકડી લાગવા પાછી સખત તાકીદ કીધી.

ત્યાર પછી સુલેમાનને જ્ઞાનખાનામાં લઈ જવા જાદરને હુકમ કીધો, જે તેને હારમ આગળ લઈ જઈ બારણા વાટે અદ્દર જવા કહી ત્યાંથી ચાલી ગયો.

બન્ને દીક્ષાદારને એક બીજાને પાછાં જીવતાં જોવાની ખુશાલીનો ખ્યાલ કરવાનું વાંચનાર પરજ છોડી દઈશું. પરીગદે પોતાના ખાવીંને સમજી કેશવતથી જણ્યો કીધો, બ્યારે સુલેમાને પોતા પર ગુજરેલો રીનમ કહી સંભળાવ્યો. જ્ઞાનખાનાની બાનુઓ પણ આ દેવાલ સાંભળી ધણી અજબ થઈ અને આખરે બન્ને ખાવીંદ જોઈ જીવતાં જાગના એક બીજાને મળ્યાં તેની ખુશાલીમાં તેઓએ તે દીવસ રંગરાગમાં પસાર કીધો.

પણ હવે આપણે પાછા કાતવાલ તરફ આપણી ચશમનો ઘોડો ડપડાવ્યો.

કુદરતી રીતે અમીરને ધાસ્તી લાગ્યાથી અને સુલેમાનનો પત્નો માયમ નહીં પકવાની ઇચ્છાથી એ વીસે જાણુદાર મધજા ગુલામોને લઈ અમીર હથી-ચારબધ થઈ શહેર છોડી ગયો.

પરીગની દેવાતીની બીના છુપીજ રાખવામાં આવી હતી. માટે અમીર શા સાર નાસી ગયો તે કાતવાલ પણ સમજી શક્યો નહીં. “હારનના કદાચ

જાણીતા ફાંતાનું પરીણામ નો નહીં હોય ?” કાંતવાલ મનસે વીચારતો. “પણ મને તો એ અમીરને કાંઈપણ રવેસે પકડવો જોઈએ. નહીંતર જીવ જવાનો સોડા છે. અલ્લાહ પનાહ રાખે આ નોકરીને ! એમાં ખુબ કમાવાનું છે તેમ જોખમ પણ જખરો છે ! સખર, દીક વીચાર આવ્યો ! શહેરમા ઠાંસી પીટાવનારાઓને છોડી મુકુ અને ઢઢેરો પીટાવુ કે જે કોઈ અમીર બરગશ ઇખ્તે ખેયનીનને જીવનો પકડવા સળધી માહીતી આપશે તેને બે હજાર અસરરીયા તથા જે કોઈ એને લાવી આપશે તેને એક હજાર દીનાર આપવામાં આવશે.”

ઉપલી મતલબનો ઢઢેરો ધણા થોડા વખતમાં આખા બાગદાદ શહેર તથા તેની આસપાસના ગામોમાં પીટાવવામાં આવ્યો. પણ કાંટવાલના સારાં નશીબે એની જોઈતી અસર થઈ. મળખ, થોડા કલાકમા એક ખીદમતગારે આની કાંટવાલને ખબર કીધી કે “ એક આદમી દરવાજા આગળ ઉભો છે, જે તમે સાહેબ સાથેજ વાત કરવા માગે છે ”

કાંટવાલ એની ગયો કે કડાચ અમીરનો એકાદ ગુલામ હશે તેથી તરતજ તેને અદર લાવવા હુકમ કીધો. પેલા મરદે આની જણાવ્યું “ જનાબ ! અમીર બરગશ કયા છે તે હું જાણુ છું. લેકીન, મને કાંઈ પણ ઇજા કરવામાં નહીં આવે તેની કબુલાત આપ જનાબે મને આપવી જોઈએ ”

“ બે શરમ ગુલામડા ! અતર ધડી જે હોય તે બોલી દે ! ” કાંટવાલે ઉશકેરાઈ કહ્યું “ નહીંતર આ ધડી તારૂ શીર જમીન પર રગડોલાશે ”

“ પણ જનાબે આથી ! ” કાંટવાલના ગુસ્સાથી કાપતો મુલાકાતી બોલ્યો “ જરા ધીરજ ધરો અને માફ સાબજો પણ તે અગાઉ મને કબુલાત મળીન જોઈએ ”

કાંટવાલ આથી વધુ ઉશકેરાયો, પણ કરે શું ? તે પોતે સકળમા આવેલો હતો

“ અથ ગુલામ ! જો તે કાંઈ પણ ગુનાહ કીધો હશે તો તે માફ છે બોલ હવે એકદમ ! ”

“ આપ જનાબનો હું બેહદ ઉપકાર માનુ છું. મુશ્વેજી ગઈ કાને કલીકની દરબારમાંથી મારો શેક પાછો આવ્યો અને મેં જોયું કે તેજ વેળા મકાનપરથી જપતી ઉઠાની લેવામા આની નામવર અલ-રશીદના અમલદારો ગયા કેડે અમીર સાહેબે ઝરઝવાહીર તથા રોકડ એકઠું કીધું અને અમે ગુલામોને મુસાફરી માટે તાબ્યાર રહેવાને હુકમ ફરમાવ્યો ત્યાર પછી એક વેપારી સાથે તે ખાનગી વાતચીતમા ગુટાયો જેના પરીણામમા અમીર પોને પણ સોદાગરના પોશાકમા સજ થયો અને અમે સઘળા ગુલામો ભેગા બેએક કલાક પછી બાગદાદ શહેર છોડી જતી કારવાન સાથે જોડાયા ખાનગી તેહકીક કરતા જણાયુ કે અમે સઘળા ઈરાન દેશ જવાના હતા, પણ

યોડા કલાક પછી રસ્તામાં આપ કોતવાલ સાહેબનો ઢંઢેરો મારા સાંભળવામાં આવ્યો : જેથી ધનામની લાલચે કાપ આપી હું અહીં આપ ઝનાબ હજુર નાસી આવ્યો છું. પણ હું કરગરીને અરજ—”

“ મુજો રહે ! જે અમીર નાસી જશે તો તો—” કોતવાલ દાંત પીસ્તો ઝોરડામાંથી બાહર નીકળ્યો. એક અમલદારને બોલાવી સપ્તાં દુકાન કીધો કે તરતજ ઝડપી ચાલનાં અરપોપર ચોવીશેક હથ્યારબંધ પોહોરેગીરોની ટુકડી સ્વાર કરી પેલા મુલાકાતી સાથે વનખરની શોધમાં જાય અને અમીરને જીવતો યા મુએલો લઈ આવે.

કલાકેકના અરસામાં તો જેરેમંદ આદમીઓની એક ટુકડી વીજલીક ઝડપે બાગદાદ શહેર છોડી જતી રાહદારીઓને જણાઈ. એઓ બેઘડક ઘોડા ડપટાવવા લાગ્યા. કારવાન જે કે તેમની ધણી અમાડી નીકળી ગઈ હતી, તોપણ હમેસાં ધીમે કદમે જતી હતી : તેથી આખરે આ હથ્યારબંધ ટુકડીને અમીરની ટોલકી દુરથી માલમ પડી. અમીર પણ બેઘડક તેમની સામે ધસી આવતી આ ટુકડીને દુરથી જોઈને ચેતી ગયો : જેથી બચવા માટે પોતાના તેજ ઘોડાને એક મારી આગળ નીકળી જવા તેણે કોશીશ કીધી. હવે જાણે ઘોડાની સરત રમાઈ. જીવ સટોસટનો સવાલ થઈ ગયો. લેકીન, આખરે પવનની ચાલના ઘોડાઓ પોતાના હથ્યારબંધ સ્વારોને લઈ અમીરની લગોલગ જઈ પુગ્યા. કારવાનમાં ઘોંઘાટ તથા ગડબડ થઈ રહી. સઘળાંઓ જમ ગમે તેમ વીખરાઈ જવા ફાંફાં મારવા લાગ્યાં; કોઈને એનો કસો સખખ માલમ પડ્યો નહી. આ ગડબડનો લાભ લઈ એકદમ નાસી જવા છુટ્યા અમીરે તેણે ઘોડાને એક મારી, પણ ટુકડીનો વડો તેની એ હીલચાલ પામી ગયો : જેથી તેણે તરતજ અમીરના ઘોડા પર આપ્પાદ નેમ ટાંકી તીરથી ધાયલ કીધો. ઘોડો તરતજ ભોંયે પછડાયો : આ જોઈ અમીર આંનમાંથી શમશેર બાહર કાઢી લડવા તૈયાર ઉભો. પણ તેની એ કોશીશ ફેકટ ગઈ. હથ્યારબંધ ટુકડીએ તેને જીવતો બંધીવાન કીધો. અમીરને બાંધી રંધીને પાછા ઉત્તાવળી ઝડપે બાગદાદ લઈ જવા તેઓએ ચાલુ મુકયું. હવેજ કારવાનને એનો સખખ જણાયો. ઘોડા વખતમાં પાછી સાંતી ફેલાઈ, અને વનખર પોતાની ધારેલી મુસાફરીએ આગળ વધી.

બાગદાદ આવતાંજ કોતવાલે તરતજ બહુર વર્ગીર આગળ અમીરને ખડો કીધો, જેણે એ મઘળાઓને નામવર હાડન હજુર ઊભા કીધા, દરબાર પણ તે વેળાએ બરામલીજ હતી. અમીર બરમશને જોતાંજ કલીક કહ્યું :

“અમીર ! તે તારા એલકામને કલંક લગાડ્યો છે. તું ત્રણ મોટા વાંકમાં આવ્યો છે. એક તો તારા ખેરીની પરણેતરનો જન ભેવા જેવું તારું કામ, બીજું તારા એ ખેરીને નાહક રીબાની મારવાની ચત્ત અને ત્રીજો ખુદ મને પોતાને ઉલ્લાપ આપવાનો વાંક, એ ત્રણે માટે મોત સીવાય બીજી કોઈ શીક્ષા લાયક નથી. તારો એલકામ તથા તારી સઘળી મીલકત છીનવી લઈ હું તારા ભત્રીજા સુરેમાનને આપવા હુકમ કરું છું. બીજી શીક્ષા એ ફરમાવું છું કે તુને ઉંટની પુંછડી બણી મ્હોં રાખી ખેસાડી આખાં બાગદાદ શહેરમાં ફેરવે અને પછી તારું શીર છટકાની નાખે. મસરર ! એને અહીંથી હાંકી કાઢા”

હારનના હુકમ મુજબ હબસી જગલાદ મસરર અમીર બરગચને બાહર લઈ ગયો અને એ નામવરના હુકમ મુજબ અમીરને શહેરમાં ફેરવી તેનું ડોકુ બંદનખી છુટું ઉરાડી મેળવાયા આવ્યું. આ મુજબ અમીરે પોતાના કરતુકતું ફળ આપ્યું, અને એ મુજબ પરીગદની કહાણીનો છેડો આવ્યો.

અયાજ સોદાગરની મદદ

કલીક હારન અલ-રશીદ પોતાના જમાનામાં આખી દુન્યામાં મશહૂર થયેલો. માટે દેશેદેશના બનભવા કારીગરો, ઓલમાઓ, ગાનારીઓ, ગૈ-યાઓ, યત્રશાસ્ત્રીઓ, ફળફલાદી વેચનારાઓ, ઝવેરીઓ, થોડી થા શુવામ વેચનારાઓ, વીઓ, કથાશાસ્ત્રીઓ, વગેરે ક્રીસ્તીઓ તેની દરબારમાં હાજર થતા અને ધણ ખર્ચ ખીસો તર કરી પોતાને વનન પાછા ફરતા હતા. પણ એ સઘળાઓને પડતા મેટી એક યત્ર વીશે આપણે બોલીશું એ બીતરખીન યત્ર એ શાહે દશ હજાર અશ્વશીએ એક યત્રશાસ્ત્રી પામેથી વેચાતું લીધું હતું. તેની ખુશી એકે બધ પેટારાઓ વગેરેમાં શુ હતું તે જણાઈ આવતું, એટલું જ નહી પણ એ યત્રનો જે પયે ઉપયોગ કરવામાં આવતો તે પયે મદાનની અદર શુ થતું હતું તે દીવાલોની આરપારથી જણાઈ આવતું હતું. વેચનાર કારીગરે ફકટ એક સરતે દશ હજાર સોનાની અશ્વશી લઈ એ યત્ર વેચ્યું હતું તે એકે ખુદ નામવર કલીક સીવાય બીજા કોઈએ એ યત્ર વાપરવું નહી. એ બીતરખીનનું કદ સાધારણ દુરખીન જેવું હતું હમેસના રેવાજ મુજબ સોનાના સીકા અપાની એ યત્ર ખજનાદારને ખાસ તાકીદ કરી તેને હસ્તક રાખવાનો નામવર કલીક હુકમ કીધો હતો.

રાજખાલા અને બીજી ગડબડોમાં કલીક એ યત્ર લગભગ ત્રીસરી ગયો, તે એક વરસ રહી એક સાળે તેને તે યાદ આવી ગયું.

“જાફર !” કલીક હારને પોતાના વડા વઝીરને કહ્યું “આસરે વરસેક પર જે બીતરખીન યત્ર ખરીદ્યું હતું, તે તુને યાદ છે ?”

“હા, નામવર ! જો હું બુલતો નહીં હોયું તો આપ જેહાંપનાએ હમેસની હિરતાથી તે ચંત્રચાત્રીને નેહાલ કીમ્તો હતો. હું ધારું છું કે દશ હજાર અઘરી આપ શાહે એનાયત કીધી હતી. ”

“હા ! એ બીતરખીનની તારીર આજે હું તપાસી જોવા માંગુ છું. ”

“જેવો જેહાંપનાનો દુકમ. ”

યોડી વારમાં ભફરે એ ચંત્ર હાજર કીધું.

“આજે અરધા કલાકમાં આપણે શેહેર અર્થાં જોવા નીકળીશું : માટે તુ તથા મમરર વેપારી પોશાકમાં હાજર થજો.

હારનના હરમાયા મુજબ ભફર અને મસરર વખતમર હાજર થયા, અને એ ત્રણેની ટોલકી મેહેલનાં એક છુપાં બારણાં વાટે બાહરે નીસરી. તરતજ મસરર રેવાજ મુજબ છોડેક છેટે પાછળ પડ્યો.

યોડુક આત્મા બાદ કલીક છુપાવેલી બીતરખીન હાથમાં લીધી અને મકાનોની સગીન માફ દીવાલો બહુ જોવા લાગ્યો, તો દરેક મકાન ભણે કાચનુ બાધુ હોય તેમ એ બીતરખીન મારફતે કલીકને અંદરનો મામલો જણાવા લાગ્યો.

“માસદલા ! દશ હજાર અઘરી કુચ બીસાડમાં નથી. ” હારન બોલ્યો.

“નામવર ખુશી તો બહો ખુશી. ” ભફરે જણાવ્યું; પણ ભફરને હવે ચપટ લાગી કલીક ધણાજ ધ્યાનથી ખાલી દીવાલો પર બીતરખીન ટાંકી ગુપચુપ જોતો હતો અને કોઈ વેળા તેના ચેહેરા પર ખુશાઈ તો કોઈ વાર ચીરડાત પ્રગટી નીકળતો ભફર જોતો હતો. કલીક હવે એક પણ શબ્દ બોલતો નહીં, અને ગુપચુપ આલવા ભફરને મુક્ય પસંદ પડતું નહીં.

બીતરખીન દીવાલ બહુ ફેરવતાંજ કલીક એકાદ ઓરડામાં ત્રણ ચાર માણસોને વાતચીત કરતો જોતો, તો કોઈ ઓરડામાં જનાનખાનાની નાજનીનો એક બીજા માથે ખુશ મથકેરીઓ કરતી જણાતી, તો વળી કોઈ દેકાણે શરાબખાણ ખુબ બાહારમાં ખીની નીકળેથી માલમ પડતી. કેટલાક ઓરડાઓમાં મીઠાઈઓ અને શરબનોનો ઉપયોગ થતો દેખાતો તો કેટલેક દેકાણે ખુરખામા છુપટ વગરતી નાજનીનો વધુ ખુશસુરત દેખાવા મરોડદાર રીતે બાજ હોરતી યા આંખ પર કાબલ લગાડતી યા સોલે ચાગાર થતી જણાતી. કોઈ વખતે બાવગચીખાનામાં બાવરચીઓ રાખતા યા ગપ્પાં મારતા યા એક બીજાની મથકેરી મગ્નક કરના જણાતા, તો પકાવામાં મેકાઇ ગયલા વડા બાવરચીને ચીડી યા મગ્નક કરી તેનો ઠોલ્લો ધરાક હતો જોતો એકાદ રમોઇખાનામાં જણાતો હતો. તો વળી કોઈ બધવાર તોલકી કાંઈ પ્રપચ રમતી દેખાતી હતી.

કલીક હારન આવા દેખાવો પેલી બીતરબીનની મદદથી ગુપ્તગુપ્ત જોતો આગળ વધતો હતો. જાફરના પેટમાં તો આડાં અને અન્યાં થતા હતાં. વાતચીત કર્યા વગર તેનો જીવ ઉપર આવી ગયો હતો. આખરે બાહુરથી કમાલ દેખાતા મકાન આગળ કલીક આવતો હતો રહી ગયો અને બીતરબીનની મદદથી મકાનની અંદર બારીકાઈ તથા ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો. જે ઠેકાણે તે ઉભો હતો તેની સામી બાજુની દીવાલમાં એ ત્રણ નાના નાકાં પડેલાં જોવા કે જાફરને ઇસારત કરી તે બાજુએ ગયો. આ જગ્યા છુપાયા લાયક તેને જણાઈ અને કડાચ એજ મનવળ મર એ ઠેકાણે નાનાં બાકોરાં પાડેલા હોય કલીક ઇસારત કરી જાફરને એક બાકોરાં વાટે અંદર જોવા કહ્યું અને પોતે પણ મશગુલ થયો.

બન્નેએ જોયું કે ઝોરડો મોટો હતો, પણ મેજ પર ફક્ત એક બટી મેલેલી હતી, જે ઝોરડાને ઝાંખી રોશનીથી દીધાવતી હતી. ઝોરડાની એક બાજુએ જે ગમે તે રીતે બડો પડેલા હતા, અને બારણા તરફ મ્હો કરી મેજની નજદીક એક ઉંચી મેકેક પર એક જુજરગ જેવો શપ્સ મેડેતો હતો, જેના દેખાવે બાહોશ કલીક અને જાફર પર સારી અમર ફીધી નહી તેના માથા પર બેરકારપણે પેઢેરેથી સાધારણ હનકી કીમમતી પડી હતી, અને આખરે પર ઝાંખી બનતી બગીચા અજનાનુ વગીક ન પડે તેને માટે ઝોડો મુકેલો હતો. પોશાક તન સાદો હતો અને પત્રી સાથ સરખાવના સાદ જણાતો, પણ મુખ્ય કરી કલીકનું ધ્યાન જે એટલું તે તેના ધમધાર અને નાના હાથો હતો, જેની આગળીઓ પર ભપકાદાર અને તેજસ્વી વીંચીઓ બગીચા અજવાનાથી ઝમક ઝમક મતી હતી.

ઝોરડાની અંદર ઉંઘાડા બારણાવાળી એક કબાટ મેલેલી હતી, જેનું બારણું ઝોરડાના બારણા સામેજ હતું આ કબાટમાં એક બગડેલું ખુદો ગુલામડો બેઠેલો હતો. એ મુગા ખુદાને કલીક તરતજ પીછાડ્યો. અગાઉ એ શુલામ મસજીરના હાથ હેઠળ હતો, પણ કાંઈ વાકે સર જ્યારે તેને શીક્ષા કરવા મસજીરે હસ્ત્યુ ત્યારે તે પોબારા ગણી ગયો હતો, અને પત્તો મળતો નહી હતો. એ મુગા ખુદાને આ મકાનમાં જોનાથી કલીક અને જાફરની જીઝાસા બેવડી ઉરકેરાઈ અને ઝોરડાના માલીકની હીનચાલ પર આતુરતાથી ધ્યાન આપવા લાગ્યા. મુગા ખુદાની નજર ઝોરડાના બારણા પરજ ઠેગેલી હતી.

મેજ પલંગ બારણા બાહરે કોઈના પગના સમગ્ગયા આખરે બારણું કોઈએ ઠોક્યું. ખુદો તરતજ ઉઠ્યો અને એકજ શખ્સ દાખલ થાય તેટલું બારણું ઉઘાડી મટી સાયના એક શપ્સને અંદર લઈ બારણું પાછું તરતજ બંધ કરી દીધું. નવા આવનારે બડલ મેજ પર મેલી, તે ખોલીને તેમાના કીમમતી

કપડાંના કટકા અને જવાહેર ઝોરડાના માલીકને દેખાડી ગમ્મી પાછી બાંની, અને ઝોરડામાં પડેલાં બીજાં બંડેલાં ભેગી ને ભેગી.

હાલમાં કર્યા વગર અને બેઠ્યા વગર બુટો, જે અત્યાર સુધી વપ બેડો હતો, તેણે પૈસાની ચોક્કસ રકમ ગણીને નવા આવનાર શખ્સ આગલ ગુપચુપ મેલી, જે પેસો એક પણ શબ્દ બેઠ્યા વગર ઉપાડી ચાલ્યો તેના ગયા કેડે ખુંધાએ પાછું બારણું બંધ કરીયું. વગી પાછી ઘોડીક પણ પસાર થઈ કે આગલજ માફક એક બીજા શખ્સને દાખલ કરવામાં આવ્યો, અને ઉપર મુજબન પૈસા લઈ ચાલ્યો થયો. એ મુજબ આસરે અરધી દળન શખ્સો આવ્યા તથા આ. આપ લેતું એ કામ તનન ચુપકીદી વચ્ચેજ લેકીન એકજ ધોરણે કરવામાં આવતું કલીક અને જાહેરને જણાયું. જે કોઈ ધરાક ઝોરડામાં હોય અને નેટલાં કોઈ બીજા બાહેરથી બારણું ઠોકે તો તેની કસી ખમર લેવામાં આવતી નહીં હતી; અને બીજા શખ્સ સમગ્ર જાહેર ઠોકતો. ઝોરડામાં ફક્ત એકજ ધરાકને દાખલ કરવાની અને એકજ સરખી ઢપે ગુપચુપ આપ લે કરવાની રીત કલીકને ધણી નવાઈ જેવી લાગી. આવના બાબમાં કદી પણ ખેચનાણું થતી નહીં. કલીક તેમજ જાહેર ચેતી ગયા કે ચોરેસો માલ વેચવા સાટવાતું એ ધામ હતું, જ્યાં મેડેરના આક્રમ ચોરો તફડાવેયો માલ આસાનીથી વેચી શકતા હતા. એમાં કાણુ કાણુ સામેય હતા તેની વધુ તેહેકીક કરવા વલને દીને તથા ત્યાર પછીના દીનમોએ બારીક નજર રાખવાના મરાદથી જાહેરને હમારત કરી કલીક ત્યાની નીકલી ચાલ્યો. તે ઘોડેક છે? ગયો નહીં, નેટલા ચીકડેહાય એક બીજુક બીજા માગતો કલીક આગળ આવ્યો; દારૂને એક દીરહમ આપ્યો અને તેને જોતો ઉભો બીજુક એક બીરમાર કંગાલ મકાનમાં દાખલ થયો, જે મકાન પેલી ચોર-બઝારની પછવાડેની ગલીમાં, પણ તેની દીવાલની અડોઅડ, આવેલું હતું.

કલીક બીરમારની હાથમાં લીધી અને પેલાં બીજુકના મકાનમાં જોયું. એક નાના લગભગ ખાલી ઝોરડાના એક ખુણામાં કાટેલાં કપડાં અને દોરીઓથી બનેલી એક ખાટલી તેને માલમ પડી, જેની પર કડાચ બીજુક આરામ લેતો હોવો જોઈએ.

નેયું. = હવે એ આખા દીવસની હેઝગારી પછી સુષ જાય છે. ખરેખર ! આજ રાતે ચોરો, બીકુક અને કંજુસ સાથે ઠીક મુલાકાત થઇ. ”

ગલીઓ હવે સુનસામ થઇ ગઇ હતી. પણ આપણા બંને વેપારીઓ (કલીક તથા ગફર) સેજ દુર ગયા નહીં, તેટલાં રોશનીવાલાં એક મકાનમાંથી ખુશ તોલ ટપ્પા બાહરે સંભલાયા, અને સ્વાદીસ્ત વાનીઓનો પમરાત બંને બુખ્યા વેપારીઓના નયકોરામાં પેવસ થયો.

“ ગફરા ઠાકી પણ ગયા છીએ; ટોક બારણું ! ” કલીકે ફરમાવ્યું.

એક હબસી ગુલામે બારણું ઊંધાડ્યું.

“ માલીકને કહે કે રોહરથી અંજલુ બે મુસાફર સોદાગરો રસ્તો બુલી અહીં આવી લાગ્યા છે અને મુસાફીર-પરવરીની આચા રાખે છે. ”

“ ખુશીસે ! ” ગુલામે પાછો ફરી બારણું ઊંધારી કહ્યું. તે તેમને અંદરના દીવાનખાનામાં લઇ ગયો, જે રોશનીથી ભબુકદાર બંનેને જણાયું. દીવાનખાનામાં રંગીલાઓની એક ટોલકી ખુશ મીઝજથી ટકાર કરતી બેસીને સ્વાદીસ્ત પકવાનો પર હાથ મારતી હતી. શરાબની ગમો પણ પડેલી હતી, જેને ટોલકી સારો જેવો ઇનસાફ આપતી હતી.

ટોલકીમાંના એક જવાન ગમર દેખાવના અને કાલી બઝમર આંખપોવાલા એક શખસે આવકાર આપ્યો : “ બલે પધાર્યા અય અંજલુ મુસાફર બેરાદરો ! સધળી જંઝલ બુલી જવો અને બે ધરી રમુજ મેઝવી અમેને ખુશાલ કરો ! મકાન, પકવાન અને શરાબ પણ તમારાજ સમજાવે ! ”

આવકાર દેનાર શખસ કલીકને તે ટોલકીનો સાડીમે ખાન યાને મીઠ-માનદાર દીરયો. ટોલકીને સક્કામ અત્રેકુમ કર્યા પછી કલીક અને ગફર હમેસની રીત મુજબ સેજ વખતમાં તેમની સથે મળી ગયા અને ખાના પર સારો જેવો હાથ મારવા લાગ્યા. ખાતું પીતું ખતમ થયાં સરખતતું ખાણુ હાથમાં ધરી કલીક બોલ્યો : ‘શરીફ ! આજે તમેએ અમે બંને તરાહીન મુસાફરોને જે આવકાર આપ્યો છે તે માટે તમારા બહુ હેશાનમંદ થયા છઇએ. અલ્લાહ તમે સધળાઓને ન્યાદા તંદરોસ્તી અને દોલત બક્ષે ! પણ જે અમે શુલતા નહીં હોઇએ તો અમે અહીં દાખલ થયા ત્યારે તમારામાંનો એક બેરાદર પોતાનો રંગીલો હેવાલ કહેતો હતો, તે જે શર કરે તો અમે બહુ ખુશી થઇશું. ”

“ અય મુસાફર બેરાદરો ! ” મેહમાને ઉતર વાલ્યો “ તમારી અટકલ ખરી છે. બે ત્રણ દીન થયાં અમેએ વારા ફરતી અમારો પોતીકો હેવાલ કહેવા ઠરાવ્યું છે, અને બ્યારે આપ બેરાદરો દાખલ થયા ત્યારે સાતમાંનો હેવાલ તમામ થયો હતો. જેથી ખુશ ટોલ ટપ્પામાં સરેહ થતી હતી. હવે બાકી રહ્યા છે ત્રણ બેરાદરો ! એક ટું, બીજો મુસાદ અસાદ અને ત્રીજો

હમદ અલ ફારી દું ધમ્ધું છું કે હમદ હવે પોતાનો દેવાલ શરૂ કરેનો રીક.”

ટોપડીના મઠે જશ્યા મેહેમાન અયાજના મતને મળતા થયા; જેથી અલ-ફારીના બેટા હમદે નીચે પ્રમાણે પોતાનો દેવાલ શરૂ કરીધો:

અલ રશીકા દું અલ-ફારીનું ફરજદ છું. મેં ધણીક દેશો જોયા છે અને તે સખમે પુરસ્કળ કરતી વેડી છે; લેટીન એ સધળામાં એક બનાવથી હું ધણો ફેરાન અને પશોમાન થયો છું; જે દું તમે બેરાદરોને કહી સંબલાવું છું.

એક વખત આખી રાત દું જાગૃત પડી રહ્યો. કેમે કરતાં મને ઉંઘ આવે નહીં અને રાત પણુ નીડે નહીં. આખરે પ્હોર ફાટ્યો. હું તરતજ ખીજાના પરથી ઉઠ્યો, અને દાતન પાણી કર્યાં કરે મારે ખમે તપવાર ઝુલ્હી અને હાથમાં ભાસો પકડી ઘોડેસ્વાર થઈ બાહોર નીસર્યો. રસ્તામાં મને શેકારીઓની એક ટોપડી મળી, જેઓએ મને સવામ કરી હું કયાં જતો હતો તે પુછ્યું.

“શીકાર માહ આજે મારું વતન છે.” મેં ઉત્તર વાલ્યો.

“ત્યારે તો જો તુને વાંધા નહીં હોય તો આપણે સાથેજ ફરીએ.”

અને અમે સર્વ માથે શીકારની શોધમાં ફરવા લાગ્યા તો મામસ્કા ! એક શુત્રમૃગ બરફીને ઉઠ્યું અને અમે તેની પુઠ પકડી. પણુ એ શહામૃગ પોતાની બન્ને પાખ્યો પેંહોલી કરી અમારી આગલ ને આગલ વીજલી પેડે દોડવા લાગ્યું. અમે પણુ વીચાર કર્યા વગર તેની પુઠે જે ઘોડા દોડાવ્યા કીધા તે છેક એક ફાની ગીચ જંગલની હદ આગલ અરખ અટકાવ્યા, સખમ સાંપ, જન અને રાક્ષસોથી વસાયલાં દાખલ જાણીનાં થયલાં એ પાણી વગરનાં જ ગયમાં શહામૃગ શુભ થયું હતું. એ શહામૃગ જમીનમાં ગેપ થયું ત્યાં આસમાન પર ઉડી ગયું. તે અમે જાણી શક્યા નહીં. નીરાશ થઈ અમેએ અમારા કાકેલા ઘોડા પાછા ફેરવ્યા, પણુ ઉજડ મેદાનમાં આક્રતાએ એવી તો ગરમી તે વેલા ફલાની દીધી હતી અને અમેને પાણીની ખ્યાસ એટલી તો સખત લાગી હતી કે અજલ નજદીક આવેલી અમે સર્વ ધારવા લાગ્યા. અમારી હાજત આ મુજબ હતી, નેટલાં ધણી ખુશાલી વચ્ચે અમે ઠેઠ ફર શહામૃગ માને ધાસવાલી જમીન જેવું જોયું. વચ્ચેમા એક તણુ ઠાકેલો હતો, જેની નજદીક એક ઘોડાને બાગડોરે બાધેલો હતો અને ખોસેલા એક બાલાના મઠાળાં પર સૂર્યના કીરણો જમકતાં હતા. એ એક શેખનો તંજુ હતો. અમેને પાછી હીમ્મત આવી. પેલી બીનાં-સવાલી જમીન તરફ જવા અમારાં અસપોના મ્હોં અમેએ ફેરવ્યાં. આખરે અમે સધળા તે ખુશકારક જગ્યે જઈ લાગ્યા. ઝરામાંથી પાણી પી અમે તાજેતાજ થયા અને ઘોડાઓની પણુ તરસ છીમાવી. પણુ તણુમાનો રાહવાત

જેના મારી બેવકુશીબરેલી જીઝાસા ઉરકેરાધ. હું નેનાં બારણા આગળ ગયો તો ત્યાં મેં એક જવાન શખસને દીકો, જેના જમણા હાથપર પતલી કમ્બરની એક નાજનીન બેઠેલી હતી. તેણીને જોતાંજ આસકના દેવે મારો કબજો લીધો. મે પેલા નવજવાન શખસને મલામ કીધી જેનો તેણે તેનીજ રીતે ઉતર વાલ્યો.

“અય મારા ભાઈ! તું કોણ છે અને આ ચેહેરનમુન નાજનીન તારું શું સગપણુ ધરાવે છે?”

(વાયનારને અહીં જણાવવું જોઈએ કે એ મુજબ પારકા ઘણીને પુછવામાં અરજો કાંઈ પણ નામુનાસેજ ધારતા નથી.)

“પેહેલાં તુ મને જણાવ કે તુ કોણ છે?” નવજવાને માથે હાથ ટેકવી યોડી વાર વીચાર કરી જણાવ્યું. “અને તારી માથે આ સઘળા ઘોડેચારો કોણ?”

“હું પહેલવાન અવ-ફઝારીનો બેટો હમદ છું. મારા પેદર વીશે કઠાય તેં સાંભલયું પણ હશે. આજ સહવારના શીકારે અમે નીકળ્યા અને પ્યાસથી આજેજ થયા. આથી આ તણુ તરફ મે મારાં કદમ ફેરવ્યાં, એરી આતાએ કે આબથી મારી તરસ છીમાઉ.”

જ્યારે તેણે મારાં મુખથી એ મુજબ સાંભળ્યું કે તેણે પરી ચેહેર તરફ ફરીને કહ્યું “આ મીદમાન આગળ પાણી ખોરાક હાજર કરવો જોઈએ.”

તેણી એ માબળી નરતજ ફરી પોરાક અરજો કરતા સોનાની બાગડીઓ ખણખણી અને તેણીના લાખા પેચદાર જીલ્ફોથી આતી આવતા ઢોકડ ખાતી સેજમા બચી. યોડીક વાર તણુમા તે મુન્વ જણાઈ નહી. જ્યારે તે ખુબસુરત પરીનદ પાછી ફરી, સારે તણીના બરફ જેવા એક હાથમા નીરમળ પાણીથી બરફો ડપાનો એક કુંજે હતો, જ્યારે બીજા હસ્તમા ઉપગીન ધાતુની એક કાવ ધરેલી હતી, જે પર તાજા ફુધથી છવ છવ થતું કપેરી પ્યાનુ, યોડીક ખારેક અને રાધેળા દલવાનનો એક મોરમદાર કુકો હતો. પણ બેરા-દરો! ખરું કહું તો મારી બુખ અને પ્યામ નાચી ગઈ હતી, માઝ મધડું ચીન પેવી પરી મમાન નાજનીનમા રોકાયતું હતું, અને એક કીની મતરો મે તરતજ તેણીને મનમાં લાગુ પાડી કે

‘સહાઈ ને ચતગાયો હતો બહાર નખસાનોની નાત્રી હતો તેમા કાઈ પાર. હતો મુખરો જાણે અવખો માદતાળ, મારો લીસતા જેવા કે મુજેમલાળ. હતા જીલ્ફો તેના જેમ નામે કાવા ચરામ તેની જેમકે ચલખા તારા હતી મેદાંમા—એમુલ કુવ મેદાનીની લર મીરી હતી જળાનમા—જેની રાકર લખ તેના જાણે—એમુલ પરવાર, પોદોલી પેશાની—ને નાખ અન્વાર

સુરખી સંગ સોબતાના—બરફી બેગલ, રૂપાં જેવું બદન—ને લટકતી ચાલ.
આંગળાં તેનાં નહોં દશ—ક્રીમતી કલમ, હતી દીલમાં મીઠાસ ને મેઢેર ને રામ.
બુલંદ તેની ગરબન—ને બાબુ પતશી, સરાસર હતી તે એક સંગીન પુતલી

અને બેરાદરો ! એવી એક નાજનીનને કાણુ નહીં જોયા કુરે ? હું
ખાનો પીનો ગયો, પણ મારી યશમો બનતાં લગી એ ગુલબદની પર ટેરવેલી
હતી. પેટને સંતોષ આપી હાથ ધોયા બાદ મેં મારા મીઠમાનને
કહ્યું : “અય અરબોના સરદાર ! મેં મારી ઝોલખ આફસાફ કહી દીધી
છે ; હવે તું નામવગની પીછાન અને દેવાલ મને કહે. ”

“ આ નવજવાન કુંવારી લરકી મારી હમશીર થાય છે. ” તેણે હુંકમાં
ઉતર વાલ્યો.

“ તારી એ પરી સમાન ગહીન સાથે હું નેકાહ કરવા માંગું છું ; માટે
તુ મને બરી ખુશીથી પરવાનગી આપ, નહીતર આ મારી તલવાર અને તાર
શીર ! હું એને જોર જુલમથી લઇ જઇશ. ”

મારું એ મુજબતું બોલતું સાંભળી તે જવાબો કાંઈ વીચારમાં
શુંટાયો. પછી પોતાની યશમો ઉઘે મારી પર ટેરવી કહ્યું “ તે પોતાને
મખ્યાત પહેલવાન હાખલ ઝોલખાઓ છે. તારાં મહાન આગલનાં મેદાનમાં
તું એક સીંદ મીમાલ જંગ મચાવે. હોય તો બસે, લેકીન અહીં તો શેર
હું ગણાઉં છું. ”

“ માટે તમે સધળા એકમ મળી હુમલો કરી મને કનક કરીને
મારી બહીનને છીનવી લઇ જશો તો તેની નામોસી તમારાં શીર પર
ચરશે. તેં અમારું હમણાંજ નીમક ખાધું અને તેનો બચ્સો શું તું
આ મુજબ વાલે છે ? તોપણ ઉગાછમા અને નાહનોથી શી આશા
રાખવામાં આવે ? તું પહેલવાન છે તો હું દલેર છું. મને મારાં
બપ્તર અને હથ્થારથી સજ થવા દે ; પછી જોઇ લે મારો સપાટો !
તું અને તારા દારૂનો એકક પછી મારી સામે લડવા આવો. અને જે
દરેક મરદને હું દરાવીશ તે દરેકના મીનામાં મારી સમગર બોકી દબને
તેને પેલી જોહાનમાં પહોંચાડીશ. પણ જો તમે માંને કોઇ મને દરાનીને
મારી નાખશે તોજ આ નાજનીન તમારા હાથમાં આવશે. ”

“ અય શેખ ! તારી માગણી કયુવ ! તૈયાર થઇ રહે, તેટલાં હું
મારા રશીકાને લઇ આવું છું. ” મેં ઉતર વાલ્યો

મારા મોજતીઓ આગમ જઇ પેલી નાજનીનની ખુબસુરતીની
ખુબ તારીફ કરી મારી અને પેલા મગર જવાન વચ્ચેનો મધ્યો હેવાલ
મેં તેમને કહી સંભળાવ્યો અને નાજનીનનો બાઇ પોતાના જોર પર
સુરનાક રહી કેટલી બધી શેખી કરતો હતો ને જણાવ્યું. અમારી

ચચ્ચેની સરત સાંભળી મારી ટોલકીમાંના થોડાકોએ એ કામથી હાથ ઉઠાવવા આગ્રહ કર્યો.

આ સાંભળી મારો પાતો ઉછલી આવ્યો અને હું બોલ્યો “ શું તમે દરપોક છો ? ”

“ દરપોક ! ” તેઓએ શમશીરો મ્હાનોમાંથી ખેંચી કાઢી કહ્યું. “ એવા છીએ યા નહી તે તુને જંગના મેદાનમાં જણાશે. ચાલ આગલ અને અમારા હમનખરદને દેખાડ ! ”

મેં જોયું કે એ પશુ ફીકળ થઈ ગયું. તેમનો જુસ્સો મારા બેવકુફી ભર્યા બોલોથી ઉસ્કેરાઈ આવ્યો હતો, પણ તેનો ખાર મારા હમનખરદ પર કાઢવા તેઓ તૈયાર થયા.

“ બેરાદરો ! તમારો એ ઠરાવ ખરહક છો આપણે સઘળાઓ શેર છીએ અને આપણું પાણી એ મેદાનવાસી આદમીને ખરાબર દેખાડવું જોઈએ. શહેર યા ગામ છોડી એકાંત જગ્યાએ એને રહેવાની ફરજ પડી છે તો એનો કાંઈ ભરમ હોવો જોઈએ. પ્રમાણીક આદમી એ રવેસે રહે નહીં; માટે આપણામાંનો જે શખ્સ એને કતલ કરશે તે એની ખુબસુરત બહીનનો માલીક થશે. ”

“ કબુલ ! ” તેઓએ એકે અવાજે કહ્યું.

અમે હવે હથ્થાર ખરાબર સજ્જ પેલા તખ્ત આગલ ગયા. અમોને જોઈ તાંબુનો માલીક હથ્થારબધ થઈ બખતર સજ્જ તખ્તની બાહેર અમોને મલવા નીકળ્યો. તરતજ તેની પરી સમાન બહીન રડતી રડતી તેની પુઠે બાહેર નીકળી આવી.

અમે જોયું કે તેણીનો ખુરખો આંસુથી બીજાઈ ગયો હતો, પણ અમારીજ પેઠે તેણીનો બાઈ મુર પર ચઢેલો.

બલતામાં તેલ ઢોલાયું, પણ મને તો ગીલગીલી લાગી. કડાચ આ જોઈ અમારામાંનો એક પોતાનો જુસ્સો નામોસ કરી નહી શક્યો. તે જવાન શેખે મારા એકેરા પરથી મારી બાનેનની ખુશાલી પીછાણી લીધી હોય ; સખ્ખ, તેણે મારી તરફ ડોળા કકડાવી પોતાની રડતી બેહેન તરફ ફરીને કહ્યું :

“ ઓ બહીન ! તું રડ ના. જો હું જમીનદોસ્ત ચાકું તો તારું ગુલબદન એઓમાંના કોઈના પણ હાથમાં નહીં જાય. ”

“ અલ્લાહ ખેર કરે ! શું તારા જીવેખનના દુશમનના હાથમાં હું જાઉં ? ”

“ ખારી બહીન ! કડાચ આખેરી સલામ ! ” તેણે તેણીની પેશાની પર ચુંબન કરી કહ્યું, જેમ કરતાં ખુરખો પડી ગયો અને એ વેરાન

જામામાં જાણે પુનમનો માહતાળ પ્રકાશયો. અમે તો અચરતીથી હંબજ થઇ ઉભા.

“અરે ઓ પહેલવાનો ! એક પછી એક આવો મારી સામે, અને જોઈ લેવો મારો અપાટો !” તેણે પોતાના જોર પર યુસ્તાફ રહી અમેને હાંક મારી.

તરતજ અમારામાંના એક તેની આગલ સમસેર ખેંચી ધર્યો.

“સખર ! પેટુલાં તારાં સાથે તારા પેટરનાં ખરાં નામો મને જાણીય. જો તે મારાં અને મારાં બાપના નામોને મક્કનાં આવશે તો હું એવા દોષને કતલ કરીશ નહીં, પણ મારી બહેન સ્વાધીન કરીશ, સખજ, મેં તેમ કરવા મોગદ લીધેલા છે.”

“મારું નામ ખીલાલ છે.”

“ત્યારે અથ નાદાન ખીલાલ, ખીલ અને દરકર ! મારી બહેનને તું લે છે કે મારો બાપો તુંને લે છે ?” બન્ને વચ્ચે જંગ મચ્યું. મેં જોઈ લીધું બાપો એવો તો જોરથી પોતાના હમનખરદના પેટમાં બોડયો કે તે ફાની હથ્થારની અણી પીઠ પાછલથી બાહેર નીકળી.

“હવે ખીજો દોષ હિંદુ આવે છે ?” મેં જોઈ પોકાર માર્યો.

અમારામાંથી તરતજ એક જાણુ તેની સામે ધર્યો, જેને પણ તેણે એક સ્પાટ જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યો.

“આલ, ત્રીજો દોષ બેવકુફ છે ?”

ત્રીજો તેની સામે ગયો અને તે પણ બારે હકતાવાને, જવાબ આપવા આવ્યો.

“એ ચોથો હેવાન દોષ આવે છે ?”

અમારામાંનો વળી એક જાણુ તેની સામે ગયો.

“સખર, તારું નામ શું ?”

“મારું નામ હીલાલ છે.”

“તું બેસતા મહીનાનો માહતાળ પોતાને કેહેવાડે છે, પણ ખરી રીતે કેહેતાં તો તું સીદા દેવ છે.”

જે સાંભળી ચોથો ઘણા યુસ્તાથી કાંઈ બોલ્યો.

એ સાંભળી શેખને બહુ રીસ ચડી.

ત્યાર પછી તેઓ મોતની લડાઇ લડવામાં મસયુલ થયા. બન્ને જાણે અકેકને બે જાણે કીધા, પણ શેખ પોતાના હમનખરદ કરતાં પણ કલાવંત હતો; તેણે લાગ જોઈ પોતાના એ મુદ્દને પણ જમીન દોસ્ત કીધો. બ્યારે મેં મારા રસીકાતું એ ખીલાલ મારે લીધે નાહક પુન રેડાયલું જોયું ત્યારે મારી ફલગીરીનો પાર રહ્યો નહીં; હવે

મારા પોલીકા બન માટે પણ મને ધાસ્તી લાગી, અને હું મનસે વમાર્યો : " જો હું એ ખરીમ સામે લડીશ તો જરૂર મારી અજલ એ ઘડીની સમજની ; પણ જો હું નાસી જાઉં તો આખી છુદ્ગી તુલીક બદનામીનો કાયો દાદ મારા શરીર પર ઠોકાવાનો અને અરમોના ધીક્કારમાં આવવાનો. "

પણ રોજે વંડુ વીચાર કરવાનો મને વખત આપ્યો નહી. મારી તરફ પોતાનો ઘોડો દપટારી મને છૂન પરથી એ ચી કાઢ્યો અને એક પલ્લવારમાં તો મને જમીન પર રગડોવાડ્યો. જમીન પર પડતાજ હું લગભગ બેહોશ થઈ ગયો. મને બેજન કરવા તેણે પોતાની હાથેર ઉગામી પણ હું કાલાવાવાની ઢપે તેના પોગાકનો છોડો પકડી રહ્યો, જે જોઈ જાય એક અચ્ચુ ઉચકતો હોય તેમ તેણે મને ઉપાડ્યો.

લેડીન જેવો શેખ આધણ જતુનમા આવી જઈ મને કનય કરવા જતો હતો, તેટલાંજ પેની નાજનીને અમારી આગળ દોડી આવીને પોતાના બાઈને મારે માટે કહ્યું " એ દયા માગતો જણાય છે. માટે જે આદમ પનાહ માગે, તેને આપણા બાપદાદાના રેવાજ મુજબ આપરી જોઈએ "

" બેશક બનીન. બેશક ' ગમ્સાના આવેરામા એ એ નાનની

“ અય, ઝીરન ! ઝીરત ! તારે લીવેજ આ મધનું બન્યું છે. ”
હું બડબડ્યો. મારી આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી, પણ મારી
અશ્મો નો ને રૂખસાર પરજ કરી રહી.

સારપટ્ટી કુંવારીકાએ બોળન પોનાના બાઇ હજુર પીરસ્યું અને
તેણે મને પોતાની સાથે ખાવા તેડ્યો : જેથી મને ખુશાલી લાગી અને
ધીરજ આવી કે હવે મને કતલ કરવામાં આવશે નહીં. ખાનાથી
ફારેગ થતાંજ સ્વચ્છ શરાબનો કરાઓ હાજર કરવામાં આવ્યો, અને
મારે હમનબરદ બેઘડક શરાબ નોસ કરવા લાગ્યો. આખરે તેનો ચેહેરો
સુખ્ય મારી જતાં તે બોલ્યો : “ અય અન્ન-ફઝારીના લડકા, હમદ !
તું મને પીછાણે છે યા નહી કે હું કોણ છું ? ”

“ મહેરબાન ! એ બાબદસર અગાનપણમાં હું બરપુર છું. ”

“ તો એ કવી હમદ ! તારા કાનના પરડા ખુલ્લા કર ! હું અબાદ
બીન ટમીક બીન સાલબહ છું ; અલ્લાહ તુને પાછું છુટાપણું બક્ષે છે
એટલુંજ નહી પણ દુલ્હીન પણ આપે છે : માટે નારાં દીક્ષમાંની
ધાસ્તીના અગનને શરાબની લીલા લેહેરથી ખુલ્લરી નાખ, ” એટલું
બોલી તેણે શરાબનું બીજું પ્યાલું નોશ કર્યું અને એક મને આપ્યું ;
મે પણ તમજ કરીડું. તેણે વળી મને બીજું, ત્રીજું અને ચોથું આપ્યું,
જે સધળાથી મારા શરીરમાની ચીતાનો આનંદ મેં ખુલ્લ્યો. અમે
બન્ને હવે રંગ પર આવી ગયા. તે વેળા તેના માથાથી મેં કબુલાત
આપી, બક્ષકે સોગદ લીધા. કે કોઇ પણ દીવસે હું તેને હેરાન કરીશ
નહી પણ ઉલટું હમેમ તેના હોસ્તની ગરજ સારીશ. પુશકલ વખત
તેની ઉપથી ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવા મે સોગદ લીધા. બ્યારે તે સંતોષ
પામ્યો ત્યારે રેશમી પોશાકો મારે માટે લઇ આવવા પોતાની બહેનને
તેણે ફરમાવ્યું. આથી તે લારી અને મને તેનાથી સજ કરીધો.
એટલુંજ નહી પણ રાય રમીલા સાથનું એક જમજ બાને ઉટ, એક
ઉચી તોખમનો ઘોડો, કીમ્મતી અસબાબો વગેરે મંગાવ્યા અને પેહે-
રામની દાખલ મને તે આપ્યા. તથા દીવસ તેમની સાથે રહી ખાવા
પીવામાં મેં પસાર કર્યા. ત્રીજા દીવસની સાંજે તેણે મને કહ્યું
“ એ બાઇ હમદ ! હું થોડો વખત ઉધ ખેંચું છું, તેટલાં તું મારી
તકેદારી રાખજે. પણ જો તું અહીં આવતા ઘોડેસ્વારને જોય તો
બીહતો ના ; સખબ, મારા દુશ્મન બનું સાલબહને લગતા તેઓ હશે
અને મારી સાથે જંગ મચાવવા છેડતી શોધશે. ”

તેણે પોતાની તેજ તલવાર તકીઆ તલે મુકી અરે થોડી વારમાં
તે નીકારેલીને વચ થયો. બ્યારે તે બર ઉઘમાં પડ્યો કે નાપાક ઇબતીસે

મને લક્ષ્યાવે, અને નીમકહરામ બની મેં પેલીજ તલવાર જે ચી કાઢી તેનેથી તેના માલીકને બેઝન કીધો. હડ અને શરીર બન્ને છુટાં થઇ ગયાં.

ત્યારે પેલી નાજનીને પોતાના ભાઈના આ હાલ જોયા ત્યારે બાળ પીખી તેણીએ પોતાના ભાઈ તરફ જોતાં રૂડન કીધું.

પછીમારી બણી ગુસ્સાભેર જોઇ તે હવે એક છેકાયલી સીંહણુ માફક ઉડી અને સઘળું ભાંજફેડ કરી મારી સામે ટગર ટગર જોઇ બોલી : “ અય નાતરસ ખુની ! મારા ભાઈએ તારું શું બગાડયું કે તેનું નીમક ખાઇ તેને દગાથી બેઝન કીધો ? આંદરાતને દીને મારી સાથે તે તારા નેકાહ કરાવવાનો હતો; પણ બસ, હવે સઘળું ધુળ મળી ગયું. નીકળ, નીકળ અહીંથી ; પણ નહી, સખર ! આ જો ! ” અને પેલીજ તલવારની મુઠ જમીન પર સેજ દાટીને તલવાર ઉભી રાખી, અને તે ફાની હથ્થારની તેજ અણી પર પોતાની છાતી જોરથી દાગી કે તલવાર તેણીનાં નાણુક બદનની આરપાર નીકળીને પીઠ પાછલ અણી બાહર નીકળી. સેજ વારમાં તરફડ્યાં મારી તે નાજનીન પોતાના મરણ પામેલા ભાઈના સખ આગલ જીવ વનાની થઇ પડી.

આ દેખાવ જોઇ મને કંપારીઓ છુટવા લાગી. હું ઘેસો દેવાનો તે ધડી થઇ ગયો અને બેહોશ થઇ જમીન પર પડ્યો. ત્યારે મારી આંખો ઉઠ્ઠી ત્યારે મેં પોતાને મારા પોલીકાં મકાનના બીજાથા પર પડેલો અને હકીમ મારી સારવાર કરતો દીઠો.

પાછલથી મને માલમ પડ્યું કે અમારી ટોલકી પાછી નહી ફર્યાથી મારાં તથા મારા રશીકાના કુટુંબીઓ અને પીછાનવાલ ઓએ જુસનેજો કીધી તો અમો સઘળાને પેલી તણુવાલી જગ્યાએ પડેલાં દીઠાં. ફક્ત મારીજ નાડી ચાલતી હોવાથી મને મારા મકાનમાં ઉપાડી લાવ્યા, અને બાકીનાઓને કીયા કરી દફનાવ્યાં. મેં તેમને મારી ખરી વાત કહી નહી. ચોર લુટારાઓએ અમોને લુટી લીધા, એટલુજ મેં જણાવ્યું.

સાગ્ને થનાંજ હું તે ગામ છોડી ગયો, અને જુદાં જુદાં શહેરો તથા ગામોમાં ભટકી આ મુજારક શહેરમાં મેં વામો કીધો.

“ મામસ્લા : તારી વાત ઘણીજ અજબ છે,” હાજર રહેલા સઘળા-ઓએ એકી વખતે કહ્યું.

“ પણ બેરાદરો ! વખત થઇ ગયો છે, જે તમોને વાંધો નહી હોય તો કાલે આપણે અહીં ભેગા મળીયું,” એક જણે દરખાસ્ત મેલી.

“ હા ! આપણે આવતી કાલે હમેસ વખતે અહીં મળીશું ” મેહેમાન

અચાનકે કહ્યું “ પણ આજનાં આપણા નવા ખરેણાઓ આવે તો હું વધુ ખુશી થઈશ. ”

“ અમે તમારો મોટો ઉપકાર માન્યે છીએ ” વેપારી વેશે આવેલા કલ્પીકે ઉત્તર વાંધ્યો. “ પણ અમારું મન જે વધુ લલચાય છે તે બાકીના તમો જો જણાવી વાતો સાંભળવાના વીચારથી છે. ખરેખર! હમણી વાત મને ઘણીજ રસીક લાગી છે. ”

“ બંદગી ! બંદગી ! ”

“ સારપટી બીજી માંજે મળવાનું નહીં ઠરાવી સર્વે જણા વીખરાઈ ગયા. ”

“ જાહેર ! તારો શો વીચાર ? ” કલ્પીકે ધણે છેટે ગયા પછી પુછ્યું.

“ જેહાપનાહના વીચાર તેજ મુજ ખાકસારનો વીચાર ! ”

“ સારે આજની પેઠે આપણે કાચે એજ વખતે નીકળીશું. ”

આગસ્ટા દીનની પેઠે અત્રે વખતે નામવર કલ્પીક દારૂન, જાહેર અને હબસી ગુલામ મસરર પાઠ્યા છુપાં બારણેથી વેપારીઓના લેખારી બાહર નીકળી પડ્યા. કલ્પીકે આ વેપારી બીતરજીનની જાહેર ધારી નહીં હતી. ધીમે કદમે આવના એ ત્રીશુદ્ધ તોલકા પેશાંજ મકાન આગસ્ટા જઈ પહોંચી, જ્યાં આગવ લખ્યા મુજબનો નવાઈ જેવો મોહો થતો હતો. જાહેરને ધસારત કરી કલ્પીકે વળી પાછો પેની છુપવાની જગ્યા જઈ આવતો રાહઘાટ જેવા લાગ્યો તો આગસ્ટા દીનની પેઠે સામાનની આપ લે થતી જણાઈ થોડીક વાર સુધી ત્યાંજ ઢોમી વધુ રાહઘાટ જેવું બને જણ્યા બાહર નીકળ્યા કે તેઓએ મોડેક છેટે મસરરને પાહરો બરતો દીઠો.

મેજ વધુ આવતાં એક ઢેકણે લોક જમા થયું તેમની નજરે પડ્યું. વખત પણ હાથમા બાકી હતો અને શું હશે તે જાણવાની જગ્યાસા થયાથી કલ્પીકે તે તરફ ગયો જાહેર આંચકા મારી કલ્પીકને માટે રત્નો કરી આપ્યો. ટોચમા પેશા તો જે હંટાયા બોલાયાથી કરતા તેમને જણાયા. બન્ને જણા કાણા હતા, એટલુજ નહીં પણ બન્ને ઉંટો પણ કાણાંજ હતાં ! એક કાણો કહે કે આ ઉંટ મારું, તો બીજો જણાવે કે એ મારું ! અને હોકરાઓ ચારેને કાણા જેવું ખુબ હશે અને મશકેરી કરે : એટલે ઠક પણ હશે. પણ અજાણ જેવું એ હજુ કે બન્ને ઉંટો કાણા સાથે એટલાં તો એક બીજાને મલનાં આવનાં કે બસો જાણુનાર પણ બુવે.

“ જે બાકીઓ ! આ કાણો મારું ઉંટ મારે પડે છે. ” એક ઉંટાવાએ કહ્યું.

“હ અ ! હું કાણો તો તું કાણુ છે ? તમો દાનેશમંદ છો । માટે તમેજ એનો ઇનસાફ ચુકવો,” બીજા કાણુએ ભેગી મળેલી હાંને અરબ કીધી

પણુ એનો ઇનસાફ ને કાણુ ચુકવે ? સરવ જણા એક બીજાનુ +હો જોવા લાગ્યા.

“પણુ હું પુછું કે તમો બે કાણા તો છો, લેકીન તમારા આ બન્ને ઉટો પણુ કેમ કાણા ? અધ્યાએ ફીક જોરી બનાધ । ” એક ચનીત્રા જવાન્યાએ તાુકો પુર્યો કે સઘળા હસ્વા લાગ્યા અને છોકરાઓએ હુરેરેએના પોકાર માર્યા

“ભાઇઓ ! તમે મારી શુ કાઇ પણુ અમારો ફેસલો નહી કરે ? ”

વળી પાછુ કાઇ ચુ કે આ બોલ્યુ નહી.

“ખેરાહરો ! ” જાફરે ઇસારતથી કલીફની પરવાનગી મેનવી બાહર નીકળી આવી કહ્યુ “જે ચુકાદો હું આપુ તે તમે માન્ય કરશે ? ”

“કબુલ ! કબુલ ! અલ્લાહ કસમ ! ”

“ખામોગ ! ગડબડ બધ કરો ! ” જાફરે મ બીરતાથી જુદે અવાજે કહ્યુ “બન્ને ઉટાલ્યાઓની આખો પર પાટા બાધો । ”

પાગ બા રવામા આવ્યા લોકની નજર હવે જાફર તરફ જ હતી.

“સાત સાત વખત બન્ને જણાએ એક બીજાના કાન ચીમતવા । ”

તેમ કરવામા આવ્યુ

“સાત સાત વખત બન્ને જણે ઉઠ મેસ કરની. ”

“એ લાહેરી શી કરે છે ? ઇનસાફ કે મશકેરી ? ” એક ઉટાલ્યો બોલ્યો.

“ખામોગ ! ફરીથી ટક ટક કરશે તો ચાપકાનો સવાહ અખગનીશ. તમોએ મારા મુજબ આનના આ બતા આદમીઓના દેખતા કયુન કીધુ છે । ”

“બેશક ! બેશક ! બેનક ! ”

બન્ને ઉટાલ્યાઓને આથી ઉઠ મેસ કરવાની ફરજ પડી.

“ચાન, હવે મને જણાન કે તારા ઉટની કીમત શી ? ” જાફરે એકને ટપની જાહરી કહ્યુ

“સાહેબ, દસ અઘરી । ”

“દસ અઘરી મહેરમાન, એ જુકુ બોને છે. એ કાણા ઉટની દશ અઘરી કાણુ આપે ? ” બીજાએ જણાવ્યુ

“દસ અઘરી તો મારા ઉટની । ”

“અને તુ કાણાનુ ઉટ કયા નથી કાણુ ? ” બીજાએ હનર વા'રો. વળી પાછુ લોક હસવા લાગ્યુ.

“ હીક ! બન્ના સાંઠ્યાઓ તમે બન્નેના ઉઠોની કીમત દગ દશન અગ્રી છે તો શા માટે આપસ આપમમાં લડી મરો છો ? ”

“ એ કાંઈ ધનમાફ નહી ! ”

“ ધનસાફ નહી તો મારી એ સલાહ છે. ”

“ અમોને તો ધનસાફ જોઈએ છે. ”

“ તો હીકાં તમારી આંખો પરના પાટા કાઢી નાખો અને હવે કહો કે ઉંટ કયું ? ”

વળી પાછા બન્ને જણા એકજ ઉંટ દેખાડવા લાગ્યા.

“ બસે ! બસે ! ” જાફરે હવે ભોગી મતેલી ઠંક તરફ જોઈ પુછ્યું.

“ આ બીજાં ઉઠનો માલીક તમે માયી કાઢ છે ? ”

“ ના, ના. ”

“ ત્યારે પાથો માય પાઠરાહનો ! આ ઉઠનો કાંઈ માલીક નહી હોવાથી નામવર જોહાંપનાની મતા થઈ ખરી ! ” જાફરે ઠંડેપણે કહ્યું.

બન્ને ઉઠાસ્યાઓ હવે ચેતી ગયા કે ધનમાફ કરનાર બરો કાવકો હતો, અને ફાકટમા એક ઉંટ તો જરૂર હાથમાંથી જતું રહેવાતું : એટલે એક બીજાને ધસારત કરી બન્ને જરા દુર ગયા, અને ગુફતેજો કરવા લાગ્યા

“ બાઈ ! શું જોય છે ? એની સકાઈમાં ત્રીજાનું કામ થાય છે ! ”

“ હા ! ફાકટનું એક ઉંટ હાથમાંથી જશે. ”

“ ત્યારે આપણે કહીએ કે એક ઉંટ તારું અને બીજું મારું છે. ”

“ મેં કયા તેમ કરવા ના પાડ્યું ? તું છદ્દે પડ્યો ત્યારેજ આટલે સુધી વાત એહેકી ! ”

“ હવે ગાઈ ગુમરી ભુલી જઈએ. ”

“ હા, બરાદર ! ” બન્ને જણા હવે એક બીજાને અમલગીરી કરતા સંઘળાઓની હસાહસ વચ્ચે જણાયા.

બન્ને ઉઠાસ્યા પાછા જાફર આગળ આવ્યા.

“ જનાબ ! ” એકે જાફરને કહ્યું “ બન્ને ઉઠો અમારાં પોતીકાં છે. ”

“ હા ! પણ તમે બન્નેએ તો આ બીજા ઉંટ વીશે ધનકાર કીધો હતો. ”

“ જનાબ ! એ મધગો ગડગડ ગોટાવો અમારી અશમેએ કીધો ! અમે બન્ને કાણા છઈએ એ બીના તમારે બુલરી નહી જોઈએ ”

“ તમારી સુધ છેવી ધડાંએ પણ ઠેકાણે આની ખરી ! ”

ત્યાર પછી દુરરેના પોકારો વચ્ચે કલીક, જાફર અને મસરરે ત્યાંથી વીદાયગીરી લીધા.

“ જાફર ! હીક ! ” કલીકે કહ્યું “ પણ કડાચ કાલવાલાઓ આપણની રાહ જોતા હશે. ”

આખરે બન્ને પેલાં મકાનમાં દાખલ થયા તો આગવીજ રાતની પેઠે મજલીમ ગાજી રહેલી અને ભોજન તથા શરાબ પર હાથ ચાલી રહેલા. ખાધ પી રહ્યા પછી મેહેમાન અધાજે કહ્યું: “ હવે કમનગીબ મુરાદે આજે પોતાનો હેવાલ શરૂ કરવો ”

“ બા ખુશીથી ! ” હમ્મુખા મુરાદે જણાવ્યું.

આ માનવત મજલીમ હજુર મારાં કીસ્મતની વાત કેહેતાં મને ધણી ખુશી ઉપજે છે, પણ બેરાદરે ! મારું બખ્ત હમેસાં આગવ ને આગલ ઠોકરાવું, જે સખમે લોક મને ‘કમનગીબ મુરાદ સૌદાગર’ને નામે પીછાણે છે. મારા પેદરનું નામ અમાદ, અને હું તેનું એક પુત્ર ફરજદ મુરાદ ! મારાં કમનસીબે મારા પેદરની અને મારી પોતીકી મુરાદ બર આની નથી. મારો પેદર પેહેલે વાધેના ફતેહમદ સૌદાગર દાખલ આખા બાગદાદમા બલકે દેશમાં મસૂર થયેો હતો. મારા પેદર સાથે સર્વ એમજ ધારનાં કે હું પણ તેમજ નીવડીતા. પણ નસીમનુ ચકકર ફરવાઈ ગયું, પાસો અવધ પડ્યો, બ્રહ બદલાઈ ગયો, અને હું જે પણ સોદા કરતો તેમા ખતા ખાતો હતો.

હું કહી ગયો તેમ મારો પીતા બાગદાદમા ધણુજ ફતેહમદ સૌદાગર દાખલ ગણાતો તેથી તેના મરણ બાદ મે પોતાને ધણોજ તવગર થયેો દોઢો ખગતનો એટલો તો મોટો હતો અને હું એટલો તો બીન અનુભવી અને નાદાન હતો કે એ ખગતનો કદીએ ખુટશે નહીં કદી વીચારવા લાગ્યો મોટા મોટા બગીચાઓ, ઝોરડાઓ અને રાત્ર રચીલા તથા પરીએહેર ગુલામડીઓ અને હબસી ગુલામો સાથનું એક મોટું મકાન ખરીદ્યું આહ ! મારા પ્યારા દોસ્ત અધાજ ! આજે અહીં જે મોજ કરીએ છીએ તેજ મકાન તે વેળા મારું હતું ! જે પણ નવાઈ જેની ચીજે હું જોતો તે ખરીદી લાનીને આ મકાનને આરાસ્તા કરતો અને મારો જાનાતો ! આહ ! બસો કલીક પણ જે જોતે તો મારી અદેખાઈ કરતે !

બેરાદરે ! પેહેલા બે વરસ સુધી એક સુવતાનની પેઠે હું રહ્યો જે પણ ચીજનો શોખ થતો તે હું બેડક ખરીદતા અને પેસાનો જરાએ વીચાર કરતો નહીં. આખરે એક દીવસે મારા પીતાના જોદાઈનોઆ ભરેલા સામાનના બાકીના ભાગનું સાદું કીના પછી મારી હાલત પર વીચાર કરવા લાગ્યો. ગણત્રો કીવી તો ફકત એજ વરસની મુદતમા મારા પીતાની ગળતર દોસ્તનો અરધો અરધ ભાગ મે બરબાદ કીધલો અને માલમ પડ્યો હવેજ મને જાન આવ્યું. મારી અકલની સાકળને મે મજબુત ઝાલી અને મારી હાલતનો ગભીરતાથી હું વીચાર કરવા લાગ્યો તો ઔરત, શરાબ અને જુગારે મને એ હાલતમા લાવી મુકેયો મે પોતાને જોયો

મુઠરવા મેં ઠરાવ્યું. મારાં ગુલામોની સારી જેની સંખ્યા મેં વેચી નાખી ; મારો ઘર ખતવો પણ કમી કીધો ; ઘણા કમ ખર્ચથી હું રહેવા લાગ્યો. તમેમાંનાં કડાચ કેટલાક જાણતા હશે તેમ દરરોજ મારા દોષોને છુટાકૃત આપવી બંધ કરી અઠવાડયાના ફક્ત એકજ દિવસે મારા રશીકોને હું બોલાવવા લાગ્યો. એટલેજ ફરકાર કરી હું જેમી રહ્યો નહી, પણ મારી બાકી રહેતી દોલતના મેં એક સરખા બે ભાગ કીધા. એક ભાગની મદદથી મેં ગુજરાત ચલાવવા અને ન ધારેલી મુશકેલીને પુગી વધવા ઠરાવ્યું, બ્યારે બીજો ભાગ મેં ધધો ચાલુ કરવામાં રોક્યો.

બેરાએ ! ધધાની ઠાપણુ મેં મીસર દેશમાં નહિ વેચી ગાફાચ એવા માલની ખરીદી કરવામાં રોકી. તે માલ એક જહાઝમાં બગી મારા પીતાના એક મીત્ર પર મીસર દેશ રવાના કીધો અને બની શકે તેવી રીતે નફાથી વેચીને ઉપજેલા પૈસાથી નહિ વેચાય એવા માલની ખરીદી કરી અહીં મોકલવા મેં તેની પર રોકો રવાના કીધો.

એમ કરતાં છ માસ પસાર થયા પણ મારા મોકલેલા માલની કાંઈએ ખબર મળી નહી. એક વરસ પમાર થયું, પણ કાંઈ નહી. આખરે એક બીજાં વહાણુ મારફતે મારા મીત્ર પર પત્ર લખ્યો ત્યારેજ મને તેના જવાબમાં જણાયું કે મેં મોકલેલો મામાન ધણે મારે નહિ વેચવામાં આવ્યો હતો અને મારા હુકમ મુજબ બીજો મામાન ખરીદી એક કીંગ્ડમમાં ભરી સમુદ્ર મારફતે રવાના કીધો હતો, પણ તેવું શું થયું, તેનો કમો પતો મળ્યો નહી. તે કીસ્તી યાત્રો આગીઆઓને હાથ પુટાઈ ગઈ, યાત્રો નોફાનને લીધે દરીઆમાં ગરક થયથી હોતી જોઈએ.

આ પ્રમાણે મારા પીતા જે અવેજ મુકી ગયા હતા, તેનો પોતો ભાગ બરબાદ થઈ ગયો હતો, અને ને વેળાના ખરચ પ્રમાણે જોતાં બાકીનો પા ભાગ પણ થોડા સમયમાં સફાચક થાય તેમ હતું. એવી વેલા હું એક દીને સવારના ઉદારી અને શીકરમદ એટલે મારા લખપુટ ખરચ માટે પસ્તાવો કરતો ચાલો જતો હતો, તેટલાં રસ્તામાં મને એક કીમીયાગર નામે નવદ હાજી મળ્યો.

“હઝરત ! આજ ધણુક માસ થયા હું આપણે આ રસ્તેથી ખુનખુદ રંગીલાપમે જતો જોતો હતો, પણ આજ કેટલાક ગેઝ થયા આપના જીંદ એહેરા પણ દિલ્લીની છાંચા જમી રહેલી દીમે છે. જો તમે મને એનો મળ્યમ જાણાવશો તો મુજ કમનરીન આપ ખુદાવદ ન્યામતને કડાચ મદદ કરી શકે.”

“માઈ લાલા !” મેં ઝને ઉતર વાડ્યો “મારી પર જે આજીવ વરસી છે ને મંબાર પ્રકારની છે, તારા જેવાથી જોતો નીરજીય હાય એમ નથી.

ધોલેયાં દુધ પર વીચાર કરવો ફાકા ! ગયો વખત પાછો હાથ આવવાનો નથી અને વીચાર વના ઉડાવેલી દોષન પાછી હાથ આવવાની નથી પણ જો મારી ગુમાયની દોષત મેનવવા તુ શક્તીવાન હોય તો તુને હાજીઓનો ખરો હાજી ગણુ ”

“ અય બેગ ! તુ મારી મશકેરી કરે છે ? પણ તારે વીચાર કરવો જોઈએ કે જીવાની કરતા બુજરગી વધુ અનુભવ મેવવે છે જો પરીત્ર શહેરોની અને પેગમ્બર (ખુદાની તેના રહ પર આફરીન હોજો.) ની કબરની તે મુલામત લીધી હને તો કેટલીક ગુપ્ત વીધા તે શીખી હને ”

“ પરીત્ર હજી ! ” અખાનો યદ મે કહ્યુ “ તુ કેડે છે તે ખર છે માટે એકાદ આદમની ગુમાયની દોષત પાછી મેલરી શકવાની શક્તી જો તાર જાડુ ધરાવતુ હોય તો મારા બામમા તેનો ઉપોગ કર ”

“ ધીરે ! મારા બેટા ! ધીરે ! ” હાજીએ કહ્યુ “ જવાનીનો ઘોડો તુને ઉઠાવા મારનો પવન મીસાલ લઈ જાય છે. આ બર બાઝારમા હુ તુને કાઢ પણ કહી શકતો નથી. પણ જો તુ મારા મકાનમા આવે તો સોનુ મેલવવાની કરામતથી હેરત થશે ”

બાઈઓ ! હુ તે હાજીની પુઠે તેના મકાને ગયો જેમ કરતા શહેરના ઘણુ જ કમાન ભાગ પરથી મને પસાર થવુ પડ્યુ તેવુ ખીરમાર હાનનુ મકાન એક ઘણીજ ગરીબ અને સાકડી ગરીબા આવેતુ મને જણાયુ અદર દાખલ થતાજ મકાનમા નીરધનતા ખુબ બહારમા રાજ કબ્તી જોઈ મને અજ્ઞયખી લાગી, સળખ, મકાનનો માલીક સપાટામા સોનુ મેલવવાનો ફાકો રાખનો હતો

“ એકદમ ઉતાવલો ના થા ! ” સૈયદે મારા એહેરા પરથી પારખી કહ્યુ ‘ ધીરજના અસપ પર સ્વાર થા અને મારો ડુનર જો ’

એટલુ ખોતી તેણે અબરાહ પરથી એક શીશો લીધો અને મારી નજર સનમુખ ધરી બોલ્યો ‘ દોનનના આમ પર નજર કર ! એની મદદથી મેહેયો, ગુલામો ખુબસુરત નાજનીનો અને સધળુ મેનવય છે ! ’ ત્યારપછી મબીરપણે તેણે કહ્યુ ‘ આ કુખ્યામાના પાણીમા કોઈ પણ ધાતુને મુકતાજ તે સેજ વખતમા સગીન સોનુ બને છે, અને તેની સામેતી હુ તરતજ આપીશ ’ તેણે આસરે પાચ તોલા બાર સીસાનો એક કટકો લીધો પેના ચમનકારી પાણીની સુરાહી ચોક્કસ ઢપે પકડી ઘણી સબાલથી સીસાનો દુકડો તમા નાખ્યો અને શીશા પર રોશની નહી પડે એવા ધરાઈથી કપડાનો એક કટકો ઢાકી ખુણામા આસરે દસ પલ સુતી મેયો પછી પેનુ કપડુ કાઢી નાખી મને

ધ્યાનથી જોવા કહ્યું તો સીસાને બન્ને નક્કર મોતું ઘણી અમાયબી વચ્ચે મેં જોયું. અલગતાં ! હું ઘણો ખુશીમાં આવી ગયો ; સબબ, મોતું સેહેલાઈથી મેલવવાની આ નવી રીત મેં મારી નગરે નગર જોઈ હતી : માટે ઘણી આનુરતાથી પેલી પ્રવાહી હાજી પાસે કેટલી હતી અને શી કીમ્મતે વેચશે તે મેં જાણવા માંગ્યું.

“ મારા બેટા ! ” સંવદે હમીને કહ્યું “ તું તદ્દન બોલો ભયંક દીસે છે. જે મારી પાસે આ ચમતકારીક પાણી પુશકલ હતે તો આવાં કગાલ મકાનમાં હું ગુ કરવા વસ્તે ? અને જે કડાચ મારી પાસે એ પ્રવાહી પુરતા જથ્થામાં હતે તો સોના કરતાં ઓછી કીમ્મતે હું શા સારું વેચતે ? નહીં ! હમણા તેં જેટલી પ્રવાહી જોઈ તે કરતાં વધુ હવે મારી પાસે રહી નથી ; તેનાં છેલ્લાં દીપાંઓનો ઉપયોગ મેં તારા દેખતા કીધો છે પણ જોકે એનો જથ્થો ખૂબી ગયો છે તોપણ એ ચમતકારી પાણી કયાથી મળે છે તે હું જાણું છું. જમીનના ભીતરમાં ચોક્કસ ઠેકાણે અને રેયાએ એના ઝરા છે, જે માટે બાગદાદથી સો દીવસની મુસાફરી કાફરોના મુવકેમાંથી કરવી પડે ; એટલુંજ નહીં પણ તે ઠેકાણેના લોકોને અને અમલદારોને જરૂરી રાજ કરવા પડે. એટલી રજ ખેચવા તથા મખ્મ્મ કરી એટલો બધો જર ખરચવા તારામાં શક્તિ છે ! ”

તેની દરખાસ્ત પર મેં કેટલોક વખત સુધી વીચાર ચલાવ્યો, આખરે સોતું મેલવવાને બીજો માર્ગ નહીં જોવાથી હાજીની સાથે પરાયા મુલકમાં મુસાફરી કરી પેતુ ગાદુક પાણી મેલવવા મેં હરાવ કીધો. એ કામ માટે નાણું ઉછુ કરવા મેં મારી બાકીની મીયકત અને સર સામાન સર્વ વેચી નાખ્યાં જેમ કરતાં ચાર હજાર અગ્રી મારા હાથમાં આવી. ચમતકારીક પાણી બરવા માટે મોટી મોટી પખાલો તથા ઘોડાક ઉટો ખરીદી હાજીએ ખરીદેલા એ ગુલામો સાથે અમે મારે જણા સફરે નીકળી પડ્યા.

કાંઈ પણ જાણવા જોગ બનાવ વગર અમેએ ત્રણ દીવસ સુધી મુસાફરી આડુ ચાલી ; પણ તે દીવસની સાંજે અમેએ ખાના અને શરાબ પર સારો હાથ માર્યો ; લેકીન, પહરેજગાર સંવદે હાજીએ શરાબને જરાએ હાથ લગાડ્યો નહીં હતો. જે ઠેકાણે ઉટો અને અમારા ઘોડાઓ બાંધ્યા હતા, ત્યાંના એક ઝાડના છાંયડા હેઠલ હું જોડો. ઘોડી વારમાં મને ઉઘનાં ઝોંકા આવવા લાગ્યા, અને હું ખુશ નીકામાં ડુંક વખતમાં લપેટાયો. જ્યારે મારી આખો ખુબી ગઈ ત્યારે આકાશને મેં આશમાન પર ઘણે ઉચે પુર બહારમાં પ્રકાશતો દીઠો. દીવસ

અતીસ્ય ગરમ હતો, મારી આસપાસ સાન ચુપકીડી ફેલાયવી હતી સખન, પહરેજગારીના સાથા હેઠલ ઉઠાડગીર સૈયદ હાથ ત્યા જણાવો નહી, એટલુજ નહી પણ ગુનાઓ, ઉટા અને ઘોડાઓ સર્વ ત્યાની બેમાલુમ થયવા મને માનુમ પડ્યા, વળી તેની સાથે મારી, અશ્રીની ઠેલી ગેપ થઈ, અને બેરાદરો । આ પ્રમાણે હુ દુક વખતમા મુકવેસ બન્યો ધીમે ધીમે બાગદાદ તરફ મે પાછુ ચાલુ મુકયુ, જેમ કરતા મને ઘણી હાડમારી ભોગવવી પડી પણ મારા મીત્ર અયાજ અને ખીજાઓની ઉદારતાથી હજી તુનીક હુ ખુશખુશાલ રુ છુ, જે કે લોક મને 'કમનસીમ સૈદાગર' ને નામે પીછાણે છે હવે હુ 'ફનેહ-મદ સૈદાગર' નો રસીનો હેવાન કેહેવા મીત્ર અયાજને અરજ ગુમાર છુ

"ખાખુશીથી ।" મેહેમાનદાર અયાજ સૈદાગરે ઉતર વાદ્યો, "સાબલો બેરાદરો ।" અને તેણે નીચે મુજબ પોતાનો હેવાન શરૂ કર્યો

"ભાઈઓ ! મારો હેવાલ દુક છે, લેકીન મારી માફક એક નીયમે વેપાર કરવાથી એક મુશ્કીસ આપ્તી તવગર સૈદાગર બની જાય છે મારી બચગીની જેહમનોતુ વર્ણન કરી હુ તમોને ઠાકરી નાખીશ નહી એટલુજ કહેવુ બમ થશે કે મારો પેદર મુશ્કીસની ગોદમા હમેસગી સુધી મને આ દુન્યામા એકલો અટુનો મેરી સુધ ગયો હતો મારા પેદરતુ નામ હસન અને તમારા સેવકતુ નામ અયાજ બદા તમોને તે માટે નમે છે સાત વરસ પર બદો મુરાદ અસાદની હાલના જેવીજ હાનતમા હતો એ સમયે મને એક જદક સૈદાગર સાથે પીછાણ થઈ, જેણે મને ફનેહમદ ધધાની છુપી ખાતમી આપી આ પોશીદા ખાતમી તમો કદાચ જાદુથી બરપુર ધારશો પણ તેવુ કાઢ નથી, ફત વેપાર કરવાની એ એક તદન નની રીત છે જે સરેસ્તાથી ઉતરી છે

તમો સર્વે જણતા તો હરો કે આપણે બ્યારે કાઢ ખરીવા યા વેચવા માગે છીએ ત્યારે ધીમનમા બેચનાણુ કરની પડે છે તેમ પ્રતા પુશકલ વખત ફેકટનો ગુમાય છે પણ મારા એ જદક મીત્રની સનાહ પ્રમાણેની રીત ત ન ઉતરી છે બ્યારે કાઢ પણ ખરીદી કરવાનો હોડ ત્યારે એજ ધીમન બોલુ છુ વેચનારે મારી એ માગણી યાતો તરતજ કચુન પ્રની જોઈએ યાતો તપ્પાર કર્યા વના ના પાડી જોઈએ જે ભાવ હગવુ તે ભાવ સન વેચનારાઓ કચુને છે મ મ મ મારી માગણી એક પણ વેના ના કચુન રાખનાર સાથે કદીએ વધુ વેડેવાર રાખતો નથી તેજ પ્રમાણે બ્યારે હુ કાઢ વેચવાનો હોડ અને ન માટે જે ધીમન ઠરાવુ, તે લેનારને તે ભાવે લેનીજ જોઈએ નતીતર ઝોગી ધીમને ધીમને વેચ્યા કરતાં હુ તે સામાનનો નાસ પ્રવાતુ પસંદ કરે છુ

બેરાદરો ! માગી ફત્તેહનો છુપો ભરમ આ છે. તમે વળી ભેગા કે મેં જાણાવ્યું તેમ મારો હેવાલ ખડું દુકો છે. પણ એ ભરમ મેં અત્યાર સુધી છુપોજ રાખ્યો. મેં આજે તમે બેરાદરો સનમુખ ખુલ્યો છે. ધંધો કરવાની એ રીત તદ્દન સાદી જણાગે; સેકીન, તમે જો લાંબો ખ્યાલ દોડાવરો નો એની ખુશી તમેને આપો આપ માલમ પડગે, અને હવે બેરાદરો ! યાર મના શીશાઓ ફેરવો ! પણ નહી, આપણે બાગમાં જ નોંધ કરીએ. માહતાએ પણ પોતાની સુધ્ધ સફિ આદર પાંદરી છે, જેને લીધે કુવ ફલાદીનાં ઝાડો ધણા ખુશનુમાં લાગે છે. ”

સધળાઓ પોતાના મહેમાન અયાજ સોદાગર ભેગા મકાનની પાછલ આવેલા બાગમાં પેલા, તો પુલના પમરાતથી જગ્યા બેઠેક બેઠેક ધતી જણાઈ. વળી બે તણ કુવારા પણ ફડફડ ઉડીને આસપાસની હવાને તાજગી બક્ષના જણાતા હતા, જ્યારે માહતાબનાં ઠંડા કીરણો ઉડતાં પાણીની ધારો પર પડી અક્યકીત કરતાં હતાં. કલીક દારૂન તથા ગાફર એ સધળો દેખાવ બારીકથી પોતાના મનમાં નોંધતા હતા, નેટલાં બનેલી નજર બાગને છેક છેડેથી અતી ખુનસુરત નવજવાન નાજનીનોના આવતાં ટોચાં પર પડી, જેઓ નાચતી અને ગાયન ગાતી તેઓ તરફ જ આવતી હતી.

‘ તમારી અશમે હવે પેલી નાજનીનો પર ફેરવો ! ’ મહેમાને તે તરફ હાથની આગળી દેખાડી કહ્યું “ પરસ્તાનની એ પરીઓ યાર મના શીશા નોસ કરવાને ઉરકેરે છે, માટે હાથ લખાવો ! ”

કલીક તથા ગાફર સીરાય સર્વ ગરાબ નોંધ કરવા અને ક્યા મશકેરી કરવા પડ્યા. કલીક દારૂન તો વીચારમાં ગરક થઈ બેસી રહ્યો પેલી નાજનીનોના ટોચા તરફ નજર કરવા મહેમાન અયાજે હાથ લખાવ્યો ત્યારે કલીકની નજર તેના અજબ જેવા ધમધાર અને નાના હાથ પર પડી, જે હાથ તેણે આગળ ક્યાં જોયો હતો, તેની યાદ કરવા લાગ્યો, તો તેજ વેળા મહેમાને તરતનીજ કહેલી સોદો કરવાની નવાઈ જેની રીત તેના મનમાં ઠસી. બન્નેમાં ધણુ મનતાપણું તેના જોવામાં આવ્યું. વધુ બારીકથી તે હવે પોતાના મહેમાનના આગળાં દુર બેઠો બેઠો ગપાસવા લાગ્યો તો જે જાફક સખ્સને તેણે છુપાઈ સોદા કરતો જોયો હતો તેના જેવાંજ આંખળા આવમ પડ્યા વળી તે જાફક શખ્સની વેચવા સાટવાની રીતને બરાબર મળતી રીત અયાજની પણ હતી. બરાવદાર આંખળાઓ અને તેમની પર દીપાવતી ધણા કીમતી હીરાઓની જલકદાર વીંતીઓ પણ તેજ હતી.

“ હા ! ત્યારે ખુશ મીઝાજ અયાજ સોદાગર અને ચોરેલા માલની આપ લે કરનાર એકજ ! ” કલીક મનસે વીચારવા લાગ્યો “ સોદાગરીની

ની રીત અને ફતેહમંદી એવા માલને આભારી છે. ખરેખર ! સૌદાગરની આ સફાઈ છે !”

કલીક એવા વીચારોમાં ઐટલો તો મસખલ રહ્યો કે આસપાસ શું બનતું હતું, તેનું પણ બાન તેને રહ્યું નહીં. આખરે અયાજ તેની આગળ આવ્યો અને શરાબ નોચ કરવામાં ભાગ લેવા તેણે અરજ શુબરી, ત્યારેજ તે વીચારમાંથી બગૃત થયો. પણ અયાજની અરજ સ્વીકારવાને બદલે તે ઉડીને બોલ્યો “ માહાતાબની ખુશનુમા રોશની પુર બહારમાં પંદરાયલી છે તેટલાં અમારી મુસાફરી આગળ લંબાવીશું. તમોએ અમે! મુસાફરોની જે આગતા સ્વાગતા કીધી છે તે માટે ઉપકાર થયો. સલામ આપેકુમ ! ”

કલીક અને જાફર હવે મજલીશને સલામ કરી ફતેહમંદ વેપારીની મીજલસમાંથી રૂખસદ લીધી, અને બન્ને તરતજ મેહેલમાં ગયા.

ખીજે દીને સાંજે ફતેહમંદ સૌદાગર અયાજના ધંધા પર વધું નીગાહ રાખવાના ઇરાદાથી હમેસનું ત્રાસુલ ખીજી જતનો પોશાક પેહેરી મેહેલ-માંથી બાહર નીકળ્યું. મામાનની આપ લે યતી હતી તે મકાનના પાછલા ભાગ તરફ આગળ મુજબ કલીક અને જાફર હુપાઇ સધનું જેવા લાગ્યા. તેઓ કડાચ તે સાંજે વેહેલા જઇ પહોચેલા હોવા જોઇએ; સખબ, તે વેળા પેલો પ્રખ્યાત ઓરડો તદ્દન ખાલી દીસ્યો. બોંય પર ગાંસડીઓ આગળ પેઠેજ પડેલી હતી અને ઝાંખી બટી પણ મેજ પર રોશની આપતી હતી. પણ પેલો બેદી શખ્સ ત્યાં નહીં હતો. કબાટ રોકી ઓરડામા મુઝો હબ્બશી નારાતે બેઠેલો જણાતો, અને જે કે તથુ ચાર વખત બાહરથી બારણા અદ્રાલવાના આવાજ સબલાતો હતો, તોપણ તેની કાંઈએ ખબર તે લેતો નહીં હતો.

“ કડાચ અયાજ શકમદ થયો હશે, અને તેમ હશે તો અહીં હવે આવશે નહીં : માટે વધુ વખત અહીં જોટી શા માટે રહું ? ” કલીક વીચાર કરી ત્યાંથી જેવો નીકળી જવા કરતો હતો તેટલાજ ધણી ઉતાવળથી અયાજને ઓરડામા દાખલ થતો તેણે દીઠો.

સૌદાનુ કામ બધ થયું કે મકાનમાનો સૌદાગર ઉઠ્યો. તરતજ કલીક જાફરને ઇસારત કરી જણાવ્યું “ આપણે એની પાછળજ જઈએ.”

અજબ રીતનો સૌદા કરતો સૌદાગર બાહર રસ્તે નીકળ્યો કે કલીક અને જાફર થોડેક છેટે રહી તેની પુઠે જવા લાગ્યા, જેમનાથી વળી થોડેક દુર કલીકનો હમેસનો તાબેફાર હબ્બશી શુલામ મસરર ચાલતો હતો. તેઓ સેજ દુર ગયા નહીં હશે તેટલા આગળ જણાવેલો કંબુસ ખુદે બીજીક અયાજને સામે મળ્યો.

“ એક યુગરમ મદ ! બા બા પૈસા ફેંક ! અસ્લાદ તુને ન્યાદ આપે ! મુફલસીની મુસીબનોની કદર પીછાનનાર કોઇ હશે ? ” બીશુકે હાથ લંબાવી કહ્યું.

“ કોણ, મારો પેદર ! મારી પાસેથી પૈસા લઇ બીખનો ધંધો છોડી દેવા મેં તુંને કેટલી વખત સમજાવ્યું ? ” અયાજ બોલ્યો.

“ કોણ ? મારો બેટો ! તારા પૈમા ! હરામના તારા પૈસા લઇ શું હું અસ્લાદનો યુનેદગાર છું ? નહીં, નહીં ! કદી એ બનશે નહીં ! એ બદ્દયાનતી દોષત તુંનેજ મુબારક ! એમાંથી એક કાંડી પણ લેવી હું હરામ સમજું છું ! જો, માફ કહ્યું માનીને એ હરામ પેરો છોડી દે ? ”

“ જા ત્યારે, અને મુફલસીમાં અવત્યાં માર ! ” અયાજે ડમકરાઇ કહ્યું.

“ અરે ! અસ્લાદના કલામ યાદ કર ! શું છેકજ અધર્મી સમ્મ ગયો ? ” બુદો ત્યાંથી જતાં જતાં બડબડ્યો, ન્યારે તેનો બેટો તેના જતા આકારને જોતો ઉભો રહ્યો.

ચોડીક પત્ર એ મુજબ જોયા પછી કાંઇ વીચાર આવ્યાથી બુદની પુકે જવા લાગ્યો. કલીક અને જાફરે પણ ચાલુ મુક્યું. બુદો બીખારી પેશાં આગ લાંજ કગાલ મકાનમાં દાખલ થયો. અયાજ સાદાગર એક બે પત્ર ઉબર પરજ ઢ્યુપડ્યુપણે ઉભો રહી ધીમે પગમે અંદર દાખલ થતો જણાવ્યો. કલીક તથા જાફરે પણ બાપ દીકરા જણે નહીં તેમ બેઘડક દાખલ થયા.

કંજુસ બુદો બીખારી બેઢેરો હોવાથી પોતાના છોકરાના પગલાં સાંભળી મક્યો નહીં હતો, ન્યારે કલીક અને જાફર શુપડ્યુપ અંદર દાખલ થઇ અંધારા પુણામાં જઈ બરાયા, ત્યારે તેઓએ એ બીશુકને ઓરડાની વચ્ચે વચ્ચે ચુંકણ મંડીએ પડી ધુળને હાથે પોતાનો તે દીવસનો એકઠો કીધેયો ખમનો આગલાની સાથે મુકતો દીઠો; આ વખતે અયાજ સાદાગર ધીકકારથી મુછમાં હસેો ઉભો હતો.

ચોડીક પત્ર સુધી મક્કાપણે સાદાગરી કરનાર આ શખ્સ શુપડ્યુપ કંજુસ પર નજર દેરથી રાખ્યા પછી બોલ્યો “ હ ! ત્યારે બીશુક એક કંજુસનો પણ ભાગ બજની બનાવે છે ! તેં મારી માગણીને દોષડ મારી, અને અમન-અમનમાં બાકીના દહાડા પુરા કરવાને બદલે આવી દરરોજનો હેજગારી કરવાનું તે પર્મફ કીધું; આવી કગાલ જગ્યાએ ચોડાક પીતળના ફાંસ (સીકકા) એકઠા કરવા તે મોજ માની ! ” એટલું બોલી તેણે તીરસ્કારથી બુદના હાથમાં ધરેલી પૈસાની ટેલી પર જે એક લાત ઝાડી કાઢી કે મથળા સીકકા બોંય પર વેરાઇ પડ્યા. આ જોઇ બુદો મોટે મોટે ચીચારી પાડી પોકારવા લાગ્યો. “ ચોર ! ” “ ! મને છુટે છે ! છુટે છે ! ચોર ! ચોર ! કોઇ આવો ! ”

“ હુમ્મા ! મુગો રહે છે યા નહીં ! ” અયાજે પોતાના પેદરનું ગળું પકડી જનુનથી કહ્યું “ શું તું તારા પાડોસીઓમાં મારી ફેંકેલી કરવા માંગે છે ? મુગો મર ! ”

પણ કંજુસ બુદ્ધિએ બુમો મારવી ચાલુ રાખી કે તરતજ અયાજે ગુસ્સામાં આવી ખંજર હાથમાં પકડ્યું. પેલા બુદ્ધને મારી નાખવા જેવો તેણે હાથ ઉઠામ્યો કે કલીક ઇસારત કરતાંજ જાફરે અયાજનો હાથ મજબુત ઝાલી લીધો. પણ અયાજ કાંય નબલો પોયો નહીં હતો ; તે જવાન સાથે મજબુત ખાંધાનો હોવાથી જાફર સાથે ઝનુનથી ખેંચતાણ કરવા લાગ્યો ; એ પ્રમાણે ધમપછાડ મારતાં પોતાના હાથમાંનું ખંજર અચાનક અયાજના પોતીકાં બદનમાંજ ભોંકાઈ ગયું અને મોતના પછાડા મારતો ભોંયે પડ્યો. આ પ્રમાણે યોડાજ કલાક અગાઉ સૌદા કરવાની પોતાની નવી સફાઈદાર રીત માટે મગરૂરી દેખાડનો અને ફતેહમંદ સૌદાગરની ઉપમા પામેલો શખ્સ કમકમાન રીતે તરફડ્યાં મારતો મરણ પામ્યો.

બીજે દીને સૌદાગર અયાજની મીલકત જપ્ત કરવાનો ઇમાનીઓના શહેનશાહ હાઇને હુકમ દાડ્યો. પેલો બગીચો અને આરાસ્તા કીધેકુ મકાન એ નાનવરે તેના આગલા ઘણી કમનસીબ મુરાદ અસાદને બક્ષીસ કીધું, બ્યારે અયાજની બીજી મીલકતો તથા સરસામાન વેચાવીને તેમાંની અરધી રકમ પવીત્ર મસજીદોને અર્પન કરાવી અને બાકીના પૈસા ગરીબ ગુરબાંઓમાં વેંહે ચાલ્યા.

પેલા જઠક કંજુસ બીખારીએ અયાજને પૈસો હરામ ગણ્યો હતો, તે માટે કલીક તેને શાખાશી આપીને તે જીવે સાંસુધી તેની હાલતને અનુસરતું વરસાન બંધારી આપ્યું ; અને મુતસ્દીએ લખી ગયા છે કે બ્યારે એ બુદ્ધો બીખારી મરણ પામ્યો ત્યારે તેની પાસેથી સારી જેવી દોલત એકઠી કીધેલી મળી આવી હતી, જે સઘળી કલીક હાઇનના ફરમાનની રૂએ ધર્મખાતાંઓને સંપોરદ કરવામાં આવી.

અલ-હસનની કહાણી.

સમો સાંજનો હતો, અને કલીક તથા જાફર મેહેલના વીસાલ આગમાં ફરતા હતા, તેટલાં એક ઝડીવાળી જગ્યાે કલીક પોતાની મીસ્કહ (યાને કસ્તુરી) નામની એક માનીતી લોંડી સાથે ઝનાનખાનાના એક ઝોરડામાં ચુંદણમ દીએ પડેલા એક બેગાના મરદને જોયો, જે ઠેકાણે કોઈ પણ મરદને જવાની સખ્ત મના હતી.

“ યા દલાહ ! યા દલાહ ! ” એટલું બોલી ગુસ્સાથી કલીક તાબડ ફાડ્યા તો સેજ પલમાં ખીદમતગારો તથા શુલામોતુ ટોણું તેની આગળ જમા થયું.

“ પેલી મીસ્કહના ઓરડાને ઘેરો નાખો અને તેમાં જે કોઈ આદમ મળી આવે તેને સેતાબ કતલ કરો.”

“ નામવર ! એવદથી માફ છે.” ત્રફર વચ્ચે બેઠેલો “ મારી નોકર અફઝમાં એ દુકમ લીક દીસો નથી.”

“ તે તારી નજરે હમણા બેયુંની ?”

“ હું કબુલ કરું છું; પણ ઘણીક વેળા બને છે તેમ કડામ એ બન્નેનો કાંઈ બચાવ પણ હોય.”

“ ત્યારે હું પેહેલાં તે સાંભળીશ; જરો, એ બન્નેને બંધવાન કરો.”

તરતજ મીસ્કહ અને પેલા શખ્સને બંધવાન કરવામાં આવ્યાં. પેલા શખ્સને વધુ દુકમ કરવામાં આવે ત્યાં સુધી પહોંચ કરવાનો દુકમ આપી કલ્પિત સઘળાઓને ત્યાંથી જતા રહેવા હસારત કીધી કે એક પક્ષમાં તે જગ્યાએ નામવર તથા મીસ્કહ સીવાય બીજું કોઈ રહ્યું નહીં.

“ મારી મેહેરબાનીનો બદલો શું તું આવો વાલે છે ? મારી મના કી. ઘેલી જગ્યાએ એક તાલુ બેગાના મરદને લારી મારા દુકમનો અનાદર કરવાની તું શું હીમ્મત કરે છે ? પણ એનો ત્યાગ તું થોડા વખતમાં આપશે.”

“ અમ દયાવંત શાહ ! જરા ધીરા થાઓ અને મારો હેવાય સાંભળી લીધા પછી તમારે ગમે તે માફા તમે ફરમાવજો, નેટલાં હું કરગરી અરજ કરું છું કે મારું પેહેલાં સાંભળો.”

“ બોલ, જોઉં ? તારો શો બચાવ છે ?”

“ પેસે બેગાનો મરદ કોઈજ નહીં પણ મારો માવકો ભાઈ છે. એકજ માદરના દુધથી અમે ઉધ્યા છઈએ. અમે ત્યારે નાનાં હતાં ત્યારે સાથેજ ખાતાં પીતાં તથા રમતાં હતાં. હું તમોને પેહેલાંથીજ કહીશ કે અમે એક બીજાને ભાઈ બેહેન જેવાં ગણે છીએ. માત વરસની ઉંમરે પોતાના ચચા બેગો એ મદરે ગયો હતો, તે ફકટ બે દિવસ પર આ શહેરમાં ઘણી લાગી મુદતે પાછો વળ્યો. એ બખર મને માલમ પડવાથી કુદરતી રીતે તેની સાથે વાતચીત કરવા મને હોય ચઢ કે જ્યાં એની મુસાફરીની રંજ વીરો હું વાફેક થાઉં અને જુદાં જુદાં દેશોની ની નવાઈઓથી માહીતગાર બનું. મારેથી બાહુર નીકળાય એમ નહીં હતું. પણ તેજ વેળા મેં સાંભળ્યું કે એ કેટલીક કીમ્મતી નવાઈ જેવી ચીજો મને બેટ આપવા લાખ આવશે હતો : આથી હાથે હાથ તે લેવાની મને તલપ ચઢ. એમાં જો કે મેં બોલું કાઢું છે, તો- પણ જો આપ નામવર પોતાને મારાજ જેવી રચીતીમાં મેળી વાચાર કરશો તો એ સીવાય બીજો લાયક રસનો મોઢો કાઢશો નહીં. અટલ હના કસમ લઈ જણાવું છું કે મેં હમણા આપ દાનેશમંદ જેહાંપના આગળ જણાવેલી બીના ખરી છે.”

કલીક આથી જરા વીચારમાં પડ્યો, પછી પુછ્યું: “વાર! એનું નામ શું?”

“મારા એ સાવકા ભાઈનું નામ અલ-હુસન છે.”

કલીક પાછા તાબડા દોડ્યા કે કેટલાક ખીદમતગારો પાછા દોડી આવ્યા

“પેલા મરદને અહીં છાંજર કરો.”

એજ વારમાં અલ-હુસનને કલીક રખાર ઉભો કરવામાં આવ્યો. કલીક જવાં ચઢાવી તે પર નજર ફેંકી કહ્યું:

“અય હિઝાહલા જવાન! મને ખરેખર કહી દે કે તું જ્યારે એ ઠેકાણે આવ્યો ત્યારે તુંને મારા હુકમની ખબર હતી?”

“અય ઇનસારી શાહ! મારો ઉતર એટલોજ છે કે જે તેની મને ખબર હતે તોપણ લાંબી સુદને એક ભાઈને પોતાની બેહેનને મળવાની હોશ સધલી મુશકેલતને ગણત્રીમાં લેતી નથી.

“તું હીમ્મતવાન જણાય છે, પણ મારા સલાહનો એ સીધો જવાબ નથી.”

અલ-હુસને એનો ઉતર વાલ્યો નહી, પણ અદબ અદાથી ચુપચુપ હોતો રહ્યો.

“હું પુછું છું તેનો સીધો જવાબ વાલ.”

“મારી દેશ દેશની મુસાફરી દરમ્યાન જેમ એક હાથ પર આપ દીલે હાતમ નામવરની ઉદારતા, બજેરે સદગુણોની તારીફ મુજ કમનસીબ ખંદાના સાંભળવામાં આવી છે તેમ બીજા હાથ પર—”

“બેશક; મુજો કેમ રહ્યો છે”

“જ્યારે ઇનસારીઓનો ઇબસારી શાહ જણવા મારે છે તો કહીશ કે આપ નામવરના કેટલીક વેળા વીજળી સમાન ગુસ્સાથી બેચુનાહોને ચતી સીક્ષા એકાદ સુદેહ આદર પર પડેલા એક નાના કાબા દાખ મીસાલ હોય છે, જે અલવંત કીરતીને થોડીક ઝાંખી કરે છે.”

“અલ્લાહ કરીમ! નાફર, આ ગબર જબરો હીમ્મતવાન દીમે છે; ધારતી શું તે એ જાણુનો નથી.”

“અને તે સાથે એહું બોલવું જરૂરનું છે” નાફરે ટીકા કીધી.

“બેશક, બેશક! આપણને મક્કા ખાતે મહેલા પેલા અરબ જેવો એ હીમ્મતી દેખાય છે.”

(ગુઓ પાનું ૧૩૧).

“એ અબીપરાય માટે જનાબનો હું અતી આભારી થયો છું, છેકીન ઇમાનીઓના અય શાહ ઇન શાહ! મારી મુસાફરી દરમ્યાન એક ઔરતને હાથે હું આજેજ થયો હતો.”

“તું જવાન એક ઓરતને હાથે આજેન?” કલીક મવાલ કીવો.

“હા ઝનાબ !”

“તારે તો હું સાંભળવા માયું છું.”

“જેવી જહાંપનાની આગા !” અલ-હસને કહ્યું “ચાહ,

મુણેછ:

સાત વરસની ઉમ્મરે મારા ચચા સાથે હું ધંધે લાગ્યો. મારો એ ચચો ધંધે સોની હતો અને તેના પ્રમાણીકપણા વીગે એ મત હતાંજ નહી. એ ધંધામાં એના જેવો ખીજો કોઈ પણ જોડયો હતો નહી: જેથી ખરકત પણ ઠીક આવતી, તેથી એ અમારા કુટુંબનું આખરું દરકારથી ચુજરાન ચલાવતો હતો, લેફ્ટન યોગાજ પૈસા બચાવી શકતો. હવે તેની એક દીકરી ને એક બેટો હતો. જ્યારે આ બેટી પંદર વરસની ભરતીમાં આવી, ત્યારે આસપાસનાં ગામોમાં વરીક તેણીના જેવી ખુબસુરત નાજનીન કોઈ ન હતી. હું તેણી પર મોહીત પડ્યો અને મારી સાથે નેકાહ કરવા મેં મારા ચચા પાસે માગી લીધું. પણ તે છેડાછ પડ્યો અને જણાવ્યું કે તેની એ લડકી અમીર જવાની ખીખી ચવા લાયક છે. માટે મારા જેવા મીરકીને એ વાતથી તદન હાથ ઉકાવવો. ત્યાર પછી કાંઈ વીચાર આવ્યાથી મને તેણે પોતાના ઘરમાંથી હાંકી કાઢ્યો. યોગા ધણા જે પૈસા મેં બચાવ્યા હતા તે લઈ નીરાશ છગરે આ કાની દુન્યાની કીરતી પર હાડમારી ભોગવવા સ્વાર થયો. વીશ દિવસની મુસાફરી પછી હું એક ખુશનુમા શહેરમાં જઈ લાગ્યો અને ત્યાંનો વેપાર વનજ જોઈ મેં ત્યાં ધામો નાખ્યો અને સોનીનો ધંધો શરૂ કીધો. યોગા વખતમાં મારી કારીગરીની વાન આખાં શહેરમાં પ્રસરી ગઈ, જેના પરીણામમાં હું હાકેમના મેહેલમાં આવતો જતો થયો: અપી વારં-વાર હું લશકરીઓના સમ્રામમમાં આવતો ગયો અને તેમની લગ્નચક્ર કવાપદ વગેરેએ મારી પર અસર કીધી. રહેતે રહેતે હું પણ તેમની એ જગી રમતમાં ભાગ લેવા લાગ્યો. જેમ કરતાં યોગા માસના અરસામાં હું જોરેમંદ પહેલવાન અને કલાત્રાજ લશકરી દાખમ પણ ઓલખાવા લાગ્યો. આખરે લશકરી એક ટુકડીનો અને સરદાર બનાવવામાં આવ્યો, જે ટુકડી હાકેમના મેહેલની ખાસ વીરવાસુ ગણાતી હતી. આ ઓધાની રૂએ મારો મોભો એકદમ વધી ગયો. અરેખર, લશકરી પોશાકમાં મારો એહેરો કાંઈ ઓરજ રંગરૂપ લેતો હતો : જેથી કાંઈક ઓરતનું ધ્યાન મારી પર ખેંચાયું હું વારંવાર જોતો હતો અને ઘણે સારે ઠેકાણેથી મારી માથે નેકાહ કરવાની માંગણીઓ આવી

તેમાં કશી નવાઈ નથી. પણ ઇમાનીઓના ઓ શાહ ! એ સઘળી માંગણી હું ના પાડતો ગયો. વધુ ઉઘા ઓધ્યા પર ચઢવાની મારી હોંશ હતી. પણ એક બનાવે મારી એ હોંશના કોટને ભોંયપરા-બર કીધો.

હાકીમની બીબીને તેણીના પેદરે પોતાના શહેરમાં બોલાવી ; સખબ, તેના કુટુંબમાં નેકાહની ધામધુમ મચી રહી હતી, બીબી ત્યાં જવા તૈયાર થઈ, જે કે તેણીના પેદરનું શહેર પુચકલ ફરસંગ દુર હતું. તેણીને સહીસલામત લઈ જવા હાકીમે અને પસંદ કીધો અને અમે કેટલાંક નોકર નકરો સાથે મુસાફરી ચાલુ કીધી. ચાર દીવસની મજલ કાપ્યા કેડે જે બનાવ બન્યો તે મારાં મરણુ તુલીક મારા મગજમાં કોતરાઈ રહેશે. સઘળું સલામત ધારી અમે સઘળાંઓ જેમ ગમે તેમ આગલ પાછલ ચાલતાં યા વીસામે લેતાં હતાં. એમ કરતાં હું તેમનાથી ઘણાંક છેટે મારા અરુપ પર બેસી વચમાં પસાર થતી નદી ઓલંગી આગળ વધી આવ્યો, અને તેમને ઘણેક દુર જોઈ ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી તપા હથ્થારો વગેરે જમીન પર મેળી મારી સાથવાલાંઓના આવ્યા તુલીક ઠાંક લેવાના ધરાદાથી હું બેસવા નહિ છું, નેટલાં મારી ઘણી અજાયબી વચ્ચે એક ખુબસુરત અને મજબુત બાંધાની ઔરતને મે મારી ઘણી નજદીક હસ્ટે મુખડે બેઠેલી જોઈ. ઇમાનીઓના ઓ શાહ ! ખરેખર ! મારી અચરતીને કશી પાર રહ્યો નહી. આ વેરાન જગ્યે આ ઔરતને જોઈ હું વીચારના વમલમાં સંક્રામ્યો.

પણ મારી અજાયબી વધતી ચાલી. સખબ, તેણીએ મારું નામ લઈ મને હસીને આવકાર દીધો.

“ અય નવજવાન ઔરત ! હું તુંને મુદલ પીછાણતો નથી, છતાં તું મને ઓલખતી દીસે છે. ” મે કહ્યું.

“ અય હસન પહેલવાન, તુ ઘોડા વખતમાં મને બરાબર ઓલખશે. ”

“ પણ આ વેરાન જગ્યામાં તુ નાજનીન એકલી કેમ ? ” મે સવાલ કીધો.

“ નહી, હું એકલી નથી. ” તેણીએ હસીને કહ્યું. “ મારી પર ટેરવી રાખેલી તારી નજર બે એક પવ દુર કરી તારી ચશમનો ઘોડો આસપાસ ફેરવ, અને પછી મારી માંગણી સ્વીકારવી યા નહી, તેનો ખ્યાલ કર ! ”

ઝનાબ ! મે આથી આસપાસ ફરી જોયું તો અજાયબીમાં હું તદ્દન ગરક થઈ ગયો. પેલી ઔરત આ સઘળો વખત મારા એહેરા પરના ફેરફાર તપાસતી હતી.

“હીક !” તે બોલી “હું આ જોયે કેટલી બહુવાન છું તેની ખાતરી તે હવે કરી. તું જોયે છે કે તારી સાથવાલાંઓ મધળા મારા સુવામોના સંકળમાં આવેલાં છે.”

“પણ એનો સમજ ?”

“એના સમજ માટે હજુ તું મને પુછે છે? હા, હા, હા ! તું તદ્દન બોલેલીમાં દીસે છે. એમના છુટકારાની આવી તારા પોતીકા હાથમાં છે.”

“મારા હાથમાં ? તે એમને બંધીવાન કાપ્યાં છે અને મારા હાથમાં શી રહેશે ?” એ પુછ્યું.

“મારે અઝીઝ યાનો તદ્દન બોલેલીમાં છે યાનો બંધાઈમાં પુરે છે.”

“તારે ગમે તે વીચ્છર, પણ તારી મતલબ મને હવે સેનાબ જણાવ.”

“જ્યારે તું એટલી ઉતાવળ કરે છે તો સાંભળ. વારંવાર મારા કાન પર વ્રત આવી હતી કે કચ કાંઈ ખુબસુરત ઔરતો તારી પર શીદા થાઈ તારી સાથે નેકાહ કરવા માગે છે, પણ તે સમજાવોની માગણી ના કબુલ રાખી છે. મારી નાનુક પંચનીઓ તરફથી તુને શીક્ષા કરવાના ઇરાદાથી હું અહીં આવી, પણ તારો ચેહેરો, કદ, કેખાવ વગેરે જોઈ મારો વીચાર ફરી ગયો છે, અને તારી સાથે નેકાહ કરવા માગું છું. તારે મારી માગણી કબુલ કરવી જ જોઈએ.”

“નેકાહ કરવા એ બંનેની પ્રીતિનો સોડ છે ! જેર જુલમથી નેકાહ કોઈ કાલે થઈ શકતા નથી.”

“તારી એમાં ભુલ છે. હું કોણ છું અને મારામાં શી હકુમત છે તેનો તુને ખ્યાલ પણ નથી.”

“હા, હા, હા ! એક બેગાની ઓસ્તની તું કાંઈ મારા જેવા મરદ પર !”

“હું તુને કરમરી કહું છું કે મને ના છેડ. એક વખત જે મારું જીવનનું બાકાર તેણે પર ચડ્યું તો તારી તું કાંઈ પવ વારમાં ગમગીનીમાં ફેરવાઈ જશે. હજુ પણ મારી માગણી કબુલ કર. સ્વીકારવાથી આપણે બંને જીંદગી ટુલક સુખમાં રહીશું.”

“વાહ, વાહ ! વાહ વાહ ! એરી સરકશી તું બસે કોઈ બીજા પર અજાબ, પણ મારા જેવા પર—”

“હા ! એટલી બધી હેંકરાઈ ?” યુસ્મા જેર વચ્ચમાં તે બોલી “તો કંગાલ ! લે હવે એનો સ્વાદ !” એટલું કહી એક જળરદ્દસ અછાંડ મારી એ જમીલાએ મને જમીનદોસ્ત કાપ્યા. વાઘની પેડે મારું જીવન ઉભરી આવ્યું, પણ એ ઓસ્ત માસ કરનાં વધુ ચપરાક હતી; તેણી તરતજ ચારે દીમા બણી વીજળીક ઝડપે ચોકસ મંત્ર બણી ફરી અને જમીન પરની ધુળને બોલે લઈ મારાં સુખ પર નાખી બોલી : “કદુબ્દી કવેન્તો ! આદમને આકાર બદલી એક અરખ બની જા !”

તરતજ હું યોગના આકારમાં ફેરવાઈ ગયો. તેણીએ પોતાના નોકરોને ખુબ પાડી મારી સાથવાલાઓને છોડી દેવા કરમાવ્યું અને મારી યાજ સોખંડ જેવા દસ્તે પકડી બોલી: “ તારી પહેલવાની, તારી તુંગધ, તારી મગરૂરી, તારી સરકસી, વગેરે સધળું દબે ક્યાં ગયું? ” ત્યાર પછી એ જાદુગરણીએ મને ખીળ યોગાઓ ભેમા લઈ જવા પોતાના ખીદમતગારોને દુકાન કીધો.

કેટલાક માસ સુધી હું જાનવરી અવનારમાં એ જાદુગરણીની નોકરીમાં રહ્યો, જેટલા અરમામાં મારી પીઠ પર કાંઈ મેંકડો ફટકા મેં ખમ્યા હશે. આખરે એક દીને મારી પીઠ પર સ્વારી કરતા તેણીના એક હથેલી શુભામને ટક જોઈ પાડી નાખી પવન મીસાલ હું ત્યાંથી નાશી ગયો. કેટલાક ફરસંગ દોડ્યા પછી હું તદ્દન ઠાકી ગયો અને રસ્તાની એક બાજુએ વીસામો લેવા ધાસપર અસેટાયો. હું ઘણી પણ સુધી એ હાલતમાં રહ્યો નહી હોઈય, તેટલાં કેટલાક નાનરણી શખ્સોએ એકાએક આવી અને છુકડ્યો. એ એક ફરસંગની મંજલ કાપ્યા પછી તેઓએ ગીચ ઝાડીવાલી જગ્યાએ વીસામો લીધો અને વાતચીત કરવા તથા બોજનની તૈયારી કરવા લાગ્યા. તેમની વાતચીત પરથી હું ચેતી ગયો કે એ આદમીઓ ધંધે ફાંસીગરો હતા. વેપારીઓમાં મુસાફરોનું ટોલ ધાલી મુસાફરી દરમ્યાન મળતા પરાયા શખ્સો સાથે ઘણી સીફતથી દોસ્તી કરતા અને નદી યા નાળાના કીનારા જેવી નવરી જગ્યાએ તેમને લલચ્યાવી લઈ જઈ દસ્તમાલની મદદથી નીશાની કરતાંજ તે બાપડાઓને શુભલાવી મારી નાખી, તેમની લાશ ઝડી, તેમને સઘળો અશબાબ લુટી શુપચુપ બીજે ઠેકાણે નવા શીકારની શોધમાં ફર્યા કરતા. ઉપસો દેખાવ ખરેખર ઘણો ત્રાસદાયક હતો. પણ મારી જાનવરી હાલતમાં હું શું કરી શકું અને કેવી રીતે અજાણ્યાઓને ચેતાવું? આવા ફાંસીગરોની ટોલકી સાથે હું લાંબી મુદત સુધી ફર્યા કીધો.

ધમાનીઓના ઓ શાહ! તેમનાં નાતરણ કામો અને તેમના શીકારોના મરતી વેળાના ત્રાસદાયક તરફડ્યાંઓનું વર્ણન કરીશ નહી. એટલુંજ કહીશ કે એ ફાંસીગરો આદમના રૂપમાં રોતાન હતા.

તોપણ દરેક ચીજનો વેળ આવે છે, તે મીસાલ મારા બાબમાં અતી અગત્યનો એક બનાવ એક દીને બન્યો ફાંસીગરોના કેટલાક જામુસો ખજર લાન્થા કે તવગર દીસ્તી મુસાફરોની એક નાની ટોલકી થોડેક છેટેથી અમો જ્યાં છાવણી નાખી પડ્યા હતા ત્યાં આવતી હતી. ફાંસીગરો વીજળીક ઝડપે ઉડ્યા, પણ જામુસો ખજર લાન્થા કે મુસાફરોની એ ટોલકી માટે એક ઝોરત હતી. આ ખજર તેમને માટે

ફટકા સેમાન હતી. નેમના આપદાદાના આલતા આવેલા રેવાજ મુજબ ઔરતનો છવ લેવાય નહી. અમારી ટોલકીમાં એ જમાદારો હતા, તેઓ વચ્ચે આથી વાંધો પડ્યો. એકે મત આપ્યું કે ઔરતને રહેવા દઇ બાકીનાઓને પેલી જ્ઞાનમાં પુગાડી દઇએ, પણ ખીમ જમાદારે વાંધો લીધો કે “એ ઔરત પેલા તવંગરની બીબી હોવાથી અને નેકાના ખુમાઇ ગાંધી એકત્ર થયાથી રેવાજ મુજબ એ સધજાંઓને પડતાં મેલવાં જોઇએ; નહીનર આશ્ત જરૂર આપણી પર વરસવાની.” આ મુજબ વાંધો જોશ પર ચડ્યો હતો, તેટલાં જમુમો વંડુ ખખર લાવ્યા કે એ મુસાફરો હવે લગભગ નજદીક આવી પુગ્યા હતા. વીચાર કરવાનો હવે વખત રહેશે નહી : તેથી એ મુસાફરોનું શું કરવું તેનો પાછળથી વીચાર કરવા ઠરાવી તેમનો આદરસ્તકાર કરવા આ ફાંસીગરો તૈયાર થયા. હમેસની પેડે અમારી ટોલકીએ થોડા વખતમાં તેમની સાથે દોસ્તી પાડી નાખી. તેઓ હથ્થારખંધ હતા, જ્યારે અમારી ટોલકી પાસે નીરદોચ દેખાવના ફક્ત દસ્તમાલ હતા : મુસાફરોને થોડીજ ખખર હતી કે એ દસ્તમાલો તેમનાં હથ્થારો કરતાં વધુ ફાની હતાં.

હવે ખન્યુ એમ કે મુસાફરો સાથની પેલી ઔરત વધુ અજરાક હતી. તેણીએ ધુરખામાંથી આસપાસ નજર ફેંકી અને થોડી પક્ષ સુધી મારીપર તેજ નજર ઠેરવી રાખી. પછી પોતાના ખાવીંદને કહ્યું “આ થોડો મને ધણો ગમે છે. આ મુસાફરો પાસેથી તમે મારે ખાતર એ લેવાનો નહી લેવો ?”

મેં જોયું કે ખાવીંદનો ખ્યાર પોતાની એ પરલેતર પર અખુટ હાવો જોઇએ; સખખ, તેણીની અરજ તેણે તરતજ સ્વીકારી અને જમાદારો સાથે વાતચીત કરી મને ખરીદવામાં આવ્યો. આ વેળા સાંજનો સમય થયો હતો : માટે તે રાત લાંજ તોડી પાડવા ઠરાવી સર્વ બોજનની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

અંધાર થતાંજ કોઇ જોય નહી તેમ પેલી ઔરત મારી નજદીક આવી અને મારાં મ્હોં તથા આંખ બણી તીકાને જોયા પછી હતી. “હું ધારતી હતી, તેમજ છે.” તે બોલી, “ખીચારાને કોઇએ આ અવતારમાં લાવી મુક્યો છે, પણ હું અસલ હાલતમાં અસ્લાહની મદદથી લારી ચકીય, ખુદ તારી મદદ !”

પુશાલીને મારે હું તરતજ મારી એ ઉમારનારની હજુર ચુંકણ મંદીએ દયાલુ મ્હોં કરી બેઠો.

“ગબરાના ! અસ્લાહ આહરો તો તું થોડીજ પક્ષમાં તારાં અસલ રૂપમાં ફરવાઇ જશે.”

ત્યારપછી તે મારી આસપાસ કાંઈ મંત્ર બણતી સાત ફેરા ફરી અને મારાં મ્હોં પર પોતાનો હાથ ફેરવ્યો કે તરતજ મને કાંઈ એવો તરાંહની લાગણી થવા લાગી. હું શીણ શીણ થઈ ગયો.

“ જો તારું અસલ રૂપ આદમ હોય તો તેમાં પાછો ફેરવાઈ જા ! ” તે બોલી “ પણ જો હાલનીજ હાલતમાં જનમ્યો હોય તો લાચાર ! ” એટલું બોલી વળી પાછું કાંઈ મંત્ર બણતી જમીનપરની ધુલ હાથમાં લઈ મને છાંતી કે તેજ પલે મેં પોતાને આદમ રૂપમાં જોયો. તેણીએ તરતજ મ્હોં પર ખુરજો નાખી દીધો અને મારી આગળથી ઉતાવળથી જવા લાગી. પણ મેં કાલાવાલા કરી તેણીને ત્યાં ઠોબાવી અને બેહદ ઉપકાર માની કહ્યું :

“ અય નાજનીન ! તેં મને ઉગાર્યો છે, તો અલ્લાહની મેહેરબાનીથી હું તમો લોકોને પણ આ ફાંસીગરોના હાથમાંથી બચાવી શકીશ. ”

ત્યારપછી અતી જડપથી ટુંકમાં નેઓ કોણના સપાટામાં જઈ પડ્યાં હતાં તે મેં કહ્યું.

“ એનો ઉપાય ? ”

“ આપણે થોડી સંખ્યામાં છીએ, બ્યારે એ ફાંસીગરો ધણા છે. વધી અત્યાર આગમય તમારાં હથ્થારો કડાય એઓએ સ્વાધીનમાં લીધા પણ હશે. એટલું ઠીક છે કે જનને જમાદારો વચ્ચે વાધો પડ્યો છે. કોઈ પણ રીતે તમો બાતુંની જીદગી સલામત છે. ”

“ એ ખરું ! પણ મારા ખારા શૌહરને તથા નોકરોને મારે બચાવવા જોઈએ. ”

“ જો જરાએ સંસારો જણાશે તો આ ફાંસીગરો એકદમ આપણ સધળાંઓની કતલ ચલાવશે. ”

“ પણ ઉપાય ! ઉપાય ! ”

“ એજ કે આપણે બંને દુશીઆરીમાં રહીએ, અને જેવી એ ખુનીઓની તૈયારી પુરી થાય અને નીરાણીની વાર જોતા એઓ માલમ પડે કે આપણે બંનેએ મોટથી છીકડું. એ તેઓ અપશુકન ગણે છે. તરતજ સધળાંઓ હાથ ખાંચીને કાંઈ બહાણું બતાવી બીજે મારમે આત્મા જશે. ”

“ એ મે આજેજ જાણ્યું. શુક અલ્લાહ ! મારી પાસે મારા ખાવીંદની જલ્લદ તપખીરથી બરેલી દાખડી મોજુદજ છે. તમે એમાંથી થોડી લ્યો. ”

થોડીક તપખીર મેં મારાં ખીસાંમાં મેળી અને અમે બંને એક ખીમનો ઉપકાર માની વગેસગે થઈ ગયાં.

સહવાર પડતાં જ હાંમીગરોએ જે તૈયારી કીધી તે પરથી મારી ખાતરી થઈ કે બન્ને જમાદારો રાત્રીએ એકમત થયલા હોવા જોઈએ. મળબ, અમેથી થોડે દુર આવેલાં નાળાંના કીનારા આગલની જમયાની તેઓ ધણી તારીફ કરવા લાગ્યાં. અને નાળાંના પાણીને આમે હાથવાતું રૂપ તેઓએ આપ્યું. આ માંબળી મેં મારી ઉગારનાર બાનુને આંખની દમારતથી તેમના પ્રપંચથી જાણ્યીતી કીધી.

અમે બન્ને નીરાસ થઈ ગયાં અને શું બનશે તેના ખ્યાલના વમ-લમાં ગોનાં ખાવા લાગ્યાં. અમેએ મુસાફરી આણુ કીધી અને આખરે પેલાં નાલાં આગળ સઘળાંઓ જઈ લાગ્યાં. હાંમીગરો આ વેળા અમે માથે ધણી મળી ગયલા હોવાથી. કીનારે અમે સઘળાંઓ હાક લેવા બેઠાં. થોડીજ પડતા અરસામા મેં નજર કીધી તો અમે સઘળાંઓની પાછલ જોઈને રોકાર દેખાવે બમે હાંમીગરો વેહે ચાલ બેઠેલા જણાયા. ખુદ મારી આગલ પણ તેવોજ મામલો હતો.

જરા વાર રહી દરેક જોડીદારમાંના અડકે અડકે અંગોળો હાથમાં લઈ તેને વળ આપ્યો અને જમાદારની નીચાનની વાર જોવા લાગ્યા. જમાદાર હવે હાથ ઉઠા કરવા લાગ્યો કે હું ધરાધર છીકવા લાગ્યો. મને જોઈ મને માણસાઈ રૂપમાં લાવનાર બાનુ પણ છીકવા લાગી. સઘળા હાંમી-ગરો આથી અડકેતું મ્હોં જોતા જણાયા. જ્યારે જમાદાર આપ દેતો ઉડી ત્યાંથી ચાલી ગયો અમે બચ્યા. છીકા છીકથી અમારો ખારો પ્રાણ બચ્યો. તરતજ મેં અક્લાહના ચુકરાના કીધા. શેણણીની ખુશાલીતું તો પુછતું જ નહીં. પણ ખુશાલી લખી રાખવા મેં હસારત કીધી. અમારી સાચવાલાઓ. ખાપડાઓ તદન નમસ્કાર હતા. મોત તેમના શીરપર બમતું હતું, તેનો તેમને ખ્યાલ પણ નહીં હતો. અગત્યપણુ એ એક જાતનો આશીરવાદ છે.

મારા ધારવા પ્રમાણેજ બન્યું. કલાકેક એ નાલાં આગલ પડી રહ્યા પછી કાંઈ બહાણું કાઢી હાંમીગરો અમારાથી છુટા પડ્યા અને બીજા શોકારની શોધમાં ગયા.

તેમના ગયા કેડે જ્યારે અમારી સાચવાલાઓને ભય વીરો ખજર આપવામાં આ ત્યારે તેઓ ધણી વીસમય પામ્યા, અને કહેવાની જરૂર નથી કે તેઓએ મારો ધણી ઉપકાર માન્યો, અને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ મારી આગતારવાગત કરવા માંગી, જે માગણી મેં ઉપકાર સાથે ના પાડી: કારણ, જુદાં જુદાં દેશોમાં મુસાફરી કરવા મારો જીવ તવખી રહેલો હતો; તેપણુ તેઓએ આપેલી બેટ મોઝાદ મેં કબુલી; તેની મદદથી મેં મારી સફર પાછી ચાલુ કીધી.

ઇનસાફીઓના અથ શાહ । મારી સફરમાં આ બનાવ સૌથી અજબ હતો. ધણીક દેશોમાં રંજ એવી ફરી ફરીને મારી બચપણની સાથી ખીસ્કહને બળવા આ સુંદર શહેરમાં આવી લાગ્યો. ત્યાર પછી તેણીની મુલાકાતથી શું વીધન નડ્યું તે તો આપ નામવરે પોતેજ જોયું છે. મને મારસે થા છવાડવો, એ આપ નામવરના હાથમાં છે.

“હસન, તેં એક ગંભીર પ્રકારનો શુનાહ કીધો છે; લેકીન, તેં ફાંસીગરના છટકામાંથી ધણા જણાંના જ્વન બચાવ્યા જે માટે મારી પત્નિગીને લાયક તું થયો છે. જા, તારો એ શુનાહ માફ કરવામાં આવે છે. તારા ખેલવા પરથી જણાય છે કે તારી પાસે જ્વજ પુંજ નથી. મારો વઝીર જાફર એ વીશે જોઈવણ કરશે.” કલ્પીક ફરમાયું.

હસનની ખુશાલીનો આથી પાર રહ્યો નહી, અને તે જેહાંપનાનો અતી આભાર માની ત્યાંથી નીકળી ગયો. ખીસ્કહને પણ ઠપકો આપી અલ-રશીદે તેણીને મારી બક્ષી.

“જાફર ! સાઈં થયું કે તું વચ્ચે પડ્યો. નહીનર, નાહક લોહી રેગતે.”

“આપ જેહાંપનાનો એ માટે ઉપકાર માનુ છું. પણ આ પ્રમાણે મારી બક્ષવાથી આપ નામવરની કારતી વધુ પ્રકાશી નીકળે છે.”

ખોરાકમાં બેલસેલ કરનારાઓ

હાઈનના ન્યાય તથા ઉદાર દીલ વજેરેની બાતો આપણે અગળ વાંચી ગયાં છીએ, પણ આ નીચલા બે દાખલા વાંચનારને કડાચ અચબો ઉપજાવશે. એક દીને ખાનારની તનદરોસ્તીને નુકશાન કરે એવો બેલવાલો ખોરાક બનાવવા એક બધ્યારાને હાઈન હજુર ઉભો કીધો; આથી તે નામવરે સઘળી વાનીઓ શહેર બાહર કચરામાં નખાવી દેવા હુકમ કીવો એટલુંજ નહી પણ તેનીજ દુકાનના બારણા અગળ ઉભો રાખી તે બધ્યારાના કનો ખીસાથી બારણા સાથે ઠોકી નાખવાની શીક્ષા કરી.

વળી એક ખીજ બધ્યારાને નાનમાં બેલસેલ કરવા તથા ખોટા જોખ રાખવા સાફ તેને છવતો તેનીજ બધીમાં ભુજી નાંખવા તથા તેની દુકાન બેંચ બરાબર કરવા હુકમ ફરમાવ્યો. પણ જાફર વજરે એ રાગની કહાણી માટે ચુસ્તે ચચલા કલ્પીકનું ધ્યાન ખેંચવા હીમ્મત કીધી. હાઈને એ ચાર પત્ર જાફર બણી જોયા કીધું. સઘળી દરબાર કરકરી રહી- “ઓય કરતું મારું ડાકું ઉઠશે” જાફરે મનમાં નહી ધાર્યું, પણ નહી. કલ્પીક હાઈનનો ચુસ્તો નરમ પડ્યો ને તે જેહાંપના બેલવાલો: “જાફર ! તારું કહેવું બરહક છે. ઇનસાફ સાથે દયા હમેસ જોડની જોઈએ. આ સજ્જનો હુકમ કડાચ મેં ધણી ઉતાવળે આપેલો હોવો જોઈએ. શહેરના ધંધાદારીઓ

પર તકેદારી રાખવા યોગ્ય કાયદા તૈયાર કરવા હું હુકમ ફરમાવું છું. રૂબરૂ પૈસા આપે છે; માટે તેને સરસ નહીં તો તનરોસ્ત માલ જરૂર મળવો જોઈએ."

યાહુદી નઝુમી.

એક દી એક યાહુદી નઝુમીએ વરતારો કાઢ્યો કે નામવર કલીક દારૂ અણ-રશોદ એક વરસમાં મરણ પામશે. કલીક તેથી ઘણો ઉદાસ થયો, બંધકે બેચેન રહ્યો. તેનું મન વેરવા ઘણાંએ ઉપાય અજમાવ્યા પણ ફાલ નહીં. આખરે જાણના પેદર યાહુદીએ યાને બંડે વઝીરે એ કામ માથે લીધું. તેણે એ યાહુદી નઝુમીને બોલાવી લાવવા હુકમ ફરમાવ્યો. યાહુદીને દરબારમાં લાવી ખડે કીધા પછી યાહુદીએ પુછ્યું "બોયો નઝુમી શાહેય! તમારી કંઈ ઉમ્મરે દરબારની ખંડા તમોપર ઉતરશે."

"કોઈ પણ વેળા નહીં."

"ત્યારે જોઈએનાનો હુકમ સાંભળો."

દારૂને તરતજ એ નઝુમીને સખ્ત સજા કીધી. ત્યાર પછી તેના જીવને રાહત આવી.

પેદરના પ્યારી પુત્ર

એક સમયે જાણ માથે કલીક જતો હતો, તેટલાં કેટલીક અરબ નાજનીનોના સમાગમમાં તેઓ આવ્યા. તેમાં એક મરદારની દીકરીએ કલીકનું ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું. તેણીની બોલવાની છતા, જ્ઞાન, દુસ્મારી તથા કવીતાઓ લયકારવાની અદ્ભુત અદાથી ખુશ થઈ તેણીના પેદરની પરવાનગી મેળવી કલીક તેણીસે પરણ્યો. ત્યાર પછી તે નાજનીનો પેદર મરણ પામ્યો. દારૂ જાણનો હતો કે તેણી પોતાના બાપને અતીત્ર્ય આહતી હતી. તેથી એ નાખુશ ખબર તેણીને કેહેવા જતો ગયો. કલીકનો ઉદાસ ચેહેરો જોનાંજ તે ચેતી મઈ અને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં જઈ ઝડપથી કાગળની જગાવફાર પોશાક બાંધી નાખી મોકલો પોશાક તેણીએ પેદરેયો અને બોલી "મારો પેદર મરણ પામ્યો."

કલીક તેણીની નજદીક જઈ દીનામો દીધો; ત્યાર પછી તેણીએ પેદર વીરોની એ ખબર કેમ જાણી હતી તે માટે તેણે મવ લ કીધો.

"કમાનીઓના અમ સરનાજ! તારા ચેહેરા પરથી" તેણીએ ખુલાસો કીધો "આજ તુલીક મેં તારા ચેહેરા પર એટલી બધી ઉઘાડી જોઈ નહીં હતી, સેકીન મારાં પેદર માટેના મારાં માનની ખીના તુને માનમ દેવાથી તારા ચેહેરાના એ ફેરફારે મેં જાણી લીધું."

ત્યારપછી કલીક એ ખીના જાણને દીધી.

“જેહોપના, ગુસ્તાખી માફ ! જે તું કાલ આપે તો હું કાંઈ કરી દેખાડું.”

કલીક તેમ કરવા કચ્છલાત આપી. બાકરે એક કાગલ પર કાંઈ લખ્યું, તે પરખીડ્યાંમાં મેલ્યું અને તે બંધ કરી કલીકને આપતાં કહ્યું : “જનામ ! થોડા મહીનામાં જ્યારે હું કહીશ ત્યારે એ ઉખેડી વાંચવાની મેહરબાની કરજો.”

થોડા દીવસમાં તે નાજનીન સ્વર્ગવાસી થઈ. જે ત્રણ દીવસ ગયા કેડે એક સારી ટક હાથ ધરી બાકરે પેલી ચીડી ઉખેડવા કલીકને દરમાસ કીધી. તેમ કરવામાં આવતાં તેમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું : “મારા અનુભવ પ્રમાણે એ બાતુથી પોતાના પેદરનો ગમ ભુલાવવો મુશ્કેલ છે. એ ખીચારી થોડા દીનમાં આ ફાની દુન્યા છોડી જશે. જેવી અલ્લાહની મરજી !”

“બાકર ! તે જ્યારે એ હરફે લખ્યા ત્યારે મને એવી દુરંદેસી આવી નહી હતી : હું તો એમજ સહમજતો કે એ રફતે રફતે ગમ જીતી જતી હતી.”

“શીર કપાવી નાખી મજાહ મેળવો !”

એક રાત્રીએ હારનને ધણી બેચેની લાગી; મુદ્દલ ઉઘ આવે નહી. નરમ ખીજાના પર અછાડ પછાડ કરે. આખરે કંતાકી તે નામવરે વઝીર બાકરને તેડી મંગાવ્યો. બાકર તરતજ દોડી આવ્યો અને જોય છે તો કલીક તારાવીશ કરે.

“તું મારી બેચેની કાઢી નાખ !” કલીક તેને કહ્યું “અલ્લાહે એ કામ માટે ધણાંઓને સરજેલાં છે, તું પણ તેવાઓમાં પોતાને ગણાવ. -

“સારે આપણે મેહલની છેક ઉપલી અગાશી પર જઈ કરોડો સેતારાઓનો ઝણઝણાત જોષ મજાહ મેળવે ; માહતાબ પણ એક જવાન ખુબસુરત નાજનીનના મુખ પેડે હસ્તો રમતો ગગનમાં ઉપર ચઢીને સારી રાત્રીને હસ્તી કરે છે ! માટે અથ ધમાનીઓના સરતાજ ! ચાલો આપણે એ સુંદર કુદરતી દેખાવ નીહાલે.”

“નહી ! મારું હાલ તે પર મન નથી.”

“ત્યારે તો નામવર ! આ ઝરખાની બારી ઉંધાડી સોખાપમાન બગીચાનો બાહર નીહાલો ; પક્ષીઓના ગાયન સાંભલો ; બેઠતાં નીરમળ આબનો સુંદર આવાજ સાંભલો ; ડુલોની સુગંધથી નાક તર કરો ; માત્ર જે પ્રમાણે એક આશક પોતાની રસાયલી માથુક સાઈ વીલાપ કરે તે મીસાલ રડતાં સરના ઝાડોનો દબ્બલો આ ચાંદરણામાં નીહાલો ; લેટીન, એ સર્વમાં સાથી સરસ અલ્લાહે બક્ષેલી તાજગી બક્ષનારી હૃદમાં પાંચ છ કલાક ગીરફતાર થાવો.”

“ છટ છટ ! એ સધળું ફાકટ ! ”

“ ત્યારે તો જલહ નદીનો રમણ દેખાવ ને અરખા આગળથી દેખાય છે ત્યાં જઈ ખેરયે : નેથી જતાં આવતાં જહાઝોને નીકાળે તથા મેહેનનુ માફીઓ અને હલેમાં મારૂઓના આમણ્યાં ગાયને સાંભળ્યે. ”

“ છટ છટ ! ”

“ ત્યારે તો તમેનાઓમાં ફેરે મરી તરેહવાર રંગ તથા હંચ ખુલ્યાવના અરખી અમયો તપાસ્યે. ”

“ છટ ! ”

“ ત્યારે અથ ગાહ ઇન શાહ ! ને તથુસે ગાનારી નાનનીનો આપ નામવરની ખીદમતમાં હાજર છે તેમને બોલાવી તેમનો નામ બેવો યા સુંદર હલક માબળો ; મરવને બોલાવો ; મરી ખાતરી છે કે તેઓ તમારી બેચેની નાખુદ કરશે. ”

“ છટ ! તારા બધા ઇલાજો ફાકટ છે. ”

“ ત્યારે તો ઇમાનીઓના અથ શાહ ! તારા જન જાહરુ શીર છટકાવ ; સખખ, તારી બેચેની સમાવી દેવામા તે નીચકલ નીવડ્યો છે ! ”

આ છેલ્લો વાક્ય માંબળી કચીફને હમણું આવ્યું. પણ એ જાહેર !
■ ત્યારે એ વાક્ય બોલ્યો ત્યારે તુને ઘોડું જ માખુમ હતું કે અંદ રાજમાં એવાજ હાથ તારા ખરેખરા થવાના હતા ! દુન્યા નાખાયદાર છે ! તો તારા શાહના વીચારો કેની રીતે પાયદાર હોય ? જમાનાનો રંગ હર પયે બદલાય છે તો તારી ખુલ્લદી તારા શાહની અદેખાઈ તથા કોધથી બદલાઈ જતાં કેટલી વાર ? જાહરતુ શીર ! હા એ શીરની દેખાતી કમોને ખનમ થવા સાથેજ બાગદાદની પડતી દશા શરૂ થઈ ! સખખ, તેના ગણત્રીના હડહડતા દુયમને સીવાય સારી ખસકત હોહોકાર કરવા લાગી ; એના પરીણામમાં એજ શાહને આખરે બાગદાદ છોડી જવું પડ્યું. પણ એ વીશે આખરે તેની લાયક જગ્યે બોલીશું, નેટલાં એ ઇરાની લોહીવાર જાહેર ! ખીજી ઘોડીક વધુ વાતોની લેહેજન આપણે આખીશું.

“પણ જોહાંપના ! જો તે થોડો ભાગ આપે અને બાકીના બીજો દી આપવા માટે જમીનગીરી આપે તો પછી મારે શું કરવું ?” સલીહે પુછ્યું.

“જો તે આજને આજ એ આખી રકમ તુંને સ્વાધીન નહી કરે તો તારે બેધડક એને કતલ કરવો ! હવે વધુ બકબક હું સાંભળવા માંગતો નથી !” હાર્દને ગુસ્સાથી હુકમ કરમાવ્યો.

સલીહે ખુલેખુલું જોઈ લીધું કે લોકપ્રીય મનસુરની જાંદગી ખનમ કરવાના હરાવપર હાર્દન આવ્યો હતો; તેથી તે ધજો દુઃખી થયો; સખબ, મનસુર તેનો પોતાનો જાની દોસ્ત હતો એટલુંજ નહી પણ આખા બાગદાદમાં ધજો લાગવગ્યો હતો. તોપણ શાહનો સુખન માથે ચઢાવવા સીધાવ તેનો છુટક નહી હતો. તે તરતજ મનસુરના મેહેલે ગયો અને તેને એક બાણી બોલાવી જે બન્યું હતું તે સધળું દયકાં ખાતાં કહ્યું. મનસુર પણ સલીહના પગ પર પડી રડવા લાગ્યો અને બોલ્યો: “અય બેરાદર ! જો મેં કાંઈ ગુનાહ કીધો હતો તો એ શીક્ષાથી હું ડરતો નહી, લેકીન એ નામવર કોઈ કોઈ વેળા કાચ્યા કાનનો બની ચાહોમ સખતમાં સખત સખત કરમાવે છે, જે જુલમે નારવા છે. શાહ સારી રવેમે જાણે છે કે એટલા દીરહમ મારી પાસે નથી ; કડાચ મારી આખી ઉમ્મર પણ એકઠા કરી નહી શકું, ત્યારે એક દીવસમાં એ કેવી રીતે આપું ? અશ્લાહને ખાતર એક નવાજેશ મારી પર કર. મને મારાં હારમમાં જવા દેને કુંદુ બીઓની આખર સલામ લેવા દે. વળી હું માગી લઉં છું કે મારી સધળી મીલકત મારાં મોત બાદ તારે હસ્તક લેરી, જે તું મારાં કુદ બનાઓને વેહેંચી આપજો; આથી કાંઈ પણ તકશીર થવાની નથી. મારાં નીરાધાર નીરદોશ છોકરાંઓને કોટી આવી તુંને મારી મીલકત સ્વાધીન કરીશ. ત્યાર પછી તું બેસાસક માઈ માથું છટકાવજો, અને કલીકને કેહેજો કે હુકમને તું તાબે થયો હતો.”

સલીહ આ સાંભળી જાર બેઠાર રડવા લાગ્યો, પણ તે બાપડો કરે શું ? શાહનો હુકમ તો કેમે કરી બળ લાવવોજ જોઈએ; નહીતર બન્ને કતલ થઈ જાય. સલીહે પોતાના એ મીત્રની આરજ કયુલી. મનસુર હારમમાં ગયો, જ્યાંથી હુંક પલમાં રહાપીતનો આવાજ સંભલાવા લાગ્યો. સધળું નકકી કીધા પછી સલીહ આગલ મનસુર પોતાનું શીર કપાવવા આવ્યો. પણ સલીહે તલવાર ભોંચે ફેંકી દીધી અને પોતાના એ મીત્રને બેટી પડી દયકાં ખાતો તે બોલ્યો: “નહી ! તારા કોઈ ગુલામને બોલાવ, કે તે પેહેલાં માઈ પછી ત્રાઈ શીર છટકાવી નાખે ! તું નીરદોશ છે, અને જાણ્યાં છતાં નીરદોશને મારવો એ નારવા છે.”

“સલીક ! પ્યારા દોસ્ત ! એ તું શું બોલે છે ? મારે ખાતર તારો પ્યારો જીવ તું શા માટે ગુમાવે છે ? તું જો મરણ પામે તો પછી મારાં

પરીણામ બારમકી ખાનદાનની વડુ વાખવાખીમાં આપ્યું. ખરેખર ! પોતાના મુદ્દાને પ્રાણ બચાવવા માટે એક કરોડ રૂપાંના મીકા ખરચનારને મખા-વના માહેના માહની ઉપમા આપે તો તેમાં ખોટું કંઈ નથી. બળકે દુન્યાંની તવારીખમાંથી એવો બીજો દાખવો મલવો મુશ્કેલ છે.

એક તાખુર સરેલ

જાહેરને લગતી વડુ દીવખુશ વાતો “ નવી અદેખન વાર્તાઓ ” “પરશોઅન નામદસ” “અદેખાક નવી કથાઓ” વગેરે પુસ્તકોમાં વાંચવા બક્ષામણુ કરી હવે આપણને એક ઘણીજ ગમખાર બીનાપર જવાની દરજ પડે છે. ખરી તવારીખ લખવા સાર એમ કરવાવના છુટકજ નથી.

પોતાના હકના બચાવ કરનાર બલકે અસલ મર-પરસ્ત ચાહવાના કુટુમ્બ સાથે, તેના મુખ્ય કરી તેના મદાના મોખતી તથા મારા મક્કાહકારી સખી વજુદ જાહેરનાં કાવેલા ખુનની બીના, કલ્પિત ચવાવેલી ચાલથી તેની અવકતી તવારીખમાં એક મોથી મીઠા સફા બેલક લેખાવો જોઈએ.

આપણે આગળ જોઈ ગયાં તેમ ચાહવાનું કુટુમ્બ બારમકી ખાનદાનનું. તેમનું અનલ મથક રસાળ દરખ. મોખેદો, આમ, તથા ઉમરાવોની માહો-માહેની અંતસને લીધે મારી ખલકતને ઠરકરાવતું મુક્કમર દરખ, હા ખાઈ શોહભીત દરખ, પડ્યુ અને તે જ ગણી પશુ સંપીલા અને લડાયક અરખોનાં હાથમાં ગયું. જેઓએ ધમલામી ધર્મ સ્તીકાર્યો નહી તેમનો અતી મોટો ભાગ માર્યો મયો, જેઓએ વાખાના માર્યા એ દીન સ્તીકારી તેઓ ખાનેને પારસી છતાં મોગવ થયા. દસ્તુર દાવરોને વટલાવવામાં મોજ માનવામાં આવતી, સખખ, તેથી બેવડો ફાવદો ધાર્મિક ઇસ્લામીઓ ધારતા. તે વેળાના દસ્તુર દાવરો તે હાલના “ મેફિસરો ”; તે જમાનાના આ પાતમી પ્રોફિસરો બહુ ચાકાક તથા દલમી ગણાતા. તેઓ વળી ખુખસુરત : એટલે તેમને તેમના કુટુમ્બો સાથે વટલાવવા જીતનારાઓને બેવડું શુર છુટવું. એવી વેળાએ હરેક દેશમાં બને છે તેમ જે ખુનરેજ અલે, તેના હેવાસો ખચ્ચીત કમકમાત ઉપજવે એવા હોવા જોઈએ. માટે આટલો અમલનો ખુખસો કરી તે ઉપર પરડો નાખી આપણે આગલ વધ્યે. એવા વતવેવાઓમાં બારમકી ખાન ન પશુ હતું. દાનાઈમાં તથા સખાવતમાં એ વશન નખીરાઓ કવીદના અમલ વેળા મધળાને ટકર મારતા હતા. વાંચનારે અલાર આગમ્ય જોયું હશે કે હારનના અમલને ઉચામાં ઉચી ટોચ પર લાવનારાઓ એજ વશન નખીરાઓ—ચાહવા, જાહેર તથા ફજલ—હતા. તે છતાં કાચા કાનના ચકમદ હારને મ્હોંના યોડા વાકયોથી એઓની કુચ-ધાની કરી નાખી. બારમકી ખાનદાનને સેનારો તે ધડાથી ખડલાયો.

બારમકી ખાનદાનની પડતીના સખબો

હારને એકાએક એ કામ શા સમય સર કીતુ તેનાં કેટલાક કારણો અરબ તવારીખ નવેમો લખી ગયા છે

પેહેલો સમય જણાવવા આગમય કેટલોક ધગારો જણાવે અગત્યનો છે પેહેલુ તો એક બારમકી ખાનદાનનું મુળ સ્વચ્છ ધરાની, તે જતાં એના નમીરાઓ કલીફથીજ ફક્ત કિતરતી હાકમી આરબ જેવાઓ પર ભોગવે, એ કેટલાક મોટે ખાજગેના અરમોથી માખી શકાતુ નહીં હતુ પોતાના અબીમાનમા તઓ આ ખીના જુની મયા હતા કે એ જાણીતા બારમખી પેદર પીશરો જેવા કોઇ ખીજ અરમો તે વેળાએ નહતા, જે તેમ હને તો તેની જુદી વાત હતી કવીરની દરબરમા એ તડા દતા એક ધરાની ખુન્યાદતુ અને ખીજુ સ્વચ્છ અરબ આ પાછાઓનો વડો અવ-ફજન ધખને રમ્યા હતો, જેનો પેદર કલીફ હાદીના અમલ દરમ્યાન વડો વઝીર હતો. પણ હારને તેને ખસેડી યાહયાને એ જમ્યા પર નેમ્યો, જેનો જણાવ્યાન માલ વઝીર ખાનદાનીઓને કાઇ જેવો તેવો ન હતો તેથી તેઓ તથા તેમના રશીકો હારન જેવાઓનું મન બારમકીઓ પરથી ઉઠાડી મેળા તરેહવાર પ્રથમો મ્યતા એક વેળાએ હારનને વગર સડી સાથની યાને મનામી ચીડી એનાયત કરવામા આવી, જેમા લખનારે લખયુ હતુ કે “ આ ધરતી પર અલલાહના નીમેના વફાદાર ચારના હાથમા જીકડવા તથા છોડવાની પુરતી મતા કહેવાય છે પણ જુઓ કે યાહયાના લડકાઓ તાર જેવા શાહોની સતા ભોગવે છે, તારી અને તેમની વચ્ચે જરાએ તફાત નથી, તારો હુકમ તેઓ ફેરવી શકે છે, બ્યારે તેમના હુકમમા કોઇ વેળાએ ફેરફાર થઇ શકતો નથી જાહેર એક એવો મુન્દર મેહેન બાપો છે કે જેવા મેહેનના એ સીનાય અત્યાર તુતીક કોઇ પણ હીદી યા ધરાની રદી શક્યો નથી એ મેહેનની ફરશનદી મોતીઓ તથા લાન યને ચાકુતે રમ્યાનીથી જડી લીધી છે, એટલુજ નદી પણ બીરરી જ અખર તથા અગરની બનાવેલી છે, તુ બ્યારે આ ફાની દુન્યાથી ક્ષમગરી કરી જશે ત્યારે અમેને ધાસ્તી છે કે એ જાહેરના હાથમા તાર રાજ જરો પોતાના શેઠની મામે મોટાઇ દેખાડવા ફક્ત એક જુમાખી શુનામજ હીમ્મત કરે ”

ઉપના નનામા કાગતથી હારનપર સેજમાજ અમર થતી જોઇ બાર મકી કુદુખના દુશમના વડુ હીમ્મતવાન થયા બારમખીઓ મમાર વગેરે ચુનારાઓ પ્રવા આતુર દોનાથી નમના આવ્યાર નીચારો મારે બારીકે બારીક છુપી માહીતી એમના દુશમનો રાખવા લાગીને બારમખીઓ વીરધ જુના વાચારવાના હારનના કાન જબેરના લાગ્યા, એટલુજ નની પણ પુસ્તક સદી

સાખથી બરપુર એક અરજ પત્ર એક મોલવી મારફતે નેઓએ હાર્ન હાથે ધર્યું, જેમાં લખ્યું હતું કે “ઇમાનીઓના અથ ગાહ ! યાહયા છબ્બે ખાલીદ, તેના દીકરાઓ તથા સગાંઓ, જેઓ નાગ્તીક બનીને આપણા કદીમ રેવા-બેને હસી કાઢે છે તેવાઓના હાથમાં ઇમાનીઓ પર હકુમનની લગામ તે સોંપી છે તો કયામતને દીન અલ્લાહને તું શું જવાબ આપશે ?”

હાર્ને આ અરજ વાંચ્યાને—કડાચ ચેટવણી માર—દેખાડી અને તેના લખનાર આગેવાન મહમદને બંધીખાને નખાવ્યો; લેકીન હાર્નના મનપર આ અરજીએ અરબોની ઘણી ખુસાહી વચે અસર કીધી.

પણ એ ઉપરાંત બીજા કેટલાક બનાવો બન્યા હતા એવું કેટલાક તવા-રીખ નવેસોતું કેહેવું હોવાથી આપણે તે પણ અહીં ટપકાવી લઈશું.

અલવાબેર કે નારદોશ ?

મુતસદીઓએ બ્યાન કીધું છે કે અત્રી અબુ તાવીબના કુટુંબના યાહયા છબ્બે અબલ્લાહને તુફાન જગાડવાના સળબસર કલીક હાર્ને તેનું શીર છટકાવી નાખવા દુકમ ફરમાવ્યો. લેકીન જાફરે એ દુકમ અમલમાં મેલવા આનાકાની કીધી અને તે બાપડને નહસાડી મેલાવ્યો. કલીકનાં દુકમના અનાદરની એ બીના તરતજ હાર્નને પુગાડવામાં આવી. હાર્ને જાફરને તેડારી મમાવ્યો અને તે શખ્સનું શુ થયું તે પુછ્યું : જાફરે એનો ઉગવનારો જવાબ વાલ્યો.

“મારી છદ્મીના કસમ લંછ તું કહેશે કે તે મારા દુકમ પ્રમાણે અમલ કીધો ?” કલીક સવાબ કીધો. જાફરે એક લીધું કે તેના દુશમનોએ તેને ફસાવ્યો હતો તેથી તેણે જે બન્યું હતું તે કબુલ કીધું.

“પણ શા સબબ સર ?”

“અથ શાહ ! મારી પુર ખાતી થઈ છે કે એ તદન બેશુનાહ છે” જાફરે ઉત્તર વાલ્યો.

“તે કીજ કીધું. એ બાબદમાં તારે એ કામ હું તદન પસંદ કરું છું.” કલીક કહ્યું.

પણ બ્યારે જાફર ત્યાંની વીઘાય થયો ત્યારે હાર્ન દીકા કરતાં સંભળ્યો “હું જો એને મારી નહીં નખાઉં તો અલ્લાહ મને મારી નાખે !” ત્યાર પછી થોડા દીનમાં જાફરના મેડેલ આગળથી પસાર થતાં કલીક બોલ્યો : “એ આ મકાન પછવાડે આટલા બધા પૈમા ખરચે છે તો એનો બીજો સામટો ખરચ કોણ જાણે કેટલો હશે ?” સાંભળનારાઓએ તેજ ધડીએ વીમારયુ કે હાર્ન આ સખ્ટો અદેખાહના અંશથી બોલ્યો હતો.

એ માટે કલીક હાર્નનો ખેશી હજમાલ છબ્બે યાહયા નીચલી બીના લખી ગય છે.

ઈસ્માયલ : “ ઇમાનીઓના અથ સરતાજ ! તમારાં મનમાં જો કંઈ ખસા હોય તો કાઢી નાખો. બારમકી તમારા નોકરો બલકે જુલામો છે ! માટે તેઓ પોતે તેમની અસકેઆમત તમારીજ મણે છે. ”

હાઈન (ડોલા કકડારીને) : સારે આબામના બેટાઓ શું એટલા બધા ગરીબ છે કે માન મરતબા તથા દોલત માટે બારમકીઓ પર આધાર રાખે ? ”

ઈસ્માયલ : ઇનસારીઓના અથ શાહ ! તમારા બીજા કેટલાક નોકરો શું દોલતમંદ નથી ? ”

હાઈન . ઈસ્માયલ ! તારા બેલવા પરથી જણાયછે કે તું એ સમજી વાતચીત તેમને જણાવશે અને તેમને દુસ્થારીમા રહેવા શીખામણુ દેશે. પણ સંભાલજે ! એ મારો બાતેનનો વીચાર તારા સીવાય મેં બીજા કોઈને જણાવ્યો નથી : માટે જો વાત બાહર આવશે તો—ખુદા હાશીક ! ”

ઈસ્માયલ કહે છે કે “હાઈનમાં આ ફેરફાર જોઈ હું ઘણો દલગીર થયો, અને કલીફના કેહેરથી તે બાપડાઓને કેવી રીતે બચાવવા તેના ખ્યાલમાં રાત દીન મને બેચેની લાગવા માડી. હાઈનની ઝંઝકતી કીર્તિમાં પોતાના ક્રાંતા પ્રમાણે હાઈન જો કંઈ નવું જુનું બારમકીઓને કરે તો હાલનો તેમજ હવે પછીનો જમાનો કલીફ વીસે શું વીચારશે તે ખ્યાલથી મને ધુન્નરાં લાગવા માંડ્યાં.”

પરજણુ ચાલુ.

બહરની અદેબાઈનો આતશ પેદેશ વેહેલાં હાઈનની એક શેકારગાહ બેળા મેગન થય્યો તેની જાણમાં આવ્યો હતો. કલીફથી છુટો પડી બહર પોતાની સાથવાસાઓ સાથે શીકારની ખુમારીમાં આગળ વધ્યો ગયો હતો. આ બેળા સમજાઓ બહરના પોતીકા સારી હાલતમાં રાખેલા તથા રસાલ બજારમાંથી પચાર થના હતા, જે માલોના માધ્યો સુધી લંબાપડો હતો. આ બેળાએ હાઈને વાત છેડી— “ઈસ્માયલ ! આ બારમકી ખાનદાનીઓ વીશે તું શું ધારે છે? આપણા પોતીકા લડકાંઓને ગરીબાઈમાં રાખી આપણે એઓને માથે તુલાર કરી મેચ્યા ! ”

ઈસ્માયલ : (સ્વમન) અલ્લાહ ફરીમ ! અલી કાંઈ નવું જુનું થયું છે ! (મેટથી) જોહાંપના ! કેવી રીતે ? ”

હાઈન : “ મેં બન્ને તરફના જગીયાઓ વચ્ચે પર બારીક નેગાહ પહોંચાડી તો બારમકી વાવાઓના સારી હાલતમાં માલમ પડ્યા, બ્યારે આપણા ખાનદાનીઓના વેરાન થના જાણ્યા. મારા બેટાઓ ખુદ બાગદાદ શેહેરમા આવેલા બહરના પેલા ઉમદા મેહેલ વીગે શું ધારતા હશે ? એ ઉપરાંત એઓ પામે ગાળુ જાણે બીજે ગ્યરે કેટલી અમકેઆમનો દગે ? ”

એમ ઇસ્માયલ લખે છે કે ખીજે દીને હું હારન સનમુખ ગયો. આ વેળાએ કલીક મેહેલમાંથી જે ટેકાણે દબલદ નદી દેખાતી હતી તે ટેકાણે બેઠેલા અને માનુષ પડ્યો. માત્રે વાને પશ્ચીમ કીનારા પર જલદરનો મુએમ્મીન મેહેલ આવેલો હતો. ત્યાં દરવાજા આગળ ઘાટેનારોની મોટી સંખ્યા જમાવ ચકથી દીસતી હતી. હારને યોડીકે પલ ખખાં ચકારી જોયા પછી ઇસ્માયલને કહ્યું: “આપણુ વચ્ચે કાલે જે વાતચીત ચર્ચિતે તુંને માલમ હશે. તું જો કે જલદરના મેહેલ આગલ લકર, સુલામો, આમ તથા ઉમરાવોની કેટલી મોટી સંખ્યા હાજર થઈ છે, જ્યારે આ મારા મેહેલ આગલ તેમાંનું કંઈ મને નહીં.”

“તમે નામવરને હુ કરગરી અરજ કરું છું કે એલે વીચાર તમારાં મનમાંથી કાઢી નાખો ! જલદર તમારો નોકર અલકે સુલામ છે. આપ નામવરે ફતેગમદી વાપરી બનાવેલો એ વઝીર નેમજ લકરનો સરકાર છે : માટે જો એ લોક ત્યાં એકઠું નહીં થાય તો કયે ટેકાણે થાય ! જલદરને એ ઓધ્યા પર નેમ્યાથી શુ તમારી જ જાણ ઓછી નથી થઈ ? વળી તેથી લોક પણ કેટલું બધું સુખવાસી થયું છે, અને ખખનો પણ કેટલો બધો ભરપુર બન્યો છે ? માટે હુ તમોને મીનનગરીથી અરજ કરું છું કે જલદરની ચકતી દશા વીજોનો ખ્યાલ તમારાં મનમાંથી તદન કાઢી નાખો.” ઇસ્માયલે પોતાના એ રાજેથી ખેશીને સમજાવ્યું.

કામકાજથી પરવારી પાછલથી જ્યારે જલદર હારનની હજુર આવ્યો ત્યારે અલ-રશીદે તેને ધણા માનથી આદરભક્ષક કીધો અને ખુશ થકનો દેખાવ કરી પોતાના ધણાજ વીસ્વાસુ જે સુખામે તેની ખીડમનમાં રહેવા આપ્યા, જે ખરી રીતે તો જલદર વીરોની દરેક જાના દરેરાજ હારનને જણાવવા માટે મસુમ દાખલ હતા. બોલો જલદર આ નવાજેશથી ખુશ થયો, તે ખીઆરાને કલીકના ખાતેનના વીચાર વીશે મુદલ ખ્યાલ વઝીકે આપ્યો નહીં.

જલદરને ભરમમાં ચેતવણી.

ઉપવા બનાવને ત્રણ દીવસ ગયા કેડે ઇસ્માયલે જલદરની સુવાકાત લીધી. આ વેળાએ ચતુર ઇસ્માયલના જોવામાં પેલા જે જાસુમ નોકરે જલદરની ખીડમતગારીમાં હાજર રહેલા જોવામાં આવ્યા. સઘળી વાતચીતની ખીના હારનના કાનપર જડર જવાની એરી મજબુન ખાતરી થવાથી તેણે જલદરને ભરમમાં ચેતવણી આપી હુસ્કારીમાં રાખવા કરાવ્યું. આ બનાવની આગમચ ખોરાસાનની હાકમ દાખલ કલીક જલદરને નેમ્મે હતો અને તે માટે પુર સના હદીયા સાથે આપી હતી. માટે તેને મુજારકજાદી આપવાને અગ્રે ઇસ્માયલ જલદર આગલ ગયો હતો.

ખેર આશ્ચર્ય પુછ્યા પછી ઇસ્માયલે વાત છેડી: “ઝહર ! તું એક ધણીજ રમાલ તથા દોલનમંદ દેશમાં ગય છે, તો તારી જગ્ગે જો હું હોતું તો મારી અસદેયામતનો એક લાગ નામવર કલીફના ખેટાને એનાયત ફર.”

“ ઇસ્માયલ ! તું કહે છે ને ખરું છે, મગર એ સઘણી દોલત મેં પ્રમાણીકપણે અને મારી રંજની મેલવી છે. પણ એમ કરી હું તાજને ભુલી ગયો નથી. અમારું કુટુંબ પેહેલાં રાજ સમાગમમાં આવ્યું તેની આગમ્ય ખબરનાની હાલત કેવી હતી અને હાલ કેવી છે તેનો તુંજ ખ્યાલ કર. વળી આબાદી, લશકર, ન્યાય, વગેરે સર્વ બાબદનો તોલ કર, તો મારાં મરણ બાદ મારાં કુટુંબીઓના શુજરાનના આધારમાંથી હું શી રવેસે આવું ? વળી જે-હાંપનાની તીજેરી મેં ક્યાં કમી રાખી છે ! ” ભરભરયા જહરે જણાવ્યું. “ મુજ સરખા બદાની મેહેનતના ફલ પર એ જેહાંપનાની નજર જવાનું કામ મને દુઃખી કરે છે.”

“ અલ્લાહને વાસ્તે એવો ખ્યાલ તારા મગજમાંથી દુર કર.” ઇસ્માયલે સહમગવ્યું “ કલીફ એ વીશે મને કાંઈ પણ કહ્યું નથી.”

“ ત્યારે એવી સલાહ મને આપવાનો શો સબબ ? ” જહરે તકરાર ચાલુ રાખી “ માસલ્લા ! જો એ પ્રમાણે બનશે તો પરીણામ ધણું માહું આવશે.”

ઇસ્માયલ લખે છે કે “ ઉપલા બનાવ પછી જહર તથા અલ-રશીદ આગળ જવાનું મુદ્દલ મન મને થયું નહીં; સબબ, બન્ને જણા મને જામુસ દાખલ ધારના દીગ્યા. હું મનસે વીચારતો કે એક બાગુ નામવર કલીફજે બ્યારે બીજી તરફ તેનો લોકપ્રીય વડો વઝીર છે. જેની લડાઈમાં ત્રીજનો જો થાય ! તોપણ બારમકીઓના ક્રીસમતની વારી હવે ફેરવાવા લાગી છે. અલ્લા તેમને કલીફના કોફથી બચાવે ? ”

જહરની માદરની શુલામકીઓએ પાછલથી ઇસ્માયલને જણાવ્યું કે ઉપલી વાતથીત બોલે બોલ પેલા શુલાઓએ કલીફને લખી જણાવી હતી. અલ રશીદે બ્યારે તે રૂકો વાંચ્યો ત્યારે ત્રણ દીવસ સુધી તે પોતાના ઓગડામાં તરેહવાર વીચારો કરતો રહ્યો અને કોઈને પણ મળવા સાફ ના પાડી. ખેશક, કીનો કેવી રીતે લેવો તેના ખ્યાલમાં તે શુ તાવલો હોવો જોઈએ.

પણ કલીફના વીચારમાં થયલો ફેરફાર દેખાડનારા બીજા કેટલાક બનાવોથી ખુદ્દુ દેખાતું હતું, કે આફનનું ગીડા વાદલ જમાવ થતું હતું, અને હર થયે બારમકીઓ પર તુટી પડવાનું હતું. હારનની કમી થયવી મેહેરજાની ચાકવા, જહર વગેરે જેના હતા; પણ હારને જે રસ્તો અખત્યાર કરવા મનમાં ફરાવ્યું હતું તેનો ખ્યાલ વરીક તેમને આવ્યો નહીં હતો; બપુકે જો કોઈ આગાહી કરી જહરને તેવાં મોત આવે જાણાવે તો ખચ્ચીનજ ને દગી ધાડે.

ચાંદયાને અપમાન

દાડનની દરબારમાં ચાંદયાનો કેવો મરતમો હતો તે આપણે જાણી ગયાં છીએ; વળી દાડનને લીધે એમ ચાંદયાએ બધાખતું મેલું હતું તે બીના પણ આ પુરનાકના પંદરમાં પાના પરથી આપણે વાકેફ થયા છીએ. એ તેમજ સાંખા વખતની નીમકદલાલ મોકરીને લીધે અથ-રંગીને તેની સાથે એવી તો દોઢી બાજી હતી કે કોઈ પણ પક્ષે પોતાના ઔરડમાં દાખલ થવા કશીકે તેને પરવાનગી આપેલી હતી. પણ ત્યારે હવે કલીકનું મન બારમકી ખાનદાન પરથી બેઠી ગયું અને એ શાહ આપ મતલબગીઆઓના કહેવા પર ધ્યાન આપવા લાગ્યો કે પત્ની ચાંદયાનો દરજ્જોવગરે સધળું વીસારી મેજવામાં આવ્યું તેની શરૂઆત આ પ્રમાણે :

પોતાના તખીય બખ્તીયુ સાથે દાડન વાનગીને બેઠો હતો તેટલાં ચાંદયા દાખલ થયો. તેણે હમેસ મુઆફક સાહને નમન કીધું, પણ દાડને તેનો બેદરકારીથી ઉતર વાલ્યો, એટલુંજ નહીં પણ બખ્તીયુ તરફ મ્હાં ફેરવી તેણે મોટેથી પુછ્યું : “તારી પરવાનગી વગર કોઈ પણ તારા ઔરડમાં દાખલ થઈ શકે છે ?”

“નહી, ઝનામ.” તખીયે ઉતર વાલ્યો.

“ત્યારે માગ પુછ્યા પરછ્યા વગર શા માટે બીજાઓ અહીં આવે છે ?”

“અય શાહ ! ગુસ્તાખી માફ ! આ કોંઈ પેહેલીજ વખત હું એમ આવ્યો નથી.” ચાંદયાએ દલગીરીથી જણાવ્યું. “આપ જોહાંપનાએ પોતેજ મને એવી પરવાનગી આગલ આપી હતી, અને તેના ફરમાનથી હું એક પણ ડગલુ આગળ વધ્યો નથી. પણ ત્યારે તારા શાહનો વીચાર ફરી ગયો છે તો પરવાનગી વગર હું આવીશ નહીં; તમે કહેશો તેમ કરીશ.”

આ સાંભળી દાડન ખસ્થાણો પડ્યો અને બોલ્યો : “તારી લાગણી દુખવવા સાર કોંઈ હું એમ બોલ્યો નહીં હતો.”

લેડીન. ચાંદયાના પગલાં જેવાં ઔરડમાંથી દુર થયાં કે દાડને ખીદમતગારાને દુકમ કીધો કે ચાંદયા હવેથી ત્યારે પણ આવે ત્યારે તેઓએ હમેમ મુજબ ઉડી સત્તમ કરવી નહીં. એ દુકમ પત્ની ત્યારે ચાંદયા પાછો પેહેલ્યો કલીકની મુલાકાતે ગયો ત્યારે એ ફેરફાર તેના જોવામાં આવ્યો. તેણે શીકકા એડેરાએ ફકટ આમમાન બાળી આંખ ઉઘેડી, ખુદ ખીદમતગારાને પણ આથી એટલું બધું લાગી આવ્યું કે તવારીખ નવેશોના લખ્યા મુજબ ત્યારે પણ તેઓ ચાંદયાને ફરથી આવતો જોતા કે તેને એવું અપમાન કરવાને બદલે કોંઈ કોંઈ બહાનું કાઢી ચાંદયાની દુરના દુર રહેતા. જોયી કલીકના દુકમને અનાદર થયે ગણાય નહીં, અને અથ-રંગીની ઇત્તાજી તેઓ પર ઉતરે નહીં.

દરબારી તખીય બખ્તીશુ વળી બ્યાન કરે છે કે એક દીને તેણે દારૂનને મેહેલની બારીએ બેસી યાદયાના મેહેલ બણી ધ્યાનથી જોતો દીડો. તરતજ તેણે દારૂનના મુખથી આ પ્રમાણે શબ્દો સાંભળ્યા : “ યાદયાને અલ્લાહ મુખી રાખે ! આ રાજ ખટલાનો બાર જે એણે ઉપાડી નહી લીધો હજી તો મમલ કરવાનો મને અવકાશ મળતે નહી, ” પણ બ્યારે એજ તખીય પાછો કાંઈ કામસર દારૂન આગળ ગયો ત્યારે દારૂનને પેલીજ બારી આગળ બેસી તેજ મેહેલ બણી ધ્યાનથી જોતાં દીડો. પણ આ વેળા એ શાહના એહેરાનો રંગ બદલાયસો તેની નજરે પડ્યો, એટલુંજ નહી પણ તેણે અલ-રશીદને બોલતાં સાંભળ્યો : “ મારી પરવાનગીની દરકાર કર્યા વીના યાદયા સધળાનો નીવડે કરતો દીસે છે. કામે એ કલીક છે. બ્યારે નામે હું છું. ”

ઝોખીદી : બલતાંમાં તેલ.

આખરે ફટકો પડવાનો વખત નજદીક આવી લાગ્યો. કલીક દારૂનથી વધુ વાર હવે પોતાની ધામી રાખેલી અદેખાઇનો ગુરસો તામોશ કરી શકાયો નહી. દરઆયજ સાધની જાદુની વાતચીતને ચોથે દીને તે પોતાની પરણેનરે ઝોખીદી આગલ ગયો અને પોતાના મનમાં જે હતું તે સધળું તેણીને કહ્યું. હવે ઝોખીદી સાથે જાદુરને એ આગમનુ ધણું કચડાયુ : તેથી નેણીએ આ ટક સારી હાથ આવેલી ધારી. તેણીને પોતાના બાતેનના વીચારોથી માહીતગાર કાંધા પછી કલીક કહ્યું : “ એ બારમકીઓના હાથમાં બોરાસાન જ્ય તો આગમય શું કરવું તેની મને સલાહ આપ ”

“ તમે અને બારમકીઓ એક મોટા ફરયાવમાં છાકટ હાલતમાં દુખેલા જેવાઓ છે. લેકીન, જ એ હાલતમાંથી હવે તમારી મુ'બ ઉઘડી હોય અને અચવા પામ્યા હોવો તો હું તમોને એક ખરી બનેલી ખીના એવી જણાવીશ કે તમે પગસે પગ અને હાથસે હાથ મીઠાવશો. પણ જવા દોને, હું ક્યાં એ ખટપટમાં ઉઠાઈ ? ”

આથી દારૂનની છત્રાસા ધણી ઉસ્કેરાઇ અને તેણે તે ખીના જાલુવા દ્યાન કાધું. તરતજ ઝોખીદીએ પોતાના ગુલામગઝઓમાના અરઝુ નામના એકને બોલાવ્યો અને બોલી : “ જાદુર અને કલીકના ખાનદાનની છુપી વાત એ જાણો છે. ”

“ બોલ, શું છે ? ખરું બોલશે તો તારો યુનાહ માફ કરીશ, ખોટું બોલશે તો તારું શીર તરતજ ઉડી જશે. ”

અરઝુએ આથી જાદુર તથા દારૂનની બેહેન આબાસાના કેવી ખરી રીતે નેકાહ થયા હતા તથા તેમને પેટે બે બેટાઓ અવતર્યા, અને

ક્રીડા રીતે ગુપ્તગુપ્ત તે દીકરાઓને મહાની એક મન્ત્રબા મીખવવા મોકલી દેવામાં આવ્યા તે વીજેનું જ્ઞાન હાઇનને કરી સજના હું (જુઓ ૮૧ મુ પાત્ર)

“આથી તમારી ખાતરી થશે કે જાદુર દેવો આમાંથી છે એ ધરાની જુન્યાનાએ તેના પ્રતા હજાર દરજ્જે અદ્યતી અને ૨૫૨૭ અરમ મોહી રસાની શાહજાદી સાથે ખરેખર નેકાદ મીઠા હતા, અને બંને ખાતેજાને તમારી જાન વગર મડકે મોખ્ખારી પણ દીધા.”

હાઇનને મનસે આ જાણે ફટકો હતો. ગુમાથી તેની આખો અમકવા લાગી પોતાનો આપેનો વચન તે પડે તે બુની ગમે અને ને બાપડા શુલામ અરજુને પ્રતા પ્રવાળો. કુમ આપી જોમીદીના ઓરડામાંથી બાહર નીકળી ગમે પણ સગીન દીનના હબમી જલના મમરને મોનારી કઠોરનાથી કુમ કીધો. “મમર! આજે જ્યારે સ્ત્રીલા સાથે ત્યારે આપણા બે ખીમતગારો અને દળ મ્દીઆઓને મારી હજુર લાઇ આવજો.”

આપણે અસાર આગમ્ય ક્રીડા હાઇનને ઘણી સરસ રોશનીમાં દીધો છે, પણ તવ રીખને ધનસાદ આપવા ખાતર જે ગમગીન કમકમાત ઉપજાવનારો કુમ તેણે આપ્યો હતો તેનું વર્ણન પણ ઘણી નાખુશી વચ્ચે કરવું જ જોઈએ અને તે આ મુજબ

આખામાત્રુ ખુન

હાઇનના કુમને તાબે મમર દેરવેના વખતે બાપડા કમનશીબ દશ કરી આઓને કવીદના ઓરડામાં લઇ ગમે તેમને જોઇ અન રશીદ પોતાના ખાનગી ઓરડામાંથી બાહર નીકળે અને પોતાની બ્હારી મેહેન આખાસાના ઓરડામ મેધક પોતાના ત્રણે ગુનામો સાથે દાખન થઇ એ શાહજાદીનું ખુન કરવ તેમને કુમ કીધો. ગુનામો આ કુમ સાબળી ફરકરી ગયા પણ કુમ બગ લાવવા મીનાય નમતો ખીન્ને કસો ચારો હતો નહીં ત્યારપડી હાઇને પોતાની એ મેહેનની લાખને એક મોગી પેગીમાં મુકારી અને તપર દીનના કનામ મુજબ બહુતર કરાવવ ને બંને તેણે તેજ ઓરડામાં દાગી નાખવા મેતાન કુમ દગ્ગા મે તે બીચારીના મરતી વખતના તરફકા ગમે તેા કહણ છાતીન હા ખખમાંથી આશુ લાવે તો બાપડા ગુનામો અને કડીઆઓ તેમ કરે તેની રી નવાઇ હાખને પેગીમાં બધ મ્યાં મડે તે પર તાગુ મારવામાં આવ્યું તેની કુચી કીડી પોને લાધી, અને જ્યાં મુધી જમીનમાંથી પાડી નીકળ્યું ત્યાં મુધી કડીઆઓ પામે ખોડારી

હવે બસ! ચાલો વેમ એ પેગી અદર હોમારે અને ખાડો પાડો પુરી નામો.

કડીઆઓએ તેના હુકમ મુજબ કીડું અને ઝોરડાની ભોંય જે મીસાબ અગાઉ હતી તે મીસાબ બનાવી દીધી. આ સધળો વખત કલ્પી એક ખુરસી પર બેસી સધળું જોતો હતો. આ બનાવ ઇસ્વી સન ૮૦૨ માં બન્યો.

કડીઆઓની કતલ.

બ્યારે મધ્યમ કામ કલ્પીના ધારના પ્રમાણે સરંજમ ઉતર્યું કે તેણે મસરર, બન્ને ગુજામો તથા પેના દર કડીઆઓને શાહમદી આપાસા—તે જાદરની પરજોતર—ના ખુનવાલા ઝોરડામાંથી બાહર કાઢ્યા, ઝોરડાને કુંચીથી બંધ કરી તેની ચાવી પોતાના હાથમાં લીધી અને જરૂર મસરરની તરફ ફરી ઝડપથી ચોકકસ ઇસારત કરી એ કાલા હબમીને કહ્યું: “ આ લોકોને અહીંથી બાહર કાઢ અને એમનો રાજ ચુકાવી આપ.”

મસરર તેની મતલબ સમજી ગયો. તેણે બીજા પોહરેગીરાની મદદથી તે સધળાઓને તેઓ બોલે તે આગમચ મ્હોંમાં દુઆ માર્યા અને કાંલાઓમાં જારી વજન બેગા મીની નાખી તે બીચારાઓને બેધક દબલહ (ટાઇમીસ) નદીમાં હોમાવ્યા. આ કમકમાન બરપુ કામ ખલાસ થયા કેડે કલ્પી પેલી કુંચી મસરરને સવાધીન કરતા કહ્યું ‘હુ માયુ ન્યાં સુધી એ તારી પાશે રહેવા દેને. હવે તુ આ મેહેબના યોગાનમાં એક મોટો ટરકી સામ્યાનો ઉભો કરાય.”

કાલાની તાક્ષીર

કારનના હુકમ મુજબ મસરરે તે દરામણી રાતના મેહેબના યોગાનમાં એક સામ્યાનો ઉભો કરાવ્યો અને પહેર ફાટતાં કલ્પી ત્યાં આવી બેઠક લીધી. તેની ધારણા સી હતી તે વીશે દાખતે તે વેળા ખ્યાલ વડીક ગયો નહીં હતો. આ બનાવ બેસ્પનવારની મહવારે બન્યો હતો. ત્યાં તેણે એ વેળાએ દરબાર ભરી. હવે દર ગુરવારે જાદર લલકરની કવાયદ લેતો હતો, તરતજ મસરરને અલ-રશીદે કહ્યું- “ તુ અહીંથી દુર અસ્તો ના.”

રેવાળ મુજબ દરબારીઓ આવ્યા અને નમન કરી પોતપોતાના મોભા મુજબ તેઓએ બેઠક લીધી જાદર પાણુ આવ્યો. જેને કલ્પી ધણા આન દી દેખાવે સેહેજ વાતચીત કરી. હસ્યો અને કાઈ દોષ નહીં તેમ રમુજ દીકા કરીધા. જાદરે કલ્પીની નજદીક બેઠક લીધી. દરબારનું કામ શરૂ થતાં અરજ પત્રો વગેરે વાચી સંભવાવ્યા, જેના કલ્પી ચુકાદાઓ આપ્યા. પછી તે દીને ખોરાશાન ઉપડી જવા જાદરે કલ્પીની રમ માગી.

“ સખર ! પેહેલાં આપણે નજુમીનું મત પુઠયે. ” કલ્પી કહ્યું. નજુમી આ વેળાએ નજદીકજ બેઠો હતો.

“ હાલ ફેટલા વાગ્યા છે ! ” કલ્પી સવાલ કર્યો.

“ સાડ નવ, ઝનાએ આવી ! ” નઝુમીએ ઉતર વાદ્યે.

ત્યાર પછી કલ્પીક ફાલનામું હાથમાં લીધું અને તેમાં જોઈ બદરને કહ્યું: “ બદર ! આજનો દીવસ તારે માટે જરૂરને છે. વળી આ કલાક પણ ધણો હીન લાગ્ય છે. હું જે જીવ કરતો નહી હોઉં તો તારી ઉમ્મમાં આજના જેવો નકારો દીવસ કોઈ નહી હશે. તોપણ આવતી કાલે જુમાનો દીવસ હોવાથી બંદગી કરવા પુલીક ઠેકા અને જે વેળાએ તારો મેતારો પાછો જીવંદ થાય ત્યારે બેલાશક સીધાર. નદરવનમાં આખી રાત જુમર અને ખીજે દીને સહવારે તારી મુસાફરી ચાલુ કર. એ ઠીક છે.”

લેખીન બદરની ખબરી થઈ નહી; તેણે નઝુમી પામેથી પોતાના હાથમાં જોતાલીશાસ લીધું. તે પોને પણ એ વીધ્યામાં બાહોશ; એટલે મણ્ગી કરી કહ્યું: “ મામલ્લાહ ! ઇમાનીઓના અવ શાહ ! બેશક તારું કહેવું રાસ્ત વ હોસ્ત છે ! મારી છંદગીમાં આવો જરૂરને સેનારો કોઈ દીન પુલીક જોયો નહી હતો. આજે જાણે લડુનો સેનારો છે !

મીનલશ જરૂરખસત થઈ; અને એ બનાવ પર દરખારીઓ આપઆપસમાં ટીકા કરતા વગે સગે થઈ ગયા.

કમકમાતથી જરૂર નારવા હુકમ.

બદર વીચારમંદ એહેરે પેતાને મેહેલે પધારયો. પણ ત્યાં કામકાજમાં પડવાથી એ વીચાર તેના મનમાંથી નીકળી ગયો. લશકરીઓની કવાયત લીધી, ખીજી રાજ દરખારી કામકાજનો નીવેડો આપ્યો અને ત્યાં હાજર થયવાઓ બીજર ધ ગયાં.

એ પ્રમાણે કામકાજથી કારેગ થયા કેડે તે પોતાના જીરગમાં આસાયસ લેવા ગયો, નેટલા અલ રશીદે તેને બોલાવી લાવવા જણાવે બસદરને કહ્યું: “ એકદમ બદરને અહીં લાઇ આવ અને જણાવ કે ‘ જોરાશાનથી એક રકો હમણા આવ્યો છે. ’ જ્યારે તે પેડુલ્લા બારણામાંથી પસાર થાય કે ત્યાં પોહોરેમીરોની ટુકડી બેસાડજો; ખીજે દરવાજો શુઆમેને ચોકી કરવા કહેજો. પણ સબાળજો કે એનો કોઈ પણ ખી.મતગાર થા કોઈ ખીજી’ એની સાથે આવે નહી; મહ કાલે જે ટરકીય તંબુ ઉભો કીધે ત્યાં તું એને લઇ જજો. જ્યારે તે અદર દાખલ થાય કે તરતજ કતલ કરજો, અને તેવું શીર મારી ખાતરી માટે મારી હજુર લાઇ આવજો. પણ જોજો કે કોઈ પણ આદમને એ વીરો તું જાણીતો કરતો ના. મેં જે હુકમ તું ને કીધો છે, તે તું બોલેમોલ જાણ લાવજો; અને હવે મને એ વીગે વધુ તકલીફ આપતો ના. જે તું મારા હુકમનું ઉત્તરવન કરજો નો તારું પોતીકું શીર છુડું થશે. આવ, બમ હવે ! પણ જણ કોઈ નહી ! નીકલ અહી થી ! એ હુકમ વીરો એ થા કોઈ ખીજી વાકેફ થાય તે અગાઉ તારું કામ મરંજમ પડુંઆ.”

છટકામાં સપડાયલો ભફર.

કલીક હારન અલ-રશીદના હુકમને તાબે એ હબશી ગુલામ મસરર ભફરને ત્યાં ગયો અને ભફરને કહ્યું : “ જનામ ! ઇમાનીઓના શાહ તરતજ તમોને બોલાવે છે. તરતજ તમોને હાજર કરવા મને હુકમ ફરમાવ્યો છે. ”

“ પણ મસરર ! જરા ઠાક લેતો ખરો ! અહીં આવ્યાને કાંઈ ઝાણ વાર લાગી નથી, અને તે વેળા કાંઈ એટલું અગત્યનું કામ નહીં જણાયું હતું. શું છે ? ”

“ ખોરાશાનથી હમણાજ દસ્તાવેજને આવ્યા, જે વાંચવા તમોને બોલાવે છે. ” મસરરે કલીકના હુકમ પ્રમાણે ઉતર વાલ્યો.

આથી ભફરે દરબારી પોશાક પાછો સજ્યો, તલવાર ઓરવી અને મસરર સાથે જવા નીકળ્યો. પણ જ્યારે તે પેદલસા દરવાજા આગલથી પસાર થયો ત્યારે તેણે હઠ્ઠાગરબંધ પોઢોરગીરોની ટોલકી ત્યાં એઠેલી જણાઈ; ખીજામાંથી પસાર થતાં મજબુત બાંધાના ગુલામોના ટોલાંને ઉભું રહેલું દીઠું. દરવાજામાંથી પણ પસાર થયો, ત્યારેજ તેને ધ્યાન આવ્યું કે તે પોતાના કોઈ પણ ખીદમતગાર વગર આવ્યો હતો. તેને કુદરતી બસારત થઈ; તેને એકાએક ધાસ્તી પેડી; પોતાના નીમકહસાલ ખીદમતગારો વગર આવ્યો તે માટે મનમાં ખસ્તાવા લાગ્યો; નોપણ હવે આગલ વધ્યા વગર છુટકો નહીં હતો. ચોગાનમાં દાખલ થતાંજ તેણે પોતાને એકલો જોયો. ત્યાર પછી મસરર તેને પેલા તંબુ તરફ લઈ ગયો અને ભફરને અંદર જવા કહ્યું. ભફર અંદર પેડો, પણ ત્યાં કોઈને પણ નહીં જોયાથી તે ચેતી ગયો કે કાંઈ પણ દગો રમવામાં આવ્યો હતો.

ભફરે દગાથી માહિતગાર થાય છે.

ભફરને તાબુમાં પેસતાંજ કુદરતી બસારત થઈ. તેણે પુછ્યું : “ મસરર, મારા ભાઈ ! શું છે ? ”

“ હું તારો ભાઈ છું અને તારાંજ મકાનમાં રહું છું ” મસરરે ઉતર વાલ્યો. “ અને તે છતાં તું મને સખખ પુછે છે ? તું સારી રવેસે જાણે છે—તારી અજલ નજદીક આવી છે. ઇમાનીઓના શાહે મને સાફસાફ ફરમાવ્યું છે કે મારે તુંને કતલ કરી તારું શીર તેની હજુર લઈ જવું. ”

ભફર થોડો રડ્યો, પછી મસરરના હાથ પગને ચુંબન કરતાં જણાવ્યું “ ઝા મારા ભાઈ ! ઝા મસરર ! તું સારી રવેસે જાણે છે તો ખરો કે મારા સમાગમમાં આવના દરેક જણ કરતાં હું તારી પર વધારે મેહેરબાની દેખાડતો આવ્યો છું, અને જ્યારે પણ તે રાત યા

દીમે માંચું છે ને તરનજ મેં તુને આપ્યું છે. તું જાણે છે કે હું કેવા દરજ્જે છું અને કચ્છી પર મારો કેટલો બધો લાગવગ છે તથા તેવળની દરેક છુપી વાનથી હું કેટલો બધો જાણીનો છું. કડાચ કોઈએ મારી પીક પાછળ મારી ખુબ બલગોષ્ટ કીધેલી હોવી જોઈએ. મારી પામે બે લાખ દીનાર રોકડા છે. જો તું મને અદાથી છડાવા દે તો એ રકમ તારી પોલીસ આપ.”

જનકરના કાલાવાલા.

પણ જેનો ધંધો રાત દીરા ખુનરેલ મજાવવાનો તે પગ જનકરના કાલાવાલા અને કુમલવળીની શી અસર થાય ? જો થાય તોપણ કચ્છીના દેહેરથી તે હજમી ગુલામ શું અંજાવુ હનો ?

“મારેથી એ જાને નહી.” મમરે ઉતર વાલ્યો.

“ત્યારે મને એની હજુર લઈ જા.” કચ્છીના કીનાના કમનથીજ તથા બેગુનાહ બોલે કાલાવાલા કીધા : “મને તેની રજા દાનર કર ! કડાચ રેહમ લાવી ને મને મારી બક્ષો.”

“નહી ! હું તેમ કરી શકતો નથી.” સખત દેયાના મસરે જણાવ્યું. “તેની આગળ જવા મારેથી હીમન થાયજ નહી. હું જો જાણું છું તે પરથી હું ખુબુ તમોને જણાઉં છું કે એવા છતીકરને કાંઈ પણ માર્ગ રહ્યો નથી.”

“પણ મમર ! તારી એમાં બુજ છે. હું તુનેજ સચાવ કરું છું. તું મારા તથા દાસનના સમગમમાં હંમેસ આવનો રહ્યો છે તો તું મારે પીરો શું પીચારે છે ?”

“બેચક ! તમારે પીરો મને ઉચું માન તથા મત છે. તમે બેવશ નથી, પણ આખર કરેને હું તો શાહનો નોકર ; મને મજેસો હુકમ મારે બગ લાવવો જ જોઈએ.” મમરે ઉતર વાલ્યો.

“તું કણુવ કરે છે કે હું શાહનો વક્ષદાર છું, અને તેજ વેળાએ તું શાહનો આ અધરીટ હુકમ બગ લાવવા તૈયાર થયો છે ? શું એવું પાપ તુને નથી લાગવાતું ?”

“મને શાવું લાગે ? હું તો આખર કરેને ફરમાનરદાર !”

“હા ! તું શાહનો ફરમાનરદાર ! અને હું તે જારે હકવાવાનો ફરમારદાર ! યા ખુદ ! આ શી આશ્ત ? મસર ! સાંભળ ! કચ્છી જોડેલાં આ કમકમાત મોને જો હું મરણ પામીશ તો અલ્લાહ જરૂર એનો બદલો લેશે ! દાસન પોતે પણ પસ્તાશે ! કડાચ રાજનું—નહી, મારે એ શખ્દો બાણેકાર બોલવા ધનતા નથી હવે પછીનો જમાનો મારી આગાહી ખરી પડેથી જોશે. યા ખુદ ! આ કેવું મોત ? મમર ! જો હું અરેખર કતલ થઈશ તો તારા શાહને

કહેજે કે જાહેરે મરતી વેળા ધણા કાલાવાવા કીધા હતા અને પોતાને તદ્દન બેગુનાહ જણાવ્યો હતો, તથા કહ્યું હતું કે 'જેટલા પ્રમાણુમા મેં મારા કવીંદની ખીદમનગારી કીધી, તેટલાજ પ્રમાણુમા જો મેં મારા ખુની પરશનેશ કીધી હતે તો આ વખતે તે જારે હકતાના મને આરી હાવતમાં લારી મુકતે નહી.' મમર, સમજ્યો કે ? જો, હજુ પણ દયા લાવ ! શુ તારું હૈયુ એટલુ બંદુ સખત થયુ છે કે મારી અરજ પણ સીકારતો નથી ? જરા મેલ ! શાહની હજુર જાહેને કહે કે 'હુકમ બમ લાગ્યો છુ' ત્યાર પછી શુ કહે છે તે સાબળીને તારે ગમે તે કર, પણ મારી ખાતરી છે કે તેમ કરવાથી હું બચીશ અને તેમ જો બાજે તો હું અલાહ તથા શીરી-શતાઓના કસમ લઈ જણાઉં છુ કે મારી અરધી દોષત તારે સ્વાધીન કરીશ, એટલુજ નહી પણ લગકરતો સીપેહમાયાર બનારીશ, હુ તુને બોહોલી સતા આપીગ. જે વેળાએ તુને શાહે હુકમ આપ્યો તે વેળાએ કવીંદતુ મન મારા દુશમનોએ ફેરવેતુ હોતુ જોઈએ. પણ હવે તે પસ્તાતો હોવો જોઈએ માટે જ અને મેં કહ્યું છે તેમ કર." જાહેર હવે બેધડક રકના લાગ્યો, અને મસરને મીનત ગુનરી કરવા લાગ્યો આખરે કંઈમા કંઈ દયાના જલ્લાદ મસરને પણ દયા આરી અને તે આખર બોલ્યો "કોગેશ કરવામા કાઈ મયુ નથી કડાય તે કહ્યું તેમ બને પણ"

બંદગીમાં મમરુલ થયલા જાહેરને કલ

તણુ આસપાસ હતીઆરબધ આરીય ગુલામોને પોહોરો રાખી મસર પોતાની તલવાર લઈ તણુ બાહર નીકળ્યો. તે કનીંદ હજુર હાજર થયો. હાડન આ વેળાએ બ્યાદે કોધાયમન થયો બેસીને પોતાના હાથમાની નાકડી શુસ્સાબેર પોત્તી જમીનમા ખુમાડતો હતો મસરને જોતાજ તેણે છેડાયના વાવની પેઠે પોકાર માર્યો

"તારી માદર તુને જીન લે ! જાહેરુ શુ ?"

"જેહાપતાએ ફરમાવ્યુ તે પ્રમાણે કીડુ" મસરે ઉતર વાલ્યો

"એતુ માયુ કયા છે ?"

"ત મુમા, ઝનામ ?"

"એકદમ અહી લઈ આવ"

મસર તણુમા પાછો ગયો ખુલાસનામી જાહેર આ વેળાએ ઘુટપ્પે પડી એટ્ટે ચીને ખુની બદગી કરતો હતો. બદગી પુરી કરવાનો વખત વીક મસરે આપ્યો નહી, પણ બદગી કરતા જાહેરની નજર તેનીપર પડે તે આગમય એ હમશી જલ્લાદે પોતાની ખુની શમરોથી આપડા જાહેરુ ડોક તનથી બેતન કીડુ. ત્યાર પછી દાલીથી પડડી લોહીથી ઝરઝરતુ તે કવીંદ દારૂન આગન લઈ ગયો અને બોલ્યો "ઝનાબના હુકમે તામે !"

કલીકની લાગણી

કલીક એ નાહક ખુનનો ચેહેરો જોતાંજ અફસોસનો દમ ખેંચ્યો. તે હવે જર બે જર કુદરતી રીતે રડ્યો. દરેક સપ્ટે તે પેલી હાથમાંની લાકડી જમીનમાં ધુસાડવા લાગ્યો અને દાંત કચકચાવા લાગ્યો.

અરબ તવારીખ નવેરોના લખ્યા મુજબ રડતો જોયો: “ઓ જાહર ! તેં આ શું કીધું ? અરે જાહર ! શું મેં તુંને મારી ખરાબરીઓ કીધો નહીં હતો ? તેં મારા હકોની દરકાર રાખી નહીં, અને મારી સાથના કોળ પ્રમાણે તું ચાલ્યો નહીં. નથીખના નખરાં પર તેં બે ધડી પણ ખ્યાલ કીધો નહીં. મારી મેહેરબાની તું નદન જુલો ગયો, પણ તેના પરીણામનો ખ્યાલ તેં કીધો નહીં. દોરંગી દુન્યાની નાપાયદારી તરફ તેં જોયું નહીં. અરે જાહર ! તેં મને મારાં કુતુમ્મ સંબંધી કહ્યો; સઘળાં આદમોની હજુર તે મને હલકો પાડ્યો. અરે જાહર ! તેં મારાપર તેમજ તારા પોતાપર આકૃતતું વાદળ હોરી લીધું. બસ મસરર ! હવે જોને અહીંથી લઈ જા ! ”

હારૂન આ સઘળું ખરેખર રડીને જોડતો હતો યા કીતાનો આતશ હજુ તેના ગરીરમાં પજરતો હતો તે વીશે તે ધડી જોનારને કાંઈ પણ જણાઈ નહીં હતું. ઇસવી સને ૮૦૨ માં આ બનાવ બન્યો હતો.

જુસ્માનું ખાજાદ તેજ પર.

ત્યાર પછી હારૂને જાહરના બન્ને નીરહોશ બેટાઓને મદીના ખાતેથી બોલાવી મગાવ્યા. વાચનારને માલમ હશે કે તેમની માદર આખાસા હતી. જે કલીકની બેહેન હતી અને જે બાપડીના ખુનની વીમતથી આપણે અત્યાર આગમચ જાણીનાં થયાં છીએ.

એ બન્ને બેટાઓને મેહેલમાં લાવી હાજર કરતાં હારૂને તે બન્ને ધણા ખુબસુરત તથા ચંચલ જણાયા. પોતાના એ બન્ને બાનેજો સાથે વાતચીત કરતાં તેઓ નરમાશથી ભરપુર, મ્યાલુ, પણ દુસ્વાર માવમ પડ્યા. હારૂને તે પોતાના હશેમી ખાનદાન પર પડેલાં દીર્યા. ત્યાર પછી હારૂને માયાના દેખાવથી પુછ્યું: “મારા લાડકા ! તારું નામ શું ? ”

“અલ હશન.”

ત્યાર પછી તેણે પોતાના નાના બાનેજને સવાલ કીધો: “અને મારા ખારા ! તારું શું ? ”

“અલ દુસેન.”

ત્યાર પછી કેટલીક પલ હારૂને તેમની પર નજર ડેરવી રાખી. પછી રડ્યો તથા જોયો: “તમારાં નીરહોશપણાની મારી પર ધણી અમર થાય છે. જેઓ તમોને દુરાન કરે તેમના પર અસ્લાહ રેહેમ નહીં બતાવે.”

લેકીન તે નીરદોશ બાળકો હારન શું કરવા માગતો હતો, તે બાળકો નહીં હતાં. કલીક હવે મસરને પુછ્યું : “ પેલા એરડાની ચાવી જે મેં રાખવા આપી હતી, તેનું શું કાંતું ? ”

“ ઇમાનીઓના શાહ ! આ રહી. ”

“ મને આપી દે. ” હારને ફરમાવ્યું.

જાફરના નીરદોશ બેટાઓની કતલ.

કુચી લીધા પછી હારને કેટલાક શુભામો તથા ખિમનગારોને બોલાવી મંગાવી જાફરના મેહેલમાં એક ઘણોજ ઉડો ખાડો ખોડવા હુકમ કીધો. ખાડો તૈયાર થતાંજ એ શાહે જફલાદ મસરને તેડારી હુકમ કીધો ; “ મસર ! જાફરના બન્ને લડકાઓને જાનથી બેગન કરી તેમની માદર બેગાં એ ખાડમા દાટ. ” એટલું બોલી તે રડવા લાગ્યો. મસર કહે છે કે “ જેહાંપનાને આ પ્રમાણે ફરકે ફરકે રડતો જેવાથી મેં ધાર્યું કે કલીક પેલાં નીરદોશ બાળકો પર દયા લાવી તેમને બચાવશે. પણ હુકમને અમલમાં મેલતાંજ હારને આંખો નુછી નાખી અને ઉલ્લુ અસપાસનાઓને હુકમ કીધો કે આરમકી ખાનદાનનું નામ વટીક જગ્યાપર કદી પણ લેવું નહીં. ”

આ બનાવ ઇસવી સન ૮૦૩ માં કલીકની મકકાની હજો પાઠા ફરયા પછી બન્યો હતો.

આરમકી ખાનદાનની ખુનરેશ.

જાફરના કમકમાત બધીં ખુન પછી તેજ રાત્રીએ તેના ભાઈ ફજલને કલીક હારને તેડારી મંગાવ્યો અને તેને પોતાના મેહેલોમાંના એકમાં કેદ કીધો. યાહયાને તેના પોતીકાં મકાનમાં નગર કેદ રાખ્યો. તેમની સધળી મીલકતો વગેરે જપ્ત કી’તી, એટલુંજ નહીં પણ સંભાવતના શાહ ગણાતાં આરમકી ખાનદાનની ધન નશીલ સદતર નાખુદ કરવાના ઇરાદાથી કલીક હારન અલ રશીદે એ ખાનદાનના એક હજારથી વધુ આમામીઓની કતલ ચલાવી. પણ જાફરની કતલથી આગલાઃ શહેરમાં મોટો ખલલભાત થઈ રહ્યો. હારનની ધાક જખરી; છતાં, લોક વીચાર રફને રફને મજબુતી પકડતું ગયું. સંભાવને ફરયાવ આરમકી ખાનદાનની તારીફનો એક પણ શખુન કોઇએ ઉચારવો નહીં એવા હારનના દંદેરાથી લોકના ખલલભાતમાં જમરો વધારો થયો; જે કે હારનને એ દંદેરો પાછલથી ખેચી લેવો પડ્યો હતો, જે ખીના આપણે આ પુસ્તકના ૨૫-૨૭ પાનામાં વાંચી ગયાં છઇએ.

એક જાણવાબેગ સુકામલો.

તવારીખનવેસ અલ અમરાનીય એક અજબ સંજોગ લખે છે, જે બહુખામીના “ નઓબાહર ” આતશબેદરામના વડા દસ્તુર આરમકના

નમીરાંઓની ચઢતી પડતીનો ખ્યાલ આપે છે. ઉપલા તવારીખનવેસ આગલ એક દરબારીએ જણાવ્યું કે તેને એક દી ખતનાખાનાંમાં જવું પડ્યું. એક ખાતાંવહીના પાના ઉઠાવનાં એક રકમપર તેની નજર ગઈ: “યાહયાના બેટા જાહરના એક દરબારી પોશાક માટે ચાર લાખ સોનાના દીનાર” થોડા દીવસ પછી તેને પાછું ઉપલાંજ ખાતાંમાં કામ પડ્યું અને તેજ ખાતાંવહીમાં નીચલી રકમ ઉધારેલી હતી: “યાહયાના છોકરા જાહરના શરીરને ખાસવા માટે નફયા તથા છેલ્લાં સાદ દસ કીરન” (પાને એક દીનારનો એવીશમે ભાગ).

દુધ-માહરનો ગુરસો.

યાહયાની પરજોતર દારૂનની દુધ-મા થાય. જ્યારે તેણીએ પોતાના બરથારના કેદ પકડવાના સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે ઘણી મેહેનને તે કલીકની હજુરમાં જઈ ગઈ. ત્યાં પહોંચ્યા પછી તેણીએ કલીકને એક માંત તથા તેના ખાસની ગુચ્છ દેખાડી જે ચીને તેણીએ કલીકની છોકરવાદપણાની ઈમાની દાખલ જાણવી રાખી હતી. આ ચીજોની આગલી યાદ દેવાડી પોતાના બરથારને છોડી ચુકાવવાની આ ખતી ખાતુની મનસૂબ હતી. કલીક દારૂન એ મનસૂબ સમજી ગયો, અને પોતાની આ દુધ-મા સોડેથી એ ચીજો ખરીદવા ડેરોશ કીધી, પણ યાહયાના છુટકારા વીગેની ખીના અખાડા કરી ગયો. આખરે પોતાની મતસૂબ ગર આવેતી નહીં જોતાં તે ખાતુએ ચીડમાં એ બંને યાદગાર ચીજો દારૂનના પગ આગલ ગુરસાબેર ફેંકી દઈ કહ્યું: “એ સઘળું તુંને મુક્ત એનાયત કરું છું!” અને ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

યાહયાની આગાહી.

જાહરના પેદર યાહયાએ જ્યારે માંબલ્યું કે અલ-રશીદે જાહરને કલ્લ કરાવ્યો ત્યારે તે એટલુંજ બોલ્યો: “ખુન એના બેટાના પણ એવાજ હાલ કરશે.”

“લેકીન કલીક તારાં પણ ઘરનું સત્યાનાથ વાલ્યું છે!” ખબર આપનારે જણાવ્યું.

“તો તે બારે-હકતાવા એવાજ હાલ એના પણ કરશે.” કમનશીખ બાપે જણાવ્યું.

જ્યારે અલ-રશીદને એ વાતચીતથી વાકેફ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તે ઘણો ગમગીન તેમજ બેચેન થયો; સજબ, તેણે કહ્યું: “યાહયાનું બાપેયું દરેક વેળા ખરું પડેયું એ જોયું છે, કેમકે દી પણ એના મુખથી નીકલેલી આગાહી ખોટી પડેલી અને જણાઈ નથી.”

ફળ પર સૌતમગીરી.

પોતાના માણ છોટે વજર ફળવને કેં કર્યા કેડે એક દીને હારન અલ-રશીદે પોતાના હજારી જલ્લાદ મસરને હુકમ કીયો કે બધીખાનામા જઈ ગમે તેમ કરી બધીવાને જે કાંઈ મીલકત છુપાવી હોય તે તેની પાસેથી કબુલાવરી જો ફળન તેમ કરવા ના પાડે તો બસો ફટકા તેને મારના.

મસર બધીખાનામા ગયો અને હારનનો હુકમ ફળવને કહી સબલાની સલાહ આપી. “તારી સલામતી માટે મજની તારે દરકાર કરની ઘટતી નથી.”

“કસમ લઈ જણાવું છું કે મારી મીલકતોની સઘળી ખીના મે અત્યાર આગમય ખરેખરી જણાવી છે હારન જણે છે કે એક ફટકા કરતા મોતને હું વધુ પસંદ કરું. મસર તું પોને પણ જણે છે કે અમારી પોતીકી દોલત માધી હમેસા અમે અમારા માનની જયવણી કરતા હતા, તો અમારા શરીરને ખરચે અમે ફરી રીને દોલત છુપાવે : જો તું ને કાંઈ હુકમ શાહ પાસેથી મળયો હોય તો તે તું પુર્ણ કર.”

આથી મસર પોના સાથે કેટલાક આમુકો લઈ આ-રો હતો ને ખીદ-મતગારાને આપી બોલ્યો “શાહના હુકમ મુજબ સઘળા મળી બસો ફટકા લગાવો.”

અશરારના કામો અશરારે હોય.

ઉપથી સફલ એવી તો હેવાન્યતપણે કરનામા આની કે મજની આખરીએ ફળ લગભગ મરણતોલ બોલે પડ્યો તેમના ગયા કેડે તેના સારા નશીમે બધીખાનામા એક દુસ્વાર તમીજ હતો, જેને આસપાસનાઓ દયા લાવી નેડી લાખ્યા ફળવની પીઠ તપાસી ફળ સાબરે તેમ બોલ્યો “દરદીએ કાંઈ ભુલ કીધેની હોની જોઈએ ધણામા ધણા પચાશ ફટકાજ પડેલા હોવા જોઈએ.” તો પણ આ ફક્ત ફળવને સધ્યારો આપવા માટે ને બોલ્યો હતો. એમ એ તખીમે પાછલથી કબુલ કીધું અને જણાવ્યું કે “એક જગત ફટકાથી જે અસર થાય તેવી આ બમો ફટકાથી બાપડા ફળવના શરીર પર થઈ હતી.” ત્યાર પછી તેણે ને વખતના જ્ઞાન પ્રમાણે સારવાર કીધી, અને આખરે ફળવને સારો કરવામા ને ફતહમદ થયો. તદરોરત ચતાજ લખોની બક્ષેમ કરનાર એક વખતના આ ફળવે આ વેલાએ પોતાના એક મીત્ર પાસેથી એક હજાર દીરહમ ઉઠીના વીસ અને તે ફતેહમદ તખીબને આપના માગ્યા, જેણે ને લેવા આજ ના પાડી કડાચ એ રમ્મ થોડી હશે ધારી ફળવે ખીજ એ હજાર કઢાવ્યા અને તે બે હજાર દીરહમની રકમ પેલા તમ રશીદીના તખીબને આપના મળી, જે પણ તખીમે નેસ

સાફ ના પાડી, અને જણાવ્યું કે “સખીઓના સખીને સાંભળે કરવા માટે આ રકમ તો શું પણ ગમે તેવી મોટી રકમ લેઈ લેવાય છે.”

આ તખીબની તદ્દન નીર્ધનપણાની હાલત જ્ઞાનને માલમ હતી: માટે ત્યારે તેણે તખીબના મુખથી ઉપરો વાક્ય માંબરો ત્યારે ધણે અજબ ધમ્મ જ્ઞાન પોકારી ઉઠ્યો; “શુદ્ધ અસ્લાહ! અચરાકના કામે અચરાક હોય! પણ મારી પોતીકી આગવી સધળી સખાવતોને તરુર મારે એવી આ મખાવત છે! અસ્લાહ એ તખીબની કદર જુએ!”

કલીકની ધમકી.

બારમકીઓની પડતી થવા કે? એક દીને દારૂને ચાહવાના બધીખાનામાં એક જણને મોકલી કેહેવાડ્યું કે તે જો અબ્દ અલ્લ-મલીકના બલવાની હીમચાલ વીશે કલીકને જણાવે કરશે તો ચાહવાને આગલા દરજમ પર પાછો લાવવામાં આવશે.

“અસ્લાહ કરીમા” ચાહવાએ ઉતર વાવ્યો “અબ્દ અલ્લ-મલીકને એવો હુ ધારતો નથી. પણ જો તેમ હેય તો પણ તે કેવી રીતે અને તે વીશે જણાવે કરે? સખબ, અબ્દ મારી રવેએ જાણે છે કે હમારા ન્યામનો કાણુ હતા: માટે તેમના નમીરાઓ ગેરહનસાકથી ગમે તેવી પડતી થવા છતાં કરી પણ તાઝને બેવકા થવાના નથી; માટે અબ્દ એવી બાબતમાં મારી મદદ માગે એ વીચારજ લગી કાઢવા જોગ છે. જે પ્રમાણે તે મારી સાથે આવ થવાની છે તો એવી વેળાએ શું તે એ કરતા મારી સાથે અચાચ રીતે નહી વર્તેયો હતો? અસ્લાહ ખાતર એ વીચાર તારા મનમાંથી કાઢી નાખ. કાંઈ પણ પ્રપંચ જેવું છેજ નહી. જે પ્રમાણે મેં તારા કુટુંબના આસપાસીઓને લાવક ધારી મારા સારા વખતમ આધ્યાઓ પર નેમ્યા હતા તેજ પ્રમાણે મે તેને એ આધ્યા બદલ્યો હતો, અને તેની ચલ ચલ્યથી હું તંદન સનેવ પામ્યો હતો. એની ઉચી કેળવણી અને મેમબાએ તેને એવી ઉંચ હાવને લઈ જવા મદદ કરી હતી, અને તેથીજ મારી પમદગી એ આધ્યા માટે તેની પર ઉતરી હતી.”

અ જવાબ સાંભળી દારૂન જવાદે ચુરસે યથે અને કાસીદને પાછો ચાહવા આગળ મોકલી ધમકી આપી કે જો ચાહવા એ વીશે ખરી બાતમી આપશે નહી તો તેના એટા જ્ઞાનને અવ-રશીદ મારી નખાવશે.

ચાહવાએ પોતાના હમેમના રેનથી એટલોજ ઉતર લઈયો: “અમે તારા સપાટમાં આવ્યા છઈએ; ચાહે તે તું કરી લે.”

પચમખખારે અલ-નજલને આ બીનાથી વાકેફ કરીયો અને બન્ને જે-ર પીચર વચ્ચે બેસી ગમગીન મુલાકાત યદ. કલીકની ધારણા જોઈ

બન્ને બાપ બેટાઓને ખાનરી હતી કે થોડીક પલ પછી તેઓ આ દુન્યામાં એક બીજાથી સદના છુટા પડવાના હતા.

“પણ પેદર! આજ સુધી તમે મારાથી ખુશી તો થયા છોની?”

“હા, મારા બહાલા બેટા! મારી આંખોના નુર અલ્લાહ એનો બદલો ક્યામતને દીન જરૂર આપશે!”

હારનના હુકમ મુજબ સાર પછી યાહયાથી ફજલને છુટા પાડવામાં આવ્યો અને એ એક વખતના “છોટે વઝીર”ને કલ્લ કરવાની જગ્યા લઈ જવામાં આવ્યો. સઘળાઓ ત્રાહે ત્રાહે કરવા લાગ્યાં, જે કે કલીફના દસ્તથી તેઓ શખ્તોથી પોતાની લાગણી જણાવવાની હીમ્મત કરતાં નહીં હતાં, તો પણ તેમના એહેરા બાનેનની લાગણી પ્રગટ કરતા હતા. કલીફ જેણે કે યાહયાને સકંજમાં લાવવાની આ પણ બાજી નીખેલ નીવડી: માટે કલ્લતો હુકમ ફરવ્યો અને ત્રણ દીવસ પછી બન્ને બાપ બેટાઓને પાછા બંધીખાનામાં મલવા દેવાની રજા આપી.

આ મારીતું કારણ પશ્ચં કરી લોક-લાગણીને લીધે હશે; સબબ, કલીફની પોતાની તેમ ઇન્જાજ હતો તો એ બન્ને બાપ બેટાઓને છોડી મેલવાનો હુકમ પણ આપે, પણ તેમ કરવામાં આવ્યું નહીં હતું.

યાહયાનું મરણ.

કમનશીબ જાફરના પેદર યાહયાનું મરણ ૪૦ સં ૮૦૫ માં બંધીખાનામાં એકાએક નીપળ્યું. આ વેળાએ એની ઉંમર સીતેર વરસની હતી મરણ વેળાએ તેણે પેદરેલા પોશાકમાંથી એક રકો નીકળ્યો, જેમાં આ મુજબ લખેલું હતું: “તોહોમત મુકનાર તે માથી મોટી દરબારમાં આવ્યો ગયો છે અને હવે ત્યાં થોડા વખતમાં તોહોમતવારને પણ જરૂં પડશે. તે મોટી દરબારનો ન્યાયાધીશ કદી પણ બુલ્લ કરતો નથી, અને જેની આગળ કોઈ પણ સાદીઓની જરૂર રહેતી નથી.”

આ પત્ર હારન હતુર લાવવામાં આવ્યો જે વાંચ્યાથી લખનારની ધારણા પ્રમાણે હારનપર અસર થઈ. તે તદ્દન ઉદાસ બન્યો અને તેને ધાસ્તી લાગી. તે દીવસ પછી કલીફ અલ-રશીદ ધજો ખરો તદ્દન મોકાનુરપણે ફરતો હતો. એના બીજા પણ સખતો હતા જે કુક વખતમાં આપણે જાણીશું.

ફજલની અજલ.

પોતાના પેદરના મરણ પછી બીજે વરસે જાનપર થયલા નાસુરથી ફજલ બેદેસ્તનમીન થયો. એ વેળા તે બંધીખાનામાંજ હતો. વાંચનારને વાઃ દશે કે કલીફ હારનનો એ હમગીર થાય. ન્યાયે અલ-રશીદે પોતાના એ માજી વઝીરના મરણના મમાયાર માંબત્યા ત્યારે તે બોલ્યો: “મારી પણ અજલ

એનાથી હવે ધણે દુર નથી.” અને તેમ ખરેખર બનેલું વાંચનારને જણાશે. કવીશ્વરે દીનથી વધુ ઉદાસ થતો ગયો. અરબ તવારીખ નવેગોના કેહેવા પ્રમાણે આ વખતે હાર્દનને તેની એક બેટને મવાજ કીધો કે “તારે શા સાર તે તારા સરસ ખેરખાદ બારમકી ખાનદાનીઓની કલ્લ મવાવી ?” તો અથ-રશીદે ઉત્તર વાલ્યો “આ મારૂં ખમીસ પલુએનું ઘરણું જણાવતું હોય તો હું એના ફાંસીને તુકડા કરી નાખું.”

જાફરની માદર.

કુદતો ધમામ અન્દર રહમાન, જે વળી બાદશાહી ખાનદાનને પલુ હતો તે, નીચલી વાત લખી જાય છે

એક દીને હું મારી માદરને મળવા ગયો જ્યારે તે એક અશરાફ દેખાવની પલુ ધણાજ કમીના પોશાકમાં સજ થયેલી પાકી વયે પુગેલી બાલુ સાથે વાતે વલગેલી મને જણાઈ. તે કોણ હતી તે વીશે મારી માને મને સવાલ કીધો. મેં જણાવ્યું કે તેણીને પીછાનવાતું અને માન નથી ત્યારે મારી વાનીદાએ ઓલખાણ કરાવી : “બીચારા બારમકી જાફરના એવણુ માદર ચાલ.”

જાફરની વાત સાંભરી આવ્યાથી મારી આખ્યો આસુથી તર થઈ. પલુ જુરસો દાખી દઈ ધણાજ માનથી સલામ કરી મેં પુછ્યું : “ખ્યારી માદર ! તમારી છદ્મીમા ક્યાંથી અજનબ બનાવ કયો હતો ?”

“બેઠા મારા !” જાફરની માદરે ઉત્તર વાલ્યો “એક અમમ એવો હતો કે આજના જેવા તેહેવારે હું મારી આરસો લોડીઓના સરખસ સાથે તમ હાલતનાઓને એરાત કરતી તથા જમાડતી ; તોપણ હું તે વેળા ધારતી કે મારો બેટો જાફર ખરચવા માટે મને વધુ વેસા નહીં આપીને બેઠા તરીકેની ફરજ બજાવતો નહીં હતો, પણ એજ તેહેવાર પાછો આવ્યો છે, અને હવે હું જે માગુ છું તે એટલુંજ કે મને કોઈ મારા પીછાનાં માટે તથા ઓડવા માટે ઘેગનાં ચામડાના બે કુકડા આપે.”

મેં તે બાપડીને પાયસો દીરહમ આપ્યા. જેથી તે બીચારી અતી ખુશ થઈ ત્યાર પછી મરણ તુષીક તે અશરાફ બાલુ વારંવાર અમારા ઘરની મુલાકાતે આવતી હતી. નશીબનું આ કેવું ચક્ર !

બારમકીઓની તારીફ માટે કલસ.

કમનસીબ બારમકી ખાનદાનની બાબદ હવે આપણે નીચલી એક બીના . ટપકાવી લઈ ખતમ કરીશું.

જાફર વગેરેની બચબીત કતલ પછી કલીફ હાર્દને બારમકી ખાનદાનની તારીફનો એક મખુન પલુ કોઈએ ઉચ્ચાર્યો નહીં એવો દહેરો બાહેર પાડ્યો.

હતો તે વીશે આપણે માહિતગાર થયાં છઈએ. જેઓ પણ અલ રશીદના એ હુકમનો અનાદર કરતાં જણાતાં તેમની કતલ ચલાવવામાં આવતી. આ વેળાએ જાફરનો ધબ્બાહીમ નામે એક દોસ્ત, જેણે જાફરના દુલા જીવથી ઘણી મદદ મેળવી હતી તેને જ્યારે જાફરના કતલ થવાની ખીના સાંભળી ત્યારે તેના પર એટલી બધી અસર થઈ કે ગમ જીલાવવા તે શરાબના શીશાઓ પર શીશાઓ ઉઠાવવા લાગ્યો અને દરેક ખાસે જાફરની તારીફ કરી રડતો હતો; એટલુંજ નહીં પણ એના ખુની પર વેર લેવા કસમ ખાવા લાગ્યો.

ધબ્બાહીમના પોતીકા બેટાએ તેમજ તેના એક ખાગસરાએ આ ખીનાથી કલીક હાઈનને વાકેફ કરીધો, જેણે ધબ્બાહીમને મેહેલમાં તેડાવી મંગાવ્યો અને ઘણી દોસ્તીનું દોલ ધાલી કલીકે તેને શરાબ પીવાને લલ-આવ્યો, શરાબની અસર પોતાના ધારી રાખેલા શીકાર પર થતી જોતાંજ જાફરની તારીફ કરતો કલીક રડવા લાગ્યો અને જણાવ્યું કે તાજ કરતાં એ દોસ્તને શુભાવવાનું દુઃખ મોટામાં મોટું હતું. વળી જાફરની કતલ પછી તે કોઈ દી સુખે ઉઘાયો નહીં હતો. આ સાંભળી ધબ્બાહીમે આંસુ ટપકાવ્યાં અને કલીકને જણાવ્યું કે એ માટે કલીકે પોતાનેજ દોષ દેવો ધટે છે, અને જાફર જેવો ખીજે કોઈ પણ મળશે નહીં શરાબની જુમમાં ધબ્બાહીમ પાસે એટલું અંકાવી અલ-રશીદ આપ દેતો ઉઠ્યો અને સેજ પક્ષમાં તો બારમકી-ઓની દયા ખાનાર મુરદું થઈ પડ્યો.

આ પ્રમાણે સંભાવતે બહાદુર, દયાલુ, ચચલ અને સઘળા વાતે શ્રેષ્ઠ ગણાતાં બારમકી ખાનદાનીઓ કલીક હાઈનના ગુરસાના ભોગ થઈ ક્રમેને ક્રમાં. જે કે તેઓ સેંકડો વરસ થયાં આ દુન્યામાંથી સદાના ગુમ થયાં છે, તોપણ તેમની તારીફ આજે પણ યાદગાર રહી છે અને હવે પછી રહેવાની. આપણે હવે એ પર પરડો નાખી જાફરની કતલ પછી વધુ બનેલા થોડાક બનાવોની ખીના ટપકાવી લઈ આ પુસ્તક અંતમ કરીશું.

સાંઈ બનેલો શાલજોડો.

અલ-રશીદના સઘળા કુટુંબીઓ કાંઈ એ નામદારની પેઢે મોજ મગ્નહમાં ચકચુર નહીં હતા. તેનો પોતાનો એક છોકરો ઉદાસપણે ફરતો અને સોલ વરસની ઉંમરથી સાંધની જીંદગી ગુજારતો. કલીકે તેને કપકો દેતાં કહ્યું : “ તું શાહોને ખરાબ લગાડે છે. ” આથી એ શાહમદાએ ઉતર વાળ્યો : “ તમે પીરોમાં મને ખરાબ લગાડો છો. ” ત્યાર પછી એ મેહેલ છોડી ગયો અને એક સાધારણ કડીઓ બની રોજ મેળવતો. તે ફક્ત એક દીરમ અને તેનો છોકો ભાગ માંગતો. પાછવી રકમથી તે પોતાનો ગુજારો કરતો, જ્યારે દર દીરમ ગરીબોને ખેરાત કરવામાં વાપરતો. પોતાના મરણ

વખ્તે દારૂન પર એક વીટી મોકલી, જે પરથી એ ઓલખાઇ આવ્યો હતો. આગદાદ છોડી જવા પડેલી દારૂનને ફરજ

બારમકીઓની પડતી સાથે કલીક દારૂનના સઘળાં ખાતાંઓની પડતી શરૂ થઇ. ગોયા યાહયાના પેલા યાદગાર શબ્દો ખરા પડતા જણાવા લાગ્યા. કુદરતના કેપતું બાઝાર હવે નેહપર ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવા લાગ્યું. બારમકીઓની તથા તેમના ખેરખાહોના નાહક ખુનો રેડાવાથી સારા આગદાદ રોહરમાં એવી નો નકારી અસર લોકમાં ફેલાઇ કે પોતાના મને તેવા તાસ તથા કલીકાતની સત્તા છતાં કલીક દારૂનને વીચ લાખ માણસની વસ્તીવાથી એ પ્રખ્યાત રાજધાની (આગદાદ યાને “ ધનમાફનો બગીચો ”) છોડી જવાની ફરજ પડી, અને તેણે રક્ષા રોહરમાં પોતાનો મુકામ કીધો. કુદા ખાતે મુકામ કરવાની તેની ધણી મરજી હતી, પણ ત્યાનાં લોકનો મોટો ભાગ અધીની ઓલાદનાઓપર દવેલા હોવાથી તેણે એ વીચાર પડતો મેલી રક્ષા રોહરમાં રાજમુકામ કીધો. જે કે એનાં કારણમાં એ શાહ જણાવતો કે મેસોપોટમીયામાં વારંવાર સક્કમી ઉઠતા બલવાઓને તરત દાખી દેવા તેનાથી બને માટે તેણે એ શાહ લીધો હતો. કડાચ કુદા ખાતે પગલ નહી નાખવાતું એ કારણ ખરું પણ હોય.

હમઝેહનો બલવા.

ખોરાશાનમાં દમ્તામી ધર્મમાં વટલેલા ધરાની ઓલાદનાઓતું પ્રબલ ધણું નેથી એ હીમ્મતી જાત હમેશાં દારૂનને ધણી મેહેનત આપે. બખેડાઓ ઉભા થતાં ત્યાં વાર લાગે નહી. આમય ઓમ્મય વંશ ઉધુ વાસવામાં અણુ મોરમેમ શકતીવાન થયો હતો, અને હવે અખ્યાસ વશના પણ તેવાજ હાલ થાય એવાં ચીન્હો દીરવા લાગ્યાં. ૭૪૬ ના સાલમાં હમઝેહ ઇબ્ને અટરકે કાહીસ્તાન લુટીને ત્યાંના રહેવાસીઓની કતલ અવાવી ખુશીજ ખાતે પગલ નાખ્યો. હીરાતનાં હાકેમ હસો બેધ્ધાઓ સાથે તે પર કુચ કરી ગયો. લગાઇ થઇ તેમા તેની હાર થયા ઉપરાંત એ હાકેમ માર્યો ગયો. આથી કલીકના દુકમની રૂએ ખોરાશાનના હાકેમ અબી ઇસાએ પોતાના બેટા દુરોનને દરા હનર માણસની ફાજ સાથે એ બળવાખોરોને શીક્ષા કરવા રવાના કીધો પણ તેણે હમઝેહ પર હુમલો નહીં કરવાથી તેની જગે તેના બાઇ ઇસાને સરદાર દાખલ નેમવામાં આવ્યો. પેહેલાં ઇમાની હાર થઇ, પણ આખરે ધણા બળવાખોરોને મારી નાખી ફતેહ મેળવવા તે શકતીવાન થયો. આ જોઇ પોતાના બાકી રહેલા ચાવીસ મોબતીઓ સાથે હમઝેહે કાહીસ્તાનમાં આસરો લીધો. ૧ બળવાખા ભાગ લેનારાઓ પર ઇમ્માએ મખ્ત કીધો લીધો તેણે ત્રીસ

હમર કરતાં વધુ રહેવાસીઓની કતલ ચલાવી અને જે સઘળાં મયકાં બળવાખોરોની તરફ જાણ્યા હતાં તે સઘળાં બાલી નાખ્યાં. ત્યાર પછી હમજેહ વચ્ચે આમનસામન થોડીક ઝપાંઝપી થઇ અને આખરે બન્ને વચ્ચે સલાહ થઇ.

દહીરની કુરતા.

પણુ એ લડાઇ થા ઝપાઝપીઓ દરમ્યાન યુરોજના હાકેમ ટહીર દુશીને બળવાખોરોને મારી નાખવાની જે રીત અખત્યાર કીધી તે ધણીજ કમકમાત બરી હતી. જે પણુ તેના હાથમાં સપ-કાતો તેને બે ઝાડોની મજબુત ડાલીઓ એક બીજા સાથે મલી જાય તેમ જોરથી ખેંચાતીને એક તરફના ભાગ સાથે કમનશીબ બંધીવાનોના જમણા હાથે તથા પગે બંધાવતો, બ્યારે બીજા ભાગ સાથે ડાબા હાથે તથા પગે બંધાવતો, અને ખેંચી રાખેલી ડાલીઓ છુટી મુકવા પોતાના માથુસોને હુકમ કરતો. આથી ઝાડની ડાલીઓ પોતાની હાલતે પુગવા એકદમ ખેંચનાણુ કરતી, જેમ કરતાં કમનશીબ બંધીવાન ચીરાઇ જઇ તેના બે હાડચાં થઇ જતાં, જે દેખાવ ટહીર નીરાંતે જોતો. હાલનના મરણ પછી અદર અંદરની જે લડાઇઓ થઇ તેમાં એ ટહીર ધણી જાણુમાં આવ્યો હતો.

અલી ઈસાનો ફક્કાઇ

બળવાખોરો પર અલી ઈસાની ફતેહ પછી ખોરાશાનનો એ હાકેમ લોકો પર જુલમ કરી પોતાના ખીમાં તર કરવાના કામ પછવાડે મડ્યો. બ્યાં પૈસા ત્યાં ન્યાય, એવાં કામોથી તથા જેટલુ બને એટલું સાચવવાના તેના કાર્યોથી રહેવાસીઓ એટલા નો ત્રાહે ત્રાહે ખોદારવા લાગ્યા કે તેઓએ ઉપરાસાપરી અલ-રશીદ પર અરજીઓ મોકલીને આ બાબદસર તેહેકીક કરવા અરજ ગુમરી. આખરે પોતાના બન્ને બેટાઓ સાથે અલ-રશીદ રહે શહેર ગયો અને ત્યાં હાકેમ અલીને તેડાવી મગાવ્યો. પણુ એ હાકેમે અલ-રશીદને એટલું બધુ નો નજરાણું બેટ આપ્યું કે હારન સામે એ હાકેમની તારીફ કરી સાંથી કુચ કરી ગયો. પોતાના લાભોનો આ મુજબ સંપુર્ણ નાચ થતો જેઠ ખોરાશાનીઓ ઘેલા દેવાના બની ગયા; અરબ રાજકરનાઓ પરનો નેમનો ધીકાર બેવડાં જોય સાથે વધ્યો ચાલ્યો. આવો મામલો હતો તેટલાં નામચીન બાપડાં બારમકીઓની કતલની બીનાએ નેમના મનપર ઘણીજ ખરાબ છાપ બેમાડ્યો અને તેમના ધીકારે મેજ વખતમાં બેવડું જોય પડ્યું. મામલો એટલો તો બારીક થઇ પડ્યો કે જો દાઇ નેમની મરગી લેવા બાહર પડે તો એક પક્ષમાં હમરો ખોરાશાનીઓ તેના વાવવા દેહ બેગ મગે. આવો સરનાર પણુ

બાહર પડ્યો. અથુ મોસલેમના બચવા વખતે કપાઈ ગયલા નર નુરમનો તે નળીરો રશી લીધે હતો, આ રશીની આગલી હકીકત અજ્ઞાન પ્રીતમની છે.

જ્યાં મન ત્યાં મુકતી

કલ્પીક દારૂનના છુટકારો મેલવનાર એક ગુલામની આગવી બાયડી પર એ રશી મોટીત પડ્યો. આ ગુલામ પોતાની પરણેતરને છોડી ગયો હતો અને તે બાગદાદમાં બીજું ઘર માંડી રહ્યો હતો. હવે આ ઝોરત તવંગર હોવાથી આ ગુલામને ધણો પણ સહમગત્યા છતાં તેણીને તસાક આપવા ના પાડતો, અને તસાક વગર તેણીથી કાંઈ બીજા સાથે પરણાય તેમ પણ નહીં હતું. ગુલામની મતલબ તેણીના મરણ પછી એ દોલત પોતાની કરવાની હતી; પણ રશીએ એને તોડ મોઢી કાઢ્યો; અલ્પ ઇસલામ પરથી તેણીને વીચામ ઉડી ગયો છે એવો ટાંગ કરવા તેણીને સહભાગી; જેથી પેમા ગુલામને પોતાની એ તથા હીધેલી ઝોરતને તવાક આપવાની ફરજ પડી.

જ્યારે કલ્પીક આ બીના માંબળી ત્યારે તે ખુબ ગુરસે બરાયો અને રશીને કેદ પકડી બાંધી મારવા તથા તે ઝોરતનો ચેહેરો કાઢો કરી ધધેડે ખેસાડી તેણીને રસ્તાઓમા ફેરવવા દુકમ કીધો. દુકમનો પેટેકસો ભાગ અમલમાં મેલવામા આવ્યો, પણ બીજામાંથી તેઓ છટકી ગયાં. બધીખાનામાંથી છટકીને રશી નાકો અને અવી છમાને આસરો લીધો. પણ જ્યારે તેણે જોયું કે તેની પરણેતરને નેનાથી દુરજ રાખવાની મુકતી કરવામાં આવી હતી, ત્યારે તેણે ખોરાશાનીઓની ઉરકેરાયલી હાવવને લામ લેવા કોગેમ કીધી.

રશીની કતેહ.

અવી છમાની આલથી લોક બસવો કરવાને તૈયાર થયું : માટે લીખ-તવાન અને ખુબસુરત રશીની અરજનો તેઓએ ધણુજ જોસ સાથે જીતર આપ્યો. હુંક વખતમાં રશીની સરદારી હેલ હજારો માણુમો લડવા તૈયાર થયાં. આ બસવો સમાવવા અવીએ પોતાના બેટાને મોકલ્યો, પણ તેની હાર થવા સાથે તે માર્યો ગયો. અલી હવે પોતે જાને સામો લડવા ગયો પણ રશીના લડકરે તેને મારી હણ્યો. આથી ખોરાશાનીઓમાં જજર શુર છુટકું. બસવાનો વીરતાર વીજળીક ઝડપે વધ્યો. બહુજું લોક પણ સામેન થયું. તેઓએ અવીના અમલસરેની કતલ ચવાવી અને તેને મેહેલ છુટ્યો. સધળી બાબુથી મીકશત મળ્યાથી અવી મરવ ગેરુર નાકો અને શું જનું હતું તે કલ્પીકને કહેવાડ્યું. તેપણુ જવવાખોરોએ શરઆતથી બાગેખુલદ જમ્યાનુ હતું કે તેઓ કવીરની સત્તા મામે ચતા નથી, પણ તેમને અવી હાકેમના જુલમેની સામે ચવાળી ફરજ પડી હતી. તેમની ફરયાનુ મુળ નીરમુલ કરવાની હારને

હવે ફરજ પડી; પણ ખીજ હાથપર અલીના સ્થાપીતમાં લઇકર તથા નાણું
હવું: તેથી કામ ચાલાવથી અગવવાનું હતું.

હરકેમાલની કુનેહ.

પોતાના ખાણજ વીસ્વાસુ સરદારોમાંનો એક હરકેમાલ નામનો હતો,
તેને હારને આ કામ માટે પસંદ કર્યો. આ સરદાર ખુન્નાદે ધરાની હતો.
માટે ખોરાશાનીઓના સ્થાપીત તે પુરતી રીતે વાકેફ હતો.

કલીકે એ અમલદારને જોશાવ્યો અને કહ્યું: “તુંને એક ધણુંજ
ખારીક કામ હું સોંપું છું. વખત આવવા તુલકિ તારે એ છુપું કામ બાહેર
કરવું નહીં, જે તારા ખોરાકને પણ તે વીસે સંસારી જણાય તો તેને
નાશ કરજે. હું તુંને આજથી ખોરાશાનનો હાકીમ નેમું છું. જે એ ખીનાથી
અલી હસા વાકેફ થશે તો તારી સામે હથાર લીડી લડશે. લશ્કરમાં
એડી પાલ ફેલાવ કે તું અલીની મદદે જાય છે. લેફ્ટીન મરવ પોહોંઆતજ
તેને કેદ કરજે અને જે સધળી અસલેઆમનો તેણે લોક ખામેથી છીનવી
લીધી છે તે સધળા તેમના માલિકને તપુરફ કરવા તેને ફરજ પાડજે.”
હા-ને ત્વર પડી પોતાની અધી સધળી સનહ તેને સ્થાપીત કરી તેને
ખોરાશાનનો હાકીમ નેમયો. સધળાં મળી તેણે ચણ ફરમાનો લખી આપ્યાં.
એકમાં વ્યવસ્થા સ્થાપવા નવા હાકેમને મદદ કરવા લશ્કરને હુકમ કર્યો
હતો; ખીજો દટરો ખોરાશાનીઓ જોમ હતો, જેમાં કલીકે તેમની ફરમા-
દોનો નીરણુ કરવા કબુલાત આપી હતી; તથા ત્રીજો રૂકે અલી પર
ભરેયો હતો જેમાં લોકોનો આદર કલીકાત પરથી નીકળી નવ્ય એવા ઉપાયો
લેવા માટે અલીને ધણજ ગરમ રાજદોમાં દપકો આપ્યો હતો.

પાંચ હજારની સैन्य સાથે હરકેમાલ કુઆ કરતો ગયો. પોતાને
ખરખર મદદ કરવા એ આગ્યો હતો એવું ધારી અલીએ તેનો સારો આદર-
સ્તકાર કર્યો, અને સેકેર ફરવાન વેર તેને એસ્નેકબાસ લેવા મયો. તેએ
મેલેકમાં આવ્યા. અને જણા બોજન જમ્યા પછી લાગ જોઇ તથા હાકીમે
આવીને કલીકતું ફરમાન ખતલાખ્યું. તરતજ અલીને તાએ કરવામાં આગ્યો. તેને
જાણર પેહુરાવી મરજીદે મરજીદે કેલક દીવમ સુધી ફરગ્યો અને જે સધળાં-
ઓની અસલેઆમત તેણે પચા II પાડી હતી તે અધળી કબુલાખ્યું.

ભરતીમાં ભરતું

ખાદેર અથવા ફેલાવવામાં આવી કે જે માફ ખીજકન સધળી તેમના
અસલ માલિકને સ્થાપીત કરવામાં આવનાર હતી. ખોરાશાનીઓ આથી
નરમ પડ્યા.

પાંચી તેમને તથા મીક્ર રાજા જીવ રનાના એક કટ પર બેગાડી

અલીને મક્કા શેહેર મોકલ્યાની દીધો. તેના સઘળાં બેગાઓ તથા મીત્રાને બંધીવાન કરવામાં આવ્યાં, અને પાંચમો ઉટ પર લશ્ચ એટલો તેનો ખામતો તેમજ લગભગ માત્ર ચાર કરોડ રૂપ્યાની છીમ્મનનું નગર જપ્ત કરવામાં આવ્યું. અલમતાં ! આ સઘળું તાજની લીજેરીમાં મધુ અને જોરાશાનીઓ દ્વારા ચોલતા રહી ગયા. ફકટ મરવના કોઠે બસો ભાગવા ધમધારૂં માગણી કર્યાથી માછ હાકમ અલીએ જુલમ કરી તેમની સોરેથી જે લીધું હતું તે તેમને ચોડું ધણ પાછું આપવામાં આવ્યું.

ફજલ શાહનની સલાહ

આ વખતે રશીના બળવાએ વધુ લશ્કર રૂપ લીધું; ત્રાન્સેક્સના વાસો આખો પ્રાંત બળવામાં જોડાયો. ત્યાં સુધી મદદ આવે નહીં ત્યાં સુધી આગમ નહીં વધવાનું હરોમાહનું લશ્કર હઠ લાઇ બેઠું. આ ખબર કલીફ અલ-રશીદને પુગાડવામાં આવી, જે પોતે લમકના મેદાનમાં બાહર પડવા તૈયાર થયો.

દીનરી સને ૧૯૨ માં અલ-રશીદ બાગદાદને રસ્તે જોરાશાન જતા રક્ષાથી ઉપડ્યો. આ નવું રાજ્યધાની શેહેર તેણે અલ-કાસીમના હવાલામાં સોંપ્યું. શાખન મહીનાની પાંચમી તારીખે તે નહરવાન જવા બાગદાદથી ઉપડ્યો. આ માછ રાજ્યધાની શેહેરની લગભગ તેણે પોતાના ખીજા બેટા મામુનને સ્વાધીન કરીધી.

ચરખ તવારીખ નવેમો લખે છે કે કલીફ હાર્નના વીઠાચ થયા કેડે ફજલ શાહન નામના એક ધરાની અમલદારે પોતાના મોઠ મામુનને બાજીબ્યું: “કડમ અલ-રશીદને શું વીધ્યો નહરો તે આપણે જાણતા નથી; અને જોરાશાન તો તમારો પોતીકો પ્રાંત છે. થણુ મેહનશાહ બાતુ ઝોગીદીની મદદથી તમારા બાઇએ તમારી ઉપર ઘણો લાભ મેળવ્યો છે અને હજી તમારા હકોપર ત્રણ મારવા કોરોશ કરે છે. કડમ હવે પછી એ કલીફાતનો ધણી થણુ થય. તેનાં મધળાં બેગાઓ હમેશી ટોનાના છે. મારે નામવર કલીફ હાર્ન સાથે જવાની તમે હઠ લેવો.” મામુને આ સલાહપર અમલ કર્યો અને ઘણીક રીકણક પછી આ બાગદાદમાં ફોદ મેળવી.

સલાહ આપનાર આ ફજલ શાહન ધરાની ઝોશાને અને બાર-મકી ખાનદાનનો હતો. પેહેલ્વાં તે માજલ્લસનાન ધર્મ પાવનો હતો પણ પાછળથી વડી જઈ તેણે હમયામી ધર્મ અખત્યાર કરીધો હતો. શાહમાલ મામુનના એક શીક્ષક દાખત તેની નેમણુક કરવામાં આવી, અને એ ઝોશાની રૂએ જવાન શાહમાલ પર સારે કાચુ તેણે મેળવ્યો.

શાહનદાઓ વચ્ચે ગુરકા ગુરકી

પણ ઇસલામી સત્તા ધીમે ધીમે નબલી પડવાનું કારણ હમેશાં શાહોના મરણ પછી આપ આપસમાં રાજ્ય કુટુંબમાં જે ખુનામરકી ચાલતી તે હતું. કલીક હારનના મરણ પછી પણ એજ મુજબ અને એ ખુદ્દે ખેલું દીસવા લાગ્યું.

સુદ્ધ અરબ લોહી ધરાવતો શાહનદો મહમદ અલ અમીન હતો. તે હારનની પીઠણ પરણેતર ઝાખીદીને પેટનો હતો. ન્યારે ખીજ હાથપર અબદલ્લા અલ મામુનની માદર ધરાની લોહી ધરાવતી હતી. એ બંને શાહનદાઓની ખાસત તથા ચાલચમણ વીશે આપણે અત્યાર આગમચ વાકેફ થયાં છીએ.

રાજ ગાદીપર ફાણુને બેસાડવો એ સવાલ હારનને ધણે ગુંચવાડમાં નાખતો. એક હાથપર તેને ધણોખરો કાણુમાં રાખનાર ઝાખીદી હતી, ન્યારે ખીજ હાથપર મામુનની હુસ્યારી વગેરે ગુણો સરસાઈ ભોગવતા. અમીન કુદરતી રીતે અરબો તરફ ધલેલો, ન્યારે મામુન ધરાની એલાદનાઓ પર ચાહ દેખાડતો : આથી ખુદ રાજ્યમાં ઇસલામીઓ જે ભાગમાં વેહેંચાઈ ગયા હતા, અને પોતાના માનીતા શાહનદાઓ પર જન દેશાની કરતા.

હારનની મજબુત ખાતરી થઈ કે તેના મરણ બાદ બંને શાહનદાઓ જંગના મેદાનમાં બાહરે પડવાના : તેથી એ નાસકારક પગલાંને અટકાવવા રાજ્યને જે ભાગમાં વેહેંચી નાખવા હારને દરત કીધો. મામુનને પુરું તરફનો ભાગ આપ્યો, જ્યાં ધરાનીઓનું પ્રબલ હતું, અને ગોઠવણ કીધી કે મામુને પોતાની રાજ્યધાની દાખલ મર્ધ શહેરને પસંદ કરવું ; ન્યારે અમીનના હવાલામાં અરબરનાન, ધરાક, સીરીઆ, મીસર અને એફ્રીકાનો ઉતર તરફનો ભાગ સોંપ્યો, જ્યાં આગળ અરબોનું બેસ વધુ હતું. આથી અમીનના હાથમાં બાગદાદ અને પવીત્ર શહેરો આપ્યા ઉપરાંત કુલ ધમાનીઓના શાહ દાખલ તે ગણાય. બંને શાહનદાઓમાંથી જે કોઈ મરણ પામે તો તે વેળાએ જે જીવતો હોય તેને સ્વાધીન મધ્યું જાય.

એક લખત.

ઉપર મુજબની ગોઠવણ પ્રમાણેનું એક લખત ચાને ખીજ રાખ્ટોમાં બોલે તો કલીક હારનનું વચ્ચનનામું ધડી કાઢવામાં આવ્યું. કલીક હારન ધણો ધર્મી હોવાથી એ લખત પર પોતાના બેટાઓની સદી લેવાડવા પવીત્ર મક્કા ખાને તેમને તે લખતે. ત્યાં ગયા કેટ બંને બેટાઓ પામે એ પ્રમાણે અમલ કરવા મોગંડ લેવાડ્યા અને એ પ્રખ્યાત દરતાવેજ પર તે પીઠ

જ્યામાં હાજર રહેલા વઝીરો, કિમરાએ, વગેરેની સાથે લેવાડી, અને પરીજ કાળેહના મકાનના દરવાજા પર એ દસ્તાવેજ યોડાક વખત સુધી આમ તથા અમલદારોને માટે તાંગવા દુકમ કીધો. પણ જે શુખ્સને એ કામ સોંપ્યું હતું, તેના હાથમાંથી તાંગતાં એ દસ્તાવેજ સરી જઈને ભેંજ પર પડ્યો; મક્કા હાજર રહેતાંઓએ એ બનાવ અવશ્યક બધો જનમે વીચાર્યો.

પણ આ બાગ્યાદી લખન યજ્ઞ છતાં કવીરૂ હારનની ખાતરી થઈ નહી. પોતાના મરણ પછી જન્મે શાકુન્તલો બર એક બીજાની સાથા જશે એ વીશે કમો શક તેના મનમાં રહ્યો નહી.

પણ બ્યારે એબીદીને આ લખનની ખબર પડી ત્યારે તેણીએ કબીરૂ કહી રીને કવીરૂને કપકો આપ્યો કે એ રીતે તો મામુનને લશકરીઓનો કબજો આપ્યો હતો. સત્યજ, મામુનને સોંપેલા પ્રાંતોમાં લશકરીઓનું પ્રબલ થયું હતું.

“ મારા કામોની વચ્ચે આવનાર તું કોણ થાય ? ” હારને કુસ્તાથી કહ્યું “ તુંને એમાં શી સહમત ? તારા છેકસને મેં સવાહ સંપન્ન વાયો ભાગ સોંપ્યો છે, બ્યારે અમલદાર મામુનને તેને લાક્ષના થયું તોફાની ભાગ પર નેમ્યો છે, બ્યાં લશકરીઓ તથા નાણાની હમેશ થયું જરૂરયાત રહેતી આવી છે. મામુન તારા દીકરાને હેરાન કરશે એ બીના હું કયું કરવો નથી. સામુ મને ધારતી છે કે તારા દીકરા તેને હેરાન કરવા તુફાન જગાડશે. ”

હાલુસો માટે હારનનો શક.

હારનને ખોરાશાન તરફ જતાં આપણે જોઈ ગયાં છે. તે વેળા તેની તનરોસ્તી જાણ દીક નહી હતી : અથી અમીન તેમજ મામુનની તરફવાજાઓ થયા દુસ્વાર રહેતા, અને હારનના મરણ પછી ફરી રીને વર્ત્યું તેની આપ આપસમાં ગોઠવણ કરતા ; અને તેમને લાંબો વખત તે માટે કોમતું પડ્યું નહી.

રસ્તામાં હારને પોતાના મીયાદીજ અમ સાજાહ તલ્લીને કહ્યું : “ હું નહી ધારતો કે હવે હું થયું દહાગ કહાડીશ. મને શી લાગણી થાય છે તે તું જાણતો નથી ! ” સાજાહે તેને હીમ્મત આપવા કોરોશ કીધી, પણ હારને મગમીન વીચારે એક દરખા નીચે આગરે લીધો અને પોતાને યોડાક વખત એકથો રાખવા હજુરયાઓને દુકમ કીધો ત્યરપછી પોતાક ઉપરી કમર અસપાસ વીટાલેયો એક રેશમી કમરબંધ પોતાના મેજબનીને દેખાડતાં કહ્યું : “ હું થયુંજ દુઃખ ખમું છું ; પણ કોઈને એ વીશે જલાવવા હીમ્મત કરવો નથી. મજબ, મારા જન્મે બેઠાઓની તરફના મસુખે મારી અસપાસ બમે છે. અલ-મામુન તરફથી

મમર મારી પર નીગાહ રાખે છે, જ્યારે અમીનની બાબુથી ગેશ્વીયલ ક'પ્તને બાબતીશુ કાગડે ડાબે જોય છે. અહીં જોવો કોઇ પણ નથી જે મારી આવી પુએલી અજલ વીશે કલાકો બલકે પણ ગણતો નહી હોય. તું માનતો નહી હોય તો તારી ખાતરી કરવા એક ઘોડો મારે માટે મંગાવ, અને તું જોશે કે તેઓ મને દોડારી નાખવા ખામખા દુરઅલ જનવર લઇ આવશે, પણ આ વીશે કોઇ આગળ બોલતો ના. ”

કલીકની ઉમ્મર જ્યાદા કરવા સાબાહે બંદગી કીધી. પણ જ્યારે દારૂનની સ્વારી માટે ઘોડો લઇ આવવામાં આવ્યો ત્યારે કલીકના કેહેવા પ્રમાણે આબાદ નીવડ્યો. કલીક ફક્ત સાબાહ બહુ નજર નાખી અને એક પણ શબ્દ ઉચાર્યા વના ઘોડેસ્વાર થયો.

આ બનાવ ખુદશું દેખાડે છે કે ખારમકીઓની નારવા કલ્લ પછી જગતને ફકરાવનાર કલીક દારૂનની શુદ્ધીના બાકીના દહાડા કેવા કંગાસ હતા. પોતાની મતલબ કહો યા બીજાના કહેવાથી કહો. મગરૂરીથી દોરવાઇ તેણે પોતાના સૌથી સરસ દોરતોનો નાશ કીધો. પોતાના ખેરીઓનો ચાહ કમી કીધો અને પોતાની રૈયતની આગલી જનફેશની અને ખ્યાર વધારવાના ઉપાયો લેવાને બદલે ઉપલી કલ્લથી તેમના મનમાં દેહેશન ઉત્પન્ન કી રી. પોતાના બંને બેટાઓ તેના મરવાની રાહ જોતા ડોળા ચુરકતા હતા, એ બીનાથી અલ-રશીદ તમ્બ માલીતગાર હતો. “પરશીયન નધદસ,” “નવી અરેબીયન વાર્તાઓ” તથા “અરેબીક નવી કથાઓ”ના એ હસમુખા મહાન નાયકને પુરતી ખાતરી હતી કે તેના મરણ બાદ તરતજ તેના બંને બેટાઓ એક બીજાને કચડી નાખવાના ઉપાયો લેશે: જેથી કલીકને મોટો ઘોકકો પુગરાનો. આ વીચારે તેને જે શરીર વેદના થતી તે પોતાના તખીયને પણ કહેવાની તેની હીમ્મત થતી નહી હતી, યા બીજે ઘોડો બાંધવા પોતાના હજુરીઆઓને પણ ફરમાવતો નહી હતો. ડુંકમાં તેની આ વેળાની શુદ્ધી દુઃખદાયક હતી.

ખારમકીઓને અલ-રશીદ ચાહ કરે છે

આ કુચ વેળા હર ધડી પોતાના વઝીરો તથા અમલદારો વીશે કલીક દારૂન ધગી પણ નામરજી છતાં ફરયાદ કરતો; પણ આ ખુદશું દેખાડતું હતું કે ખારમકીઓની સ્વચ્છ મલાહો તથા કુનેહો દારૂને પોતાને કાચે ગુમાવી દીધી હતી, અને તે વીશે તે બાનેનમાં સમજતો હતો.

હકવતના પડાડો જોડાયા પછી તેણે કરમાનશાહ ખાને પડાવ નાખ્યો અને લશ્કરીઓ સનમુખ વાઝ કીધી: “પુર્વ તથા પશ્ચીમે આપણને મેડુનતમાં ઉતરતું પડ્યું છે. પશ્ચીમ હવે સાંતી બોગવે છે, અને જો કે

યાહ્યા તથા તેના બેટાઓ મને મન કરવા રહ્યા નથી છતાં પુરવને કેમ સાંત કરવો તે હું જાણું છું.” આ બાણ્યુ વેળાએ તેનો નવો વઝીર ફજલ રખીઆ હાજર હતો. સર્વને ખુદે ખુદું જણાવું કે અલ રમીદ હવે બાર-મકીઓની ખુખી પાછી પીછાનવા લાગ્યો હતો.

નવો વઝીર ફજલ રખીઆ.

ભારતની કલ પછી હારને ફજલ રખીઆને પોતાનો વડો વઝીર કરાવ્યો. આ શખ્સનો બાપ હારના પેદર અલ-મેહેદીનો વઝીર હતો અને તેણે પોને કલીક અલ-હાડીના ડુંક મુદતના રાજ વેચાએ વઝીરાત ભોગી હતી. હારન અલ-રમીદ તખ્તે આવ્યાથી વઝીરાત બારમકી યાહ્યાના હાથમાં ગઈ. પણ યાહ્યા આ માણ વઝીર તથા તેના કુટુંબ તરફ તીરસ્કાર દેખાડે. માટે તે બારમકીઓની પડતીથી દલગીર થાય એ બને નહીં તેવું હતું. વળી બારમકીઓના નાશ પછી તેને વડી વઝીરાત મળી અને અરબ પક્ષવાલાઓનો તે મુખી થયો.

કલીકનો યાદગાર ખવાએ ખયાલ

મહાન કની શીરદુમી તુમીની જન્મ ભુમી તુસ ગામ નજદીક આવતાંજ કલીકને એટલી બધી તો નમ્રતા થઈ તથા ઠાક લાગી કે તે છુપાવવાની સઘળી કોશિશ વ્યર્થ ગઈ અને તેના હજુરીઆઓ તાજ-પાલખીમાં બેસાડી આગળ વધ્યા. તેની આવી હાલતથી સઘળા લશકરી અમલદારોમાં મોટી ઉશ્કેરણી આવી, જે બેતાંજ હારને પાછો ઘોડાપર બેસ્વાની યત્ન કીધી કે જેથી લશકરીઓમાં વિસ્વાસ બેસે. પણ તે યત્ન વ્યર્થ જતાં તેણે ઘોડો બદલીને એક બીજા શાંત ઘોડાપર અને છેલ્લા એક ધધેડાં પર બેસ્વા કોશિશ કીધી, પણ નબલાઈ, ઠાક તથા બનમા થતા ફખારાને લીધે તેનાથી તેમ થઈ શક્ય નહીં. આ જોઈ તેણે પોકર માર્યો : “ બસ, મને પાછો લઈ જાવો ! મને પાછો લઈ જાવો ! અલાહ કસમ ! આદમીઓ ખરા છે ! ”

હારનો તર્કાબ ગેઝોબ લખે છે કે એક દીને રક્કા ખાતે એ પાદશાહી ધરાકની તખ્ત બગડવાના સમાચાર સાંભળી તે તેની હજુર ગયો તો અલ-રમીદને બાગે આખો ઉઘાડવા યા હાલચાલ કરવાની હાલતમાં પડેલો દીડો. તેની બીમારીનો સગમ પુઞ્જાં અલ-રમીદે ખબર આપી કે આગવી રાત્રીએ તેણે એક બર્બકર ખવાજ દીડો હતો ; જે તેના મગજમાંથી ખસ્તો નહીં હતો. તે નામવરે ખુલાસો કીધો કે “ એ ખવાજમાં મેં એક પરીને હાથમા શમશેર લઈ ખુદલા બાજ સાથે બોધ. તેણીની આસ-પાસ સફેદ રોશની ફેલાઈ રહી હતી. પરીના ડુંકમથી એક ધરતી મને

પોતાની ગરબ પર એસાડી વીજળીક ઝડપે બાગદાદ શેહેર છોડી ગયો બ્યાગે પેલી પ્રકાગવાલી પરી અધારી રાને રસ્તો દેખાડવા અમારીજ પેડે હવામાં આગળ આગળ ઉડવા લાગી. એ મુજબ અમો પહાડો, નદીઓ વગેરે વટાવી ચાલ્યાં. આખરે એક ગામમાં અમો ઉતર્યા. મેં તે વેળા પોતાને એક પતંગ પર પડેલો દોડો. એકાએક એક બાણીનો હાથ મારા પતંગમાંથી બાહર નીકળી આવેલો મેં જોયો ; લેકીન તે દોણનો હતો તે હમણા હું તદ્દન વીસરી ગયો છું. આ હાથ લાલ માટી પકડી મને દેખાડતો ઉભો. તેજ વેળાએ પેલી શમશેર સાથની પરી પોતાના હાથમાંની શમશેર તે હાથ તરફ દેખાડતી બોલી : ‘ અહી આ જાનની મીતી છે ; એમાં તારું શરીર ઠકનાશે. ’ મેં એ ભાગનું નામ પુછ્યું તો તેનો ઉતર ‘ તુચ ’ (મચહદ) કરી મળ્યો. ” ગેઝીયલે તે ફક્ત સ્વપ્નું હતું તથા તે કદી ખરું પડવાનું નહીં હતું વગેરે દીક્કાસો દહ ને ખ્યાલ તેના મનમાંથી કાઢી નખાવવા કોશિશ કરીને તેને આશાયશ લેવાની ફવા ફરમાતા. આ પછી કલીક પાછો દરબારી કામોમાં પડ્યો કે તે ખ્યાલ તેના મનમાંથી નીકળી ગયો.

કદાચ બેગુનાહ, બારમશીઓનો છેડો લાગ્યાથી દાગ લગાડ્યો છે. નેઓને ફસારી બધીવાન કરી મારી નખાવ્યા હતા. મગરને કતલ કરાવી તેના ઝખ્મી શરીરને શેહેર-દરવાજાઓ તથા બાગદાદના પુલ પર તંગાવ્યું હતું.

તેનીસન લલકારી ગયો છે કે :—ને વખત અને જગ્યા સઘળાઓમાં સૌથી ઝલકતા સેતારા નખલ-તેની સોનેરી બર જુવાનીમાં-બલે હારન અલ-રશીદ મારી નજરે પડ્યો.

પ્રેદિસર ઇં એયં પામર લખે છે કે :—જ્યારે અલ-રશીદ દરબારી જાંજલમાંથી પરવારતો સારે તે એક ખુશ મીઠાજી બદકે રમુજી સોબતી દાખલ બેસતો અને તે વેળા સર્વનો ને માનીતો ગણાતો. તોપણ જોઓ તેની સાથે હાજર જવાળી વગેરેમાં છુટ લેતા તેઓ પોતાના શીર પર જલ્લાદની ખુલ્લી ચમશેરો રાખી તેમ કરતા.

સર રીયઝ બરટન પોતાની “પીલ્ગ્રીમેજ ટુ અલ-મદીના અને મક્કા” ના પુસ્તકમાં જણાવે છે :—હીજરીયાહ ખાને અમે પડાવ નાખ્યો અને મહમદ લડકો ફયુમરાની ઉંચી જગ્યામાંથી પીવાનું પાણી લેવા ગયો. અહીં ખીર હારન નામના કેટલાક કુવાઓ તે નામચીન કલીકની યાદ આપતા મોજુદ છે. અલ ધાડીરની પુરવે ખડકોની દીવાલ છે, જેની તલેરીમાં ત્રણ કુવાઓ આવેલા છે, જે કલીક હારને ખોડાવેલા કહેવાય છે. અલ-ખીરકટ (યાને તજાવ) ખાને એક મોટી પણ પકતલ હાલતની અને પથ્થરથી બાંધેલી હોઝ અમોને જણાઈ. જે કલીક હારને બંધાવી હતી. આ રસ્તો દીનદાર આપ-ખુદ અલ-રશીદનો માનીતો હતો, જે યાહ દર વરસ હજો જવા યા જહાદ ઉઠાવવા માટે મગરૂરી લેતો હતો. ડહરમેઘોટમાં હારન અલ-રશીદનું પવીત્ર શેહેરોમાં મુશાફરીનું ખ્યાન વાંચનારને જણાશે. વળી એજ રસ્તે કલીક હારનની પરજોતર અને કલીક અમીનની માદર ઝુએઝ ખાદુન પણ હજો જતી હોવાથી ઉગમણ તરફની તવારીખમાં એ માર્ગ નજીતો છે.

દેવરંડ ઇં રશીં જુઅર “ધી રીડર્સ હેન્ડબુક” માં લખે છે :—અબાસાઈ ટાકાનો કલીક હારન-અલ-રશીદ હતો, જે શાહાંમેનના વખતમાં થઈ ગયો અને તેનીજ પેઢે વીદયા ફુતરને ઉતેજણ આપનારો હતો. આ કલીકની દરબારનો બપકો બારે હતો અને તેના અમલ દરમ્યાન કલીકાત આબાદાનીની ઉંચામાં ઉંચી નોક પુગી હતી. (ફરવી સન ૭૧૫-૮૦૯).

ખીટન પોતાની “ડીક્શનરી ઓવ યુનીવર્સલ ઇનફરમેશન”માં જણાવે છે :—પુર્વ તરફના દેશોમાં હારન-અલ-રશીદ એક પ્રખ્યાત કલીક થઈ ગયો, જે પોતાના વખતમાં દેજવણી અને ફુનરનો મોટો મુરખ્ખી હતો અને જેની દરબારની જહોજલાલી માટે આજના વખત તુલીક પુર્વ તરફના સાહીત્યમાં વારંવાર ઇસારા કરવામાં આવે છે.

હેન્રી હાલ્લમની “ વ્યુ ઓવ ધી સ્ટેટ ઓવ યુરોપ ડ્યુરીંગ ધ મીડલ એજસ ” માં આ પ્રમાણે નોંધાયલું છે:— અને રોમ યા કોન્સ્ટેન્ટીનોપલના મુખ્ય ધર્મગુરુઓના હાથ હેઠલનાઓ કરતાં તે વખતના ઇસ્લામીઓ પોતાની તકોબરી અને જુલમ છતાં વધુ માયાલુ અને ઉદાર દીલના હતા. હજરત મહમદના સોબતીઓ પછી કલીફના નામની જે મોટી સંખ્યા તવારીખમાં જોવામાં આવે છે તેમાં તેના કેટલાક આગલા કલીફ એ રાજ્યધાનીમાં અમલ કરી પ્રખ્યાત થયા છે, જેમાં અલ-મન્સુર, હારન અલ-રશીદ તથા અલ-મામુન છે. તેમના ભારે ઠાંઠના મેહેલો, તેમના ખીસ્તાર ચોકીખાનો, તેમની અસંખ્ય સોના રૂપાંતી દાલત, શહેરોની આબાદી તથા ઝર તે વખતના પશ્ચીમ ભણીના દેશોના જંગલીપણા યા તોછડાઇ તથા ગરીબાઇ સાથે દેખીતો મુકાબલો દેખાડતો હતો. મુખ્ય કરી અલ-મામુન કેળવણીના મોટા મુરબ્બી દાખલ પ્રખ્યાત થયો હતો. તેના અમલ દરમ્યાન યુનાનના શીસ્તુરી લખાણો આતુરતાથી મેળવી તેમનો અરબીક ભાષામાં તરજુમો કરવામાં આવતો; સેતારાઓની સંખ્યા ગણવામાં આવી હતી, અને ગૃહોની ચાલ નક્કી કરવામાં આવતી. જે જ્ઞાન ખીજાઓ પાસેથી લીધું હતું તે અરબો સુધારવા લાગ્યા અને તેનો ફેલાવો પાછો યુરોપમાં થતો. અરબીક તવારીખનવેસો લોકપ્રીય કહાણી કીસ્સાના પુસ્તકો સીવાય તેમના સાહીત્યની શરૂઆત ઇસ્વી સન ૭૫૮ થી યાને અલ-મન્સુરના અમલ દરમ્યાનથી ગણાવે છે.

વઝીરની દગલખાઇ.

પોતાના વઝીર ફજલ અલ રખીઆને કલીફ હારનનો છેલ્લો હુકમ એ હતો કે ને પસે જે સધલું લશ્કર તથા ખગલનો હોય ને સધયો દરાની લોકી ધરાવનાર તેના બેટા શાહનશા મામુનને સ્વાધીન કરવાં; કે જેથી એ શાહનશાદો ખોરાશાનીઓનો બળત્રો એસાડી દે. પણ વઝીરને પોતાના પક્ષના લાભો તપાસવાના હતા તેથી જેના અલ રગીદની લાચને દાટવામાં આવી કે શાહનશા અખીનને મલકા ને લગકર બેગો બાગદાદ ચાલી ગયો, અને તેને જતો અટકાવવા માટે મામુને જેઓને મોકલ્યા હતા તેમની કશી દરકાર આ વઝીરે કીધી નહી. ફજલ રખ્યા વઝીરની આ ચાલથી મામુન ધણો ગુસ્સે થયો. આ વેળા ફજલ સાહલ પોતાના શેઠ મામુન નજદીકજ ઉઝેલો હતો, જે કે બન્નેના નામો એક સરખાં યાને ફજલ હનાં, છતાં બન્ને અકેકના કલ્તા વેરી હતા, તથા બન્નેની પસો પશુ હરીફ હતી. આ ફજલ સાદલે પોતાના શેઠ મામુનને સહ-મજ પાડી કે વઝીરની મતલબ તેનો હક છીનવી લઇ હારનની ઇચ્છાનો અનાદર કરી સધળી સત્તા અખીનને અપાવાની હતી; માટે જે તેમાં અટકાવ નાખવો

હોય તો પેહેલા કટકા માટે મામુને તરતજ તૈયારી કરવી. વળી આ બાહેશ સલાહકારીએ સલાહ આપી કે એ માટે મામુને ઠરાની પક્ષવાલાઓ સાથે મળી બધાં તેમની તરફ ધીલી દોરી મુકવીઃ જેથી બેવડાં બળે પોતાના હરીફને હંફાવવા તે શકતીવાન થાય. આ સલાહ મામુનને ઘણી કીમ્મતી લાગી. તેણે ખોરાશાની જલ્દાખોરા સાથે સલાહ કીધી અને એવાંજ બીજાં કામોથી પોતાની આ નવી રૈયતનો ચાહ કુંક મુદતમાં મેળવવા મામુન શકતીવાન થયો. ફળજ સહણની વેલા સરની કીમ્મતી સલાહથી તે હવે પગ ભર ચયો હતો; તેનીજ સલાહ પ્રમાણે પોતાના ભાઇ સામે ખુશ્કે ખુશ્કી યત્રુવન દેખાડવાના અખાડા કીધા. અમીન એ બાબદમાં પેહેલ કાઢે એમ તે જોવા ઇચ્છતો હતો; અને ખરેખર તેમાં દહાપણ હતું.

અલ રશીદની આગાહી ખરી પડે છે.

પોતાના મરણ પછી તેના બન્ને બેટાઓ જરૂર હમાજેર કરવાના એવી જ હાર્દનની આગાહી, તે ખરી પડવાનો સમય કુંક વખતમાંજ આવી લાગ્યો.

મામુન મનસે ઇચ્છતો હતો, તેમજ થયું. ફળજ રમીઆ જેવા વઝીરની સલાહપર ધ્યાન આપી લાખો વીચાર દોડાવ્યા વગર અમીને પેહેલુ કામ પોતાના પીતા હાર્દનની આજ્ઞાથી ઉઠાડું કરીયું. તેણે પોતાના મરણ બાદ જો મામુન જીવતો હોય તોપણ કલીફાત પોતાના નાના બાળક મુસાના નામપર કરવાનો ઢંઢેરો પાટાવ્યો. આ કામ દેખીતું મામુનને ગેરધનસાફ કરનારું હતું; અમીનનું બીજું કામ જુમાના દીવસની બંદગી વેળાએ મામુનનું નામ કાઢી નખાવવાનું હતું; પણ એટલાંધી નહીં ધરાનાં આખરે તેણે મામુન પાસેથી ત્રણ પ્રાતનો કબજો મેળવવા રકો પડાવ્યો. આ છેલ્લી માગણી ખુશ્કી રીતે મામુને તરછોડી કાઢીઃ જેથી જંગનું વાદળ ગીઠા થયું.

કલ્પીક અમીનના અગ્રીય કામો.

પણ પોતાના વઝીર ફળજ રમીઆની સલાહથી દોરવાઇ અમીને એક બીજો વધુ ઢંઢેરો બાહેર પાડ્યો. આ તેનું છેલ્લુ કામ ખચ્ચીન બેવકુફી બર્ધુ હતુંઃ એથી તો ઉઠાડું તેણે પોતાના હરીફ બાઇના હાથ વધુ મજબુત બનાવી દીધા હતા.

બલવંત ખોરાશાનીઓને નરમ પાડવા તથા રાજી રાખવા કુનેહ વાપરી કલ્પીક હાર્દને ત્યાંના હાકેમ અલી છપ્પને છસાને બંધાખાનામાં પુરી રાખ્યો હતો. તેજ અલીનો આ કલ્પીક અમીને બંધાખાનામાંથી છુટકો કીધો.

તથા વઝીરની સલાહ ને અનુસરી લશકરના વડા દાખલ તેને તેમી ખોરા-
શાનના હાકેમ દાખલ તેને નેમ્યો. મામુનને હાંફી કાઢ્યા પછી એ
ઓધેવો આ અલી ઇસાને લેવા ફરમાવ્યું હતું.

અમીનનો આ દુક્રમ સાંભળતાંજ ખોરાશાનીઓ છેડાઈ પડ્યા: તેમને
જાણે કોઈ નવા કલીક અમીન પર ઉપજ્યો. અરબો તેમને કચડી
નાખવા માગતા હતા એમ તેમને લાગ્યું. મામુનના રાજમાં તેઓ સલાહ
સંપન્ન તથા સુખથી ચોડુકજ થયું રહેવા લાગ્યા હતા, તે સધળું આ અર-
બોની સત્તા હેઠલ જઈ પડ્યાથી પાછું જતું રહેવાનું: એ વીચારે તેઓ જાણે
દીવાના બની ગયા. આ અલી ઇસાની હાકમ દાખલની આગળી કાર-
કીરદી દરમ્યાન જે જુલમાત તેઓએ ખમ્યો હતો તેનો ચચરાત હજી
જુલાયો નહી હતો. કડાચ વઝીર ફજલ રખીઆ તથા નવા ઠરેલા કલીક
અમીને વીચાર્યું હોય કે આથી ધરાની પક્ષવાલાઓને તદ્દન કચડી નખાશે.
જે કે ઉમી થયલી આ નવી લડાઈ હારનના બન્ને બેટાઓ વચ્ચે હતી,
લેકીન ખરી રીતે કહેતાં બન્ને નામરાસ્યાઓ—ફજલ રખીઆ તથા ફજલ
સાહલ—ને આભારી હતી. જંગની લડુથી ભરપુર સેતરંજની એ રમતમાં
કોણુ જીતશે તે ચોડા વખતમાં જણાઈ જવાતું હતું.

આ પ્રમાણે મામલો હતો તે દરમ્યાન અલી ઇસાના સ્વાધીનમાં
મોટું લશકર આપવામાં આવ્યું. કલીક અમીનની માદર ઝોત્તીદીએ એ
સરદારને રૂપાંતી એક સાંકળ ભેટ આપી કહ્યું. “પેલા મામુનને આ જ જી-
રથી જીકડી અહીં લઈ આવજો.” પુત્ર કલીક અમીન આ નવા ઠરાવેલા
સરદારને વજાવવા બાગદાદથી આઠ મૈલ સુધી ગયો.

મામુનની ફરેહ.

મામુન તથા અમીન વચ્ચેની લડાઈ લખાનથી વર્જીવા માટે આ
પુસ્તક નથી. આપણે ફક્ત તેની મુળ મતલબને વલગી રહીશું. લેકીન,
એટલું કહેવું બસ થશે કે ટુંક સુખેસ પછી મામુનની ફરેહ થઈ. બાગદાદને
ઘેરો ઘાલી મામુને તે જીતી લીધું. કલીક અમીન લડાઈમાં ધરતી સન ૮૧૩માં
માર્યો ગયો; જેનાં પરીણામ દાખલ કલીક હારનની અસલ મોઠવણ મુજબ
કલીકાત મામુનને હસ્તક ગઈ. આ મુજબ આપઆપસની લડાઈનો છેડો
આવ્યો.

કલીક મામુનની જલકતી કારકીરદી

ખોતાના હરીફ સાવકા ભાઈ અમીનના માર્યા ગયા કેડે ઇસ્વી સન ૮૧૩
માં મામુન કલીકને દરજ્જે પુગ્યો. કલીક મામુનના અમલ દરમ્યાન તાજ-સતા
હીક ટકી રહી હતી, જે કે તેના પેદર હારન-અલ રશીદના વખતે હતી તેટલી

તો નહીજ હતી. કલીક મામુને પોતાના પેદર કરતાં જુદીજ રીતે નામ કહાડ્યું. “ ધરાની ખુન્યાદનો આ કલીક મામુન ” વીધ્યા હુન્નરને વધારનારો હતો, અને ઝંદ, સંસ્કૃત, તથા મુનાની ભાષાઓમાં છપાયેલાં પુસ્તકોના તરજુમા અરખી ઝખાનમાં તેણે કરાવ્યા હતા.

તે વખતના વીસ લાખની વસ્તી ધરાવનારાં (પણ આજના પડી ભાગેલાં અને ફકટ દોઢ લાખ માણસની વસ્તીવાલા તથા વરસે દોઢ કરોડ રૂપ્યાનો પરદેશી માલ આપાત અને એંસી લાખ રૂપ્યાનો માલ નીકાલ કરનારા) બાગ-દાદની મકતબો તથા મદરેસાઓમાં એરીસ્ટોટલ, ગેલન, ટોલેમી, પ્લેટો, યુકલીડ તથા હીપોક્રેટસના પુસ્તકોની તાલીમ આપવા સાથે ખગોળ વીધ્યાનું જ્ઞાન અપાવા લાગ્યું: જેથી અરબો છ છ મહીને દહાડો તથા રાત સરખાં થવાનાં તથા પૃથ્વીને ઘેરાવો ગણી કાઢી તેના ગોળકારનાં કારણો સહમજવા લાગ્યા. આથી મુકરેલી દુન્યામાં એનું નામ યાદગાર રહી ગયું છે.

આ કલીકનો પણ હજરત મહમદ તથા હજરત અલીની પેઠે ધરાની પારસીઓ પર આઢા તથા વીર્યાસ હતો, જે કે એના વખતમાં એ પારસીઓ વટલીને મગોલ થય્યા હતા. તેના સઘળા મોટા રાજ્યધીકારીઓ તથા વઝીર પણ એ પારસીઓજ હતા, અને ખુન્યાદે એ પારસી વઝીરની બેટી નામે પુરન સાથે એ નેકાહના પવીત્ર ગાંઠથી જોડાયો હતો. અબુલ હસનઅલી ઇબ્ને હમ્મી બહમન ઇબ્ને અબ્દલલા ઇબ્ને શીરઝ નામનો પારસી એ કલીક મામુનના વખતમાં એક સરસ વયાકણી તથા એ નામવરનો ઉસ્તાદ હતો.

વીધ્યા હુન્નરનો આ ખેરખાહ કલીક મામુન વીસ વરસની કલીકાત ભોગવી ઇસ્વી સન ૮૩૩ માં મરણ પામ્યો.

એની પછી માદીએ આવનારાઓ રફતે રફતે ધરાની ખુન્યાદનાં એને કાઢી નાખી તુર્કસ્તાની તુરાનીઓને મોટા ઝોધાપર ચઢાવતા ગયા, જેઓએ અને પગલર યધ તેમનાજ અમલનુ શેવટ આપ્યું. તેમાં એકસ માદીનશીનોતી હદ બાહેર મોજ મગલ, બાળસાઇ તથા ફુરતાએ એ તુરાનીઓને સેહિલાઇ કરી આપી. તેઓ પોતાના પાદશાહોના ખુનો કરી પોતાના મનગમતાં પુતળાંઓને તખતનુશીન કરવા લાગ્યા. આ રવેસે અબ્બાસી કલીફના હાથમોંથી આફ્રીકા, ધરાન, સીસર, રપેન તથા સીયાં જતાં રહ્યાં અને ઇસ્લામી શહેનશાહતના દુરના ભાગોપર સ્વનત્ર હાકમો સત્તા ભોગવવા લાગ્યા, અને એ રીતે તાજનો છેડો આવી ગયો. પણ ઇસ્વી સન ૭૬૫ ને સુમારે બંધાયેલાં અને ત્યાર પછી બારમકીઓની વઝીરાતના વખતના બાગદાદ શહેરની જગહોજલાવી તથા ત્યાંનો ઇસ્લામી ધર્મનો આગલો રોજ એ શહેરના પડી ભાગવા સાથે ઇસ્વી સન

૧૨૫૮ થી જે નરમ પડ્યો તે આજની ધડી સુધી છે. ઇસ્વી સન ૧૮૩૦ માં લયંકર મરકી પાછી એ શેહેરમાં ફાટી નીકળી અને તેજ વેળાએ એક રાત્રીએ જે રેળ આવી તેથી સાત હજાર ધરો જમીન-દોસ્ત થયાં અને પંદર હજાર માણસો દુખી મુખ્યાં.

અરેબીક ઇતીહાસને લગતા થોડાક અગત્યના ખનાવોની યાદી હીજરી સને પુર્વે.

૨૫૧૪ ઇસ્માયલનો જન્મ.

૨૭૯૫ ઇસ્માયલનું મરણ. [લીધી.

૧૬૧૪ યમન (શેખા)ની રાણી ખીલ્કીસે મુસલમાન (સોલોમન)ની મુલાકાત

૧૭૨૨ યમન ખાતે કુશાઇન તથા સાબ્યન ટોલાઓ જોડાઇ ગયા.

૧૨૧૦ યાહુદીઓએ અરબ ભુમીપર પેહેલ વહેલો વસ્વાત કીધો.

૬૨૧ ઇસુ ખ્રીસ્તી સન પહેલો શરૂ થયો.

૫૮૯ પેન્ટોકોસ્ટમાં અરબોની હાજરી.

૫૮૫ ઇસાઇ રમુલ પોલ અરબસ્તાન ગયો. [કરવા ગયા.

૫૬૨ યાહુદીઓ ખીજ વેળા મોટી સખ્યામાં અરબસ્તાન ખાતે વસ્વાત

૫૧૭ રૂમી શેહેનશાહ ત્રાજને પામા સરદારની મદદથી વાવ્ય તરફનું અરબસ્તાન છત્યુ.

૫૦૨ મરીબ ખાતેના પ્રખ્યાત મોટા પુસ્તાનો નાશ થયાથી અરબો ઉત્તર તરફ વસ્વાત કરવા ગયા.

૩૨૫ પશ્ચીમ અરબસ્તાનમાં મોટો દુકાળ. અરબો પુર્વ તરફ ગયા.

૨૯૭ નીસેનની સખામાં અરબોની હાજરી.

૨૯૬ અલેક્ઝાન્દરના નૌકાધીપતી નીકારકસે ધરાની અખાતની તપાસ લીધી.

૨૮૦ ઉત્તર અરબસ્તાનમાં પાદરીઓના લખવા મુજબ ખ્રીસ્તી ધર્મનો ફેલાવો થયો તથા યમનમાં દેવલો ખંધાયાં.

૨૫૦ ખ્રીસ્તી ધર્મગુરુઓના મત મુજબ ઉત્તર અરબસ્તાનની શાહગદી માવીઆ ખ્રીસ્તી થઇ.

૯૭ એખીશીન્યનો યમનપર ચઢાઇ લઇ ગયા.

૬૧ હજરત પેગમ્બર મહમદનો મક્કા ખાતે જન્મ.

૪૭ અનોશોરવાનની સરદારી હેઠલ ધરાનીઓએ એખીશીનીઅનો તથા ખ્રીસ્તીઓને યમનમાંથી હાંકી કાઢ્યા.

૨૭ ખાદીજા બાનુ સાથે હજરત મહમદના નેકાહ થયા.

,, ધરાની સત્તા હેઠલ યમન આવ્યું.

૧૨ હજરત મહમદે ઇસ્લામી ધર્મનો ફેલાવો કરવો શરૂ કીધો.

હીન્દરી સન પુર્વે.

૭ ધરાની પાદશાહ પ્રસરો પર્વાંતે જોરસક્તમ શેહેર તામે કીધું. ઇસા પેગંબરને સુત્રીએ અદાઓ. ખીન્દરીઓની બારેકલ.

૮ ખુગરો પર્વાંતે રૂમી કયસર દીરાકલ્પમને જરથોસ્તી ધર્મ સ્વીકારવા માગણી કીધી તથા રૂમી ગેહેનશાહત માટે દારો ઉઠાવ્યો.

હીન્દરી સને.

૧ મકાઈની મદીના ખાતે હજરત મહમદની નાસમાગ.

૧ હીરેકલ્પસ ધરાન પર ચહડાઈ લઈ ગયો.

૨ બેન્ની લડાઈ.

૪ બોહોડની લડાઈ.

૬ પારમી સરદાર ગેહેરખજો કો-સ્ટે-ટીનોપત્રને ઘેરો ઘાલ્યો.

૭ પ્રથરો તથા નેના મજાવર લગકરને હીરેકલ્પમે મારી હઠાવ્યું.

૮ મહા છનવામાં આવ્યું. ઓમન વગેરે ખાતે એક્સચીખાનાં.

૭ હજરત મહમદે જરથોસ્તીઓના બચાવ માટે પોતાના જરથોસ્તી મીજલમી ટ્રસુર દીન્યાર (સક્તમાને ફારસી)ને એહદનામુ યાને ફરમાન લખીઆપ્યું.

૧૧ હજરત મહમદનું મરણ.

૭ સાસાની શેવનશાહનની પકની. ખુમરો પર્વાંતનું તેના બેટા કોખા-દને હાથે ખુન. અરબો પગબર થયા.

૭ પેહેલા કલીક તરીકે અબુમેક. આખાં અરબસ્તાનને હથ્થારોની મદદથી તામે કરવામાં આવ્યું.

૧૩ કલીક ઓમર તખ્તે બેઠો.

૭ કલીક ઓમરના અરબ લશ્કરની પુશની લડાઈમાં ધરાનીઓને હાથે શીકસત

૭ યાહુનીઓ અને ખીસ્તીઓને અરબસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવ્યા.

૧૭ કુશ તથા ખમરા ગેહેરો સ્થાપવામાં આવ્યાં.

૧૮ પાદશાહ ફરેદુનના વખતનો લાખો મોનાના દીનારની કીમતનો પ્રખ્યાત 'દરફે કાવાની' કુટો અરબોએ યજ્ઞદેજરદના ધરાની લશ્કર પાસેથી છતી લીધો.

૨૩ કલીક ઓઠમાન તખ્તે બેઠો.

૩૦ પારમીઓનાજ દગાઈ મામાની ગેહેનશાહનની આજેરી.

૭ શેહેનશાહ યજ્ઞદેજરદ શેહેરીયારનું મર્વ ખાતે ખુન.

૭ અરબોના હાથ હેલવ ધરાન ગયું.

૩૧ અરબોને હાથે જરથોસ્તીઓની બારે કલ

હીજરી સને.

૩૫ કલીફ ઉસ્માનનું ખુન.

„ કલીફત માટે વાંધો.

„ મદીના પર હલ્લો.

૩૬ અલીને કલીફ દાખલ સુંતી કાઢવામાં આવ્યો.

„ કેમ્લ યાને ઉટોની લડાઈ.

„ કુશને રાજ્યધાની દાખલ પસંદ કરવામાં આવ્યું.

૩૭ હજરત અલીએ મોબેદ બેહરામશાને ઝરયોસ્તીઓના રક્ષણ માટે ફરમાન લખી આપ્યું અને ઇસલામીઓને હાથે પારસીઓ પર શુજરતા જુદમને નરિવા ગણ્યો.

૪૦ હજરત અલીનું ખુન.

„ હશન કલીફ દાખલ તખ્તે બેઠો.

૪૧ ઝરયોસ્તીઓ પર અરબો તરફથી જુદમ શુજરવો પાછો શરૂ.

૫૨ બોખારાના પારસી પાદશાહ બદુનની અશરાફ તથા ઇનસાફી રાણી ખાતુને ચઢાઈ લઈ આવેલા કલીફ મુઆવીયેના સરદાર ઓબે દુલ્લાહ ઇબ્ને જુઆદને મારી હાલવ્યો.

૯૩ પાદશાહ યજ્ઞદેજ્ઞ શહેરીયારની નખીરી માહ અફરીદ સાથે કલીફ વાલીદે નેકાહ કીધા.

૯૪ કલીફ વાલીદના વખતમાં અરબ લશકરે બોખારા ઉપરાંત સમરકંદ, ખારેઝમ અને ફર્ગનાથી આર્સના તુલીકના મુલ્કો જીત્યા.

૧૨૫ કલીફ વાલીદ તથા માહ અફરીદનો બેટા કલીફ યઝીદ ત્રીજો તખ્તે બેઠો.

૧૩૩ આખાસીડ કલીફાતની સ્થાપના.

૧૩૭ કલીફ મન્સુર તખ્તે આવ્યો.

૧૪૦ કલીફ મન્સુરે રાજ્યધાની દાખલ બાગદાદ બહરે કીધું.

„ કલીફ મન્સુરના અમલમાં ધરાનમાં વસ્તા ઝરયોસ્તીઓ પર ભારે જુદમ. પાર્સીઓનો મોટો બલવો. તેમની શીકશત તથા ભારે ખુનરેજી.

૧૪૫ કલીફ હાફન-અલ-રશીદનો જન્મ.

૧૪૮ બાગદાદના સ્થાપક કલીફ મન્સુરનું મરણ.

„ કલીફ અલ માહદી તખ્તે બેઠો.

૧૫૮ કલીફ હાદી તખ્તે આવ્યો.

૧૭૦ હાફન અલ-રશીદ કલીફ તરીકે તખ્તે બેઠો.

„ માહયા બારમકી વઝીર દાખલ.

હીજરી મને.

- ૧૮૭ કલીક હારને પોતાની બેહેન તે જાકર વઝીરની પરણેતર આખા-
માનુ કરાવેયું ખુન.
,, કલીક હારને વઝીર જાકર બારમકીને કતલ કરાવ્યો.
૧૮૭ કલીક હારન અથ-રશીદનું મરણ.
,, કલીક અમીન તખ્તે બેઠો.
૧૮૪ પોતાના બાઇ મામુનનો હક દુબાડવા વઝીરની ઉશકેરણીથી કલીક
અમીને યત્ન કીધી.
૧૮૫ અમીન અને મામુન વચ્ચે મીનાકેસો : લડાઇ.
૧૮૭ કલીક અમીન લડાઇમાં માર્યો ગયો.
,, કલીક તરીકે મામુન તખ્તે બેઠો.
૨૧૮ ઇરાની પાર્સીઓનો ખેરખાહ તથા વીધા એકમને વધારનાર કલીક
મામુનનું મરણ.

છપાય છે.

પરશ્યન નાઇટસ.

પ્રગટ કરનાર: માણિકજી એડલજી વાળા.

“ નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” ના કદના ચારસોથી ઉપર પાનાનું એ મોટું પુસ્તક હાલ છપાય છે જે થોડા વખતમાં બાહરે પાડવામાં આવશે. એમાં બે હજારથી વડું ચીત્રો આપવામાં આવ્યાં છે અને તે સધળાં આ “ કલીક હારન-અથ-રશીદ ” તથા “ નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” જેવાં પ્રકારનાં સુંદર અને મોટી કીમતે તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે. એ “ પરશ્યન નાઇટસ ” નું પુરું પણ આ “ કલીક હારન-અથ રશીદ ” ના જેવું સુંદર છે જેથી કાઠપણ દીવાનખાનાને શોભાવનાર આ પુસ્તક થશે. એમાં મોટે ભાગે તદ્દન નવી નીતીઓધક, રસીક અને નીતીઓધક વાર્તાઓ સમાવવામાં આવી છે : વાર્તાઓની સંખ્યા સોથી ઉપર છે અને એ સધળી પુસ્તક દફતરે પરથી ઘણી મેહેનતે તૈયાર કરવામાં આવી છે. કદ, છપાઇ, કામસો વગેરે સધળું “ નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” જેવા છે : એટલે એ નવાં પુસ્તક વીશે વધુ ખોલવાની જરૂર નથી. કીમત પણ એના પ્રગટ કરનારની રીત મુજબ સોક્રીય રાખવામાં આવશે.

“ નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” માટે વર્તમાનપત્રોના મતો.

અખબારે ઇસલામ (તા. ૨૬ મી ઓગસ્ટ ૧૯૦૦)

આ નામના દીલકશ વારતાનું એક દીલકશ પુસ્તક તેના પ્રગટ કરનાર મી. માલુકજી વાછા તરફથી અમોને મળીયું છે, જેની પોહાંચ અમો મોટાં માનની તીક્ષણ લાગણી સાથે સ્વીકારીએ છીએ. આ પુસ્તક સાહિત્યના મયદાનનાં બે જંગી તુરાઓને આભારી છે. આ બંને લખનારાઓ અત્યાર આગમજના વારતા અને ચોપાન્યાંના શોકીન વાંચનારાઓને જાણીતા થઈ ચુક્યા છે અને જેઓનાં લખાણે શોકીન આલમનો અસાર આગમજનો આહ મેળવ્યો છે. આ વારતા લખનારાઓમાં એક તો સાધકલના પેલા જાણીતા અને માનીતા શાહ વેપારી મી. માલુકજી એદલજી વાછા છે, બ્યારે બીજા લખનાર તરીકે મી. ડો. ૬૦ લંગરાનાતું નામ જોવામાં આવે છે. પેહલા અહરથે “ ગુલ અફશાન ” ના અધીપતી તરીકે પોતાનું નામ આશકારા કીધું છે, બ્યારે બીજા અહરથ “ કોહીતુર ” ના અધીપતી તરીકે અજવાળામાં આવવા પામ્યા છે, જે માટે આ બાધ કોહીતુરનો જેમ જેટલો ઉપકાર માને એટલો થોડો છે તેમ તેવણના ઉસ્તાદ અને જેડીયા લખનાર મી. વાછાતુ હુશાન આ બાધ પર કાંઈ થોડું નથી. કેમકે અમો જુલતા નહી હોઈએ તો મી. વાછા બ્યારે સાહિત્યની જુમી ઉપર નવા જુના થઈ ગયા હતા ત્યારે મી. લંગરાના પાળણામાં હીંચ ખાતા હતા. આ બાબદ મી. લંગરાના માટે મગરૂરી બરી લેખાધ શાય, કેમકે આ અહરથ પોતાના ઉસ્તાદની જોડેજોડ નવી અરેબીયન વાર્તાઓમાં બાહાર પડ્યા છે. હવે આપણે દીબાઓ છોડી આ પુસ્તક માટે અમો કાંકક ખોલીશું. આ પુસ્તકમાં ૩૯ સપુરણ વારતાનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાંની એકેએક વારતા એક બીજાને જુલાવે એવી રસકસથી બરપુર છે. વળી કેટલીક વારતાઓ એટલી બધી તો રમુજી છે કે ગમે તેવો કુંજરા સ્વભાવ ને બળીએલ વાંચનાર પણ મોહ મળકાવ્યા વના રહેશે નહી. આ પુસ્તકની મુખ્ય ખુબી તેની સરળ, સાદી, અને સહેલી ભાષા છે. જરૂરી કોઈ પણ કામના વાચનારાઓને આ પુસ્તક હાંસે હોસે વાચવાની ઉલટ થવા વના રહેશે નહી. વળી આ પુસ્તકની મોહીણીમાં તેમાનાં ૮ ચીત્રોથી વધુ ઉમેરો થયો છે, જે ચીત્રોની ચુંટણી જોકે જેટલી જોઈએ એટલી ફોટોમંદ નથી, છતાં બીજી ચોપડી, ચોપાન્યાંના કચરા ચીત્રો કરતાં આ પુસ્તકનાં ચીત્રો લાખ દરજ્જે અમો બેહેતર સમજીએ છીએ. જુકમાનની જુઝ્યાઈ, છોકરું જાણનાર કાઝી, ફરેખે શીલા, કુનેહખાજ કાઝી, ચોરને ઠગનાર ઝોરત, ઢોલી અબુ કાસીમ, ખાજની ફુપ્તર, કાસીમનો કીનો, કેરોના સુલતાન મહમદ વગેરે

૨૪૪ "નવી અરેબિયન વાર્તાઓ" માટે વર્તમાનપત્રોના મનો.

વારતાઓ દીલપસંદ અને વાંચવા લાયક છે. હુંકમાં આ પુસ્તક ૧૨ અને જેલમનના મોટા ભોગે ખાસ ઇસ્લામી ફેમ માટેજ તબયાર કરવામાં આવેલું હોવાથી અમારા ઘરાકોને આ પુસ્તકની અકેકી નકલ ખરીદ કરવા માટે અમે મજબુત સીફારસ કરીએ છીએ અને અમે આવા રાખીએ છીએ કે આ બંને લાયક બેડીયા લેખકોને ઘટું ઉતેજન મુસલમાન કોમ તરફથી મળશેજ. આ પુસ્તકની કીમત, તેની બંધામ, સફાઈ, છપાઈ અને ચીત્રો સાથે સરખાવના બેથક નજીવી છે. છેવટે મીં વાછા અને મીં લંગરાનાને આ પુસ્તકના ફતેહમંદ દેખાવ માટે અમે મુબારકબાદી આપીએ છીએ, કેમકે આ પુસ્તક એવું છે કે લાયક કામની ચઢતી બેધ બળા મરનારાઓ વડીક આ પુસ્તકને પસંદ કરવા વના રહેશે નહીં.

કોલિનુર (અક્ટોબર ૧૯૦૦)

આજના અકમાં નવી નીકજેલી વરતાની ચોપડી નામે "નવી અરેબિયન વાર્તાઓ" માની એક વારતા તેમાંનાં ચિત્ર સહીત વાંચક વર્ગ સનમુખ રજુ કીધી છે, એ ચોપડીમાં મનોરંજક અને મુંદર ૩૯ વારતાઓનો એક દિલકશ સમહ આપ્યો છે, જેમાંનાં ચિત્રો એ કીસમની વારતાઓની ચોપડીમાં પેહેલાંજ છે. એ વારતાઓ જાણીતી અરેબિયન નાઈટમના જેવીજ રસીલી અને મધુર છે, અને તેની છપાઈ, બંધાઈ અને તેમાં આપેલાં લખાણનાં દળ તરફ બેના તેની રૂપીયા દોઢની કીમત ઘણીજ નજીવી છે. એમાંની વારતાઓ તમામ નિષ્કલંક અને નિતીમાન છે. તેમાં લખાણ મીં માણેકજી એલજી વછા અને આ માસિકના અદના અધાપતીના ભેગા પરિશ્રમનું પરિણામ છે, એટલે તે વીશે વધુ બોલવું અમને પોતાને ન બોલું લાગે છે, માટે તેની સિફારસમાં લખું લય ન કરતાં એટલુંજ કહીશું કે અમારાં શાખીન વાચનારાઓએ તે પોતે વાંચી તે વિષેની પોતાની ખાતરી કરી લેવી.

શરસત ગોશ્તાર (તાં ૪ થી નવેમ્બર ૧૯૦૦)

જાણીતી સાલકલ વેચનારી મેસર્સ વાઝ અધર્સની કંપનીવાળા મીં માણેકજી એલજી વાછા તથા મીં ડેસાભાઈ ફરામજી લગમનાએ સાથે મળીને નવી અરેબિયન વાર્તાઓનું જે મુંદર પુસ્તક લખીને મોહક ચિત્રો સહિત પ્રગટ કીધું છે, તેને લગતી આજના અકમાં પ્રગટ થયેલી જાહેર ખબર ઉપર વાંચનારનું ધ્યાન ખેંચવાની અમેને

નવી અરેબિયન વાર્તાઓ નું પુસ્તક રૂપા દોઢની કીમતે મીં પીરોજશાહ કીનશાહ મુકાદમ (ચર્ચગેટ સીટ, કોટ, મુંબઈ.) તથા સવે જાણીતા છુસેવરોને લાથી મળશે. પોરટેજ નથુ આના વધુ.

ફરમાશ થઈ છે. એ પુસ્તકની સફાઈ તથા બાંધણી સુંદર છે અને તે લાઇબ્રેરીના સંગ્રહને દિવાલે એવું છે. એ વાર્તાઓની સાથે આપેલાં ચિત્રોથી એ પુસ્તકની શોભામાં બેશક વધારો થયો છે અને તેની રાખેલી રૂ. ૧૫ ની કીમત કાંઈ ઘણી નથી.

કચસરે હિન્દ (તા. ૧૧ મી નવેમ્બર ૧૯૦૦.)

“ તદ્દન નવી સંપૂર્ણ ૩૯ વાર્તાઓનો ” આ સંગ્રહ મેશર્સ માણેકજી એલ્લજી વાછા અને ડોસાભાઈ ફરામજી લંગરાના તરફથી બહાર પડ્યો છે. મી. વાછાનો ગુજરાતી સાહિત્ય તરફનો શોખ જાણીતો છે. “ ગુલ અફશાન ” ચોપાન્યાની આગલી ફાઇલો એ ગ્રંથરચનાં લખાણોનો પુરતો ખ્યાલ આપે છે. તેઓ એક સાહાસીક ધંધાદારી છે, પણ તે ઉપરાંત પોતાની કુરસદનો વખત કલમકશીનાં લેહેઝનદાર હુજરમાં રોકતા જણાય છે, જેની ગવાહી તેમનાં “ ગોલ્ડન ગુલ,” “ શીવાજી,” એલ્લકાકા,” “ પાંદુરંગ હરી ” વગેરે પુસ્તકો પુરી પાડે છે. તેમના જોડ્યા લખનાર મી. લંગરાના પણ ગુજરાતી વાંચક વર્ગથી અજાણા નથી. “ રશીક ” ના નમ્ર તખલ્લુસ હેઠળ અનેક વાંચવાલાયક વાર્તાઓના લેખક તરીકે આ જવાન ગ્રંથરચે સારી લોકપ્રીયતા મેળવી છે. “ ગમગીન ગુલાં ” ની સાદાં સસારી વાર્તા જેઓએ આ કટારમાં વાંચી હશે, તેમને મી. લંગરાનાની લખાણ શક્તીનો પુરતો ખ્યાલ આવેલો હોવો જોઈએ. હાલ “ કોહિનૂર ” ચોપાન્યાના અધિપતિ તરીકે તેઓ એ ચોપાન્યાને મચાવવાને ઠીક ઉગટ દેખાડતા માલમ પડે છે. ત્યારે એવા બે ધડાપટ્ટા લખનારાઓની ભેગી કોશિશથી જે પુસ્તક બહાર પડે તેમાં “ માલ ” હોવો જ જોઈએ અને અમે વગર આંચકીએ કહીશું કે નીર્દોશ બોધકારક વાંચણ તરીકે આ નવી અરેબિયન વાર્તાઓ વાંચવા લાયક છે. “ અરેબિયન નાઇટ્સ ” ની કથાઓએ આપણા દેશી વાંચક વર્ગ ઉપર કાંઈ જબરી અસર કરેલી જણાય છે. એ “ અરેબિયન નાઇટ્સ ” ની વાર્તાઓનાં ગુજરાતી પુસ્તકો અનેક બહાર પડ્યાં છે, પણ ૧૦૦૧ રાતમાથી ૩૦૦ ઉપર રાતવાલી વાર્તાઓની ધન નસલ જણાયલી ન હોવાથી તે “ ખાડો પુરવા સાર ” ઉપલા લેખકોએ જે ત્રણ પુસ્તકો બહાર પાડવાનો ઠરાવ કર્યો છે, તેમાંનું એક આ “ નવી અરેબિયન વાર્તાઓનું ” પુસ્તક છે. એમાં સમાયલી વાતો સારી ઢપે વાંચવા લાયક સરળ ભાષામાં લખાયલી છે. પણ આ નવાં પુસ્તકનું એક ખાસ ખેંચાણ તે માહેલાં ચિત્રોનું છે. એ ચિત્રો પાછળ મોટા ખર્ચ થયો જોઈએ, જે જોતાં જો તે વેલાતથી ખાસ બનાવી મંગાવ્યાં હોતો તો વધુ દીપાયમાન થઈ પડતે એમાં શક નથી. ચિત્રો સાથની વાર્તાની

૨૪૬ “નવી અરેખ્યન વાર્તાઓ” માટે વર્તમાનપત્રોના મતો.

ગુજરાતી ચોપડીઓ ઉપર કવચીતજ આપણી નજર પડે છે, જેથી એ નવો સુધારો જોઈએ આવકારદાયક નેટલેજ જરૂરનો છે, અને એવાં મારાં પુસ્તકોના બાબમાં તેની નકલ થયેલી જોવાને અમો રાજ થઈયું. ચોપડીની હપાઈ તેમજ બાહ્યનર્ગો સારી છે અને સામતી રીતે એ જીવનનાં વાચકોનાં કમનમીમે ધણાં યોગ્ય મળી આવતાં મળીન પુસ્તકોમાં આ વાર્તાઓની નવી ચોપડી એક મનમાનનો વધારો કરે છે.

મુબઈ સમાચાર (તા. ૩૦ મી નવેમ્બર ૧૯૦૦)

“નવી અરેખ્યન વાર્તાઓ” ની ચોપડી મેશર્સ માર્કેટ એક્સચેન્જ વાછા અને ડોશાભાઈ ફરામજી લગડાના તરફથી મળી છે, જેની પૌંહોંચ માન સહીત સ્વીકારીયે છીયે. મીં વાછા અંગેની જાણીની સાધક વેચનારી પેઢેડી મેશર્સ વાછા બ્રધર્મના એક બાગીદાર છે અને તેઓએ ગુજરાતી સાહીતમાં આગળ સારી મેવા બજની છે. ધંધામાં પડ્યા છતાં અને ધંધાની બારે રોકાણ હોવા છતાં તેઓએ પોતાનો આગયો શોખ હજી મુકયો નથી એવું આ નવા પુસ્તકની હસ્તી જીપરથી માલમ પડે છે જાણીની જગ અશકારા અરેખ્યન નાઈલસના ધોરણે રચાયેલી વારતાઓનો નાનો સચહ જીપમા પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે અને વારતાના શોખીનોને એક સારો જોરાક પુરો પાડે તેની તે વારતાઓ માલમ પડે છે વળી વારતાઓ માહેવા કેટલાક અસરકારક દેખાવોના નાના સુદર ચીત્રો પણ વચમાં વચમાં આપવામાં આવ્યા છે, જેઓ ચોપડીની રાનક વચરવા સાથે વારતાઓને વચારે અસરકારક બતાવે છે.

નુરે એમ (આગસ્ટ ૧૯૦૦)

મેસર્સ વાચ્છા બ્રધર્સ જેમનું નામ “બાહસ્તીકલોના શાહ વેપારી” તરીકે મશુર થઈ ગયો “ધરમતુ શબ્દ” જેવું થઈ પડ્યું છે, જેમની ગીરગામ તેમજ કોટ મળી મુબઈમાજ ત્રણ દુકાનો છે, અને જે ધંધાદારીઓએ રોકેલી જગ્યાના બોહોળા વિસ્તાર ઉપરથીજ તેમના બોહોળા રાજગારના વિસ્તારનો કાંઈક ખ્યાલ મળી શકે છે.—તે ખીરાંરો માહેલા મીં બાજેકજી એક્સચેન્જ વાચ્છા જેવણે એક લેખક તરીકે અલાર સુધીમાં સારી નામના મેળવી છે, તેવણે એક બીજા લેખક મીં ડોસાભાઈ ફરામજી લગડાના સાથે મળીને “નવી અરેખ્યન

“નવી અરેખ્યન વાર્તાઓ” તું પુસ્તક રૂપા દોઢની કીમતે મીં ખીરાંજશાહ દીનશાહ મુકાદમ (ચર્ચેટ સ્ટીટ, કોટ, મુબઈ) તથા સર્વે જાણીતા શુકસેવરોને લાંથી મળશે, પોસ્ટેજ ત્રણ આના વધ.

વાર્તાઓ ”ને નામનું જે પુસ્તક પ્રગટ કાઢ્યું છે, તેને લગતી જાહેર ખબર ઉપર પણ વાંચનારનું ધ્યાન આપોઆપ ખેંચાયા વિના રહેશે નહિ. આ વાર્તાઓ ધણીખરી “ અરેબિયન નાઇટ્સ ” જેવી છે, પરંતુ જાહેર ખબરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ફરક એ છે કે આ પુસ્તકમાં સમાયલી ૩૯ વાર્તાઓ તદ્દન નવી છે—જે ખીના ઉપર ખાસ કરી અમે અમારાં સુઝ વાંચનારાંઓનું ધ્યાન ખેંચે છીએ, કારણ કે તે અત્યાર સુધીમાં છપાઇ ગયલાં “ અરેબિયન નાઇટ્સ ”નાં ગુજરાતી પુસ્તકોનો ખાડો પુરનાર ઉમેરો યા વધારો લેખાઇ શકાય. ખુદ પુસ્તક વિષે હવે પછી કોઇ ખીજી જોગવાઇએ બોલવાનો અમારો વિચાર છે, તેટલાં માત્ર ખબરના સંબંધમાંજ અમે એટલી નોંધ લઇશું કે મોટા કદનાં (૧૬૫) પાનાનાં આ પુસ્તકની કપડાંનાં પુઠાં સાથની ટકાઉ બાંધણી અને બારે ખર્ચે તેમાં દાખલ કાવેલાં સુંદર ચિત્રો તેમજ તેની મફાદદાર છપાઇ તરફ જોતાં એ પુસ્તકની રાખેલી રૂપીઆ દોઢની કિંમતે એ પુસ્તકનો બોહોજો ખપ જાગે તો તેમાં આશ્ચર્ય થવા જેવું કાંઇ નથી.

જ્ઞાન વર્ધક (નવેમ્બર ૧૯૦૦-)

નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ નામનાં એક નવીન પુસ્તકની પેહોંચ અમે બપોર સહિત સંકારીએ છીએ. મેશર્સ માલ્કોજી એફલજી વાહા અને ડોસાલાઇ ફરામજી લંગરાના એ પુસ્તકના લખનારાઓ છે. મી. વાહાને લાંમે વખતે લખનાર તરીકે જહાર પડેલા જોઇ અમે વાંચક વર્ગને મુઆરકબાદી આપીએ છાએ, કારણ એ કદમે લખાતાં પુસ્તકો સદા રસિક અને વાંચવા લાયક માલમ પડ્યાં છે. વળી તેમના જોડીયા લખનાર વાર્તા વાંચનાર શોખીનોને આ માસિકના એક આગળા અધીપતી તરીકે પુરતા જણીતા છે, એટલે એ જોડે એક રસીક પુસ્તક રચ્યું હોય તેમાં નવાઇ જેવું કાંઇએ નથી.

આ ની અરેબ્યન વાર્તાઓ “ અરેબ્યન નાઇટ્સ ”નો એક નવો વધારો છે. પણ કોઇપણ ગુજરાતી “ અરેબ્યન નાઇટ્સમાં ” આવી ગયલી વાર્તાઓ એમાં પાઝી આવેલી લાગતી નથી. કદાચ એકાદ બે પુરાણા દોસ્તો સિવાય (અને તે પણ જૂદાજ લેખાસમાં) આ પુસ્તકમાંની સર્વે વાર્તાઓ તદ્દન નવી અને ગુજરાતી ભાષામાં પહેલીજ વાર પ્રગટ થતી લાગે છે. “ અરેબ્યન નાઇટ્સ ” એક હજાર અને એક રાતની વાર્તા કહેવાય છે, પણ કોઇએ ગુજરાતી પુસ્તકમાં એટલી બધી વાર્તા સમાવેલી નથી. ફ્રેન્ચ સરકારના આસરા હેઠળ, “ અરેબ્યન નાઇટ્સની ” સર્વે પુરેપૂરી વાર્તાઓનો ફ્રેન્ચ ભાષાનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં થયેલો છે : જેમાંની કેટલીક વાર્તાઓ આગળ “ અરેબ્યન ટેલ્સમાં ” પ્રગટ થઇ ચુકી છે, અને ખીજી કેટલીક વધુ હાલ આ પુસ્તકમાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

૨૪૮ “ નવી અરેખ્યન વાર્તાઓ ” માટે વર્તમાન ખતોના મનો.

ન્હાની મોટી ૩૯ વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવી છે. જેમાંની અર્ધા ઉપર મીઠા વાછા લખે છે. મીઠા વાછાની વાર્તાઓમાં પહેલીજ વાર્તા “ બોલકણું બુલબુલ ” આપણું ધ્યાન ખેંચે છે; એ વાંચનાર આપણો પૂરાણો મિત્ર અલાદીન અને તેનું ચીનાઈ કાલુમ યાદ આવે છે. આ વાર્તામાં પણ જીન અને પરી દેખાવ દે છે, અને માણુમના પત્થર અને પત્થરનાં માણુસો થાય છે જીન પરીયાં મેહેલ બાંધે છે, ચાકર, નોકર, ધોડા, તંબુ, બધું એક પળમાં હાજર કરે છે. દુકાંમાં આ એકજ વાર્તા વાંચનાં આપણી ખાતરી થાય છે, કે આ સધળી વારતાઓ અમલ “ અરેખ્યન નાદત્તમમાંની ” છે : અને “ અરેખ્યન નાદત્ત ” ની વાર્તાઓ રસિક ન હોય તો કેવી ?

“ બાંગ ખીનાર માંછીની વાર્તા, ” “ જ્યારત અને દાહત ” વિગેરે વાર્તાઓ ધણીજ રસિક લાગે છે. “ ઢોલ્લી અણુ કાસીમ, ” “ પખાજનાં જીલ્લાં, ” “ કાસીમનો કીનો, ” હમને ઘર હમ પરાણો ” વિગેરે વારતા ચાનક આપનારી તથા રમુજી છે. તેમાં “ કાસીમનો કીનો ” અમારે મનથી આખાં પુસ્તકની સૃષ્ટી સરસ વાર્તા છે.

એ પુસ્તકમાં આપેલાં ચિત્રો, તેનો ખરો ચલુગાર છે. એ ચિત્રો પાછલ મોટા ખરચ થયેલા હોવા જોઈએ. “ મકાઈ બાદુ ” જેવાં ચિત્રોના દહાડા હવે પૂરા થયા છે, અને તેથી ચિત્રોનાં નામને શોભાવે એવાંજ ચિત્રો આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યાં છે.

મેસર્સ વાછા અને લગરાનાનાં આ ભેગાં પુસ્તકની ફતેહ થશે, એમાં તો શક નથી, પણ જો હવે પછી એની એકાદ ની આવૃત્તી ફાટવાનો અમય આવી લાગે તો એમા વાપરેલા અરેખિક શબ્દોની સમજ વધુ વિગતવારે આપવી. કુટલેક ઢેકાણે થોડાક વાકયો જરૂર પડના નાખવા, અને તવારીખ સાથ સંબંધ ધરાવનારા બનાવોને લગતી હકીકત ‘ કુટ-નોટ ’ માં વધુ વિગતવાર સમજાવવી. આ પુસ્તકની કિંમત રૂપિયો દોઢ માત્ર છે, અને તે ઘણી ન કહેવાય. “ અરેખ્યન નાદત્ત ” નાં શોખીન વાંચનારાઓને “ ની અરેખ્યન વાર્તાઓ ” વાંચવા માટે તે ખરીદવાને કાલ્પ થયા વગર રહેશેજ નહીં.

સત્ય વકતા (તા. ૧૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૦)

“ નવી અરેખ્યન વારતાઓ ” એ નામનું ૩૯ વાર્તાઓના સંગ્રહના પુસ્તકની એક પ્રતિ મીઠા માણુકજી એદલજી વાછા તરફથી અમોને બેટ મળી છે. આ વાર્તાઓના લખનારા તરીકે તેઓ અને મીઠા ડોસામાઈ

હજી નવી અરેખ્યન વાર્તાઓ નું પુસ્તક રૂપ્યા દોઢની કીમ્મતે મીઠા ખીરોજશાહ દીનશાહ સુકાદમ (ચર્ચગેટ બીટ, કોટ, મુબઈ) તથા સર્વે બાણીતા બુકસેલરોને લાંથી મળશે. પોસ્ટેજ ત્રણ આના વધુ.

ફરામજી લંગરાના છે. આજ કાલ વારતાઓનાં પુસ્તકો સંખ્યાબંધ જન્મ પામે છે, તેમાંના થોડા ભાગ જનમંડળને ઉપયોગી થઈ પડેલા જોઈએ. એવું ઉપયોગી આ પુસ્તક પણ એક છે. આ પુસ્તકમાં બોલકણું બુલબુલ, સોનેરી ટાંકી, છોકરું જનાવનદર કાઝી, બાંગ પીનાર માછી, અદેખાછનો ભોગ, લખ્યા લેખ ન શીટ, ચોરોને ઠગનાર ઝોરત, તકદીરની તાસીર, કીસ-મતનો ચમત્કાર અને બાઇ કયાં જ્યાંના ત્યાં, વિગેરે વિષય પર જે ગુંથણી ગુંથી છે, તે વાંચકનું જ્ઞાન સાથે ગમત આપનારા છે. કોઈ કોઈ વિષયોને અંગે ચિત્રોની સામગ્રી પુરી પાડવામાં આવેલી છે, તે ઉપરથી તેની સહેલી સમજની ઓટ પુરી પડે છે. ચિત્રોની ખુબીનું કંઈક ઉત્તમ બાન કરાવે છે. એ અને લેખકો પારખી ગૃહસ્થો છે, છતાં ગુર્જર ભાષાની જ્ઞાનનું તેઓ ફેટલેક દરજ્જે હીક જ્ઞાન ધરાવતા લાગે છે. પુસ્તકની છપાઇ, બંધક અને ચિત્રો આદિ તરફ નજર કરતાં તેની કીંમત રૂ. ૧-૮-૦ રાખવામાં આવી છે, તે તેના પ્રમાણમાં હીક છે.

રાશત ગોક્તાર (તા. ૨૦ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૧)

ઉપલાં નામનું એક સુદ્ધ બાંધણીનું પુસ્તક તે રચીને પ્રગટ કરનારા જાણીતા લેખકો મેસર્સ માણેકજી એદલજી વાછા તથા ડોસાભાઈ ફરામજી લંગરાનાએ બાહર પાડ્યું છે, જેની એક નકલ અમેને મળી છે. “અરેબિયન વાર્તાઓ” ને નામે અત્યાર સુધીમાં ઘણાંક પુસ્તકો રચાઈને બાહાર પડી ચુક્યાં છે, પણ ઉપલાં પુસ્તકની વાર્તાઓ વાંચ્યા પછી અમે કેહવાને સક્તિવાન છીએ કે જાણીતા લેખક મી. પાદલનજી બરબોરજી દેસાઈએ બાહાર પાડેલી “અરેબિયન ટેલ” ની વાર્તાઓવાળાં પુસ્તક પછી આ પુસ્તક એવું બીજું જ છે કે જેમાં નાની નાની વાર્તાઓ બનતાં સુધી સરલ અને સાદી એવારતમાં રચાય છે. વાર્તાઓની ભાષા અશુદ્ધ છે, પણ તેને લગતી ફરિયાદ તો થોડાક ગણતરીના જાણીતા કલમકર્તા સિવાય બાકીના પારસી અથકર્તાઓના બાબમાં સાધારણ થઈ પડી છે. મી. માણેકજી વાછાએ અત્યાર સુધીમાં અનેક પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં છે, પણ એ શરમાળ ગૃહસ્થ નેટલા એક અચકાર તરીકે જાણીતા નથી, તેટલા સાધ-કલનો વેપાર બોહળા પાયા ઉપર વધારી દબને અત્યાર સુધીમાં ઘણી સારી નામના મેળવનાર જાણીતા મેસર્સ વાછા બર્ધસની કંપનીના ભાગ્યા તરીકે જાણીતા થયેલા છે, મી. વાછાના જોડીફાર અંચકર્તા મી. લંગરાના પણ “રશીક” ના તખ્તપુસ હેઠલ લેખક તરીકે હીક જાણીતા થયેલા છે. અને એવા જોડ્યા લેખકોની કલમથી બાહર પડેલાં પુસ્તકમાં જળ ખામીઓ જણાય નહીં, એ કુફરતી છે. અંચકર્તાઓ પ્રસ્તાવનામાં મમ-જાવે છે કે ગુજરાતી ભાષામાં અત્યારસુધી જે અરેબિયન નાઇટ્સનાં પુસ્તકો

૨૫૦ “નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ” માટે વર્તમાન પત્રોના મતો.

છપાયલાં છે તે “સર્વ અધુરું” છે, અને તેથીજ તે ખાડે પુરવા માટે આ “નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ,” તથા “કલીફ હારન અલ-રશીદ” અને “અરેબીક નવી કથાઓ” નાં નામો હેકલ તથા પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનું તેઓએ માથે લીધું છે, જેમાંનું ઉપરનું પુસ્તક હાલ હસ્તી જેવા પામ્યું છે. વાર્તા વાંચનારાઓનું પ્રમાણ જ્ઞાન આપનારાં સંગીન અને ઉપયોગી વાંચનો વાંચવાનો શોખ ધરાવનારાઓ કરતાં ઘણું મોટું છે, અને તેમાં પણ એક ભાગ એવો છે કે જે પરિવાંઓ અને ગદ્યગદ્યનાં પ્રકારો, પરસ્તાનતી પરીઓ અને જીનોના ચમત્કારો ત્રીજેરેની વાર્તાઓ ઉપર મરી શીટ છે. તેવો શોખ ધરાવનારાઓનો આશ્રમ ગોખ પુરો પાડવામાં કર્તાઓએ પોતાનાં આ પુસ્તકથી અચ્છી ફેનો મેળવી છે, એમ કેહવામાં અમે કોઈ પ્રકારે ખોટા ગણાઈશું નહીં. પ્રાચિનકાળનું દુર્દશામાં આવી પડેલું ગદ્ય તે કદાચ આજના સુધરેલા જમાનાના સુધરેલાં નામ હેકલ “હીપ્નોટીઝમ” અને “મેસમેરીઝમ” યાને પારકાંની શક્તિ પોતાના કાપુમાં લેવાનો હુન્નર કહી શકશે, અને તેના ચમત્કારોની વારતાઓ તે વાંચવાનો શોખ ધરાવનારાઓને માટે અહીં ગણી છે. પોતાની આ વારતાઓને રસીલી બનાવવાને કર્તાઓએ કદી બાકી રાખી નથી, તેમજ તેને ચિત્રો વિગેરેથી શણગારવામાં ખરચની કરી તાણ કીધી નથી. જે પુસ્તકોના આધાર ઉપરથી વારતાઓનું આ વર્ગ ઉભું કરવામાં આવ્યું છે, તેમાંના વાંધા ભરેલાં લખાણને સંભાળથી સુધારીને દાખલ કરવાની કર્તાઓએ ખાસ સંભાળ લીધેલી અમે જોઈએ છીએ.

અખબારે શોદાગર (તા. ૨૪ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૧)

“અરેબ્યન નાઇટ્સ” ની વારતાઓ આપણા યુગરાતી વાંચક વર્ગમાં ખુબ સાધારણ થઈ ગઈ છે પણ આજ સુધી પ્રગટ થયેલી કોઈપણ “અરેબી-યન નાઇટ્સ” માં સઘળી વારતાઓ આવી ગમતી હતી નહીં. એક હન્નર ને એક રાતમાં થયેલી વારતાઓમાંથી આશરે ત્રણમા ઉપર વારતાઓ હોડી દેવામાં આવી હતી. આ નહીં બહુર થયેલી રસીલી તેમજ ટુંકી વારતાઓને એક સારો જેવો સંગ્રહ “નવી અરેબીયન વારતાઓ” ના નામ હેઠળ મેસરસ માલ્કોલ્ડ એલ્લેક્સ વાલ્ક અને હોસાબાઇ ફરામજી લંગરાનાની ભેગી કલમથી લખાઈ બાહર પડ્યો છે. આ સંગ્રહમાં આશરે ચાલીસ વારતાઓ સમાવવામાં આવી છે જેમાં કેટલીક નીની, નસીહત, અકલથી ભરપુર છે તો

ફુલનવી અરેબ્યન વાર્તાઓ નું પુસ્તક રૂપા દોઢની કામ્મતે મી. ૦ પીરોજશાહ દીનશાહ સુકાદમ (ચર્ચંગ ક્રીટ, ક્રાઇ, મુંબઇ) તથા સર્વે ગણીતા બુકસેલરોને લાંથી મળશે. પોસ્ટેજ તથા આના વધુ.

કોઈ ચતુરાઈ, લુચ્ચાઈ, ચપલાઈ, અને કીનો યા હસદ દુનીયામાં શું શું સત્યાનાસ અને ઉઠલપાઠલ કરી શકે છે તેનો આપણને ખ્યાલ આવે છે. વળી કોઈ કોઈ વારતાઓ રમુજી પણ છે. આ સઘલી દુંકી, મીડી, રમુજી અને વાંચતાં એ ધડી ગમત આપવા સાથે જ્ઞાન પણ આપે એવી વારતાઓ અસલ અરેબીયન નાઇટસની અદ્ભુત કથાઓ સાથે ઘણી રીતે મલતી આવે છે. આ વારતાઓ એવી સાદી સમજ પડે એવી એઆરતમાં લખાયેલી છે કે તે એકવાર હાથમાં ધર્યા પછી પુરી કર્યા વીના પાછી મુકી નહીં દેવાનો વીચાર થાય છે એટલુંજ નહીં પણ તે બીજી વાર વાંચવાને આપણને લાલચ થાય છે. એ વારતાઓને વધુ વાંચવા લાયક અને વધુ ધ્યાન ખેંચનારી કરવાને તેના લખનારાઓએ સુંદર ચીત્રો આપવાને કોશિશ કરવામાં આવી છે. પણ આ “ નવી અરેબીયન વારતાઓ ” માં આપવામાં આવેલા ખુદ્દા અને આબેદુલ પીકચરો આપણા દેશી હુનરનો એક સારો નમુનો રજુ કરે છે; એ ચીત્રો ફોટોજનકોને નામે ઓળખાતા ઠસા પરથી છાપવામાં આવ્યા છે. સુંદર છપાઈ અને બાંધણી સાથે આવાં ચીત્રો સાચું આ પુસ્તક દોઢ રૂપિયાની નજીવી કીમતમાં વેચવાને તેના પ્રગટ કરતાઓને પાલવતું પણ કેમ હશે ? અમારી જાણ મુજબ આ ચોપડીમાં જે આઠ ચીત્રો આપેલાં છે તે એક એવા ઉત્તમ યુરોપીયન કારીગરને હાથના છે કે જે કારીગરના હાથના એ આઠ ચીત્રો ઉપરાંત બીજાં અગણતર ચીત્રો ધરાવનારી ચોપડીની અકેકી નકલ છવીસ ગીની એટલે લગભગ ૪૧૦ રૂપિયા વેચાય છે.

કુરસદ (જાનેવારી ૧૯૦૧)

“ નવી અરેબીયન વાર્તાઓ ”—લખનારાઓ: મેમર્સ માણેકજી એદલજી વાઝા અને ડોસાબાઈ ફરાંમજી લંગરાનાં. (૨૨૧૬)

ઉપર મુજબની ધાર્મિક લાગણી પેદા કરવાવાળી નહીં તોપણ તેટલીજ દીલપત્રીર આ “ નવી અરેબીયન વાર્તાઓ ” વાચનારાંને એ ધડી દીલ બહેલાવવાને ખરેખર ઘણી ઉપયોગી છે. જેઓને પોતાનો વખત ગુજારવાને ઘણો ભારી પડે તો હોય તેઓને તેમજ ચાકેલાં કે કંટાલેલાં દીલ તથા મગજને રાહત આપવા આ કિતાબનો ઉપયોગ કરવાને ઘણા વિશ્વાસથી ભલાં-મણુ કરી શકારો.

સાધકલના સાહસીક વેપારી મેમર્સ વાઝા અધર્સના એક ભાગ્યા મીં માણેકજી એદલજી વાઝા પોતાના ધંધા ધાપાની રોકાણ ઉપરાંત પોતાની કુરસદનો વખત જુદા જુદા મથો બનાવવાના ખરચાણ ઉદ્યોગમાં ગુજારે એ આલસાઈમાં દીન હરાંમ ગુજારનાર અયાસીઓએ અચ્ચીત કરીને ઢોલ લેવાનેગ લેખાવું ઘટે. એવણે અને મીં ડોસાબાઈ ફરાંમજી લંગરાનાં

૨૫૨ “ નરી અરેખ્યન વાર્તાઓ ” માટે વર્તમાન પત્રોના મનો.

(તે “રશીક”ના તબક્કામુજબી સ્વપ્નીતા થયલા અદ્યયે) અત્યાર મુધીમાં જુદાં જુદાં દીક્ષાપ્રેરણાવનાર ગ્રંથોમાં પુસ્તકો બાહેર પડી પ્રગતી થયી છીંમતી એવા બન્યા છે એમાં મદદ નથી, ને તેજ બને બીરાદરેએ પોતાની એકડી મેટ્ટનતથી આ “નરી અરેખ્યન વાર્તાઓ” બાહેર પાડી શોધીન ગુજરાતી આલમની નવી એવા બન્યા છે.

એ વાર્તાઓમાંનાં સુંદર આઠ ચીત્રો ધણાં એવાણકારક છે, ને અમે જાણીને મનોપ પાંખા છીએ કે એ “જીંદા કોટો” ની ચીત્રકળાનું તમામ કામ મુબઈમાંજ થયું છે, જે “એએડી હીએતર”વાલાં મકાનમાં દુકાણુ રાખનાર મી. બી. મેટ્ટના હુન્નરનું એક ઉત્તેજન આપવા લેગ પરીણામ છે. એવા સુંદર ચીત્રો માથે મારી છપાઈ અને બધાવાણું આ પુસ્તક રૂ. ૧૫ ની કીમતમાં વાચનારી આલમ માટે એછાએ તે કરતાં ધણું વધારે સમતુ છે, અને અમેને ગબીર ખય છે કે એના પરવરતાવનારાઓને નફા તો શુ પણ ગાફના ગોપીચંદ વટીક એ પુસ્તક પાછલ કરવા પડ્યા હશે, કેમકે જેમ આ ચીત્રકલાનો હુન્નર દિ દુસ્થાનમાં નવો હોવાથી ધણો મોઢો પડે છે, તેમજ વળી ગુજરાતી વાચનારી આવમની નફકરી સુસ્તી અને એકદમીને લીધે અથ કરતાઓને તેમની પ્યારી મેટ્ટનતનું દામ તો રતું પણ ખરેખર નાણું બી પુરેપુર બાજે વખત પાણુ મળતું નથી એ જાણીતી વાત છે, ને તે ધણા અફસોસની વાત છે.

એ કિતાબના દીવાસામા દર્શાવા મુજબ એ માહેલી કેટલીક વાર્તાઓ મી. રશીકના અધીપતીપણા હેઠલ પ્રગટ થતાં “કોડીતુર” ચોપાન્યામાં પ્રગટ થવા પછી એટલી તો લોહ પમદ થઈ પડી કે તેમને આ જુદાં પુસ્તકમાં બાહેર પાડવાની અથકરતાઓને લાવચ થઈ છે. વળી એ “નરી અરેખ્યન વાર્તાઓ” જુન્ની ‘અરેખ્યન નાઇનમનો’ એવો એક ભાગ છે કે જે આજ મુધી કોહમી ગુજરાતી “અરેખ્યન નાઇનસ”માં છપાપોજ નથી. તેમાંની લગભગ “ત્રણસો રાતની વાર્તાઓનો એક જુમખો ત્રણ પુસ્તકમાં બાહેર પાડવાની આ અચલ અથકર્તાઓ કણુલાત આપે છે, કે જે માંહેનું પહેલું આ “નરી અરેખ્યન વાર્તાઓનું” છપાઈ સુકયુ છે, અને બીજું “કલીક દાર્ન-અસ-રશીદ” તથા ત્રીજું “અરેમીક નરી કથાઓ”નાં નામ હેઠલ પ્રગટ થશે એમ જાહેર કરવામા આવ્યું છે. એ સધળુ જેનાં અમે હરહરે છીએ કે ગુજરાતી વાચનારી આલમ આ જુના ને જાગીના લેખકોનાં ને

જીવનની અરેખ્યન વાર્તાઓ નં પુસ્તક રૂપા હોઠની કીમતને મી. પીરોજશાહ હીનશાહ મુકાદમ (ચર્ચગર સ્ટોટ. કોટ, મુબઈ) તથા સર્વે જાણીતા બુકસેવરોને લાધી મળશે. પોરોજ નણુ આના વધુ.

તોરનાં આ પહેલાં પુસ્તકને પુરતો આસરો આપે, કે જેથી તેની પાછળનાં પ્રામીસ કરેલાં નવી નવી વાર્તાઓના બે નવાં પુસ્તકોને જન્મ આપવાને એ સાહસીક ગ્રંથકર્તાઓને ઉત્તેજન મળે.

માસિક મનહ (માર્ચ ૧૯૦૧).

નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ.—લાંબે વખતે સુંદર બાંધણીનું અને ખુશનું દેખાવનું, ૩૯ ન્હાની-મોટી વાર્તાઓનું એક પુસ્તક ગુજરાતી સાહિત્યમાં પંકાયલા બે જાણીતા પારસી લેખકો તરફથી બહાર પડ્યું છે, જેની “ પ્રગટ કરનારની સલામ સાથે રિવ્યુ માટે ” માસિકના અધિ-પતિ તરીકે મને ભેટ કરવામાં આવેલી પ્રતની પોહોંચ માન સહિત રિવકારું છું. મેસર્સ માર્બુકજી એફલજી વાછા અને ડોસાભાઈ ફરામજી લગડાનાની ભેગી કલમથી બાહુર પડેલું આ “ નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” નું પુસ્તક મેં ઘણા હર્ષ સાથે વાંચ્યું છે અને વાંચીને, કેટલાક અપવાદો બાદ જતાં, વખાણ્યું છે. બન્ને લેખકો અચ્છા કલ્પનકર્તા તરીકે અત્યાર આગમચના કસાઈ ચૂકેલા હોવાથી ભાષાની સંગીનતા માટે બોલવું પડે એમ નથી. તેમાં સંગીનતા જોડે ચિત્રો રંગીનતાએ બેવડો બહાર ઉમેરેલો હોવાથી (અને તે ચિત્રો Mr. B. B. Mulla જેવા એક જવાન ઉદ્યોગી પારસી આર્ટીસ્ટના સભાળ ભર્યા સાહાસ હેડળ તૈયાર થયેલાં હોવાથી) મેસર્સ વાછા અને લગડાનાની કુ પનીએ મેળવેલી ફતેહ બેવડી મુબારકબાદી આપવા જોગ છે, આખાં પુસ્તકમાં અકેકથી સરસ એવાં ૮ ઉત્તમ ચિત્રો આપ્યાં છે.

૨૫૪ “ નડી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” માટે વર્તમાન પત્રોના મતો.

થયેલાં જોવાને હું અત કરણથી ખુશી થયશ. મીઠા વાણી “ કલીફ હાર્ન-અલ રશીદ ” અને “ અરેબીક નવી કથાઓ ” પ્રગટ કરવાની જે ખાહેશ રાખે છે, તેમાં તેમની ફતેહ ઇચ્છી, હું બલામણુ કરવાની રજા લઈશ કે એ પુસ્તકોમાં વાર્તાઓ લગાર વધારે લખાવવી, કે જેથી દરેક બનાવેલું રંગીન દાસ્તાન વાંચવાની લેહેઝત લેતા વાંચક-વર્ગને અસલ અરેબિયન નાઈટ્સના જેવી મળત મળે. વાર્તાઓ જેમ અંદરથી લેહેઝતદાર અને મોજ આપનારી લખાઈ છે તેમ આ પુસ્તકનું પુરું ખાહેરથી તેને અચ્છી શોભા આપનારું નીવડ્યું છે. એવા ખંતીલા, મેહેનતુ અને શાહશિક લેખકોને પ્રજાને આસરે અરેબર ધટે છે.

અરેબીક નવી કથાઓ.

પ્રગટ કરનાર :

માણેકજી એદલજી વાણી.

એ પુસ્તક લગભગ હડી સો સદ્ગતું છે, અને એમાંના મીત્રો પણ “ નડી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” ના જેવાજ મોઢા પણ સુંદર છે. વાર્તાઓ “ કલીફ હાર્ન અલ-રશીદ ” “ પરસ્થન નાઈટ્સ ” તથા “ નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” જેવી, બબકે કોઈ કોઈ વધુ, રસીક છે. કદ, છપાઈ, બાંધની, કાગલો વગેરે ઉપવા પુસ્તક જેવાં છે, પણ ઘણી દીલખુશ નાની મોટી વાર્તાઓને લીધે પાનાઓમાં મોટા વધારો થયો છે, જે કે ખીચોખીચ છપામણીના બાબમાં પણ “ નડી અરેબ્યન વાર્તાઓ ” જેવુંજ એ પુસ્તક છે. બાદશાહોની જાહોજલાલી તથા દનસાહ, જીત-પરીઆઓના ચમતકાર, આદમજાદની ફરેબી, લોભ, મોહ, માયા, રમુજ, ચતુરાઈ, ખ્યાર, હવસ વગેરે એ પુસ્તકમાં જગેજગ જોવામાં આવશે.

જ્ઞાન વર્ધક.

ઈસ્વી સન ૧૯૦૧ ના માલથી આ જુનું ચોપાન્યું નવા માલેક કુને મીઠા પીરોજશાહ દીનશાહ સુકાદમ હસ્તક ગયું છે, અને જે સુધારે કરવામાં આવ્યો છે તે નમુનાની એક પ્રત મગાવ્યાથી જણાઈ આવશે.

૧૯૦૧ વરસ એકના રૂપા ત્રણ.

વાંચવા લાયક પુસ્તકો.

૩. આ પૈ.	૩. આ પૈ.
અરેબ્યન તેલસ ... ૩ ૦ ૦	પીરોજ અતી રસીલી વાર્તા ૧ ૪ ૦
ઓનરેબલ રોક દાદાભાઈ નવ- રોજગીની છંદગીનો છબી તથા જન્મ કુંડલી સાથનો હેવાલ ... ૦ ૪ ૦	પેટ બોલુ પંચી, જે ભાગમાં. ૧ ૦ ૦
કલીફ હારન-અલ રશીદ. સુંદર ચીત્રો અને સોનેરી પુઠાં સાથે ૨ ૪ ૦	ખાતુ યાને સજવન ચયલો આશક ... ૨ ૮ ૦
કોરહેવા રોહેરનું મોતી ... ૦ ૪ ૦	જે પરજેતર-પહેલી ખરી બીજી ખોટી. ... ૧ ૮ ૦
ગરીબાઈમાં તવંગરી ... ૧ ૦ ૦	ભણેલો બીખો યાને ચીનાઈ ચંપાન. ... ૦ ૩ ૦
શુભાનસીંહ યાને સત્યનોજય ૧ ૮ ૦	બાઈ જેહનની માયાનો ચમત્કાર ... ૧ ૮ ૦
શુભખાતુ (એક અતી રસીલી વાર્તા) ૦ ૧૨ ૦	મહાજન મંડળ ... ૧૦ ૦ ૦
શુભામી બાબાર... ૧ ૮ ૦	રમુજ સંગ્રહ ... ૧ ૦ ૦
ચંચલ ચંચ (પુરાણ ટાંકા- કુચકા) ... ૦ ૧૨ ૦	રેડહાઉસ અથવા સોરાબશાહ રોકનો વારસ ... ૧ ૮ ૦
છયોતીય વિધ્યા યાને સુપતી રચના ... ૩ ૦ ૦	વિધારી વનિતા અથવા દગા- ખોર દોરત ... ૨ ૮ ૦
તડકામાં એક વાદળી ... ૨ ૮ ૦	સાશાની શાહનામુ ... ૪ ૦ ૦
તાપી માતાનો કોષ ... ૧ ૦ ૦	શાહાબદી બીના ... ૧ ૦ ૦
દીલખુરા અથવા રમુજે કુરસત ૧ ૪ ૦	સહેનશીલ સુંદરી ... ૩ ૦ ૦
નવી અરેબ્યન વાર્તાઓ (સુંદર ચીત્રો સાથની ૩૯ નવી વા- ર્તાઓ) ... ૧ ૮ ૦	સિપાહ બચ્ચાની સજની... ૧ ૮ ૦
પવીત્ર પ્યાર ... ૦ ૮ ૦	સેતાનનો સાથી ... ૧ ૦ ૦
પહેલ્લા સર જમશેદજી જીજી- ભાઈનું ચીત્રો સાથે જન્મ ચરીત્ર ... ૩ ૦ ૦	સોમનાથની પવીત્ર મુરતી તથા અમીર બચ્ચો (બન્ને સાથે બાંધેલાં) ... ૧ ૦ ૦
પારસી યોગ અભ્યાસ ... ૫ ૦ ૦	હી નાહટસ અથવા હેમોરાની ચુકા ... ૧ ૮ ૦
	જ્ઞાન વર્ધક (માસીક ચોપા- યુ) વરસે ... ૩ ૦ ૦

હવે એ ઉપરાંત સેકડો વગતનાં અંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી વાર્તાના પુસ્તકો તથા દરેક રકુલો તથા કામેજોમાં આવતી દરેક પ્રકારની ચોપડીઓ બહુજ કીકાયત બાવે મળશે.

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

ચોપડીઓ વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કેટ, મુંબઈ.